Amerikalı
Fransız
Rus
gözüyle

1960 TÜRK İHTİLÂLİ

- Walter F. Weiker'in eser
- Dijon Üniversitesinde açık oturum
- Ruslara göre 27 Mayıs ve sonrası

CEM YAYINEVİ

Amerikalı, Fransız, Rus gözüyle

1960 TÜRK İHTİLÂLİ

WALTER F. WEIKER

1960 TÜRK İHTİLÂLİ

Çeviren: Mete ERGİN

CEM YAYINEVİ
KÜLTÜR DİZİSİ : 3
İstanbul - 1967

Bu kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Walter F. Weiker'in «1960 Türk İhtilâli» adlı eseri, ikinci bölümde Dijon Üniversitesinde 27 Mayıs'la ilgili ve «Türkiye'de Ordunun Rolü» konusundaki rapor ve görüşmeler, üçüncü bölümde Rusların yayınladığı «Modern Türkiye» eserindeki 27 Mayıs ve sonrasıyla ilgili kısımlar yer alıyor.

CEM YAYINEVİ : Tan Ap. Başmusahip Sok. Cağaloğlu
Dizgi ve Baskı : Yaylacık Matbaası. Cağaloğlu - İst.
Kapak : Etem Çalışkan

Walter F. Weiker, 1959'da Türkiye'ye gelip 1961 Nisanında ayrılmış ve olayları yakından izlemiş Amerikalı bir bilim adamıdır. Eseri 1963 sonlarında «The Turkish Revolution 1960-1961» adıyla Brookings Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Enstitünün Başkanı Robert D. Calkins, kitaba yazdığı önsözde Walter F. Weiker ve eseri hakkında şu bilgiyi vermiştir:

«Bu kitabın yazarı, Walter F. Weiker, 1961-62 yıllarında, Brookings Enstitüsü'nün Dış Siyaset İncelemeleri Bölümü'nde, Araştırma Asistanı olarak çalışmıştır. Kendisi şimdi, Rutgers Üniversitesi Newark Sanat ve Bilim Koleji'nde Siyasal Bilimler Profesör Yardımcısıdır. Edebiyat Başöylesi ünvanını Antioch Koleji'nden, Edebiyat «Master» derecesini, John Hopkins School of Advanced International Studies'den, siyaset ve şarkiyat incelemeleri alanındaki Felsefe Doktoru ünvanını da Princeton Üniversitesi'nden almıştır. Yazar, bu monografiyle ilgili araştırmalarını kısmen, 1959 Aralığından, 1961 Nisanına kadar, Ford Vakfının «Foreign Area Training Fellowship» programı çerçevesi içinde kaldığı Türkiye'de yapmıştır.

Bu monografinin hazırlanmasında yazara, şu kadrodan meydana gelen komisyon müşavirlik et-

miştir: Roderic Davison, George Washington Univercity; Robert Miner, Dışişleri Bakanlığı; Kerim Key, Ticaret Dairesi; ve Brookings Enstitüsü'nden, H. Field Haviland, Jr., Robert E. Asher, Dankwart A. Rustow ve Laurin Henry. Yazar ve Enstitümüz, birçok yapıcı fikirlerinden ötürü bu grupa mütcşekkirdir. Ayrıca, olgularla ilgili bilgiler verdikleri için, İstanbul Üniversitesi'nden Vakur Versan ile Fahir İz'e; kitabın hazırlanmasındaki yardımlarından ötürü A. Evelyn Breck'e; Index'i hazırlayan Virginia Haaga'ya; ve sabırlı yardımlarından ötürü, Miriam Haaga'ya da teşekkür borçluyuz.»

I

İHTİLÂLİN ZEMİNİ

Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşının sonundan beri Türkiyeyle haklı olarak yakından ilgilenmiştir. Amerika'nın ekonomik ve askeri yardım programları Türkiye'de amaçlarından çoğuna ulaşmıştır. Bu bakımdan, 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilânından beri Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımların tutarının üç milyar dolara yaklaşmış olması boşuna değildir.

Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Savaşının son aylarına kadar tarafsız kaldıysa da, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının ilk üyelerinden biriydi. Rusya ile aralarındaki eski düşmanlık, Türkiye'nin soğuk harpte çıkarlarının hangi tarafta bulunduğunu kesinlikle belli etmiş ve 1952 yılında NATO'ya resmen üye olan Türkiye, Kuzey Atlantik Paktına, Rusya'nın güney kanadında güçlü bir dayanak sağlamıştır. Türkiye aynı zamanda, 1955 yılında Bağdad Paktına da katılarak, CENTO'nun batı kalesi olmuştur. Amerikan malzemesiyle donatılmış 500.000 kişilik Türk ordusu her iki pakta da hatırı sayılır bir güç katmıştır; Türk birliklerinin Kore'deki başarıları da, bu kuvvetlerin dövüşme yetenekleri konusunda en ufak bir şüphe bırakmıyacak niteliktedir.

Amerika Birleşik Devletleri aynı zamanda Türkiye'nin dahilî sağlığı konusunda da büyük çapta yardımlarda bulunmuştur. Atatürk ve kendinden sonrakilerin Türk ulusunu siyasal ve ekonomik bakımlardan modernleştirmekte araç olarak kullandıkları otoriter hükûmet biçimi, İkinci Dünya Savaşının sona erişiyle bir liberalleşme dönemine girdi. 1950 yılındaki ilk serbest seçim, muhalefeti büyük bir çoğunlukla iktidara getirdi ve «doğuş halindeki» ulusların

hayatında çok az raslanan bir olay — iktidar partisinin büyük bir uysallıkla, düzen içinde iktidarı devrettiği — görüldü. 1950'lerde ciddî ekonomik ve siyasal güçlüklerin yer aldığı inkâr edilemez, bununla birlikte çok partili dönemin büyük bölümü içinde Türkiye, Amerikan siyasetinin yapımcılarının umutlarını boşa çıkarmamış, Amerikan yardımının demokratik, çok partili bir ortamda ekonomik kalkınmayı hızlandıracak önemli bir faktör, aynı zamanda Rusya'nın karşı iddialarına etkili bir cevap olabileceği şeklindeki Amerikan görüşünün gerçekliğini ortaya koymuştur.

Çok partili rejimi geçici olarak durduran 1960-61 Türk İhtilâli, dünyanın hızla modernleşmekte olan uluslarının ekonomik ve siyasal yönden sürekli bir gelişme içinde bulunmalarını sağlama yolunda mutlaka büyük güçlüklerle karşılaşılacağını göstermesi bakımından Amerika Birleşik Devletleri'ne büyük dersler kazandırmıştır. «Doğuş halindeki» başka uluslarda da hiç şüphesiz ortaya çıkabilecek benzer durumları yapıcı bir şekilde karşılayabilmek için Amerikan siyaset yapımcıları Türkiye tecrübesine değerli bir kılavuz gözüyle bakabilirler.

İhtilâlin kökü derinlerde, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyetini kuran Kemal Atatürk'ün batılılaşmağa yönelen reform programının tarihindedir. Atatürk'ün reformlarının tümü şu esaslara dayanır: lâiklik, statük yerine hızlı toplumsal değişme, başarılara dayanan siyasal nüfuz ve geleneksel statü ile ilişkilere dayanan tâviz yerine demokratik tâviz. İç ve dış etkenlerin Türk liderlerini artık çok partili faaliyetin zamanı geldiğine inandırdığı 1946 yılına kadar, hükûmetin demokratik ve lâik müesseselerinin kuruluşu bir tek siyasal parti tarafından yerine getirildi. 1960 yılında gerek Türkiye içinde, gerek dışında, Demokrat Parti liderlerinin, yani Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in, Atatürk ihtilâlinin çizdiği yoldan ayrıldıklarına, Türk Ordusunun da 27 Mayıs 1960'da Türkiye'yi demokratik, lâik siyasete döndürmek için iktidarı devraldığına inanılıyordu. 1961 Ekiminde silâhlı kuvvetler sözlerinde durdular ve iktidarı serbest seçimle iş başına gelen meclise devrettiler.

CUMHURİYETİN DOĞUŞU

1923'de Türkiye Cumhuriyet oldu. Bunu izleyen on beş yıllık süre içinde Atatürk, eski müesseseleri yıkıp Türkiye'yi modern, batılı, demokratik bir devlet halinde yeniden kalıba dökmek amacıyla pek çok tepeden inme reform yaptı. Fes yerine şapkanın kabulü, Türk hayatında kadının durumunu değiştirme çabaları, Arap harfleri yerine Lâtin harflerinin getirilişi, Avrupa ülkelerinde kullanılan yasalardan derlenen yasaların kabulü, Hilâfetin kaldırılışı gibi dramatik reformlar hep bilinen şeyler olduğundan bunlar üzerinde burada durmayacağız.

ATATÜRK REFORMLARI PROGRAMI

Reform programının ideolojik esası, ilk defa 1931 yılında ortaya çıktığı zaman «Kemalizmin Altı Oku» adı verilen şu altı ilkedir: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, lâiklik, halkçılık, devletçilik ve devrimcilik. Türk Devleti, değiştirilmez bir şekilde cumhuriyet olarak ilân edilmiştir. Milliyetçilikle; dikkat, Osmanlı İmparatorluğunun geniş alanlara yayılan topraklarından çok, şimdiki sınırlar içindeki Türk ulusunun üzerinde toplanmak istenilmiştir. Milliyetçilik, aynı zamanda Kömünizm gibi «enternasyonalist» ideolojilere yer vermeme çabalarının da esasını meydana getirmiştir. Lâiklik, Atatürk devriminin en önemli maddelerinden biriydi. Lâiklik, Atatürk tarafından, dinin siyasetten tam ayrılışı şeklinde yorumlandığı gibi, bazı durumlarda bireyi kişisel tapınışından alıkoyucu bir anlam taşıdığı da olmuştur. Atatürk'ün ölümünden ve özellikle 1946'da muhalefet partilerinin ortaya çıkışından sonra din, halkın hayatında çok önemli bir yer kazanmıştır.

Halkçılık, esasında bütün vatandaşların yasalar önünde eşit olduğu anlamına geldiği gibi, genellikle temsilî demokrasi ilkesini kapsadığı da kabul edilmektedir. Devletçilik, yani devletin ekonomik kalkınmadaki rolü üzerine büyük tartışmalar çıkmıştır. 1923 ile 1946 arasında hükûmet politikasında, devletin her türlü ekonomik faaliyette yararlı ve ister istemez geniş çapta bir rol oynadığı görü-

şüne önem verildi. Bu süre içinde endüstrileşme hamleleri hemen hemen sadece devlet tarafından yapıldı ve yine bu dönemde özel teşebbüs alanında çok az bir gelişme görüldü. 1946'da ortaya çıkan Demokrat Parti, devletçiliğin inatla savundu. Devletçiliğin 1920'lerde ve 1930'larda gerekli olduğu hususunda yetkililerin çoğunluğu birleşmekverini ekonomik liberalizmin alması gerektiği görüşünü tedir, ne var ki, 1930'lardan sonraki ekonomik politika üzerinde birbirine karşı görüşler ortaya çıkmıştır. İhtilâlcilik, Atatürk reformlarının kabul edilişinden tutun, batılılaşmanın tamamlanmasına, hızlı ve köklü bir değişme ruhuna kadar çeşitli ilkeleri kapsıyan bir anlam taşıyagelmiştir.

Atatürk'ün reformları yerleştirmek için yarattığı belli-başlı kuruluş Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P.) dir. C.H.P. Anadolu ve Rumeli'de İstiklâl Savaşı'nı destekliyen Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin yerini almak üzere kurulmuştu. Daha sonra C.H.P. ihtilâlin sembolü haline geldi. 1923' ten 1946'ya kadar — iki istisna ile — tekelden idare edilerek hâkimiyetini yürüten Parti, benimsediği hızlı toplumsal, ekonomik ve siyasal değişme politikasına karşı her hangi bir direnişe hemen her seferinde sert çıkışlarla cevap verdi. Bununla birlikte, muhalefet partilerinin belirdiği iki kısa süre içinde bile, 1946'dan sonra ulusu gittikçe artan bir oranda bölecek tohumlar görülmüştü.

Kendini, iç çekişmelerden çok, savaş çabaları gerisinde ulusu birleştirmeğe adayan Müdafaai Hukuk Cemiyeti, dağınık kuruluşu içinde, yabancı istilâcılara ve onlarla işbirliği politikası güden İstanbuldaki Padişah hükûmetine şu veya bu sebepten ötürü karşı çıkan Türk liderlerinin tümünü toplayabilmişti. Ne var ki, bu cemiyet siyasal bir partinin disiplinli yapısından yoksundu. İstiklâl Savaşında Atatürk'le yakın işbirliği yapmış olan ve hemen hemen onunla eşit üne sahip, ama toplumsal reformlar konusun da Atatürk'ten daha muhafazakâr görüşte bir grup, istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Bu partinin ömrü topu topu birkaç ay sürdü; parti halk arasında hatırı sayılır ölçüde bir destek bulmağa başlayınca Atatürk bunu, her nekadar Cumhuriyet aleyhtarı unsurların aktif ve pasif direnişleriyle kıyaslanmasa bile, yine

de reformların hızla gerçekleştirilebilmesini baltalayacak bir engel olarak gördü.

Terakkiperver Fırkanın kapatılışı, Türkiye'nin yetenek ve tecrübe sahibi liderlerinden çoğunun sürgün edilişi ya da emekliye sevkedilişi, C.H.P. iktidarının ikinci muhalefet partisinin ortaya çıktığı 1930 yılına kadar her türlü muhalefet kaygısından uzak bir döneme girmesine yol açtı. Gelenekleri silip süpüren reformların çoğu işte bu beş yıllık dönem içinde yapıldı. C.H.P. bütün gücünü, lâik, demokratik siyaset görüşünü, bu yeni fikirleri halka aşılamağa ve değişmeye karşı çıkabilecek her türlü muhtemel engeli ortadan kaldırmağa adadı. Güçlerin tek yönlü harcanışı — **halkın çıkarlarının ve ihtiyaçlarının neler olduğunu araştırmak Türk politikacılarının hâlâ yabancısı oldukları bir şeydi** — ve Terakkiperver Fırkanın kapatılışıyla en önemli grupların tutumlarını izleyebilme imkânı ortadan kalktığından C.H.P. kendi kendini aldatarak reformların Türk ulusu tarafından iyi karşılandığı ve geniş çapta benimsendiği inancına kapıldı.

1930 yılında Türk politikasının modernleşmesindeki en önemli olaylardan biri, Atatürk'ün en yakın arkadaşlarına kurdurduğu bir muhalefet partisi olan Serbest Fırka'nın ortaya çıkışıdır. Serbest Fırka, türlü renklerdeki muhaliflerin canlanarak içersinde toplandıkları bir kuruluş haline geldikten ve 99 gün yaşadıktan sonra dağıldı. Bununla birlikte Terakkiperver Fırkayla Serbest Fırka'nın, 1946'dan sonra Türk politika hayatındaki acı çekişmelerde ön plâna geçecek üç mesele ortaya çıkarmış olmaları manidardır. Terakkiperverler reformların çok hızlı gerçekleştirildiğinden, lâikliğin de gerektiğinden fazla zorlayıcı olduğundan şikâyetçiydiler. Serbest Fırka ise daha çok siyasal ve bireysel özgürlük istiyor, aynı zamanda C.H.P.'nin ekonomide devlete fazla rol veren politikasına çatıyordu.

Serbest Fırka'nın uğradığı başarısızlık, Atatürk'ün 1930'lardaki reform politikasının tuttuğu yepyeni yönün temelini meydana getiren noksanları ortaya koymuş olması bakımından önem taşır. Serbest Fırka denemesi, önceki dönemlerde Türkiye'yi çok partili hükûmete hazırlama çabalarının ne kadar yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Siyaset alanındaki elit tabaka Cumhuriyet fikrini kabul

etmiş ve bütün Cumhuriyet kurumlarına sıkı sıkı bağlanmıştı. Fakat parti doktrininin aşılanışındaki sertlikle parti tahakkümünü kontrol edememe bir araya gelince, elit tabakanın bağlılığına, çok partili durumda gerekli siyaset ustalığının eklenmesini engelliyen bir sonuç doğurdu. Serbest Fırka'nın başarısızlığı biraz da elit tabakanın, müsamahakâr bir «sâdık muhalefet»in ihtiyaçlarına cevap veremeyişindedir. Bu elit sadece halka dikte etmeğe alışmıştı, serbest bir seçimde kazanmalarını sağlayacak şekilde halk desteğini kazanmak için halkın çıkarlarına hizmet etmesini bilmiyorlardı; ekonomik, toplumsal kalkınmada gerçek hamleler yapmak için gerekli yolda halkın enerjisini harekete geçirebilme yeteneğinden yoksundular. Serbest Fırka serüveni aynı zamanda geniş halk yığınlarının reformlardan etkilenmediğini ve daha eski muhalefet gruplarının ardı sıra gitmeğe nasıl hazır olmuşlarsa, Serbest Fırka'da kümelenen gerici fırsatçıların ardı sıra gitmeğe de o derece hazır oldukları gerçeğini ortaya koymuştu.

1930'larda üzerinde en çok durulan husus, elit tabakaya demokratik hükûmet tekniğini öğretmek ve halk yığınlarını modernleşmeğe ikna edebilme aracı olarak şehirle köy arasında bağlantılar kurmağa çalışmaktı. Yeni politikanın temeli, politika liderlerinin karşısına çeşitli kademelerde halkın ağırlığını çıkarmak, liderlerin halkla elele çalışmalarını ve ulusal politika ile ulusal ideolojinin daha geniş meselelerine dikkat ettikleri kadar, yerel meseleleri de çözmelerini sağlayacak harekete geçirici öğeler yaratmaktı. Milletvekillerine eleştirmeye tahammülü öğretmek üzere, Büyük Millet Meclisine sırf diğer milletvekillerine ve bakanlara meydan okusunlar diye bir çok «bağımsız milletvekili» sokuldu. Bu şekilde hiç değilse yeni bir Serbest Fırka fiyaskosundan kaçınılmış olacaktı. Halk topluluğu merkezleri olarak çok sayıda Halk Evleri (köylerde de Halk Odaları) kuruldu. Bunlar grup çalışma merkezleri olarak tarım ve dülgerlik konularında pratik bilgiler verdiği gibi, modern cumhuriyetin esasına ve çıkarlarına uygun siyasal eğitim de sağlıyordu. C.H.P. ise katı bir parti hüviyetinden daha esnek bir kuruluş hüviyetine kaymış, ademi merkeziyeti sağlamak ve topluluktaki öteki öğelerle ilişkileri geliştirmek için de büyük çabalar harcamıştı.

1935 yılında böylesine dağınık bir bünye içinde ulusu seferber etmenin güçlüğü ortaya çıktı ve tasarruf yoluna gidildi; İçişleri Bakanına aynı zamanda C.H.P. genel sekreterliği, valilere de C.H.P. il başkanlıklarının verildiği 1936 yılında bu tasarruflar en yüksek noktasına ulaştı. Bütün bunlar da «parti ve hükûmet arasındaki işbirliğini ve her ikisinin çalışmalarından sağlanacak faydayı arttırmak» için yapılmıştı.

ÇOK PARTİLİ DÖNEM

Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra da durum hemen hiç değişmeden sürdü. Bununla birlikte, Atatürk'ün halefi İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı olarak C.H.P. içinde destekliyen liberal unsurlar gittikçe artıyordu. İnönü, modernleşme akımına yürekten bağlı, demokratik ve lâik politikada usta, aynı zamanda tek parti disiplininin takbihleri karşısında gittikçe sabırsızlanan bir grup genç parti liderine cesaret verdi. 1946'da, uluslararası durum normal siyasete dönülmesine elverdiği anda, muhalefet partileri serbest bırakıldı.

Demokrat Parti de (D.P.) Cumhuriyet Halk Partisi gibi Türkiye'nin dört bir bucağına nüfuz eden bir örgüte sahip oldu. Gerçekten Demokrat Partinin 1950 seçimlerindeki zaferini, partinin C.H.P.'den daha üstün bir örgüte sahip bulunması ve halka inen bir kampanya düzenlemiş olması sağlamıştır. DP'nin gücü geniş ölçüde, halkın ihmal edilmiş olmasından ve yine halkın büyük çoğunluğunun C.H.P. politikasını beğenmeyişinden ileri geliyordu. Muhalefeti destekleyenlerin arasında Türkiye'nin en muhafazakâr köylüleri, iş çevrelerinin büyük bölümü ve Türkiye'yi gerçek birçok partili ulus haline getirmeyi özleyen aydınların çoğu buluşuyordu. Demokratların ilk önderlerinin çoğu C.H.P. içinde değerli bir eğitim ve tecrübe kazanmışlardı. Partinin dört kurucusu, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, 1946'da C.H.P.'ye başkaldırana kadar, bu partinin üyeleri ve milletvekilleri idiler. 1946 seçimleri, Demokratlar henüz iyice hazırlıklı değilken yapılmıştı, ama 1950 seçimlerinde muhalefet

partisi bütün illerde aday gösterebildi. 1950 seçimleri herkesi hayrette bırakacak şekilde gerçekten serbest oldu. Seçim sonucunda Demokratlar Meclisteki 487 sandalyeden 416'sını kazanınca C.H.P., iktidarı büyük bir sükûnetle ve düzen içinde onlara devretti.

D.P. bütün saldırılarını C.H.P.'nin tek parti devrinde empoze edip İkinci Dünya Savaşı sırasında arttırdığı C.H.P. devletçiliği ve medenî özgürlük kısıtlamaları, aynı zamanda geniş çapta bozulduğunu iddia ettiği hükûmet üzerinde yoğunlaştırdı. Saldırılarını, devletçilik ve medenî özgürlük kısıtlamaları üzerinde yoğun bir şekilde bulundurmağa bütün hayatı boyunca devam etti. İki konu üzerindeki saldırıları da ses getirdi. Bununla birlikte her iki parti arasındaki çekişmelerin özü, devletçilikle serbest teşebbüsün, ya da tam siyasal özgürlükle kısıtlı siyasal özgürlüğün karşılaştırılmasından çok, bu fikirlerin Atatürk ihtilâlinin daha geniş çaptaki çatısıyla olan ilişkisi üzerineydi. Devletçilik, C.H.P. politikası içinde temel öğelerden biriydi ve birçok şeyler yanısıra, özel teşebbüs çevrelerinin, bütün ulusu kalkındırmak için gerekli ekonomik faaliyeti taşımağa ne yetenekli ne de buna istekli olduğu görüşünü yansıtıyordu. Türkiye'nin o sıralarda — ve hâlâ da — ekonomik kalkınmanın sayısız işlerini başaracak yeter sayıda tecrübeli müteşebbisten yoksun bulunduğu bir gerçektir. Ama şurası da bir gerçektir ki, devletçilik de uzun yıllar sonunda kendi içinde pek çok siyasî liderin nerdeyse sonu olmuştur. C.H.P.'nin devletin ekonomik rolünü sadece özel teşebbüsün yapamıyacaklarını yapma alanı içinde sınırlaması lâfta kaldı. Geniş kaynaklar üzerinde sürekli kontrol kurma sevdası pek çok memuru verdikleri vaazı yerine getirmekten caydırdı. Bu yüzden de 1946 yılına kadar iş çevreleri C.H.P.'ye düşman kesildiler ve Demokratları destekliyerek siyasete ağırlıklarını koyabilme fırsatından yararlanmağa baktılar.

Bununla birlikte özgürlük sorunu hem daha güçlü, hem de daha tehlikeli bir sorundu. Siyasal özgürlük C.H.P. iktidarı sırasında kısıtlanmıştı, ama yetkililer bunun gerekli olduğuna inanmışlardı. Öteden beri, demokratik olmıyan etkenlerle hareket eden ve başlıca lâiklik aleyhtarlarından meydana gelen grupları siyaset sahnesinden uzak

tutmanın gerekli olduğu görüşü savunuluyordu. C.H.P. iktidarı otoriter olmakla beraber asla totaliter değildi, ne var ki, toplumsal reformları hızlandırmak isteyenlerle istemiyenler arasında bir çatışma çıktığı zaman daima hızlı reform taraftarları ağır basardı. Bu bakımdan D.P. daha fazla özgürlük isteyince temelli bir mesele ortaya çıkmış oldu. Demokratlar halkın sesini daha fazla duyurdukları için, kendilerinin C.H.P.'den daha demokrat oldukları iddialarında oldukça haklıydılar. Cumhuriyetçiler de, Demokratları lâikliğe ihanet etmek ve sadece ihtilâlin sürdürülmesi konusunda görüş ayrılığına sahip bulunan dürüst kişiler için düşünülen özgürlüğü «gericiler»in ele geçirmesine göz yummakla suçluyorlardı.

Teşkilât itibariyle C.H.P. de D.P. de yığın partileriydi. Her ikisinin de Türkiyenin her tarafında, 40.000 köyünün çoğunda, kolları vardı. 1960 yılında en büyük üç partinin bucak dalları toplamının 154.000 olduğu tahmin ediliyordu.

Parti teşkilâtı bucak, ilçe ve il dalları yoluyla Ankara'daki merkez yönetim kuruluna doğru aşağıdan yukarıya doğru işliyordu. Ayrıca gençlik kolları, kadın kolları vardı. D.P. bunlara ek olarak, iktidarının son yıllarında, partinin daimî teşkilâtıyla yakın işbirliğinde bulunan bir de Vatan Cephesi kurdu.

DEMOKRAT PARTİNİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

Demokrat Parti hükümetinin 1950 Mayısında kuruluşundan 27 Mayıs 1960'da devrilişine kadar geçen on yılın en belirgin özelliği, Cumhuriyetçilerle Demokratlar arasındaki, hiç durmadan artan kutuplaşmadır. İki parti arasında, 1960 yılında zirvesine ulaşan giderilmesi imkânsız husumet, Demokratların iktidara gelişlerinden az sonra başladı. Bellibaşlı iki meseleden biri dinin Türk hayatındaki rolü, öteki de siyasal özgürlüklerin sürdürülmesiydi. Ekonomik politikanın önemi de bunlardan aşağı kalmıyordu.

Türklerin hayatında tüm lâikliğin sağlanması konu-

sunda başvurulan baskılarda Demokratların iktidarı döneminde bir hafifleme olması zaten bekleniyordu. Aslında, 1948 ve 1949 yıllarında muhalefetin baskısı altında C.H.P. bazı tâvizler vermişti. Demokratlar muhafazakâr eğilimli bir platform üzerinde seçilmişler ve C.H.P.'nin tepeden inme reformlarına üstü kapalı bir karşıtlık olarak güvençlerini hemen tamamiyle halkın isteklerini temsil etmeğe dayamışlardı. Nitekim Demokratların oylarının büyük kısmı da muhafazakâr köylülerden geldi. Böylece, C.H.P.'liler her ne kadar lâisizm ilkesinin uygulanmasındaki gevşemeden pek şikâyet edemedilerse de, bu prensip Demokrat Parti'nin güttüğü politikanın belirli noktalarda aldığı renk yüzünden gitgide altüst olmağa başladı.

Lâisizm alanında, 1949'da C.H.P., anne ve babalar yazılı olarak çocuklarının din dersi almalarını **istedikleri** takdirde, okullarda din eğitimi görmelerine razı olmuştu. Halbuki Demokratlar bunu değiştirerek, anne ve babalar çocuklarının din dersi almalarını **istemediklerini** yazılı olarak bildirmedikçe bütün Müslüman çocuklarının din dersi görecekleri şekline getirdi. Yeni din liderleri yetiştirilmediği takdirde Müslümanlığın ya toptan yokolacağı ya da cahillerin eline kalacağı şeklindeki esaslı itirazı önlemek amacıyla C.H.P., Ankara'da bir İlâhiyat Fakültesi kurulmasını, ayrıca imamların müstakil eğitim görmesini kararlaştırmıştı. Demokratlar imam yetiştiren kurumların sayısını arttırdıkları gibi bu kurumların muhafazakâr bir renk almalarına da göz yumdular. 1950'de ezanın Arapça okunmasını yasaklıyan, 1928 yılında konulmuş olan kanunu da kaldırdılar. Bütün Türkiye'de, derhal Türkçe ezan bırakıldı ve Arapça ezan okunmağa başladı. Baskıların hafiflediği öteki alanlarda bu baskı hafifleyişi daha gayriresmî bir şekilde oldu. Müslümanların kutsal ayı Ramazan, daha alenî bir şekilde kutlanmağa başladı. Dinsel yayınların ortaya çıktığı görüldü. Çeşitli tarikatların kalıntıları yavaş yavaş başlarını kaldırmağa başladı; bununla birlikte şurasını da belirtmek yerinde olur ki, bu tarikatlar içinde meselâ Nur tarikatı gibi en belâlılarına karşı da 1959-60 yılları arasında şiddetli bir sindirme politikası uygulandı. C.H.P.'lilerin yapabilecekleri en somut eleştirme, belki de, hükûmet fonlarının büyük bir kısmının şehir, ka-

saba ve köylerde cami yapmağa harcanmış oluşudur. Diyanet İşleri Müdürlüğünce yapılan bir tahmine göre, 1950 ile 1960 yılları arasında 5.000 kadar yeni cami kurulmuştur. Bu sayı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen, aynı süre içinde yapılan yeni okul sayısına eşittir. Bir muhabirin dediği gibi, «..... kıt mali kaynakları ele geçirmek için yapılan sessiz mücadele, Türkiye'de lâiklikle Müslümanlık arasında cereyan eden daha büyük mücadelenin sembolüdür.»

Demokrat Parti döneminin lâikliğe ihanet, dini istismar, ibadet özgürlüğünün ihyası dönemi mi, yoksa yeni bir «modernleşmiş Müslümanlık» döneminin başlangıcı mı olduğu konusunda Türkiye'de daha uzun yıllar tartışmalar sürüp gidecektir. Yalnız ortada olan gerçek şudur ki, gerek Demokrat Parti, gerek C.H.P., lâikliğin yorumlanışını gittikçe büyüyen bir mesele haline getirmişlerdir. Başka meselelerin de tüy dikliği bu mesele, için için yanmağa devam edecek olan ateşe benzin dökmekten başka bir işe yaramamıştır.

İkinci önemli mesele, gerek uluslararası, gerek Türk politika çevrelerinde en çok gürültü koparan ve en sonunda Menderes'in devrilmesine yol açan mesele, siyasal özgürlük idi. Demokrat Parti liderlerinin bazıları daha 1950'deki seçim zaferlerinin üzerinden çok az bir zaman geçtikten sonra, eleştirmelere karşı aşırı bir hassaslık göstermeğe başladılar. 1953 yılından itibaren, en sonunda basın, üniversiteler ve muhalefet partileri üzerine şiddetli kısıtlamalar koyan seri halinde kanunlar geçirildi Meclisten. Pek tabii, bu kanunların hiç biri bu eleştirme müesseselerinin özgürlüğüne açıkça karşı değildi. Kanunların çoğu Atatürk ihtilâli çatısı içinde akla yakın gösterilebilecek bir çerçeve içine oturtulmuştu. Asıl önemli mesele bu kanunların uygulanmasının yorumlanışıydı.

Meselâ, 1953'de yargıçların yirmi beş yıllık bir hizmet süresinden sonra mecburi olarak emekliye ayrılmasını öngören kanunla, siyasî tâyinlerin yapılabilmesini mümkün kılacak şekilde, pek çok yargıç makamının boşalması sağlandı. Profesörlerin hissedilir bir şekilde Demokratlardan uzaklaşmağa başlamaları karşısında da profesörlerin siyasal faaliyette bulunmaları yasaklandı. Dinin propaganda

aracı olarak kullanılmasını yasaklayan bir kanun, C.H.P.'yi, dinin muhalefete karşı kullanılacağı korkusuna düşürdü. Ve yine 1953 yılının sonlarında hükûmet, tek parti döneminde halk parasıyla gayrı kanunî olarak kazanılmış olduğu gerekçesiyle C.H.P.'nin bütün mal ve mülküne el koydu.

1954'de hükûmete, yargıtaya başvurma hakkı tanınmadan memurları işten uzaklaştırma yetkisi verildi. Seçim kanununa daha sık kısıtlamalar getirildi, devlet radyosunun siyasal propaganda aracı olarak kullanılması yasaklandı; bu karar sonradan, bir dâva konusu olarak, 1960'da Menderes rejimini muhakeme eden Yassıada mahkemelerine getirildi ve D.P. radyoyu kendi partizan emellerine âlet etmek için tekeline almakla suçlandı. 1954 yılında, Mecliste, partiler arasında fiziksel çatışmalar başladı; C.H.P. pek çok profesör tarafından açıkça desteklendi ve Demokratların seçimde kazandıkları zaferle, muhalefet, 541 sandalyelik mecliste 31 kişiye indi. İlk kısıtlayıcı basın kanunu da bu yılda çıkarıldı; bu kanun hükümlerine göre yalan haber vermek, memurların kişiliğine hakaret, mahremiyetine tecavüz gibi haller cezayı gerektiriyordu. 1954 yılı çıkmadan üç gazeteci hapse tıkılmış, dördü de işlerinden attırılmıştı.

1955 yılında, yurt içinde konuşma yapmak için geziye çıkan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, hükûmeti tahkir ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Yine aynı yıl içinde, gazeteci ve C.H.P. lideri İnönü'nün damadı Metin Toker, basın kanunu hükümlerine göre hapse atıldı. C.H.P. organı Ulus da dahil olmak üzere beş gazete, Kıbrıs dâvası dolayısıyla konan sansürü ihlâl ettikleri gerekçesiyle kapatıldı. İstanbul'da 6-7 Eylül'de Rum azınlığa karşı girişilen saldırı hareketlerinin, Kıbrıs anlaşmazlığında görüşünü kabul ettirmek amacıyla hükûmet tarafından bile bile teşvik edildiğine inanılıyordu. Basın Kanununun uygulanma tarzı yüzünden dokuz milletvekilinin istifasıyla, yine aynı yıl içinde, Demokrat Parti'de bazı iç güçlükler başgösterdi. 1955'de, vaktiyle çoğu Demokrat Partinin liberal kanadına tâviz vermiş olan bazı profesörler ve iş adamları tarafından yeni bir küçük muhalefet partisi, Hürriyet Partisi kuruldu.

1956 yılında aynı şeyler daha da fazla olmak üzere görüldü. «Halkın hükûmete güvenini sarsacak ya da hükûmetin prestijini zedeliyecek» suçlardan ötürü gazetelerin kapatılmasını, gazetecilerin hapse atılmasını mümkün kılan ikinci bir basın kanunu birincisine eklendi. Genel seçimlerden önceki kırk beş günlük süre dışında siyasî parti toplantıları menedildi. Aynı yasaklama her türlü seçim propagandasına da uygulandı ve polise, «gayrıkanunî siyasî topluluklar» üzerine ateş açma yetkisi verildi. Bu kanuna dayanılarak, yurt içinde gezide bulunan Kasım Gülek vatandaşla tokalaştığı için tutuklandı.

Üniversiteye müdahale ilk defa, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Turhan Feyzioğlu'nun, hükûmetin politikasını yeren bir üniversite öğretim üyesinin terfiini hükûmetin reddini acı bir dille eleştirmesi üzerine tardedilişi ile başladı. 1956 yılının bir bölümü içinde muhalefet, Meclisi boykot etti.

Yaklaşan 1957 seçimleri dolayısıyla, muhalefetin birleşik cephe kurmasına imkân vermemek için, birçok şeyler yanısıra bir de koalisyonu meneden bir kanun çıkarıldı. Bir ilde en çok oy alan partinin — oyların çoğunluğu olmasa bile — o vilâyetin bütün milletvekilliklerini kazanmasını öngören yeni bir seçim kanunu da Demokratların seçimlerde zafer kazanmasını büyük ölçüde garantilemiş oluyordu. Buna rağmen muhalefetteki milletvekilleri sayısı 186'ya çıktı; bunlardan 178'i C.H.P.'nindi. 1957 yılında hükûmet Meclise de bazı kısıtlamalar getirdi. Milletvekillerinin bakanlara sorabileceği soruların sayısı azaltıldı, çerçeveleri daraltıldı ve Mecliste açıkça tartışılmış olsa bile «saldırı niteliğindeki konular» üzerinde basının haber vermesi yasaklandı.

1958'den itibaren Türkiye düzenli bir hızla kaba kuvvet politikasının eşiğine doğru itilmeğe başladı. 1957 seçimlerinin dürüst yapılmadığı şeklinde hükûmete yöneltilen suçlamalar, hükûmetin seçimlerin genel sonuçlarını hiç bir zaman resmen yayınlayamaması yüzünden daha da önem kazandı. Cezaevlerindeki gazetecilerin sayısı günden güne artmağa başladı. Şehirli aydınlar arasında Menderes'i destekliyen pek az kimse kalmıştı. Mecliste iki büyük parti birbiriyle konuşmuyordu bile.

1959 yılında ilk ciddî kaba kuvvet hareketi görüldü. Mayıs ayında C.H.P. lideri İnönü, Demokratların çoğunlukta olduğu güneybatı Anadoluyu gezerken, Uşak'ta Demokratlar tarafından düzenlenen bir gösteriyle karşılandı ve kalabalıktan atılan bir taşla başından yaralandı. Bu olaydan üç gün sonra İnönü, dönüşte İstanbul'a uğradı ve büyük bir Demokrat partizan kalabalığı tarafından karşılandı (Yassıadaya getirilen delillere göre, bu karşılanış sırasında, polislerin hiç oralı olmadığını gören subaylar işe karışmamış olsalar, İnönü «kazaen» öldürülecekmiş). Bu olaylar hakkında gazetelerin haber yayınlaması sansür tarafından menedildi, böylece 1960 yılında da yakından izlenen bir usul ortaya atılmış oldu.

1959 yılında geçen bir başka olayı da unutmamak gerekir. Bu yılın Şubat ayında, Kıbrıs andlaşmasını imzalamak üzere Londraya giden Türk delegasyonundan on beş kişinin öldüğü uçak kazâsından Menderes sağ salim kurtuldu; kazâdan kurtulması üzerine kör inançları olan birçok köylünün gözünde nerdeyse insanüstü bir nitelik kazandı. Böylelikle Başbakanın köylüler arasında zaten güçlü olan desteği daha da güçlendi ve bu destek Millî Birlik Komitesini, Yassıada'da Adnan Menderes'e ölüm cezası verilip verilmemesi konusunda hayli düşündürdü.

Politik konulara ek olarak, Menderes Hükûmetinin ekonomik siyaseti çevresinde de büyük tartışmalar çıktı. 1960 ihtilâlinden hemen sonra, sabık rejimin Türkiye'yi iç ve dış büyük bir borç yükü altında bırakmış olduğu açıklanınca, bu konuda muhalefetin haklı olduğu da meydana çıktı. 1960 Haziran ayının 17'sinde gazetelere verilen rakkamlar şöyledir:

1960 Haziranında Türkiye'nin Tahminî Borçları
(Bin Türk Lirası)

	İç Borçlar	Dış Borçlar	Yekûn
Daimî Bütçe	1.417.781	2.888.767	4.300.543
Ek bütçe ve devlet ekonomik teşebbüsleri	2.949.768	1.872.747	4.822.515

Devlet borçları yekûnu	4.367.549	4.755.514	9.123.063
Özel teşebbüs ve müteferrik borçlar			3.068.379
Toplam			12.191 442

Resmî kurda bir dolar 9 TL. üzerinden, borç yekûnu 1 milyar 354 milyon 604 bin 636 dolar tutuyordu.

Menderes'in Türk ekonomisinin gelişmesinde bazı faydalı hizmetlerinin olduğunu inkâr edecek kimse pek çıkmıyacaktır. Menderes devrinde yol inşaatı ve diğer «enfrastrüktür» projeler hızla ilerledi, tarıma, eskisinden çok daha fazla önem verildi. Ama, Menderes mâli yardım imkânları elde ettikçe faaliyetlerini ölçüsüz bir şekilde genişletti ve bunun sonucunda da enflâsyon ciddî bir problem halinde ortaya çıktı. Menderes'in her türlü plâna karşı âdeta marazî bir korku duyması durumu büsbütün güçleştiriyordu. Buna rağmen Menderes külliyetli miktarda dış yardım — özellikle Amerika Birleşik Devletlerinden — sağlamayı da başarabildi.

1958'de durum en ciddî safhadaydı. Külliyetli bir mâli yardımla durumu kurtarmayı düşünen Menderes, 359 milyon dolar tutarındaki istikrazda en büyük hisse sahibi olan Uluslararası Para Fonu tarafından ileri sürülen Stabilizasyon Programı şartlarını kabul etti. Şartlar şunlardı: (1) Etkili bir devalüasyon; (2) İki taraflı anlaşmalar yerine global ithal kotaları sisteminin uygulanması; (3) Bir milyar dolar tutarındaki dış borçların birleştirilmesi ve düzenli olarak ödenmesi; (4) İç kredilerin sınırlandırılması; (5) Fiat kontrolünün kaldırılması; (6) Maliyeyi açık bütçeyle idare etme usulünün terkedilmesi; (7) Devlet teşekkülleriyle yarı resmî devlet teşekküllerinde denk bilanço sağlanması için çaba harcanması; (8) Yapılan yatırımlar arasında daha yakın bir koordinasyon sağlanması.

Bununla birlikte Menderes, Stabilizasyon Programının gerek şeklini, gerek ruhunu yerine getirmekte gevşek davrandı. 1960'da — uzun bir süre için piyasadan hemen hemen tamamiyle çekilen Türk kahvesi de dahil olmak üzere — tüketim maddelerindeki kıtlık hafifledi, ama sonradan Milli Birlik Komitesi, Menderes'in, Stabilizasyon Fonunun da altından girip üstünden çıktığını gördü.

MENDERES REJİMİNİN SONU

En sonunda 27 Mayıs ihtilâline yol açan olaylar dizisi, ihtilâlden altı ay önce başladı. Muhalefet, hükûmete karşı koymak için yeni yeni yollar denemeğe başladı, hükûmet de aldığı tedbirleri gitgide sertleştirdi. (1) Menderes'in en büyük gafı belki de, siyasal karışıklıkları bastırmakta orduyu kullanmış olmasıdır. Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un, kendi kendini olduğu kadar Başbakanı da, ordunun hükûmete sâdık kalacağına inandırmış olduğu anlaşılıyor. Bununla birlikte, olaylara doğrudan doğruya karıştırılmamış olsaydı bile, ordunun, gittikçe kötüleşen siyasal durumun ortasında uzun zaman kayıtsız kalmıyacağı belliydi.

Daha 1960 başlarında, Ankara'da hükûmetin ilkbaharda yeni seçimlere gideceği dedikodusu dolaşmağa başlamıştı, halbuki kanuna göre seçimler 1961'den önce yapılamazdı. Muhalefet bu dedikoduları hemen, verilmiş kesin bir karar şeklinde yaydı, Menderes de bunun aksini ispat için hiç bir çaba harcamadı. Böylece, kaynayan kazana bir de erken seçim entrikası eklenmiş oldu. Şubat ayında C.H.P., Büyük Millet Meclisine, yolsuzluk iddiaları ve bazı bakanların suiistimalleriyle ilgili on bir soru önergesi getirmeğe muvaffak oldu. Eski bakanlardan sadece birinin yolsuz kazancının 7.500.000 TL. olduğu iddia ediliyordu. Günler ve geceler süren müzakerelerin, muhalefetin daha önceki yıllara ait hoşnutsuzluk kaynaklarıyla, 1957 seçimlerine hile karıştırıldığı şeklindeki iddialarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi beklenmedik bir olay teşkil etmedi. Meclis, soru önergelerini oylama sonucunda reddetmeden önce, salonda yumruklaşmalar olmuş ve gazeteciler müzakerelerle birlikte bu kavgaları da en ufak ayrıntılarına kadar resimlerle vermişlerdi. Bunu izleyen Bütçe müza-

---

(1) Hükûmet 1959 Aralık ayında haftalık haber dergisi Kim'i kapatınca, dergi sahipleri zekîce bir taktiğe başvurdular. Derginin kapatılışından bir hafta sonra, kapatılan derginin tıpatıp aynı, yalnız adı Mim olan bir dergi çıktı. Dergi şöyle reklâm ediliyordu: «Mim nedir? Mim'in kim olduğunu bilmeyen yoktur!»

kereleri de aynı derecede patırtılı geçti ve ancak Mart ayında Meclisin tatile girmesiyle buhran tavsadı.

Ne var ki bu ara çok kısa sürdü. Menderes memleketi dolaşarak nutuklar veriyordu; İnönü de aynı yolu izledi. Nisanın 2'sinde İnönü ve beraberindeki birkaç C.H.P. milletvekili Orta Anadolu'daki Kayseri şehrine gitmekte oldukları sırada bulundukları tren, demiryolunu kapayan askerî birlikler tarafından durduruldu. Kayseri Valisi İnönü'nün bulunduğu kompartımana gelerek, Kayseri halkının âsayişi tehlikeye sokacak derecede galeyan halinde olduğunu ve yetkililerin kendisine Ankara'ya dönme emri verdiklerini bildirerek bu emri İnönü'ye tebliğ etti. İnönü, Vali'nin ona verdiği yazılı emri yırttı ve emre uymayı reddetti.

Vali deli gibi telefona koşup durumdan Ankara'yı haberdar ettiği sırada yer alan olayların Menderes'i hiç değilse birazcık düşündürmüş olması gerekir. İnönü kompartımanında otururken kalabalık gruplar halinde subaylar, askerler ve siviller gelerek C.H.P. liderinin elini öpmüşler, ona saygılarını sunmuşlardı. Subaylar, yolu sadece emre itaatsizlik yüzünden divanı harbe verilmemek için kapadıklarını İnönü'ye açıkça söylemişlerdi. Kayseri Valisi, İnönü ve beraberindekileri Ankara'ya döndürmek için semeresiz birkaç teşebbüste daha bulunduysa da İnönü diretti ve tıpkı kırk yıl önce İstiklâl Savaşı sırasında, general üniformasını taşıdığı zamanki gibi, kendisini selâmlıyan subaylar ve asker safları arasından geçerek Kayseri'ye doğru yoluna devam etti. Ertesi gün, otomobille Ankara'ya dönerken birkaç askerî kamyon tarafından yolları üzerindeki bir köprünün kapatıldığını görünce, C.H.P. lideri inisyatifi eline aldı, otomobilinden indi ve köprüyü kapayan askerlere doğru hiç çekinmeden yürüdü. Daha İnönü köprüye varmadan, askerler kendisine selâm durdular ve geri çekilerek yolu açtılar; kafile bundan sonra herhangi başka bir olayla karşılaşmadan Ankara'ya doğru yoluna devam etti.

Kayseri olayıyla her iki taraf o güne kadar ilk defa doğrudan doğruya karşı karşıya gelmiş oluyordu. Her ne kadar 27 Mayıs'a katılan subayları harekete geçiren etkenin bu olay olduğu söylenemezse de, bu subayların çoğu-

nu, daha beter bir görünüş aldığı takdirde duruma kayıtsız kalamıyacakları inanışına bu olayın sevketmiş olması mümkündür.

Nitekim durum daha beter bir görünüş de aldı. 18 Nisan sabahı Ankara'da, Meclisin o gün öğleden sonraki oturumunun önemli bir oturum olacağı haberi yayıldı. Meclis salonunun localarını dolduran gazeteci ve seyirci kalabalığı hayal kırıklığına uğramadı. O günkü oturumun gündeminde, Cumhuriyet Halk Partisi ile Basının bir bölümünün faaliyetleri hakkında soruşturma yapacak bir Tahkikat Komisyonu kurulması için iki Demokrat milletvekilinin verdiği önerge yer alıyordu. Oturum, İnönü'nün, teklifi diktaya götürücü, Anayasaya ve insan haklarına aykırı ilân eden sert konuşmasıyla açıldı. Bunun üzerine birçok Demokrat milletvekili muhalefete saldırıya geçti; yapılan konuşmalar içinde en şiddetlisi, C.H.P.' liderinin ta İstiklâl Savaşı döneminden bu yana «suçlarını» sayıp döken Samet Ağaoğlu'nun bir saat süren ve doğrudan doğruya İnönü'nün kişiliğini hedef tutan saldırıcı konuşmasıydı. Demokrat Parti'nin en partizan üyelerinden olan Başkan bile İnönü'nün bu saldırılara cevap verme ve iddiaları yalancı çıkarma hakkını tanımazlık edemedi; tecrübeli devlet adamı ünlü konuşmasını yaparak, «Eğer bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam,» dedi. Bunun üzerine karşılıklı gruplardan yükselen alkışlar ve yuhalar, yumruklaşmalara yol açtı. Demokrat milletvekillerinden biri (Meclis yasalarını ihlâl ederek) tabanca çekti, ama arkadaşları herhangi bir zarar vermesinin önüne geçtiler. Tabanca çeken Demokratın yerine, kavga çıkardı diye Meclisten bir C.H.P.'li çıkarılınca bütün C.H.P. Meclis Grubu başta İnönü olmak üzere salonu terketti. Önceden düzenlendiği bosbelli bir plâna uygun şekilde, C.H.P. Meclis Grubunun salonu terkedişinden birkaç dakika sonra, Meclisin oyuyla Tahkikat Komisyonu kuruluverdi. Denizli milletvekili Ahmet Hamdi Sancar'ın başkanlığındaki komisyon, Demokratların en partizanları olarak tanınmış on beş milletvekilinden meydana geliyordu. (1) Komisyon,

(1) Öteki üyeler şunlardı: Nusret Kirişçioğlu (Sakarya) basın temsilcisi; Nüzhet Ulusoy (Samsun) sekreter;

kurulur kurulmaz, memlekette bütün siyasal faaliyeti ve soruşturmasıyla ilgili her türlü yayını yasaklıyan bir karar aldı. (2) Ertesi gün, 19 Nisanda, İnönü C.H.P. Genel Merkezine giderken, Ankara'nın en büyük meydanında büyük bir kalabalığın toplanıp İnönü'yü alkışlamasıyla halktan âsayişi bozucu nitelikte ilk tepki gelmiş oldu. Bu arada, İnönü'nün bazı C.H.P. milletvekilleri şerefine verdiği resmî ziyafete müdahalede bulunulmadı, ondan sonra da İnönü bir daha halk arasında görünmedi; eğer görünseydi bu bir takım karışıklıkların çıkması sonucunu doğurabilirdi.

Bununla birlikte, Tahkikat Komisyonuna resmen geniş yetkiler veren kanunun çıkmasıyla, çok kısa bir süre sonra, ayaklanmayı doğuracak olay yaratılmış oldu. 27 Nisanda Tahkikat Komisyonu'na verilen yetkiler arasında şunlar vardı: soruşturmaları aksatacak nitelikteki her türlü yayının yasaklanması; bu yasağa uymayan gazetelerin süreli veya süresiz olarak kapatılması; soruşturmalar için gerekli her türlü doküman ve mülke el konulması; komisyonun durdurulmasını gerekli gördüğü her türlü siyasal faaliyetin yasaklanması; bu yasaklardan herhangi birine uymayan kişiye, seri muhakeme usulüyle altı aydan üç yıla kadar hapis cezası vermek; ve kazaî, cezaî ve adlî kanunların işleyişini durdurmak. Yeni kanun ve İnönü'nün Meclis'ten tardının uyandırdığı tepkiler, 28 - 29 Nisan'da, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde kanlı çatışmalara yol açtı; bu tarihler ihtilâlden sonra her yıl anılmaktadır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden

---

Vacit Asena (Balıkesir); Kemal Biberoğlu (Çorum); Turan Bahadır (Denizli); Bahadır Dülger (Gaziantep); Sait Bilgiç (İsparta); Hilmi Dura (Kastamonu); Osman Kavuncu (Kayseri); Himmet Ölçmen (Konya); Kemal Özer (Kütahya); Necmettin Önder (Nevşehir); Selâmi Dinçer (Sakarya); Ekrem Anıt (Samsun).

(2) Polis, C.H.P. organı Ulus gazetesinin matbaasına geldiği sırada, C.H.P. milletvekilleri binlerce nüsha gazeteyi kendi arabalarıyla kaçırmış bulunuyorlardı. Bunların bir kısmı taşraya gönderildi, bir kısmı da ertesi gün Ankara'da halka bedava dağıtıldı. Tabii, Ulus gazetesi süresiz olarak kapatıldı.

biri, 28 Nisan günü öğrencilerine, «Bugünkü konumuz Anayasa'dır. Ama bu konuda konuşmak yasaklandığı ve Anayasa ihlâl edildiği için ders yapmıyorum, hepiniz serbestsiniz,» dedi. Üniversitenin bahçe kapısı önünde öğrenci kalabalığının birikmesi üzerine hemen polis geldi. Polis, Rektör Sıddık Sami Onar'ı Emniyet Müdürlüğüne dâvet etti. Rektör, öğrencileri, polisin girememesi gereken üniversite içine çekerek çarpışanları ayırdı, ama polis kendisini zorla müdüriyete götürmeğe çalışırken başından hafif yaralandı. Öğrencilerle polis arasındaki çatışma, ciplerini kalabalık öğrenci grupları arasına daldırarak zig zak süren, ama bir süre için dağılan grupların yeniden toplanmasına bir türlü engel olamıyan polislerin öğrenciler üzerine ateş açmasıyla sonuçlandı. Öğrencilerin ardı sıra üniversite bahçesine dolan polis, onlar tarafından dışarı atıldı, ama öğrenciler vilâyete doğru sessiz yürüyüşe geçince üzerlerine atlı polis sevkedildi. Ölen, yaralanan ve tutuklananlara ait gerçeğe hiç de uymayan rakamlar ağızdan ağıza dolaşıyordu. (1) O gece İstanbul'da ve Ankara'da sıkıyönetim ilân edildi. Bu olaylar da acayip bir yoldan, — basında yayımlanmasının yasaklanmış olması yoluyla — halk tarafından öğrenildi. Ta 27 Mayıs'a kadar birçok defa halk, herhangi bir olayı, basının o olayın yayımlanmasının yasaklandığını bildiren büyük puntolu başlıklarından öğrendi. Olayların ayrıntılarına gelince, başka kanallardan rahatça elde edilmekteydi bilgiler.

Ertesi sabah, Ankara Üniversitesi'nde de benzer olaylar meydana geldi. Siyasal Bilgiler Fakültesiyle, Hukuk Fakültesi bahçelerinde toplanan öğrencilerin karşısına bu sefer, polislerin yanısıra, sıkıyönetim komutanlığının emrindeki askerler de çıkarıldı. Kendilerini dağıtmak için gi-

---

(1) Ölü sayısı, olaylardan kısa bir süre sonra Menderes'in radyo'dan bildirdiği gibi sadece bir'di. Gerçi o anda Menderes'in verdiği rakama kimse inanmamıştı, ama sonradan askerî hükûmetin yaptığı soruşturmalar bunu doğruladı. Büyük sayıda öğrenci tutuklanmış, bunların bir kısmı 27 Mayıs'a kadar muhafaza altında tutulmuş, bir kısmı ise askerî kamplara götürülüp sonradan serbest bırakılmıştı.

rişilen bütün teşebbüsleri boşa çıkaran öğrenciler barikat kurup polisleri taş yağmuruna tuttular ve bir ara ellerine geçirdikleri bir alev makinasını polislere çevirdiler. O sırada, meşhur ateş açma emri verildi. Olay yerinde yüksek rütbeli subay olarak, Ankara Sıkıyönetim Komutanı General Namık Argüç, bizzat hazır bulunuyordu. Durumun gittikçe gerginleştiğini gören Argüç, olay yerine süvari kıtası komutanı — daha sonra Milli Birlik-Komitesi üyesi olan — Binbaşı Vehbi Ersü'yi çağırttı, ateş açma emri verdi. Ersü ateş açmayı reddetti ve hemen general tarafından tutuklattırıldı. General Argüç ateş açma komutunu küçük rütbeli subaylara verdirmek için boşa giden birkaç teşebbüste bulunduktan sonra saldırma komutunu bizzat verdi. Bunun üzerine polisler ve askerlerin Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne hücuma geçmeleriyle, gerek Fakültenin dışında, gerek içinde çarpışmalar oldu. (1) Bu arbedede, sayısı belirsiz yaralanmalar dışında herhangi bir ölüm olayı görülmedi. Tutuklama kamplarına daha fazla sayıda öğrenci gönderildi ve üniversiteler bir ay süreyle kapatıldı. (2)

Ondan sonra Ankara'nın en büyük bulvarında hemen her akşam nümayiş yapıldı. Bununla birlikte şurasını da belirtmek yerinde olur ki, bu nümayişler başlangıçta, kaynaşma halindeki öteki uluslarda yapılan nümayişlere oranla çok daha kibarca ve Türklerin ilham aldıkları Kore'deki nümayişlere oranla da çok daha yumuşaktı. (3) Gösteriler genellikle akşamları, işlerinden dönenlerin meydana getirdiği «normal kalabalığın» nümayişçilere destek ve örtme sağlıyacağı, saat beş ve yedi sıralarında yapılıyordu. Her akşam o saatlerde polisler ve askerler, trafiğin

---

(1) Yassıada mahkemelerinde Argüç bu olaydan dolayı on yıl hapis cezası yedi.

(2) Öğrenciler evlerine gönderildi. Böylelikle kontrolden tamamiyle uzak bırakılan öğrenciler, özellikle taşra kasaba ve şehirlerinde rejime karşı muhalefeti yaymada etkili oldular.

(3) Koredeki öğrenci gösterileri, Singman Ri hükûmetinin düşüşünü sağlamış ve Türk gazeteleri bu düşüşü alabildiğine sömürmüştü.

en sıkışık olduğu sıralarda herhangi bir köşeden, «hürriyet, hürriyet, Menderes istifa!» diye hep bir ağızdan bağırarak çıkacak nümayişçileri karşılamak için caddelerde kol geziyorlardı. Polisler ve askerler caddeleri kordon altına alıyor, ara sıra göz yaşartıcı bomba kullanılıyor, birkaç öğrenci tutuklanıyor ve sokaklarda, evlerin balkonlarından, pencerelerinden olayları seyreden kalabalık akşam yemeğine gitmek üzere dağılıyordu. Ne var ki, genel bir üslûp halini alan bu gösteriler içinde birkaçı istisna teşkil eder. Bunlardan biri de, eşine ender raslanır 555-K olayıdır.

5 Mayıs sabahı Ankara'da, o gün - beşinci ayın beşinci günü, akşamı beşte, Kızılay Meydanında — özel önemi olan bir gösteri yapılacağı sözü ağızdan ağıza yayıldı. Durumdan haberdar edilen polis de dahil olmak üzere herkes toplandı. Saat 5:45 sıralarında, kalabalık, «hürriyet!» ve «Menderes istifa!» seslerine polisin aldırmadığını görerek oldukça şaşırdı, ama az sonra herkesin dikkati, Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünden aşağı doğru inen siyah bir Cadillac'a çevrildi. Anlaşıldığına göre bu toplantıyı, kendilerini destekliyen partizanların da bulunduğunu göstermek için Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Başbakan Menderes yaptırtmışlardı. Ne var ki, Demokratların meydana getirdiği küçük grubun, hükûmete karşı olan öğrenci yığınlarıyla aşık atamadığı görüldü. Menderes daha otomobilden dışarı adımını atar atmaz, saçları darmadağın edildi, kravatı çekilerek çarpıtıldı. Başbakan göğsünü öğrencilere doğru çıkararak, «öyleyse öldürün beni!» diye bağırınca, bütün gösterişini bir anda balon gibi söndüren şu cevapla karşılaştı: «Seni öldürmek istemiyoruz. Yalnız istifa et!» Menderes, kalabalığın arasında kazara sıkışıp kalmış bir gazetecinin otomobiline güçlükle bindirilebildi. (1)

---

(1) Menderes'in aklî dengesinin yerinde olup olmadığı hususunda bile tartışmalar yapılmıştır. Menderes hakkında bu konuda söylenebilecek şey, onun ekonomik plânlama gibi bazı fikirlere karşı ön yargılı bir tutuma sahip olduğudur kanaatindeyim. Bununla birlikte, yabancı müşahitlerin bir çoğu, onun hiç bir zaman istifa etmeyi ken-

Siyasal mücadele sahnesinde dış politika hiç bir zaman yüzeysel bir önem taşımaktan öteye gidemedi, ama zamanı uygunsuz düşen iki olay uluslararası yankılar uyandırdı. Bunlardan biri, 2 ve 4 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısıydı. Türkiye'nin prestiji bakımından büyük bir fırsat olarak düşünülen bu toplantı, kalabalık bir Batılı gazeteci grubu önünde Türkiye'nin kirli çamaşırlarının ortaya serilmesine vesile teşkil etti. Yabancı muhabirlerden biri şöyle diyordu: «Caddelerin iki yanında askerler savaş nizamında yer almış bulunuyor. Gece ve gündüz devam eden olağanüstü sıkıyönetim, sivil halkın dolaşmasına izin vermiyor. Toplantıya katılan yabancı bakanlar, ordu kumandanlıklarının kendilerine verdiği açık sarı renkli pazubentlerle dolaşabiliyor.» Menderes, Ankara'da, olayların başında bulunabilmek için, NATO Dışişleri Bakanları toplantısını açma konuşmasını iptal etti. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, özür diler yollu, haysiyetsizce bir basın konferansı vermek zorunda bırakıldı. Bakanların toplantı salonunun kapısına kadar dayanan ve yolları kapayan öğrenci yürüyüşünü, askerî birlikler ziyaretçilerin gözleri önünde geri çevirdiler, aynı gün sessiz yürüyüş yapan yüz avukat da nerdeyse toplantı salonuna gireceklerdi.

Zamanı iyi ayarlanmamış ikinci olay da Hindistan Başbakanı Nehru'nun ziyaretiydi. Ziyareti ertelemesi için Türk hükûmetinin ricalarına kulaklarını tıkayan Nehru, 20 Mayıs günü Ankara'ya vardı, varış saati akşam 5'e rastladığı için de, Menderes'le birlikte havaalanından şehre gelinirken kortej, akşam kalabalığının en civcivli olduğu yerlerden geçmek zorunda kaldı. Kalabalık da Menderes'i yüzüne karşı yuhalamak için bu fırsatı kaçırmadı. Ne var ki, bu ziyaretin en ilgi çekici hadisesi basın konferansı oldu. Programda bir basın konferansı yer almadığı halde,

---

dine yediremiyecek kadar gururlu olduğu inancındaydılar.

(2) 1950 yılından beri partiler arasında dış politika konusunda önemli ayrılıklar doğmamıştır. Bununla birlikte, Menderes'in 1961 Temmuz'unda Rusya'yı ziyaret etmeyi düşünmesi çok eleştirilmişti; tabii, bu ziyaret yapılamamıştır.

Cumartesi günü öğleden sonra birisi, şehirdeki bütün muhabirleri telefonla basın konferansına dâvet etti. Nehru salona girdiğinde oldukça şaşırdı, ama bir kere herkes toplanmış bulunduğundan, sorulara cevap vermeyi kabul etti. Nehru genellikle son Zirve Konferansının başarısızlığı üzerinde durdu, fakat sonunda, kendisinin, Hindistan'ın buhranlı günlerinde gazetecileri hapse attırıp attırmadığı şeklinde, günün meselesi olan sorularla karşılaştı. Nehru soruları nezaketle, kaçamak bir şekilde cevaplandırdı, ama cevapları yine de gazetelerin büyük başlıklı haberler vermelerine yetti. Muhabirleri kimin çağırdığı bir türlü anlaşılamadı, zira Hint Basın Ataşesi kendisinin çağırdığını inkâr etti. Muhalefetin kurnazca kazandığı bir zaferdi bu. (1)

Menderes, Mayıs ortasında, memleketi ve seçim bölgesi olan Ege'de geziye çıktı. İzmir'de büyük bir kalabalığa hitaben konuşan Başbakan, «seçimlerin çok yakın olduğunu» söyledi, böylelikle de muhalefetin isteklerini karşılama yolunda ufak bir adım atmış oldu. Daha sonra, herhalde son gezisindeki izlenimlerinden aldığı cesaretle, İstanbul'da da aynı şeyleri tekrarladı. Ne var ki, ülkedeki elektrikli hava, seçimlerin, dürüst olsa bile, düzen içinde geçebileceği ümidini vermekten uzaktı; ayrıca, muhalifler

(1) Bu basın konferansı sırasında yer alan eğlenceli bir olay da bir Türk kadın gazetecisinin, «Nehru da, Atatürk de hürriyet için mücadele ettiler,» diyerek, Nehru'ya Atatürk'ün bir gömleğini hediye etmesiydi. Gömleğin bir cebine, «Ben bir Türk gazetecisiyim, ama yasaklar yüzünden size ancak yabancı bir basın ajansının temsilcisi sıfatiyle yaklaşabiliyorum,» yazılı bir kâğıt parçası gizlenmişti. Bu Türk kadın gazetecisi, Nehru'nun notu görüp görmediğini bilmediğini, ama sonradan Hint Başbakanının «kendisiyle hararetle el sıkıştığını» söyledi. Nehru, gömleği müzeye koyduracağını söyleyince, Batılı muhabirlerden biri yanındakinin kulağına, «Eh, kendisine uymadığını başka nasıl söyliyebilirdi?» diye fısıldadı. Türk Kadınlar Derneği'nin Nehru'dan gömleği bir Türk müzesine iade etmesini istemesiyle dramın son perdesi de kapanmış oldu.

içinde, 1957 tecrübesine dayanarak, seçimlerin dürüst olabileceği kanısında bulunanlar birkaç kişiden ibaretti, bu birkaç kişi de, tabii, gergin havayı asla yumuşatamıyordu. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında yapılması gelenek halini almış olan spor gösterileri yasaklandı, bunun üzerine sabahleyin Anıt Kabir'de, akşamleyin de Atatürk Bulvarında büyük çapta nümayişler yapıldı.

Geriye, kala kala bir raund kalmıştı. Tahkikat Komisyonu çalışmasına devam ederek, soruşturmaların aşağılık usullerle yürütüldüğüne, büyük gruplar halinde profesörler ve C.H.P.'li milletvekillerinin tutuklanması için plânlar yapıldığına dair şayialarm çıkmasına sebebiyet verdi. Mektuplara, telefon konuşmalarına sansür kondu; Türkiye'deki durumu eleştiren en ufak bir haber taşıyan bütün yabancı yayınlar sınırda durduruluyordu, Türk gazete ve dergilerinin çoğu ise kapatılmıştı. Bunlara bir de pek çok subayın tutuklandığı ve dövüldüğü haberi eklenince, Menderes son ihtarı Harb Okulu öğrencilerinden aldı. 21 Mayıs'ta 1.000 kadar subay adayı her ne kadar başlarında değilse de yanlarında kumandanları — Harb Okulu Kumandanı Sıtkı Ulay, daha sonra Milli Birlik Komitesinin önde gelen üyelerinden biri olmuştur — , arkalarında da gerek subay, gerek sivillerden meydana gelen büyük bir kalabalık Cumhurbaşkanlığı köşküne doğru yürüdüler. Ankara Sıkıyönetim Kumandanı, subay adaylarından şahsen ricada bulundu, ama ancak misillemede bulunmayacağına söz verdikten ve subay adayları yerlerinden bir santim bile kımıldamaksızın, maksatlarını iyice belli edecek kadar uzun bir süre askeri marşlar söyledikten sonra, nümayişçiler şehrin çeşitli yönlerine dağıldılar ve okullarına döndüler.

Hükûmetin bu olaya cevabı, üniversitelerin bir aylık kapatılma süresini, derslere ancak güz döneminde başlanmak üzere uzatması oldu. Büyük Millet Meclisi, yine bir yumruklu kavgadan sonra, 25 Mayıs'ta tatile girdi. Başbakan Eskişehir'e giderek orada, Tahkikat Komisyonu'nun, işini, düşünülmüş olan üç ay yerine bir ay içinde bitirdiğini bildirdi. Ne var ki, artık durum, 27 Mayıs olaylarının ancak büyük çapta feragatlerle ve meselâ hükûmetin istifasıyla belki önlenebileceği kadar gelişmiş bulunuyordu.

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ DÖNEMİ

27 Mayıs ihtilâli dört saat içinde tamamlandı. Stratejik noktalar ele geçirildi, Cumhurbaşkanı, Başbakan, kabine üyeleri «muhafaza» altına alındılar, vilâyetler orada bulunan garnizon kumandanlarının emrine verildi. Akşam saat dörtte Ankara'da sıkıyönetim kaldırıldı ve şehir İstiklâl Savaşı zaferinden beri görmediği şenliklerle kutladı ihtilâli. Aynı şekilde İstanbul'da da coşkun kutlamalar yapıldı. Ülkenin geri kalan yerlerinde heyecan o derece fazla olmadı, bunun sebebi kısmen karışıklıkların İstanbul'a ve Ankara'ya (biraz da İzmir'e) inhisar etmesi, kısmen de halkın çoğunluğunun silâhlı kuvvetlerden ne bekliyebileceği konusunda bir fikre sahip olmamasıydı. Başlangıçta tereddüt edenlerin çoğu, hemen güçlünün tarafını tutmakta gecikmediler. Kutlamalar ve törenler bir aya yakın bir süre devam etti; Anıt Kabir'e çelenk konulmadığı bir gün geçmedi. (1)

27 Mayıs sabahı erken saatlerde Türk Silâhlı Kuvvetleri Türk ulusuna ve dünyaya bir mesaj yayınlayarak, «... demokrasinin içine düştüğü buhran ve son elim olaylar dolayısıyle, aynı zamanda kardeş kanı dökülmesine meydan vermemek için ülkenin idâresine el koyduklarını... en kısa zamanda seçimlere gidilerek, idarenin, kazanan partiye devredileceğini;... hareketlerinin hiç bir şahıs veya zümreye karşı olmadığını;... prensiplerinin yurtta sulh, cihanda sulh olduğunu;... NATO'ya, CENTO'ya ve Türkiye'nin dahil bulunduğu diğer bütün andlaşmalara bağlı olduklarını,» bildirdiler. Memleketi idare etmek için meydana gelen teşekkül, Millî Birlik Komitesi (MBK) adını aldı. Günlerce, cuntayı meydana getiren subayların ne adları ne de sayısı resmen açıklandı; sadece, MBK. Başkanı,

---

(1) Bu törenlerin çoğunu teşvik eden, hiç şüphesiz, amacına ulaştıktan sonra, ulusun kazandığı hızı kaybetmesini istemiyen cunta idi. En büyük törenlerden biri de ihtilâl sırasında ya da ihtilâlle ilgili olaylar sırasında ölen iki askerle iki sivil için 11 Haziranda yapılan cenaze töreni oldu. 19 Mayıs'ta yaptırılmayan spor gösterileri de büyük bir heyecanla 26 Haziran'da yapıldı.

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genel Kurmay Başkanı sıfatlarını üzerinde taşıyan eski Kara Kuvvetleri Kumandanı General Cemal Gürsel'in adı biliniyordu. Birkaç gün sonra, otuz sekiz kişilik bir liste halinde, MBK üyesi subayların adları resmen yayınlandı. MBK'nin ilk işlerinden biri, yeni Anayasayı ve Seçim Kanununu yazdırtmak için, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden bir grup profesörü Ankara'ya getirtmek oldu 28 Mayıs'ta cunta 17 kişilik kabine üyelerini tâyin etti; bu on yedi kişiden on beşi, herhangi bir siyasal partiye bağlı olmadığı bilinen sivil «teknisyen»lerdi.

Haziran ayının ortasında Kabine, MBK'ne, üzerinde öncelikle durulması gereken on beş hususu içine alan bir liste sundu: (1) Plânlı bir yatırım programı hazırlamak; (2) Henüz uygulanmamış yatırımları yeniden gözden geçirmek; (3) Vergileri yükseltmeden mâli reform yapmak; (4) «Hürriyet tahvilleri» çıkartmak; (5) Uluslararası İşbirliği Bürosu'nu Dışişleri Bakanlığından ayırıp, Maliye Bakanlığına bağlamak; (6) MBK ve Kabine üyelerine servet beyannameleri formülünü hazırlatmak; (7) Ormancılık sorunlarının partizanca olmıyan bir görüşle ele alınmasını sağlıyacak bir maddeyi Anayasa'ya koymak; (8) Anayasa'ya, dinin sömürülmesini kesinlikle meneden tedbir hükümlerini dahil etmek; (9) Gazetelerin tirajlarında eksiltme yapılmıyacağını temin etmek; (10) Kahve ithâli için Tekel Bakanlığı'nın olumlu çaba harcaması; (11) İkinci demir-çelik tesisi ve öbür büyük projelerin yeniden gözden geçirilmesi; (12) Sınır dışına çıkan Türklere uygulanan kısıtlamaların hafifletilmesi; (13) MBK tarafından tutuklanmış kişiler veya onların aileleri dışında herkes için mülk alım satımının yeniden başlatılması; (14) Vatandaş tarafından yürütülen malî işlemler üzerindeki şartların hafifletilmesi; (15) Teklif edilen kanunların gözden geçirilmesinin M.B.K. tarafından hızlandırılması.

Bunu, 11 Temmuzda hükûmet programının yayınlanması izledi. Programda özellikle dış politika ve ekonomik meseleler üzerinde duruluyordu; bunun yanısıra program, Menderes rejimini âdeta ayrıntılı bir şekilde suçlama ve gelecekle ilgili niyetlerin ilânı mahiyetini taşıyordu. Programın ana hatları şunlardı:

Birleşmiş Milletler Anayasası ve İnsan Hakları Beyannamesinin ruhuna bağlı kalmak üzere tamamiyle demokratik esaslar içinde bir Anayasa hazırlamak. «Türkiye'ye başka ulusların gösterdikleri saygı ve güvene lâyık,» bir dış politika. «Türkiye, gerçekten dostluk niyeti gösteren herkese elini uzatacaktır.» (Programda, Kıbrıs anlaşmazlığı öncelikle halledildikten sonra komşu Yunanistan'la dostluğun kuvvetlendirileceği özellikle belirtiliyordu.) Gerçek bir denk bütçe kurmak ve bütçe açıklarını kapatmak için enflâsyonist usullere son vermek. «Uzun bir süreden beri ekonomik olmayan devlet teşebbüsleri hâline gelen iktisadî devlet teşebbüslerinin» yeniden teşkilâtlanması için gerekli tedbirleri almak. Toprak reformu için tedbirler hazırlamak. Eğitim ve sağlık üzerinde öncelikle durmak. Partizanlıktan uzak bir idare teşkilâtı kurmak.

Eylül ayında M.B.K., Kabine'ye oldukça ayrıntılı talimat verdi; bu talimat politikanın hemen bütününü kapsamakla beraber, öne sürülen amaçlara ulaşma yolları çoğunlukla Bakanlara bırakılıyordu. Komite topyekûn amacını şöyle özetledi:

Millî Birlik Komitesi, 15 Ekim 1961'de serbest seçimle Türkiye'yi, Türk ulusunu bir bütün olarak ele almak; Atatürk ihtilâli temeli üzerine tarafsız bir üst idare kurmak; günümüzün yakın vâdeli meselelerini halletmek; en yakın zamanda, uzun vâdeli meselelerin halli için gerekli temeli atmak; en geç 1961 güzünde iktidarın yeni idareye devri için gerekli idarî tedbirleri almak.

Millî Birlik Komitesi, 15 kim 1961'de serbest seçimle yeni bir hükûmet iş başına gelene kadar, bu çerçeve içinde on yedi ay çalıştı. Bu on yedi aylık süre içinde, Türkiye'nin geleceği bakımından büyük önem taşıyan pek çok olay cereyan etti. 1960 Ağustosunda, Türk Silâhlı kuvvetlerini «gençleştirme» hareketinin bir bölümü olarak, 5.000 subay emekliye sevkedildi. Ekim ayında, M.B.K., tam yeni bir Üniversite Muhtariyeti Kanununun geçirilmesinden önce, 147 üniversite hocasını Üniversiteden uzaklaştırdı. 14 Ekim'de Demokrat Parti hükûmetinin 400'den fazla liderinin, on bir ay süren ve Başbakan Menderes ve iki bakanının asılmalarıyla sonuçlanan yargılanması başladı. Kasım ayında M.B.K., seçimi süresiz olarak geri bıraktır-

mağa çalıştıkları iddia edilen on dört «radikal» üyesini safları arasından çıkardı. Ondan sonra Türkiye, her zaman için güçlüklerden uzak bulunmamakla beraber, gittikçe artan bir hızla, sivil idareye dönüş yolunda ilerledi.

1961 Ocak ayında, birçok ekonomik, mesleki ve diğer teşekküllerle siyasal parti temsilcilerinden meydana gelen bir Kurucu Meclis toplandı. Meclis yeni bir Anayasa ve Seçim Kanunu hazırladı, bunlar 27 Mayıs 1961'de, ihtilâlin birinci yıldönümünde büyük bir törenle kabul edildi. Ocak ayı içinde yeni partilerin kurulmasına izin verildi; partiler çabucak geliştiklerinden yeni Anayasanın halk oyuna sunulduğu 9 Temmuz Referandumu, halkın dikkatini partilerin kendi üzerlerine çektikleri bir seçim kampanyası havasına büründü. Referandumla Anayasa kabul edildikten sonra, 15 Ekim seçimlerine ve M.B.K. nin resmî varlığının sonuna doğru aksamadan ilerlenildi.

Türkiye'nin 1960 ihtilâlinden sonraki Büyük Millet Meclisi, 25 Ekim, 1961'de Ankara'da toplandı. Millî Birlik Komitesi'nin yirmi iki asıl üyesi, Cumhuriyet Senatosunda tabii üye olarak yer aldılar. 27 Ekim'de General Gürsel Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı seçildi. Uzayıp giden müzakereler sonucunda Meclisteki en büyük iki parti olan Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi tarafından bir koalisyon hükûmeti kuruldu ve İsmet İnönü Başbakanlığa getirildi. Hüküm giyen Demokratların affı meselesinin ortaya atılışı üzerine, 1 Mayıs 1962'de hükûmet istifa etti ve Haziran ayı içinde, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi tarafından, yine İsmet İnönü Başbakan olmak üzere ikinci koalisyon hükûmeti kuruldu.

II

DÜŞÜRÜLEN REJİMİN YARGILANMASI

Milli Birlik Komitesi'nin üstesinden gelmek zorunda kaldığı birçok güç meselenin en kılçıklılarından biri de, düşürülen Demokrat Parti rejiminin liderlerine ne yapılacağı idi. Birçok önemli mülâhazalarla, Demokrat Parti liderlerinin dürüstçe yargılanmaları gerektiği kararı verildi. Herşeyden önce, M.B.K.'nin 27 Mayıs sabahı radyolardan yayınladığı bildiride, ihtilâlin herhangi bir gruba karşı olmadığı, ulusu partilerarası çekişmelerden kurtarmak için yapıldığı ifade edilmişti. Bu durumda M.B.K. kendi kendini, devrilen liderlerin yargıcı ilân edemezdi. İkinci olarak, ihtilâlden az sonra köylülerin ihtilâli soğuk karşıladıkları belli oldu ve eski kahramanın (Menderes) kabahatlerinin ortaya dökülmesiyle köylülerin etkilenebileceği umud edildi. Üçüncüsü, silâhlı kuvvetler, ihtilâli, gerek kendilerine karşı, gerek Türkiye'ye az gelişmiş bir ülkede çok partili hükûmet zindanlarından biri gözüyle bakan dünyaya karşı meşru kılmak zorundaydı. Dördüncüsü, başka memleketlerde olduğu gibi yakalananlar hemen kurşuna dizilecekleri yerde ordu tarafından alenen hapse atılmakla, Demokrat Parti (D.P.) liderlerini elimine etmek için ele geçen en elverişli fırsat kaçırılmıştı.

Demokrat Parti liderlerinin on bir ay süren yargılanmaları, siyasal müşahitler için olduğu kadar, hukuk müşahitleri için de çok ilgi çekici olsa gerektir. Sadece tek tek şahsi ihtikâr, cinayet, ya da siyasal suiistimalle suçlanan memurlar hakkında değil, Anayasayı ihlâl edici kanunlara oy vermek ve bu kanunları onaylamakla suçlanan bütün Demokrat Parti Meclis Grubu hakkında dâvalar açıldı. Açılan dâvalar, mahiyetleri gereğince bir sürü hu-

kuki karışıklık ortaya çıkardığı gibi, gerek Türk kanunları, gerek uluslararası vesikalar, yargıçların başvurabileceği emsalden yoksundu.

Yargılamanın yürütülüşü ve dâvaların seçilişi, kamu oyuna duyuruluşu metotları v.b., hep gerek yerli, gerek yabancı siyasal mülâhazaların etkisi altında bulunmuştur. Bununla birlikte, hukuki tarafsızlığın herhangi bir surette etki altında bırakılmamasına itina edilmiştir. Gösterilen bu itinanın bir sonucu, çeşitli hareketlerin siyasal yönden akılıca olup olmadığı konusunda birbiriyle çelişik pek çok görüş ortaya çıktığı halde, — ve usûl bakımından üzerinde tartışılabilir taraflar mevcut olmasına rağmen — gerek Türkiye içinde, gerek dışında yargılamaların esastan meşruiyeti ve tarafsızlığı üzerinde önemli bir soru ortaya atılmamış oluşudur. Bu bölümde, yargılamalarla ilgili bilgileri bir araya toplamağa ve yargılamaların Türkiye'nin iç ve dış işleri üzerindeki şimdiki ve gelecekteki etkilerini değerlendirmeğe çalışacağız.

YARGILAMALARLA İLGİLİ HAZIRLIKLAR, YARGILAMA YERİ VE ÇEVRESİ

Sâbık liderlerin yargılanması, ihtilâlden dört buçuk ay sonra 14 Ekim 1960 tarihinde, İstanbul'un camileriyle, devrilen liderlerden bir çoğunun içerisinde tatlı saatler geçirdikleri lüks otellerinin görülebildiği, Marmara Denizindeki Yassıada'da başladı. Ada aslında bir müstahkem üstü. Yassıada'ya gidecek kişilerin, ayrılan özel vapura binmelerine ancak sıkı bir aramadan sonra izin veriliyordu. Her sabah İstanbul'dan hareket eden vapuru, kalkmadan önce, — eski rejimin koyu sempatizanları tarafından herhangi bir sabotaj yapılmasın diye —, balık adamlar iyice kontrol ediyorlardı. Deniz Kuvvetlerinin devamlı olarak bulundurduğu nöbetçiler hiç bir tekneyi Yassıada'ya yaklaştırmıyordu. Bu nöbetçilere ek olarak, sanıkların yerleştirildikleri binaların çevresine dikenli tel engelleri, uçaksavarlar ve makineli tüfekler konulmuştu. Sanıklar da, mahkeme binasına getirilip götürülürken, silâhlı askerler tarafından sıkı bir muhafaza altında bulun-

duruluyorlardı. Bu tedbir, sanıkların intihar etmelerini (1) önlemek için olduğu kadar, sempatizanları onlara yaklaştırmamak için de alınmıştı. Mahkeme salonunda ise bir kaç manga güçlü kuvvetli asker, gerek sanıkları, gerek seyircileri devamlı göz altında bulunduruyordu. Bu muhafızların nöbet değiştirmeleri, tam bir askerî usûl içerisinde ayaklar yere hızla vurularak ve silâhlar sert hareketlerle tutularak yapılıyordu.

Sanıklar 592 kişiydi. Bu beş yüz doksan iki kişi içinde eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, eski Başbakan Adnan Menderes, eski Meclis Başkanı Refik Koraltan, biri hariç bütün Demokrat Parti Meclis Grubu, (2) bütün kabine, birçok eski vali, eski Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı, bazı memurlar, hürriyeti kısıtlayıcı olaylarla üniversitelerde ateş açılması olaylarına karışan bazı polisler ve suiistimallere adı karışan bazı iş adamları bulunuyordu. Bunların büyük kısmı, Haziran başından beri adada tutuluyordu.

Ön soruşturmalar, askerî rejim tarafından seçilen otuz bir kişilik bir Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yürütülüyordu. Soruşturma Kurulu, başkan olarak tecrübeli bir avukatı, Hayrettin Perk'i seçti. Kurul gece gündüz çalışarak delilleri ayıklamağa ve dâvaları iddia makamına hazırlamağa uğraşıyordu. Yargılamaların dört ayı aşkın bir süre gecikişinin nedenlerinden birî de, dosyaların

---

(1) Eski İçişleri Bakanı Namık Gedik'in, tutuklanmasından kısa bir süre sonra intihar etmesiyle hükûmet, en önemli sanıklarından, aynı zamanda birçok dâvanın kendisinde düğümlendiği tanıklardan birini kaybetmiş oldu.

(2) Sanıklar arasında bulunmayan kişi, İstiklâl Savaşı kahramanlarından, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı, emekli general Ali Fuat Cebesoydu. Türk seçim sistemi dolayısiyle bir bağımsızın, parti desteği olmaksızın Meclise girebilmesi hemen hemen imkânsızdı. Bu bakımdan, büyük partiler çoğunlukla, Mecliste görmek istedikleri — asker, diplomat, şair v.b. — önemli kişileri seçim listelerine alıyorlardı. Cebesoy, D.P. Meclis Grubunun toplantılarına katılmadığı gibi, Menderes hükûmetinin faaliyetini de hiç bir zaman desteklememişti.

son derece kabarık bir yekûn tutmasıydı. Bazı durumlarda Soruşturma Kurulu, soruşturmaları dâvanın görüleceği gün ve saate kıtı kıtına yetiştirebiliyordu.

İddia makamını, eski İzmir Cumhuriyet Savcısı ve Yargıtay üyesi Altay Ömer Egesel'in başkanlığında, bir grup savcı temsil ediyordu. Delillerin kuvvetini ve zayıflığını ortaya koyuş ve tahlil ediş tarzı zaman zaman insanda bir eksiklik hissi uyandırmakla beraber genel olarak Egesel görevini yerine getiriyordu.

Bütün yargılama safhalarının kilit noktasını Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol meydana getiriyordu. Meslekî yetenekleri batılı bir muhabir tarafından, «bütünüyle fevkalâde», diye tarif edilen bu elli beş yaşındaki yargıç, otuz yılı aşkın bir tecrübeye ve dürüstlüğü bakımından seçkin bir üne sahipti. Memuriyet hayatında son olarak, Yargıtay Ağır Ceza Reisliğinde bulunmuştu. Başol'un yargılamaları yönetişi olağanüstüydü. Gerçekten de yargılamalar, bazı sabırsız Türklerin görüşüyle çok dürüstçeydi, âdeta sanıkların lâyık olmadıkları bir âtıfetti. Yüksek Adalet Divanı, Başol da dahil olmak üzere, M.B.K. nin seçtiği dokuz yargıçtan kuruluydu. Bu yargıçlardan altısı sivil, üçü de tecrübeli askerî yargıçtı. Savcılar, sorgu yargıçları ve diğer personel de yine M.B.K. tarafından, sivil ve askerî yargıçlar içinden seçilmişti.

Yargılamalarda binden fazla tanık dinlendi. Bu tanıkların çoğu ya bahis konusu olayları bizzat görmüş görgü tanıkları, ya da suiistimal dâvalarında dinlenilenler gibi, teknik personeldi. Büyük bir grup da, sanıkların siyasal davranışları veya görüşleri hakkında bilgi sahibi olan kişilerden ibaretti. Bazı dâvalarda sanıklara isnat edildiği gibi, ayaklanma ve kargaşalıkların bile bile tertiplendiğine ya da muhalefete Anayasa tarafından tanınmış hakların ihlâl edildiği durumlarda, Menderes'in isteklerini bizzat dikte ettiğine dair doğrudan doğruya bilgi verebilecek pek az tanığın bulunması bazı güçlükler doğuruyordu. Bu tanıklardan birçoğunun kişisel güdülerle şu veya bu şekilde ifade verebilecekleri olgusunu da mahkemenin dikkate alması gerekiyordu. İhmali dikkati çeken bir husus da, birbirleri aleyhine tanıklık edecek sanıkların ko-

vuşturmadan muaf tutulacağı vaadine iddia makamı tarafından başvurulmamış olmasıdır.

Yargılamaların başladığı 14 Ekim 1960 tarihinden, bittiği 15 Eylül 1961 tarihine kadar, yargılamalarla ilgili bir istatistik aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

	Sayısı
Celse	202
Seyirci	150.000
Yargılama saati	1.033
Gizli celse	5
Sanık	592
Tanık	1.068
Yargılamalar sırasında ölen sanık	6
İstenilen ölüm cezası	228
Kararlar:	
İttifakla verilen ölüm cezası	4
Çoğunluk oyuyla verilen ölüm cezası	11
İnfaz edilen ölüm cezası	3
Tahfif ve tebdil edilen ölüm cezası	12
Müebbed hapis cezası	31
Hapis cezası	402
Beraet eden sanık	135
Dâvası düşen sanık	5

YARGILAMALARIN HUKUKÎ YÖNÜ

Yargılamalar, eski İtalyan Ceza Kanununu örnek alan Türk Ceza Kanunu hükümlerine göre yürütüldü ve yargılamaların seyri şu sıraya göre oldu: (1) İddianamenin okunuşu; (2) Sanıkların yargıçlar tarafından sorguya çekilişi; (3) İddia makamının dinlenmesi; (4) İddia makamı tanıklarının dinlenilmesi; (5) Savunma.

Millî Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanını özel bir mahkeme olarak yaratışı dışında, Ceza Kanununda iki değişiklik yaptı: Altmış beş yaşını geçmiş hiç kimseye ölüm cezası verilemiyeceğini belirten maddeyi kaldırdı (bunun, eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar düşünülerek yapıldığı belliydi); M.B.K. nin onayını alması gereken ölüm

cezaları dışında, mahkeme tarafından verilecek bütün kararların kesin olduğunu ilân etti.

Usûlle ilgili iki husus birçok Amerikan müşahidini rahatsız etti: dedikodu niteliğindeki delillerin kullanılması ve gerek yargıçların, gerek tanıkların siyasal kanaatlerine çok önem verilmesi. Türk hukuku da, pek çok Avrupa hukuku gibi iki sınıf delil tanır: Medenî Hukuku ilgilendiren dâvalarda sadece «maddî delil» rol oynar ve maddî delilin ayrıntılı ve kesin olması gerekir. Ceza dâvalarında ise, yargıçların her dilediği hususu kapsayan bir de «kişisel delil» (*vicdan*) vardır. Yargıçlar her türlü delil isteyebilirler ve bunu kabul ya da reddetmekte serbesttirler. Yargıçlar hangi delili kabul, hangisini reddettiklerini söylemeğe mecbur olmadıklarına göre, yargılama usûllerinin, bu bakımdan başka mütalealara dayanılarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yassıada yargılamalarında, dâvaların birçoğunda deliller fer'î idi. Bununla birlikte, bu fer'î deliller genellikle, pek çok yabancı müşahidin gözüyle her ne kadar yabancı müşahitler dedikodu niteliğindeki bazı delillerin nazarı itibare alınmaması gerektiği kanısında idilerse de kabul edilecek kadar kuvvetliydi.

Yargıçlar, politik bakımdan sanıklara hiç de sempati beslemediklerini belli etmekte tereddüt göstermediler. Bunun en belirgin örneği de, devlet radyosunun partizanca emellere âlet edildiği iddiasını taşıyan dâvada Yüksek Adalet Divanı Başkanı Başol'un, eski Başbakan Menderes'le yaptığı tartışmalı konuşmadır. Menderes'in, 1954 seçim kampanyası sırasında muhalefetin yıkıcı saldırıları karşısında Demokrat Parti'nin görüşlerinin tamamiyle halka anlatılabilmesinin zarurî hale geldiği iddiasına karşı Başol, kendi kanaatine göre muhalefetin tutumunun hiç de Demokratların kullandığı yıkıcı dile —«Hepimiz o günleri geçirdik,»— lâyık görülecek kadar kötü olmadığını ileri sürdü. Başka bir seferinde ise, Menderes, hükûmetin düşürülmemesi için bazı kısıtlayıcı tedbirler alınmasının zarurî olduğunu iddia edince, Başol, eğer rejim halk tarafından bu derece sevilmiyor idiyse Menderes'e niye istifa etmediğini sordu.

Siyasal kanaatlerin tutuluşu veya ifade edilişi, siyasal bir dâvada, hiç şüphesiz, bir yargıcın mutlaka taraflı ka-

rar vereceği anlamını taşımaz. Tam tersine, böyle bir dâvanın mahiyeti icabı, yargıcın kendi toplumunun siyasal ve toplumsal meselelerine perspektif kazandıracak görüşler serdetmesi önemlidir. Türkiye'deki kadar büyük çapta bir siyasal buhranın ortasında bulunan, siyasal bakımdan daima tarafsız kalmış bir yargıç, büyük bir ihtimalle bu niteliklerden de yoksun olurdu. Asıl önemli olan —ihtilâl bünyesi içinde dahi— bir yargıcın tutulmayan görüşlerin bile erdemlerini nazarı dikkate almağa istekli bulunması ve kararını isnat edilen suçlara göre verebilmesidir. Yassıada yargılamaları genellikle bu şartları yerine getirmiştir. Birçok bakan da dahil olmak üzere sanıklardan bazılarının beraeti, delil yetersizliği yüzünden yargıçların mahkûmiyet kararı vermelerine imkân bulunmamasına rağmen, siyasal bakımdan hiç de hoş karşılanmadı.

Yargıçların siyasal kanaatlerini ortaya koyuşlarından çok daha vahim bir noksanlık da savunma avukatlarına yapılan davranıştı. Sanıklarla avukatlarının görüşebilmesi için verilen zaman, bazı hallerde dâva başına bir saate indirilecek kadar kısıtlanmıştı. Bu gibi görüşmeler daima bir subayın nezaretinde yapılıyordu. Sanık avukatlarının faaliyetleri de sıkı bir kontrol altında bulunduruluyordu, hatta hükûmet tarafından, dâvanın seyrini yanlış yolda etkileyebilecekleri mülâhazasıyla bazı taktiklerinden ötürü birçok avukat tutuklandırıldı ve mahkemeye çıkartılmadı. Gerçi bazı durumlarda, verilen imtiyazların suiistimal edildiği olmuş, meselâ Menderes'in birkaç avukatı tarafından savunmanın ana hatlarını veren binlerce nüsha halka dağıtılmağa kalkışılmıştır. Ne var ki, birçok yıldırma örneği ancak üzüntü yaratmıştır.

Yargılanan on dokuz dâva üç kategoriye ayrılabilir: 1. Cinayet, ayaklanmağa azmettirme ve bilerek cana ve mala zarar verme gibi suçları kapsayan üç ağırceza dâvası; 2. Devlet memurları hakkında dokuz suiistimal dâvası: Kişisel çıkar için, devlet kredilerinin yakınlara dağıtılması, döviz tahsislerinin kötüye kullanılışı, örtülü ödeneklerin kötüye kullanılışı, kanunsuz istimlâk ve hükûmetin, Celâl Bayar'a hediye edilen bir köpeğin hayvanat bahçesine satılması

için zorlanması (*); 3. Anayasanın tanıdığı çeşitli teminatın ihlâlini kapsayan, siyasal nitelikte yedi dâva.

Dâvalar şöyle özetlenebilir:

1. Köpek Dâvası (14 Ekim - 24 Ekim): Bayar ve eski Tarım Bakanı Ökmen, Bayar'a hediye edilen köpeği hayvanat bahçesine zorla satmaktan mahkûm oldular.

2. 6-7 Eylül Olayları Dâvası (20 Ekim - 5 Ocak): 1955 Kıbrıs anlaşmazlığı dolayısıyle halkı İstanbul Rumlarına karşı ayaklanmağa azmettirerek cana ve mala zarar verilmesine sebep olmaktan, Menderes, Zorlu ve İzmir mülkî âmirlerinden biri mahkûm oldu. Bayar, Köprülü ve başka altı kişi beraet etti.

3. Bebek Dâvası (31 Ekim - 22 Kasım): Menderes ve Dr. Atabey, Menderes'in gayrı meşru bebeğini öldürmek suçuyla yargılanıp beraet ettiler.

4. Vinileks Şirketi Dâvası (4 Kasım - 26 Kasım): Eski Maliye Bakanı Polatkan, şahsî dostlarına devletin parasını kanunsuz şekilde kredi vermekten mahkûm oldu.

5. Dolandırıcılık Dâvası (3 Kasım - 3 Aralık): Eski bakanlardan Erkmen ve Mandalinci, Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptıkları bir seyahatte kullanılan seyahat masraflarından artan parayı iade etmemek suçuyla yargılanıp beraet ettiler.

6. Arsa Dâvası (11 Kasım - 26 Kasım): Eski Tarım Bakanı Ökmen, hükûmeti, şişirilmiş fiatler üzerinden karısına ait arsaları satınalmağa zorlamaktan mahkûm oldu.

7. Ali İpar Dâvası (15 Kasım - 19 Ocak): Menderes,

(*) Gerçekten de büyük suiistimal dâvalarının neden Yassıada'ya getirilmediği sorusu akla geliyor. Bu dâvaların ele alınmayış nedeni, yargılamaların çoğuna hâkim olan psikolojik etkenle açıklanabilir. Bu psikolojik etken de, dâvaları siyasal yönden en çarpıcı etkiyi uyandırabilecek sanıkları ele almak isteğidir. Son derece karmaşık dâvaların hazırlanabilmesi ya da zaten gerektiğinden fazla uzayacağı ve askerî idarenin seçimlerle sivil idareye devredilmesini epeyce geciktireceği anlaşılan yargılamalara yeni dâvalar getirilebilmesi için yeterli zamanın bulunmayışı da bunda büyük rol oynamıştır.

Zorlu, eski üç bakan ve armatör Ali İpar, döviz kanununu ihlâlden mahkûm oldular.

8. Değirmen Dâvası (18 Kasım - 3 Aralık) : Eski Ticaret Bakanı Yırcalı ve değirmen sahibi Demirkan aleyhine yolsuz kredi kullanma isnadıyla açılan dâva zaman aşımına uğradığından düştü.

9. Barbara Dâvası (21 Kasım - 20 Aralık) : Genç bir Alman kızını «hastabakıcı» kisvesi altında «hizmetçi» olarak getirtmek suretiyle döviz kanununu ihlâlden, Polatkan ile Koraltan mahkûm oldular.

10. Örtülü Ödenek Dâvası (25 Kasım - 2 Şubat): Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Korur, Başbakanlık örtülü ödeneklerini kanuna aykırı kullanmaktan mahkûm oldular.

11. Radyo Dâvası (29 Kasım - 26 Aralık) : Menderes, Zorlu, altı eski bakan ve radyo'da çalışan memur, devlet radyosunu partizanca siyasal amaçlarına âlet etmek ve muhalefete radyoyu kullanma hakkı tanımamakla Anayasayı ihlâl etmekten mahkûm oldular. Radyo İdaresi eski memurlarından biri beraet etti.

12. Topkapı Olayı Dâvası (2 Aralık - 17 Nisan) : Bayar, Menderes, elli sekiz eski bakan, milletvekili ve polis, muhalefet lideri milletvekili İnönü'ye suikast niyetiyle 4 Mayıs 1959'da halkı arbede çıkarmağa teşvik isnadıyla yargılandılar. Kırk üç kişi beraet etti, Bayar ve Menderes de dahil olmak üzere on yedi kişi mahkûm oldu.

13. Çanakkale Olayı Dâvası (27 Aralık - 10 Mart) : Menderes ve üç eski bakan, 19 ve 23 Eylûl, 1959'da iki muhalif milletvekilinin hareket özgürlüğüne engel olmaktan mahkûm edildiler.

14. Kayseri Olayı Dâvası (9 Ocak - 20 Nisan) : Bayar, Menderes ve on bir eski bakanla idare âmiri 2 Nisan, 1960'da, muhalefet lideri milletvekili İnönü'nün hareket özgürlüğünü engellemek isnadıyla yargılandılar. Sekiz kişi beraet etti; Bayar, Menderes ve diğer üç kişi mahkûm oldular.

15. Demokrat İzmir Dâvâsı (12 Ocak - 5 Mayıs) : Menderes ve İzmir'in eski memurlarından yirmi üç kişi, İzmir'de çıkan hükûmet aleyhtarı gazetenin matbaasını 2 Mayıs 1959'da tahrip ettirmeğe teşvik isnadıyla yargılandılar. On altı kişi mahkûm oldu, sekiz kişi beraet etti.

16. Üniversite Olayları Dâvası (2 Şubat - 27 Temmuz) : yüz on sekiz kişi (eski hükûmet, ordu ve emniyet mensubu) 28 Nisan 1960'da İstanbul'da, 29 Nisan'da Ankara'da kanunsuz olarak üniversiteyi basmak, sebepsiz yere vatandaşa ateş açmak, sebepsiz yere ve kanunsuz olarak sıkıyönetim ilân etmek isnatlarıyla yargılandılar. Sanıkların belli başlıları da dahil olmak üzere seksen dördü mahkûm oldu. Otuz dördü beraet etti.

17. İstimlâk Dâvası (17 Nisan - 21 Haziran) : Menderes ve dokuz eski memur, İstanbul'da, tazminatı tam ödenmeksizin tahliye kâğıdı imzalamak zorunda bırakılan birçok vatandaşın mülkünü, istimlâk etmek isnadıyla yargılandılar. Menderes'le birlikte iki kişi mahkûm oldu, sekiz kişi beraet etti.

18. Vatan Cephesi Dâvası (27 Nisan - 21 Haziran) : Bayar, Menderes ile yirmi eski hükûmet ve parti mensubu, Vatan Cephesi teşkilâtını, bir sınıfın başka bir sınıfa tahakkümü için araç olarak kullanmak isnadıyla yargılandılar. On dokuz kişi mahkûm oldu, üç kişi beraet etti.

19. Anayasanın İhlâli Dâvası (11 Mayıs - 15 Eylül) : Anayasanın sağladığı çeşitli teminatın, Anayasaya aykırı yedi kanun yoluyla ihlâli isnadıyla 397 eski milletvekili ve memur yargılandı. Hemen hepsi de mahkûm oldular.

Siyasal dâvaların çoğu, Türk Ceza Kanununun, «Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tamamen veya kısmen tebdile, tagyire veya ilgaya, yahut Anayasa'ya uygun olarak kurulan Büyük Millet Meclisi'ni zorla susturmağa veya çalışmaktan alıkoymağa mâtuf her türlü hareket, ölüm cezasıyla tecziye olunur,» diyen 146. Maddesine sokuldu.

146. Maddenin Yassıada yargılamalarında uygulanışının muteberliği konusunda hukukçular herhalde uzun yıllar tartışacaklardır. Tartışma konusu bir nokta, Anayasa'nın, milletvekillerinin oylarından ötürü sorumlu tutulamıyacaklarını belirten 17. Maddesiyle olan çelişikliktir. Öteki nokta da «zorla» kelimesinin yorumu ve kurulduktan sonra kanuna aykırı hareket eden (Cumhuriyet Halk Partisi ile basının bir bölümünün faaliyeti hakkında soruşturmalar yapan Tahkikat Komisyonu) bir komisyonun kurulması lehine oy vermenin bu madde hükümlerine gi-

rip girmiyeceği meselesidir. Bu mesele Yassıada Yargılamalarına kadar Türkiye'de hiç tartışma konusu olmamıştı. halbuki gerek CHP'lilerin gerek Demokratların hükûmetleri zamanında, daha önceden de, kolaylıkla Anayasaya aykırı diye nitelendirilebilecek pek çok kanun Meclisten geçirilmiştir. Yassıada dâvalarında iddia makamı da, müdafiler de üniversitelerin bu konudaki görüşlerine başvurmuşlar, ama kesin bir cevap alamamışlardır.

Asıl güçlüğü doğrudan doğruya Anayasanın kendisi doğurmaktadır. Anayasa, Büyük Millet Meclisine hiçbir kontrole tâbi olmıyan teşriî ve icraî yetkiler tanıdığı gibi, Büyük Millet Meclisi'nin, herhangi bir hareketinin Anayasaya uygun olup olmadığı yönünden hukuken ya da başka bir şekilde denetlenmesini öngören bir madde de yoktur. Anayasa, Büyük Millet Meclisinin üçte iki oyuyla değiştirilebilirdi. Birçok önemli husus da, «özel kanunla kararlaştırılmak üzere,» Anayasa maddeleri dışında bırakılmıştır. Bu şekilde, hükûmete, dilediği takdirde, yirmi beş yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan ve sonradan adliyenin muhtarlığını ihlâl iddialarına temel teşkil eden kanunun Anayasa'nın 56. Maddesine pekâlâ uygun olduğu söylenebilir, çünkü Anayasa'nın sözü geçen maddesinde şöyle denilmektedir: «Yargıçlığın gerektirdiği şartlar, yargıçların hak ve görevleri ve maaşlarıyla işten uzaklaştırılmaları özel kanunla kararlaştırılacaktır.» Bu gibi hukukî karmaşıklıklar dolayısıyle, Anayasa Dâvasında, niyet meselesi ister istemez geniş ölçüde rol oynadı. Delillerin zayıflığı ve kuvveti üzerinde aşağıda duracağız.

KÖPEK, BARBARA VE BEBEK DÂVALARI

Bu üç dâva, daha çok, düşürülmüş liderlerden bazılarını hâlâ iyi insanlar olarak kabul eden (1) bir kısım Türklerin gözünde, onları küçük düşürmek için düzenlenmişti. Köpek Dâvasında eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a, Af-

(1) Düşürülen liderlerin suiistimalleri ve yaptıkları baskıların etkisi, köylüler üzerinde çok zayıf oldu.

ganistan Kıralının hediye aldığı köpeği hükûmete zorla satmak suçu isnad edildi. Bayar ise savunmasında, köpeğin satışından gelecek parayı İzmir yakınlarındaki bir köye çeşme yaptırmak (2) için istediğini ileri sürdü. Her ne kadar mahkeme eski Cumhurbaşkanını suçlu bulduysa da belirtilerden anlaşıldığına göre, Celâl Bayar'ın bu savunması köylüleri kanun inceliklerinden çok daha fazla etkiledi.

Barbara Dâvasında ise, eski Meclis Başkanı Refik Koraltan, tutulduğu bir hastalığın «ilâçları» manzumesinden olmak üzere genç bir Alman kızını hastabakıcı kisvesi altında getirterek döviz kanununu ihlâl etmek suçuyla yargılandı. Şişman yapılı - iri, gürültücü ve boş anlamında, Ankara çevrelerinde Davul Refik diye tanınan - Koraltan'ın ününü lekelemek zor olmadı, çünkü eski Meclis Başkanı güçlü bir savunma yapamadığı gibi, köylülerin tasvip ettiği politikaya kendi kişiliğinin damgasını basabilmiş bir insan da değildi. Öte yandan ona gösterilen ilgi de, Celâl Bayar veya Menderes'e gösterilen ilgiye oranla çok az ve bu dâva sonucunda elde edilen siyasal etkileyicilik de önemsiz oldu.

Bu üç dâva içinde en ilgi çekicisi, sadece hukuki bakımdan değil, Adnan Menderes'in özel hayatına ait açıklamalarda bulunuluşu bakımından, Bebek Dâvası oldu. Evli ve üç çocuk babası olan eski Başbakan, Türk opera yıldızı Ayhan Aydan'dan olma gayrı meşru bebeğini öldürmekle suçlandı. İddia makamı, dâvanın sanıklarından Dr. Fahri Atabey tarafından ileri sürülen, bebeğin ölü doğduğu iddiasını çürütemedi (ve böylece her iki sanık da beraet ettiler), ama bu konuyu alabildiğine işleyen gazeteler haftalarca birer skandal gazetesinden farksız çıktı. Menderes de, Bayan Aydan da aralarındaki aşk serüvenini inkâr etmediler, hattâ soprano gözyaşları içersinde, Menderes'i hâlâ sevdiğini ve yalnız onun için yaşadığını ifade etti. Bu ve bunu izleyen dâvalarda, Menderes'in başka baş-

---

(2) Parayı aslında Celâl Bayar almamıştı. Para Tarım Bakanlığından doğruca sözü geçen köy yetkililerine devredilmişti.

ka kadınlarla olan «gönül macerâları» üzerine ayrıntılar ortaya döküldü.

Yargılamalar sırasında Bayar ve Menderes taban tabana zıt görünüşte birer kişi olarak ortaya çıktılar. Eski Cumhurbaşkanının savunmasının esasını, «Yaptım, yaptığıma da pişman değilim,» ifadesi teşkil ediyordu. Yargılamaların başlamasına az bir süre kala her ne kadar intihara kalkıstıysa da, Celâl Bayar bütün yargılamalar sırasında vekârını ve mağrur tavrını muhafaza etti. Köpek Dâvasıyla ilgili olarak şöyle dedi: «Karar ister lehime, ister aleyhime verilsin, önemi yok. (1)» Celâl Bayar'ın devrilmesinde önemli rolleri olan şehirliler bile en sonunda, —Bayar'ın, kendisinden söz edilirken kullanılmasından hoşlandığı deyimle— bu «eski çetecinin» metaneti karşısında az çok hayranlık duyduklarını ifade ettiler. Halbuki Menderes, çabucak o eski kendinden emin, partisini ardı sıra sürükleyen Başbakan olmaktan çıkıp, ağlamaklı, korkak biri haline geldi. Gazeteler en sonunda, onun ifadelerinde şu ya da bu olayı hatırlayamadığını veya hiç duymadığını kaç kere söylediğinin hesabını şaşırdılar. Menderes dâvaların başında her ne kadar, on yıl süreyle iş başında kalmasını sağlıyan zekâsını muhafaza edebildiyse de, yargılamalar uzadıkça, gitgide suçu mâdunlarının üstüne atmağa ve yargıçlar heyetine gittikçe daha yalvarır bir tavırla, âdeta ağlamaklı bir ses tonuyla hitap etmeğe başladı. Birçok kör inançlı köyiünün, uçak kazâsından sağ salim kurtuluşu dolayısıyle âdeta insanüstü bir varlık gözüyle baktığı bir insan bundan daha fazla değişemezdi.

6-7 EYLÜL OLAYLARI DÂVASI

En çok uluslararası ilgiyi çeken dâvâ muhtemelen, eski hükûmet üyelerinden onunun, Kıbrıs anlaşmazlığı konusunda Türk görüşünü ağır bastırmak için, 6—7 Ey-

---

(1) Bayar kendisinin bir «komitacı» olduğunu söylerdi. Komitacı kelimesi, Türkiye'de, ondokuzuncu yüzyılın sonuyla, yirminci yüzyılın başlarında faaliyet gösteren gizli bir ihtilâl cemiyeti üyesi anlamına gelmektedir.

lûl 1955'de İstanbul halkını Rum azınlığa karşı saldırılarda bulunmağa kışkırtmakla suçlandığı dâvadır. Bayar, Menderes ve eski Dışişleri Bakanı Zorlu, ayaklanma emrini vermekle, eski Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü, plânı desteklemek ve Mecliste hükûmetin kanunsuz hareketlerini savunmakla, eski Selânik Türk Konsolosu ve o sırada orada okuyan bir Türk öğrenci de, ayaklanmaları doğuracak bir olaya sebebiyet vermekle suçlandılar. İstanbul ve İzmir'den birçok mahallî memur, can ve mal güvenliğini koruma görevlerini yerine getirmemekle suçlandılar. Köprülünün de sanıklar arasında bulunuşu çeşitli ülkelerin akademik çevrelerinde endişe yarattı, çünkü Köprülü 1946'da Demokrat Parti kurucularından biri olarak siyaset hayatına atılmazdan önce, eski Türk tarihi üzerine dünya çapında üne sahip bir otoriteydi. Köprülü'nün 1957 yılında, «partinin geleceğinden ümidi kestiğini,» söyliyerek Demokrat Parti'den çekilmiş olması yargılamalarda lehine bir puan teşkil etti.

Dâvanın olguları şunlardı: 1955 yılı yazında Kıbrıs meselesi kritik bir safhaya girmişti. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları bu mesele üzerinde, Londra'da görüşmelerde bulundukları sırada Selânikteki Türk Konsolosluğu binasının avlusunda bir bomba patlıyarak, modern Türkiye'nin kurucusu Kemal Atatürk'ün doğduğu evi sözümona hasara uğrattı. İstanbul'da çıkan DP gazetelerinden biri haberi büyük başlıkla verdi, bunun üzerine çıkan ayaklanmalarda, aynı şehirdeki Rum azınlığın malları büyük zarar ve ziyan gördü. Polisler olaylara tamamiyle seyirci kaldı. Ayaklanmalar çıktığı sırada Bayar'la Menderes, İstanbul'da Kıbrıs meselesinin de görüşüldüğü bazı toplantılarda bulunduktan sonra Ankara'ya dönmek üzere yola çıkmış bulunuyorlardı. Karışıklıklar çıktığı haberini alınca geri döndüler, sıkıyönetim ilân edildi, ondan sonra harekete geçirilen ordu duruma hâkim oldu. Daha ufak çapta olmak üzere, hemen aynı zamanda İzmir'de de nümayişler yapılmıştı.

Selânik olaylarıyla ilgili isnatlar da, Köprülü ve eski İstanbul Valisi Gökay aleyhine ileri sürülen isnatlar da ispat edilemedi. Bayar'a yöneltilen isnatlar, teknik neden-

lerden ötürü, düştü. (1) Menderes ve Zorlu'yla ilgili olarak, iddia makamı, Türklerin Kıbrıs dâvasındaki durumlarını güçlendirmek amacıyla ufak bir nümayişin gerçekten de tasarlandığına (Zorlu'nun, görüşmelerdeki durumu bakımından, «azıcık faaliyet göstermenin yararlı olacağı,» şeklinde, Londra'dan telefon ettiğini ortaya koyan deliller sunuldu) ve polisin nümayişçilere karışmamak için emir aldığına dair hatırı sayılır fer'î deliller ortaya koyabildi. Anlaşıldığına göre, nümayiş çabucak kontrolden çıkmış, polisler de karışmamak için emir aldıklarından, durumun gösterdiği yeni ve çok ciddî gelişmeler karşısında bile harekete geçme sorumluluğunu kendiliklerinden yerine getirmemişlerdi. Türkler, Yunanlılara çok eskiden beri husumet besledikleri için, hiç şüphesiz polislerin pek çoğu, Yunan aleyhtarı nümayişçileri sempatiyle karşılamışlardı. Her ne kadar nümayişçilerin, hangi evlerin Rumlara, hangilerinin Türklere ait olduğu konusunda önceden hazırlıklı bulunduklarına ve bu konuda kendilerine esaslı bilgiler verildiğine dair tanıklık edenler olduysa da, ayaklanmaların bir kışkırtma eseri olduğu iddiasında tanıkların büyük çoğunluğu «kişisel kanaatlerini,» belirtmekten öteye gidemediler. Celâl Bayar'ın eski yaveri, daha sonra İstanbul Askerî Valisi Refik Tulga, ayaklanmaların resmen plânlandığını duyduğunu kesinlikle ifade edememekle beraber, Bayar ve Menderes'in ufak çapta gösteri yapılacağından haberdar oldukları kanaatinde bulunduğunu ısrarla belirtti. İstanbul Rum Ortodoks Patriği, resmî memurların kendisini ziyaret ederek ufak bir nümayiş yapılacağını, ama kimsenin kılına dokunulmıyacağını bildirdiklerini söyledi. Bununla beraber Patrik, bunun sadece daha meş'um bir plânın kamuflajı olduğu şeklindeki iddia makamının iddiasını desteklemeyi de reddetti. Menderes'in, olayların Demokrat Parti Meclis Grubu tarafından tartışılmasını baskı altında tutarak işin içinde kendi parmağı olduğunu

---

(1) Bu dâvada Celâl Bayar'a yöneltilen isnatlar, Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanet veya şahsî meselelerle ilgili olarak sorumlu tutulabileceği, hükûmetin kendi davranışlarından sorumlu tutulamıyacağını belirten, Anayasa'nın 41. maddesine göre düştü.

gizlediği şeklindeki iddialar da, çeşitli toplantıların ayrıntılarının eksik oluşu yüzünden tam bir aydınlığa kavuşturulamadı.

Bu dâva hakkında verilen karar çeşitli bakımlardan halkın onayını kazandı. Demokrat aleyhtarlarının gözünde olayların elebaşısı sayılan Menderes ve Zorlu'nun mahkûm oluşu, daha yargılamalar başlamadan önce 6—7 Eylûl ayaklanmaları hakkında «herkesin bildiği» şeyi doğruladı. Ötekilerin beraeti yargılamaların dürüstlüğünün isbatı olarak kabul edildi ki, bu da Türkiye'nin medeni dünya içindeki durumu bakımından önem taşıyordu. Dâvanın sonunda, Menderes'e en muhalif Türkler bile, delillerin çoğunun müphem olduğunu ve Batılı ölçüler içinde bir araştırmada aslâ olumlu not alamıyacağını kabul ettiler.

RADYO DÂVASI

1961 yeni Anayasasına, «bütün radyo ve televizyon yayınlarının tarafsızlık esasına göre yapılacağı» nı öngören 121. Maddenin konuluşu rasgele değildir. Menderes rejimine karşı bir ihtilâl ortamının hazırlanmasına yol açan belli başlı nedenlerden biri de, bu rejimin muhalif basına çirkin baskı metotları uygulaması ve devlet radyosunu partizanca amaçlarla kullanmasıdır. Bu konudaki başlıca olgular önemli bir tartışmayı gerektirmiyecek nitelikteydi. Baskılar her ne kadar çeşitli kanun kisvesi altında ve hükûmetin bu kanunları kendine göre tefsir etmesi suretiyle yürütüldüyse de, muhalefetin 1954'ten sonra devlet radyosundan hiçbir surette yararlandırılmadığı (1), buna karşılık meşhur «Radyo Gazetesi» nin iktidar partisi sözcülerinin en partizanca saldırılarını muntazaman yayınladığı inkâr edilemez bir gerçektir. Rejiminin devrilmesinden önceki aylarda Menderes, gittikçe gözü kararacak, Cumhuriyet Halk Partisinden istifa edip Demokrat Partiye ya da Vatan Cephesi'ne giren kişilere ait uzun listelerin radyoda okunması için emirler de dahil daha başka

(1) Türkiye'de özel radyo yoktur.

taktiklere başvurmağa başladı. Bununla birlikte, adı geçen listelere alınan isimlerin pek çoğunun uydurulduğu, birçok sefer tekrarlandığı, ya da ölmüş kimselere ait olduğu ortaya çıkınca, bu listeler —hiç değilse aydın dinleyiciler üzerinde— umulanın tam tersi bir etki yarattı.

Mahkemenin önünde iki mesele vardı: Kanunî yönden, sanıklar radyo yayını yazmışlar, yazılması için emir vermişler ya da yayınları bilerek kısıtlamışlar mıydı? Sanıkların hiç değilse partizanca radyo yayınlarını kuvvetle desteklemiş olduklarına şüphe yoktu. Sanıkların hepsi de radyo yayınını kaleme aldıklarını inkâr ettiler, ama radyo konuşmaları yazılması ve yazılı metinlerin saldırı şiddetini arttıracak şekilde değiştirilmesi için astlarına emir verdikleri konusunda birbirlerini açıktan açığa suçlamaktan da geri kalmadılar. Duruşmalar sırasında Menderes yine sık sık, «bilmiyordum, hatırlayamıyorum,» taktiğine başvurdu.

Siyasal mesele daha da güç bir durum ortaya çıkarıyordu. Radyo yayını hangi hallerde partiye haksız avantaj sağlamış oluyor, hangi hallerde hükûmet politikasının meşru belirtilişi oluyordu? Menderes'in savunmalarından biri de, kendisinin Başbakan olarak, hükûmet politikasını anlamaları için gerekli bilgiyi halka vermek sorumluluğunu üstünde taşıdığı idi. Menderes, muhalefete radyodan yöneltilen saldırıların aşırı niteliğini haklı göstermek için de muhalefet gazeteleriyle muhalefet sözcülerinin birçok durumlarda olayları tahrif ettiklerini, ulusal çıkarları gözetmek bakımından bu tahriflerin hiç kimsenin anlamakta kusur etmeyeceği bir dille inkâr edilmesinin hayatî önem taşıdığını ileri sürdü. Radyo İdaresi ve basın üzerine konan kısıtlamalarla ilgili, daha önceki yıllara ait birçok gerçek aleyhine olmasaydı, bu savunmalar belki de daha çok güç kazanacaktı. Dokuz sanıktan sekizi mahkûm oldu. Yıllarca New York Türk Haberler Bürosu'nda çalışan ve yurda dönünce Menderes Hükûmeti'nde Basın ve Yayın Direktörü olan Altemur Kılıç beraet etti.

TOPKAPI VE KAYSERİ OLAYLARI DÂVASI

Bu iki dâvâda Bayar ve Menderes aleyhine suç isnatlarını destekliyen güçlü deliller bulunmakla beraber, asıl ilgiyi çeken şey, olaylarda eski Başbakan ve Cumhurbaşkanı, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün hedef tutulduğu olgusuydu. Atatürk'ün yakın arkadaşlarından ve Atatürk'ün halefi İnönü'yü Demokratlar bu iki olayla, akılsızca, bir özgürlük ve demokrasi havarisi şeklinde ortaya çıkarınca, halkın İnönü'ye sevgisi bir kat daha artmış oldu. Topkapı Dâvasında, altmış sanık (bakanlar, milletvekilleri ve polis müdürleri), 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a Topkapı yoluyla girdiği sırada İnönü'nün öldürülmesini hedef tutan bir suikast düzenlemek ve suikaste azmettirmekle suçlandılar. İddianamede sanıklara, bir vatandaşın canına kastetme suçu yanısıra, görevini yapmakta olan bir milletvekiline müdahaleyi yasaklayan, Ceza Kanununun 146. Maddesinin ihlâli suçu da isnat ediliyordu. İnönü'nün 1 Mayıs'ta ziyaret ettiği Uşak şehrinde, Demokratların düzenledikleri bir gösteri, nümayişçilerden birinin attığı taşla İnönü'nün yaralanması sonucunu doğurmuştu. Bu olaydan üç gün sonra cereyan eden Topkapı olayının Uşak olayı etkisinde yapılmadığını, plânlı olduğunu gösteren pek çok belirti vardı. Bununla birlikte, daha önceki birçok dâvâda olduğu gibi, bu dâvâda da, plânın Menderes tarafından teşvik edildiğini gösteren kesin deliller ortaya konulamadı. İddia edildiğine göre, İnönü'nün arabasını Demokrat partizanların hazır beklediği kalabalığın içersinden geçirmek, arabanın sıkışık trafik içinde çakılıp kalmasını sağlamak ve arabaya «kendiliğinden» saldıran halka İnönü'yü «kazaen» öldürtmek tasarlanmıştı.

Böyle bir plânın gerçekten var olduğunu gösteren önemli deliller sunuldu. Duruşmalarda tanıkların da ifadesiyle doğrulandığı şekilde, polislerin ve hükûmet görevlilerinin birçok «şüpheli» davranışları karşısında, gösterilerin tamamiyle kendi kendine meydana geldiği şeklindeki savunmaya inanmak zordu. Adı geçen polis ve hükûmet memurları, Topkapı yolunda toplanan kalabalığın işi azıttığı konusunda birçok kereler uyarıldığı halde, onların durumu normal bir siyasal duygu gösterisi olarak yorum-

lamayı tercih ettikleri ortaya çıkıyordu. İnönü ancak, subayların olay yerine getirdikleri askerlerin müdahalesiyle — askerî birliğe kumanda eden binbaşı yargılamalarda tanık olarak dinlenildi — kurtulmuştu; halbuki bu subaylara daha önceden, hiçbir şeye karışmamaları ve durumu polislere bırakmaları emri verilmişti. Altmış sanıktan, en önemlileri de dahil olmak üzere kırk üçü mahkûm oldu.

Kayseri olayları dâvası, Anayasanın, Türk vatandaşlarının seyahat özgürlüklerini teminat altına alan 70. Maddesi ile, yukarıda sözü geçen, Ceza Kanununun 146. Maddesinin ihlâli ile ilgiliydi. 2 Nisan 1960'da, hükûmet, siyasal bir toplantı yapmak için Kayseri'ye gitmekte olan CHP lideri İnönü ile bazı CHP milletvekillerinin seyahatlerini önlemeğe teşebbüs etmişti. Bu dâvada ortaya çıkan bellibaşlı karmaşık durum, seçimlere ancak kırk beş gün kala siyasal kampanyaya başlanabileceğini, ondan önce kampanyaya girişilemiyeceğini belli eden bir kanunun bulunuşu ve her ne kadar çok yakında seçimlere gidileceğine genellikle inanılıyor, Menderes seçim kampanyası anlamı taşıyan konuşmalar yapıyorduysa da, resmen seçimlerin yapılacağının ilân edilmemiş oluşuydu. Bayar, Menderes ve eski Milli Emniyet Müfettişlerinden, emekli bir general olan Kayseri Valisinin mahkûm oluşları belki de, İnönü ve beraberindekilerin Kayseri'ye varıp siyasal toplantı yapmalarını beklemeksizin, grup henüz yoldayken harekete geçmiş olmalarındandır. Bu mahkûmiyet kararının verilişinde, iddia makamının, Kayseri Valisinin Ankara'dan emir almaksızın böyle bir harekette bulunamıyacağı kanaatine sahip oluşunun büyük bir rol oynadığına şüphe yoktur. Suç ortaklığı isnad edilen sekiz Kayseri Milletvekili beraet ettiler.

Kayseri olaylarının asıl önemli yanı, siyasal gerginliği arttırmada oynadığı roldü. İnönü kurt bir Türk politikacısı olarak, Menderes'in aşırı gittiğini açıkça ortaya koymak için bütün kurnazlığını kullandı. Eğer Menderes, İnönü'nün Kayseri'de toplantı yapmasını beklemiş olsaydı, bu belki de Yassıada dâvasının sonucunu etkiler, ama o zaman da İnönü büyük bir ihtimalle, Menderes'in de son zamanlarda aynı şekilde «siyasal olmıyan» toplantılar yapmakta olduğunu ileri sürerek, dâvayı kendi lehine sonuç-

landıracak haklı bir noktaya parmak basardı. Siyasal açıdan Menderes'in yapabileceği en akıllıca hareket, durumu oluruna bırakmak, İnönü'nün seyahatine hiç karışmamak ve bu seyahatin mümkün olduğu kadar az yankı uyandırmasını sağlamağa çalışmak olurdu, ne var ki, siyasal durumdaki gerginlik ve siyasal husumet Menderes'i böyle bir seyahatin yaratacağı etkiyi önleyebilme yeteneğinden yoksun bırakacak bir noktaya ulaşmıştı. Genellikle kabul edildiği üzere, Kayseri olayı, 1. Bölümde anlattığımız, Menderes rejiminin iki ay içinde alaşağı edilmesi sonucunu doğuran seri halindeki olayların başlangıcıdır. Kayseri olayı ayrıca, hükûmetin ilk defa olarak orduyu politikaya karıştırmış olması bakımından da çok büyük bir önem taşımaktadır. Topkapı ve Kayseri olaylarından anlaşıldığı gibi, muhalefetin İnönü çevresinde toplanmasından da, ordunun politik tartışmalar içine doğrudan doğruya itilişinden de, büyük ölçüde Menderes sorumludur.

ÜNİVERSİTE OLAYLARI DÂVASI

Yassıada'da görülen bütün dâvalar içinde kamuoyunun infialini en çok üzerinde toplayanı, 28-29 Nisan 1960 da İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde polisle askerlerin öğrencilere ateş açmalarıyla ilgili dâva oldu. 118 kişilik sanıklar listesi içine Bayar, Menderes, kabine üyelerinin büyük kısmı, eski Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, eski Ankara Sıkıyönetim Komutanı, eski İstanbul ve Ankara Valileri, İstanbul ve Ankara'dan birçok polis dahildi. Kamuoyunun kan istiyen haykırışlarına en çok hedef tutulanlar da, başta eski İstanbul Emniyet Âmiri, «Gestapo Zeki» namıyla maruf Zeki Şahin ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ı dövmek, aynı zamanda öğrenci topluluklarını üzerine kasten cip sürmekle suçlanan Bumin Yamanoğlu olmak üzere, bu polislerdi. Bunlara takdir olunan on dokuz ve on altı yıl ağır hapis cezasını kimse çok görmedi, kimse onlara acımadı. Belli başlı politik simalara isnat edilen suç, bunların İstanbul ve Ankara Üniversiteleri bahçelerinin işgal ve dolayısıyle üniversite muhtariyetinin ihlâl edilişinde; yetersiz sebep-

le halk üzerine ateş açılmasında ve gayrı meşru bir yoldan, yeterli sebep bulunmaksızın sıkıyönetim ilân edilişinde doğrudan doğruya veya dolaylı surette parmaklarının bulunuşuydu.

Bu dâvanın olgularını, CHP ve Basının bir Bölümünün faaliyetleri hakkında soruşturmada bulunacak Tahkikat Komisyonu'nun 18 Nisanda kuruluşunu, 27 Nisanda bu komisyona olağanüstü yetkilerin verilişini, aynı tarihte İnönü'nün Meclisten çıkarılışını, 28 Nisan'da İstanbul, 29 Nisan'da Ankara Üniversitelerindeki kanlı olayları daha önce anlattık.

Dâvanın mahiyeti icabı, birçok önemli husus, kılı kırk yararcasına bir hukuki analizden geçirilemedi. Birçok kilit noktası, sanıkların hareketlerinin akla yakın olup olmadığı meselesi şeklini aldı. Bunun en belirgin örneklerinden biri de, yetkililerin ateş açmakta haklı olup olmadıkları veya ne zaman buna hakları bulunduğu sorusunun ortaya çıkışıdır. Yetkililer düzeni korumak için bir kere olay yerine getirildikten sonra —bir an için sıkıyönetim ilânının meşruluğu meselesini bir kenara bırakırsak— düzenin korunması için nasıl hareket edileceği kararını vermek böyle durumları değerlendirmekteki tecrübesinden ötürü seçilmiş olması gereken ve ne yapacağını o anki duruma göre tespit edecek kumandana ait olmak gerekir. Görevin kötüye kullanıldığına dair kesin delillerin yokluğu halinde, bir mahkemenin, mesleki kararın ne olduğu konusunun içerdiği çok ince noktalar üzerinde ciddî bir sorguda bulunup bulunamıyacağı da bir tartışma konusudur.

Bundan çok daha açık seçik hususlarda da durum iyice karıştırıldı. Meselâ, sıkıyönetim ilânını ele alalım. İddia makamı dâvayı, kabinenin sıkıyönetim ilânını genellikle kabul edip de, ilân zamanının tâyinini Menderes'e bırakmakla kanunsuz hareket etmiş olduğu iddiasına isnat ettiriyordu. Olanlar hakkında çeşitli bakanların ifadeleri iddia makamının ileri sürdüğü iddiayla çelişik olduğu gibi, olguların tesbitine yarıyacak hiçbir yazılı vesika da yoktu. Olaylarla ilgili muhaberelerin, anlaşıldığına göre İçişleri Bakanı Namık Gedik kanalıyla yapılmış olması ve birçok meselenin gelip kendisinde düğümlendiği Ge-

dik'in 27 Mayıs günü tutuklanmasından kısa bir süre sonra kendini Harb Okulu binasının penceresinden atıp öldürmesi dolayısıyle dâvâ daha da çapraşık bir durum aldı.

Bir başka müphem nokta da, İstanbul polisinin, üniversiteye izinsiz girmeden önce, Üniversite Rektörüyle temas kurmak için ne derece çaba harcamış olduğudur. Polislerin bu konuda fazla bir çaba harcamadıkları, duruşmalar sırasında polislerden birinin, «ama öğrenciler sokağa dökülmüşlerdi, sınıflarına girmek istemiyorlardı,» diye itirazda bulunuşundan da anlaşılmaktadır; polisin bu itirazı üzerine de Yargıç Başol, «Bundan polise ne?» diyerek konuşmayı kesti.

Üniversite Olayları Dâvasının özünü, belli başlı sanıkları harekete sevkeden tahrik unsurlarının değerlendirilmesi teşkil ediyordu. Menderes'in üniversiteyi C.H.P. muhalefetinin bir parçası olarak gördüğüne dair önemli deliller vardı. Suçu ellerinden geldiği kadar Menderes'e atmakta tereddüt etmiyebilecek diğer sanıkların ifadeleri, şüphesiz, ihtiyatla karşılanmak gerekir. Ne var ki, eski bakanlardan bazılarının tanıklığı - bunlardan biri Menderes'in büyük bir öfke içinde C.H.P.'yi kapatacağını, İnönü'yü mahvedeceğini, üniversiteleri kaldıracağını söylediğini ifade etmiştir - D.P. Meclis Grupu toplantılarında tutulan zabıtlar ve siyasal durumun, siyasal hareketin Menderes'in devrilişi sonucunu doğuran tedrici bir çözülüşü göstermesi gibi önemli bir takım vesikalarla da desteklendi. Bazı fiillerle ilgili delil yetersizliği (İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden birinin ölümüne sebep olan mermi çekirdeğinin hangi polisin tabancasından çıktığı tesbit edilemediği gibi, bu mermi çekirdeğinin otopsi sırasında başka bir mermi çekirdeğiyle değiştirildiği iddiası da ispat edilemedi) yüzünden, çoğu polis olan otuz dört sanık beraet etti. Geri kalan sanıkların mahkûmiyetini hukukçular kabul etmiyebilirler, ama, siyasal gözlemcilerin çoğu, belli başlı sanıkların olaylardan huzursuzluk duymadıklarını, olayları önlemek için hiçbir şey yapmadıklarını ve olayları siyasal açıdan haklı karşıladıklarını gösteren deliller bulunduğunu herhalde onaylıyacaklardır.

ANAYASA DÂVASI

Yassıada yargılamalarında yer alan, birinci derecede önemli dâva, Anayasa'nın ihlâli dâvası, ihtilâlden ve sanıkların Yassıada'ya kapatılmalarından aşağı yukarı bir yıl sonra, 11 Mayıs, 1961'de görülmeğe başladı. Daha önceki dâvaların hiçbirine çıkmamış olan mahpuslardan birçoğuna, sanık sandalyesinde oturmanın sinirleri harab eden havası içinde bile olsa, bu dâvaya çıkmak bir çeşit ferahlık sağlamış olsa gerektir. Sanıklara ayrılan bölümde, aralarında eski Cumhurbaşkanı Bayar ve bütün kabine üyeleri de bulunmak üzere, 397 eski Demokrat milletvekili yer alıyordu. Sanıklardan otuz yedisi için ölüm cezası, geri kalanlar için de, Menderes hükûmetini istifa ettirmek amacıyla şu veya bu şekilde çaba harcamış olan 90 kişiye ceza indirimi uygulanmak üzere, yirmi yıla kadar hapis cezası isteniyordu.

İddianamede, Ceza Kanununun 146. Maddesini ihlâl eden sekiz ayrı suç sıralandı. Bu suçlar şunlardı: 1. 1951 ve 1953'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması; 2. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954 de Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmesi suretiyle, vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması; 3. 1953'de, hükûmete istediği anda yirmi beş yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkarmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlâli; 4. 1954 ve 1957'de seçim kanunlarında demokrasiye aykırı değişiklikler yapmak, 5. 1956'da, her çeşit toplantı için önceden hükûmetten izin alınmasını gerektiren, demokrasi dışı toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunlar çıkarılması; 6. 18 Nisan 1960'da, muhalefetin faaliyetini incelemek üzere kurulan «Tahkikat Komisyonu»nun kuruluşundaki maksat ve komisyonu kurmak için alınan karardaki art niyet; 7. 27 Nisan, 1960'da, Meclisin veremiyeceği olağanüstü yetkilerin, Tahkikat Komisyonuna verilişi; 8. Bu olağanüstü yetkilerle Anayasanın fesih ve ilgasına yeltenmek.

Yukarıda sıraladığımız bu sekiz madde, 1954'den beri süregelen siyasal anlaşmazlıkların belli başlılarını geniş

çapta özetlemektedir. Bu maddelerden ilk beşi, hükûmetle muhalefet arasında şiddetli çekişmeler doğurmuş ve askerler idâreye el koyana kadar süren mücadelenin şiddetli karakterine acı damgasını vurmuştur. Bununla beraber, Yassıada Anayasa Dâvasının asıl odak noktasını, rejimin devrilişinden kısa bir süre önce ayaklanmalara ve ayaklanmaların şiddet yoluyla bastırılmasına yol açan Tahkikat Komisyonu olayı meydana getirdi.

Yargılamalarda dinlenen tanıklar ve ortaya konan deliller, komisyonun sahip olduğu yetkileri alabildiğine kullandığını gösterdi. Gazeteciler ve başkaları, komisyon önüne çıkarılıp dinlenmelerine fırsat verilmeksizin saatlerce sorguya çekildiklerine, ne gibi bir suç isnadı altında bulundukları kendilerine bildirilmeden tutuklanıp hapse atıldıklarına dair tüyler ürpertici hikâyeler anlattılar. C.H.P.'yi, seçimsiz iktidara gelmek amacıyla öğrencileri ayaklanmağa teşvik etmekle suçlayan komite raporlarından parçalar okundu. «Bu bir isyan ve hükûmet darbesi hazırlığı teşebbüsüdür. İnönü bu niyetini Meclis kürsüsünde de ifade etmiştir. Gerekli tedbirler derhal alınmalıdır.» Rapora, uzun bir liste halinde teklif edilen tedbirler eklenmişti. Eski hükûmet mensuplarından bazılarının, safça tuttukları günlüklerden de sanıkların aleyhine önemli deliller çıkarıldı. Meselâ, eski Savunma Bakanı Ethem Menderes'in tuttuğu günlükten okunan bir parçada, Bayar'ın 1957'de bir partide birkaç milletvekiline, «gerekirse İnönü'yü idam sehpasına yollamakta bir an bile tereddüt etmem... gerekirse memleketi diktatörlükle idare ederim,» dediğine işaret ediliyordu. Eski liderlerin telefon konuşmalarını sağlayan telefon memurlarının teype aldıkları konuşmalar da yardımcı deliller sağladı.

146. Maddeye sokulan Anayasa Dâvası'nın ortaya çıkardığı hukukî karmaşıklık ve «zorla» kelimesinin doğurduğu güçlükler üzerinde daha önce de durduk. Bu maddeye dayanılarak yapılan suç isnatlarının hukuki geçerliği lehine ve aleyhine iddiaların bulunması dolayısiyle, niyet meselesi hayatî bir önem kazanmış oluyordu. Yargılama sırasında ortaya konulan delillerin bir çoğunun güvenilirlik ve kesinlik yönünden şüphe götürür olmasına rağmen, gerek delillerin hacmi, gerek Türkiye'nin en saygıdeğer ki-

şilerinin ifadesine dayanması, sanıkların niyeti hakkında kuvvetli bir kanaatin teessüsüne yetti. Tahkikat Komisyonu'nun fiilleriyle ilgili belirli olaylar hakkındaki delillere, Menderes'in D.P. Meclis Grupuna, herşeyi yapmağa muktedir olduklarını, hattâ isterlerse hilâfeti bile getireceklerini söylediğine dair şayialar da eklendi! İntilâl öncesi döneminde bu konuda çıkan tartışmalara katılmış hukukçuların tanıklığı da, Menderes'in bu vâdideki meselelerin farkında olduğunu ortaya koydu.

Dâvanın en önemli bölümlerinden biri de, her sanığın suçluluk derecesinin ayrı ayrı tâyini idi. Bu suçluluk derecelerini çeşitli kategorilere ayırmak mümkündü: Anayasaya aykırı fiilleri tertipleyenler, teşvik edenler ya da işleyenler; şu veya bu derecedeki suçu işleyenlerin fiillerini onaylıyanlar; bu fiillere bir dereceye kadar muhalif olup da, parti disiplinine uymak endişesiyle veya başka sebeplerle bile bile aynı yolu izleyenler. Birinci dereceye girenleri ötekilerden ayırmak güç olmadı; kabine üyeleri, Tahkikat Komisyonu üyeleri ve diğerleri için ölüm cezası istendi. Bununla birlikte diğer pek çok sanığın ayrı ayrı sorumluluk derecelerinin tesbitinde güçlük çekildi; Menderes'e muhalif vesikaların üzerindeki okunaksız imzaların kendilerine ait olduğunu ispat etmek için çırpınan bazı eski milletvekillerinin mahkeme salonundaki bu ibret verici rezilâne davranışlarına yol açan da işte bu güçlük oldu. Bir başka güçlük de, Meclisin son günlerinde oylamaların çoğunlukla sözlü yapılmış olmasından ileri geliyordu. Anayasa Dâvasının çok geniş çapta bir dâva oluşu yüzünden mahkeme her bir dâvayı ayrı ayrı ele alamadı, hatta daha fazla delil ortaya konulsaydı bile mahkeme heyeti yine de her dâvayı ayrı ayrı ele alamıyacaktı.

KARARLAR

Mahkeme bir ay süren bir hazırlık safhasının ardından, yargılamaların başlayış tarihinden on bir ay bir gün sonra, 15 Eylûl, 1961'de kararları açıkladı. Kararlar şöyleydi:

Yargıçlar heyetinin oybirliğiyle dört ölüm cezası ve-

rildi: Bayar, Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve Maliye Bakanı Polatkan. Menderes sekiz ayrı dâvadan, Bayar da üç dâvadan ölüm cezasına çarptırıldı. Sanıklardan diğer on biri oy çokluğuyla ölüm cezasına çarptırıldılar. Oyçokluğuyla ölüm cezasına çarptırılanlar şunlardı: Eski Meclis Başkanı Koraltan, Meclis Başkan Yardımcılarından ikisi, Tahkikat Komisyonu üyelerinden üçü, D.P. Meclis Grupu liderlerinden dördü ve Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun. Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cezaları dışında diğer bütün ölüm cezaları Millî Birlik Komitesince müebbed hapse çevrildi.

Otuz bir sanık müebbed hapis cezasına çarptırıldı: dört bakan, Tahkikat Komisyonunun sekiz üyesi, D.P. Meclis Grupu liderlerinden altısı, Tahkikat Komisyonu Kanununu teklif eden üç milletvekili, eski İstanbul Valisi ve dokuz milletvekili.

402 sanığa iki yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası verildi, 133 kişi beraet etti.

Beraet edenlerin çoğu, suçları isbat edilemiyen, belli başlı bir rol oynamamış kimselerdi. Milletvekillerinden otuz beşi beraet etmişti. Milletvekillerinin beraetinde bazı psikolojik mülâhazaların rolü vardı, zira Tahkikat Komisyonunun kuruluşu için yapılan oylamada bulunmadıklarını ispat eden bazı milletvekilleri mahkûm oldukları halde, oturumda bulunup da rejimin icraatına muhalefet ettikleri anlaşılanlar serbest bırakılmıştı. Emekli bir amiral olan ve deniz subayları arasında hâlâ sevilen bir milletvekili de serbest bırakılanlar arasındaydı. Bununla beraber, kararlar bütünüyle, dâvalara ayrı ayrı uyar nitelikte-dir.

SİYASAL GÖRÜNÜŞLER

Yargılamaların Türkiye için en önemli tarafı, bunların iç politika hayatı üzerindeki etkisidir. Menderes ve iki bakanının idamının, bir ay sonra yer alan seçimler: önemli bir derecede etkilemiş olduğuna şüphe yoktur. Yeni Meclise getirilen — ve MBK'nden idâreyi devralacak güçlü bir hükûmetin kurulması için girişilen çabaları nerdeyse

boşa çıkaracak — ilk mesele, Yassıada sanıklarının affı oldu.

Milli Birlik Komitesi'nin karşısına çıkan en önemli meselelerden biri, yargılamalarda halkın ne yönde teşvik edileceği idi. Bir yandan, yargılamaların tarafsız olarak hukuki noktalar üzerinde teksif olunması gerekiyordu; yargıçların gerek mahkeme salonu içinde, gerek dışında kamuoyunun tepkisinden etkilenmemesi ve dolayısiyle duruşmaların tarafsızlığının Batılı ulusların gözünde şüpheyle karşılanmaması için bu şarttı. Öbür yandan, Milli Birlik Komitesi, Türk halkının dikkatini eski rejimin suçlarına çekmek ve ilerde buna benzer davranışların yine böyle şiddetli bir tepkiyle karşılanacağı konusunda güçlü bir ders vermek de istiyordu.

Anlaşıldığına göre, Cunta, hareketlerini bu iki noktayı gözönünde bulundurarak yürüttü. Yargıçların günlük politikanın etkisinde kalmalarını önlemek için, yargıçlar ve savcılar civardaki bir adada yarı tecrit edilmiş bir vaziyette tutuldular, yargılamaları seyre gelenlerin yargıçlar ve savcılarla temaslarına kesinlikle imkân verilmedi, seyircilerin mahkeme salonunda lehte veya aleyhte gösteri yapmaları menedildi. Bununla birlikte, halkoyu yargılamalardan, çoğunlukla sansasyon yaratacak bir şekilde haberdar edildi. Yargılamalar başlamazdan az önce, sanıkları daima askerlerin sıkı gözetimi altında sorgu sırasında, açık havada gezinirlerken, yemek yerken, sıralarda otururken gösteren seri halinde resimler hükûmet tarafından serbest bırakıldı. Bu resimlerle ilgili, rahatsız edici husus, resimlerin açık arttırmayla satışa çıkarılmış olması, gazetelerin de en yüksek fiatı vermekte birbirleriyle rekabete girişmesidir. Hükûmet sonradan, dolaylı bir şekilde bu satışın bir hatâ olduğunu kabul etti etmesine, ama istenilen sansasyon da yaratılmış oldu.

Basında yargılamalara çok yer veriliyordu, bununla birlikte, birçok gazetenin sansasyon tarafı az olan duruşmaları iç veya arka sayfaya atmaları da dikkati çekici bir hususdu. Reklâm vasıtalarının en etkilisi belki de radyo oldu. Her gece, «radyoların en çok dinlenildiği sırada», teype alınmış duruşmalardan «halkın en çok ilgisini çekecek» parçalar bir saat süreyle radyodan veriliyordu. Hal-

kın büyük kısmı «Yassıada Saati»ni dinliyordu. Şehirlerde halk meraktan, köylerde de kısmen merak yüzünden, kısmen de, uzun kış gecelerini geçirtecek biricik eğlence kahvelerde radyo dinlemek olduğu için dinliyorlardı. Bunlara ek olarak, bütün yurtta, yargılamalar sırasında çekilmiş iki uzun metrajlı film gösteriliyordu. İstanbul ve Ankara'dan olduğu kadar taşradan da seyirci çekmek amacıyla düzenlenen bir bilet tahsisi sistemiyle, yargılamaların ayrıca 150.000 seyirci tarafından izlenmesi sağlanıldı.

En büyük psikolojik güçlüğü, Menderes'in devrildikten sonra bile Türkiye'nin köylü nüfusunun büyük bir yüzdesi tarafından hâlâ sevilmesi meydana getiriyordu. (1) Menderes'in 1957 seçimlerinde çoğunluğu kazanamadığı konusunda muhalefetin iddialarına ve ortaya konulan bazı delillere rağmen, tarafsız gözlemcilerden çoğunun kanaati, Menderes'in 1960'da yeniden seçilme şansının büyük olduğu merkezindeydi. Menderes'i köylülerin gözünde kahraman yapan şeyle, şehirli aydınların gözünde alçak yapan şey aynıydı — lâiklik yolunda hızlı ilerleyiş baskısının gevşetilmesi, köy yollarıyla birlikte camilerin yaptırılışı, ödeme güçleri üzerinde fazla durmaksızın ve şehirli nüfusun zararına olmak üzere köylü nüfusun ekonomik problemlerinin halli yoluna gidilişi ve Menderes'in mükemmel konuşma yeteneği. Buna karşılık, Menderes'in karşısındaki başlıca muhalefet grupu, Cumhuriyet Halk Partisi, hızlı bir reform ve 1923 ile 1946 arasındaki sürekli, aynı zamanda rakipsiz iktidar tekeli döneminde, beklenildiği gibi gelişen otoriter bir idârenin — Anadolu'da pek çok Türk'ün gözünde jandarma hâlâ C.H.P.'nin sembolüdür — timsali sayılıyordu.

Yargılamaların köylüler üzerindeki etkisi, belki de, büyük çapta Millî Birlik Komitesi'nin umduğunun tersine oldu. Her ne kadar, daha önce de belirttiğimiz gibi, yargılamalar hukukî yönden tatminkâr olsa da, politik

---

(1) Köylülerin, uçak kazâsından kurtulduktan sonra Menderes'e verdikleri mistik karakter, Menderes'in her gece kır bir ata binerek Yassıada'dan kalkıp, Eyüp Sultan'ı ziyaret ettiğine dair çıkarılan şayialardan da açıkça anlaşılıyordu.

yönden, eğer yargılamaları doğrudan doğruya C.H.P. yürütseydi kendi yararına bundan daha iyi bir propoganda yapamazdı, deniliyordu. Köpek ve Bebek Dâvalarıyla Bayar'la Menderes'in kişiliklerine kabaca leke sürme çabalarının hazin bir başarısızlık olduğunda gözlemcilerin çoğu birleşmektedir. Suiistimal dâvalarıyla politik dâvaların çoğu, şehir hayatına sözü geçen meselelerle ilgilenmiyecek, bunları anlıyamıyacak kadar uzak olan köylüler üzerindeki etkisi, görünüşe göre asgarî olmuştur.

Yine anlaşıldığına göre yargılamalar, iktidarı sivillere devredecek seçim hazırlıkları sürüp giderken hemen yeni partiler kurmağa koyulan politika liderlerine yeteri kadar ders vermek bakımından da başarılı olamamıştır. Menderes ve çalışma arkadaşları idam isteğiyle yargılanmaktayken, üç siyasi parti, vaktiyle Menderes'i tutan halkın desteğini sağlama çabalarını nerdeyse gizlemeğe bile lüzum görmüyorlardı. Bu üç parti, Menderes dönemi süresinde C.H.P.'den başka ayakta kalabilmiş biricik ve ufak bir muhafazakâr parti olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi; emekli General Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında yeni kurulan ve Menderes'i en çok desteklemiş Batı Anadolu'da halkın büyük desteğini sağlıyan Adalet Partisi; 1957'de hem D.P.'ye, hem C.H.P.'ye vuran Hürriyet Partisi'nin halefi Yeni Türkiye Partisi idi. Bu partiler öylesine cüretkâr bir tutum aldılar ki, Milli Birlik Komitesi 9 Temmuz referandumunda oy sahiplerini Anayasa'ya karşı oy kullanmağa kışkırtan Adalet Partisi'nin hareketlerini açıkça lânetledi. Bu referandumun herşeyden çok, MBK'nin lehinde veya aleyhinde bir oylama olacağı görüşünü benimsemiyen pek az kimse vardı.

Oyların yüzde 38'inden fazlası Anayasayı reddetti. Anayasa'ya karşı oy veren on ilin sekizi, 1957 seçimlerinde Demokratlara yüksek oy yüzdesini kazandıran gruptandı. Yargılamalar bittikten sonra, kararların tefhimine üç hafta kala, 22 Ağustos'ta MBK, «Yassıada kararlarını etkileyebilecek ya da halkoyunu buiandırabilecek,» her türlü yayını yasak etti. Eylül başlarında da, MBK ve belli başlı partilerin liderleri arasında, kesinlikle 15 Ekim ola-

rak tesbit edilen seçim yarışını karşılamak üzere bir Yuvarlak Masa Konferansı toplandı, bu liderler tarafından ve daha sonra Türk basın temsilcileri tarafından, «Yassıada kararlarını etkiliyecek hiçbir şey yapmamak, söylememek ya da bu kararları sömürmemek üzere» verilmiş bir sözü de içine alan «Millî Beyanname» imzalandı.

Bu, o zaman için, politikayla en çok dolaşık bir kararın, yani Millî Birlik Komitesi'nin Yassıada'da verilen on beş ölüm cezası kararı ile ilgili olarak atacağı adımın zemininin hazırlanması, anlamını taşıyordu. İdamların infazı lehinde ve aleyhinde kuvvetli görüşler ileri sürülüyordu. İdamlara taraftar olanların görüşleri, yargılamaların açılmasına âmil olan görüşlerin aynıydı: Türkiye'nin demokratik siyaset sistemini değiştirmeyi hedef tutan her teşebbüsün şiddetli bir tepkiyle karşılanacağı konusunda esaslı bir ders vermek. Eski Demokrat Parti taraftarlarının referandum sırasındaki kuvvet gösterileri ile, askerî rejimden hoşnutsuzluğun gittikçe arttığını gösteren raporlar da ağır basıyordu. Nihayet, Menderes'in hayatı bağışlandığı takdirde köylülerin onu tekrar doğaüstü bir varlık olarak görebilecekleri — «suçlu buldukları halde Ordu bile öldüremedi onu» diye düşünebilecekleri görüşü öne sürülüyordu.

İnfaz aleyhine ileri sürülen görüşler arasında, Türk askerî rejiminin «başka» olduğuna ve kan dökmekten kaçınacağına dair uluslararası bir kanaatin yerleşmiş olduğu fikri yer alıyordu. Gerçekten de, çeşitli Avrupa ülkelerinin büyük elçileri, idam cezalarının infaz edilmemesi için Cunta nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlardı. Avrupalıların kafasında yerleşmiş olan «müthiş Türk» hayali kısa bir an için başını kaldırmıştı. İçerde de, Menderes'i eskisinden de büyük bir kahraman haline getirme ve eski hükûmet taraftarlarıyla muhalifleri arasındaki uçurumu daha da derinleştirme ihtimali vardı. Bununla birlikte, Menderes'in duruşmalar sırasında takındığı korkakça tavır, bu yönden ileri sürülen görüşlerin kuvvetini bir dereceye kadar kırdı.

Bütün gece süren bir oturum sonunda Millî Birlik Komitesi idam cezalarından üçünü onaylamayı kararlaştırdı. Çeşitli suçlardan mahkûm olan, aydınların nefretini kazanmış bulunan ve köylüler tarafından bir dert açucak

kadar seviimiyen Dışişleri Bakanı Zorlu ile Maliye Bakanı Polatkan Yassıada yargıçları tarafından oy birliğiyle ölüm cezasına çarptırılmışlardı. Bu iki idam hükümlüsü, kararların MBK tarafından onaylanışının ertesi sabahı idam edildiler. Menderes ise, söylenildiğine göre aşırı miktarda uyku hapı aldığından, ancak iyileştiğinin ertesi sabahı sehpaya gitti. Türk kanunlarına göre, bir kimse idam sehpasına kendi kendine yürüyerek gidemiyecek haldeyken idam edilemez. Menderes'in dramatik sonu, onu sağlığa kavuşturmak için herşeyin yapıldığını gösteren ve dövüldüğüne dair çıkarılan şayiaları yalanlayan resimlerin — bu resimlerde Menderes, burnunda ve kolunda serum tüpleriyle görünüyordu — yayınlanışından sonra geldi. Millî Birlik Komitesi, muhtemelen yaşı ve duruşmalar sırasındaki vakur tavrı sayesinde kurtulan Celâl Bayar'la birlikte, idam kararları yargıçlar heyetinin oy çokluğuyla verilmiş olan diğer on bir sanığın idam cezasını müebbed hapis cezasına çevirdi.

Önemli etkileri uzun bir süre devam edecek olan yargılamaların hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardı. Usûl bakımından noksanlar, delillerde zayıflık, psikolojik yönden yanlış hesaplar bulunmakla beraber, esas itibariyle Türk Silâhlı Kuvvetleri sözlerine sâdık kalarak, ne iktidarı belirli grupa karşı harekete geçmek için devraldılar, ne de selefleri hakkında kendileri karar verdiler. Ne var ki, idam cezalarının infazı, bu yönden elde edilen kazançları bir parça azalttı.

Olumsuz sonuçlar ise, Türkiye'nin gelecekteki iç politikası üzerinde önemli bir rolü bulunduğunu daha şimdiden ispat etmiş bulunuyor. MBK döneminden beri süregelen faaliyet, yargılamaların, Menderes rejimi taraftarları ile C.H.P.'nin temsil ettiği muhalefet arasındaki uçurumu kapatamadığını göstermiştir. 1961 Ekiminde yeni Meclis seçilir seçilmez, Adalet Partisi milletvekilleri ilk iş olarak Yassıada sanıklarının affını istediler ve bunu herhangi politik bir işbirliğine yanaşmak için şart koştular. Mecliste hemen hemen bu meseleden başka bir şey görüşülemedi ve 22 Şubat 1962'de hükûmet, Harb Okulu çevresinde toplanan genç bir subay grupunun hazırladığı darbeden zor kurtuldu. Bu süre içinde, memleketin çeşit-

li cezaevlerine dağıtılmış olan mahkûm Demokratlar, gazetelerin başlıklarını işgal etmeğe devam ettiler, taraftarları ise, yetkililerce tanınan serbest ziyaret ve muhabere imtiyazlarını alabildiğine kullandılar. Meselâ, belli başlı mahpusların bulunduğu Kayseri'de, bir grup vatandaş, mahpuslara Yılbaşı gecesi ziyafet çekmek için yardım topladı. Sekiz ay içinde, Menderes taraftarı güçler, isteklerinin büyük bir kısmını kabul ettirdikleri gibi, 1962 Haziranında yeni koalisyon hükûmetinin kuruluşuyla ilgili olarak neşredilen protokola, altı yıl veya daha az hapis cezası alanların affını, diğerlerinin de cezalarında indirim yapılmasını öngören bir maddeyi koydurmağı başardılar.

Yargılamalardan umulan etki — ya da bu etkinin yokluğu — daha bir süre Türk politikası üzerinde bir etken olmakta devam edecektir.

III

AKADEMİK ÖZGÜRLÜK VE YÜKSEK ÖĞRETİM MESELELERİ

28 Ekim 1960'da, askeri cuntanın altı Türk üniversitesinden 147 öğretim üyesini işten uzaklaştırdığına dair Ankara'dan gelen haber, gerek Türkiye içinde, gerek dışındaki akademik çevrelerde bir şok etkisi yaptı. Yakın zamanlarda sivil hükûmetlerin alaşağı edildiği öteki ülkelerde iş başına geçen askeri idarelerden «başka» olduğu iddia edilen Türk askeri idaresinin karakterine, bu görünüşte keyfi hareket hiç de uygun düşmüyordu. Yaraya tuz biber eken taraf da, ihtilâle yol açan düşüncesizce hareketlerin üniversiteler çevresinde yoğunlaşmış oluşuydu. Cunta'nın belli başlı destek kaynaklarından biri bu üniversiteler olduğu gibi, askerler karmaşık hükûmet işlerinin idaresinde de kendilerine yine bu üniversitelerin öğretim üyeleri arasından yardımcı bulmuşlardı.

Bununla birlikte, Millî Birlik Komitesi'nin bu hareketinde ne nankörlük, ne de garez rol oynamıştı. Bu harekete yol açan başlıca neden, Türkiye'de öteden beri, çeşitli dönemlerde üniversite öğreniminin durumundan duyulan endişenin en yüksek noktaya ulaşmış olmasıydı. 147'lerin uzaklaştırılması olayı da göstermiştir ki, Türk cuntasını ötekilerden «başka» yapan şey, vasıtalardan çok gayelerdir. Bu bakımdan, 147'ler olayının ayrıntıları üzerinde durmadan önce, Türkiye'de yüksek öğretim meselelerinin temeline ve niteliğine bir göz atmakta fayda vardır.

1923 yılında Cumhuriyetin ilânından bu yana, üniversite muhtariyeti üç döneme ayrılır. İlk on yıl içinde üniversiteler geniş bir muhtariyet sahibiydi. 1933 yılında hü-

kûmet yüksek öğretimi esasli şekilde gözden geçirmeğe karar verdi ve üniversiteleri sıkı bir kontrola tâbi tutmağa başladı. Üniversitelerin düzenlenmesi için atılan adımlardan biri, eski Darülfünun'un kapatılıp, modern İstanbul Üniversitesi'nin açılışı oldu. Fakültenin modernleştirilmesi, eski 151 profesörden sadece 59'unun yeniden işe alınıp, Hitler rejiminden kaçan birçok Alman profesörünün getirtilmesiyle gerçekleştirildi. Her ne kadar hareket hukuken usûle uygun idiyse de, 147'lerin kovuluşuna bir emsal teşkil etmiş olabilir. Bununla birlikte, işaret etmek yerinde olur ki, hükûmet, açıkça devrim aleyhtarı hareketler veya beyanlar dışında, (meselâ Komünizm ve Turancılık) akademik özgürlüğe büyük saygı gösteriyordu.

Üçüncü dönem, 1946'da Üniversiteler Kanunu'nun çıkışıyla başladı. Bu kanun üniversitelere kendi rektörlerini seçme hakkını verdiği gibi, Üniversite Senatolarını ve fakülte üyelerini hareketleri ya da fikirleri yüzünden yargılama hakkına sahip (yine fakülteler tarafından seçilen) Üniversitelerarası Meclis'i yarattı. Bütçeler ve mesleki tâyinler için Milli Eğitim Bakanının onayını alma zorunluğu hâlâ devam ediyordu, ama üniversite muhtariyetindeki artış yine de büyüktü. 1948 yılında hükûmet, Marksist görüşlere yanaşmakla suçladığı bazı profesörleri işlerinden uzaklaştırmak isteyince, kurnazca metodlara başvurmak zorunda kaldı ve Üniversitelerarası Meclis profesörlerin işten uzaklaştırılmasını kuvveden fiile çıkarmağı reddedince de, Ankara Üniversitesi profesörlerinden dördünün (1) bütçe tahsisatını kaldırdı.

1946 kanunu, üniversiteleri Alman sistemine göre — çeşitli konulardaki kürsüler çevresinde, kürsüyü işgal eden **ordinaryus** profesöre ek ve onun altında bir fakülte kadrosu ile — düzenlemişti. Kanuna, emirle emekliye ayrılma hükmü olmayışı da eklenince, bu düzen, pek nadir

---

(1) Bu profesörler, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Adnan Cemgil idi. Bazı gözlemciler, bu dört öğretim üyesinin kovuluşlarındaki asıl sebebi, Berkes ve Boran'ın uzmanı oldukları modern sosyoloji ve antropolojiye beslenen düşmanlığın teşkil ettiği kanaatindeydiler.

olarak bir kürsünün boşalması dışında, terfi imkânlarını aşırı derecede sınırlandırıyordu. Alt kademedeki bir öğretim üyesinin terfi etmesi için ancak birisinin ölmesi gerektiği söyleniyordu ki, bunda büyük bir gerçek payı vardı. Kliklerin teşekkülü, yeteneksiz hocaların tutuluşu ve üniversite disiplin ve ahlâkında gittikçe artan bir bozuluş, durumu iyice kötüleştirdi.

Durumun böyle olduğunu en iyi gösteren şeylerden biri de, üniversitelerin, profesörleri, akademik ve politik faaliyetler arasında asgarî bir ayırım yapmağa bile zorlayamamalarıydı. Bununla, profesörlerin siyasetle uğraşmamaları gerektiğini söylemek istemiyoruz, ama edebiyat hocalarının gerçekten de derslerde, seminerlerde siyasetten söz açmaları, âdap sınırlarını da, hassas bir politik çevrede, basiret sınırlarını da aşan bir şeydi. Menderes'in Demokrat Partisi, 1946'da kuruluşundan 1950'de iktidarı alışına kadar ve iktidarının ilk yıllarında üniversite muhtariyetinin en güçlü taraftarlarından biri olmuş, hatta 1946 kanununun İnönü hükûmetinden geçmesinde büyük rol oynamıştı. Ama 1953'de, seçimler yaklaşırken, üniversitenin hükûmeti gittikçe daha fazla eleştirmesi karşısında, Demokratlar da düşüncelerini değiştirmeğe başladılar. Genel siyasî hava gerginleştikçe, profesörlerin siyasete karışması meselesi de gittikçe daha önemli ve partizanca bir görünüşe bürünmeğe başladı.

Menderes'le üniversiteler arasındaki ilk esaslı kopuşma, 1953'de hükûmetin çıkardığı üç kanunu üniversitelerin, akademik özgürlüğe karşı girişilmiş, kabul edilmez bir tasallut olarak yorumlamasıyla patlak verdi. 6185 sayılı kanunla, üniversitelerin kendi bütçeleri üzerindeki yetkileri daha da kısıtlandı; 6422 sayılı kanun, hükûmete, yirmi beş yıllık hizmet süresini doldurmuş bütün mülkî memurları mecburî emekliliğe tâbi tutma yetkisini verdi; 6435 sayılı kanun ise, bütün devlet memurlarının kendilerini tâyin eden makam tarafından ve temyiz hakkı tanınmaksızın işten uzaklaştırılabilmelerini sağladı. Buna ek olarak, hükûmet, yüksek öğretim üyelikleri için, «aktif partizan siyasete» karışılmasını önlemek üzere, profesörlerin kendilerini tamamiyle «bilimsel, eğitimci yazılara,» vermeleri şartını koydu. Hükûmet, profesörlerin genel po-

litik mevzularda hükûmetin görüşlerine ters yorumda bulunmalarını istemediğini doğrudan doğruya ifade etmekten kaçınıyordu.

1954'ten sonraki dönemde, 6435 Sayılı Kanunun tanıdığı yetki en aşağı dört önemli olayda uygulandı. Menderes hükûmetine öteden beri, «demokrasi değil, kakokrasi,» diyen Bülend Nuri Esen, 1954 Ekiminde işten uzaklaştırıldı. 1955 Eylülünde, İstanbul Üniversitesi iktisatçılarından Osman Okyar, bir dergiye yazdığı «Amerikan Yardım Kapasitesinin De Bir Sınırı Olabilir» başlıklı makaleden ötürü tardedildi. 1958'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Profesörü Hüseyin Naili Kubalı atıldı. Kubalı akademik çalışmalarına politika karıştırmamağa dikkat etmekle beraber, yine de ulusal meseleler üzerinde sürekli bir şekilde yorumlarda bulunuyordu.

Bu olayların en ilgi çekicisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun, 1956 güzünde tardedilişiydi. Feyzioğlu, yeni öğretim yılı açış konuşmasında, iktisatçı Aydın Yalçın'ın terfiini onaylamayı reddetti diye hükûmeti kınadığı için tardedildi. Üniversite Senatosu'nun, Aydın Yalçın'ın profesörlüğe terfii için yaptığı teklif, bir yıldan fazla bir süre Milli Eğitim Bakanının masasında kalmış ve bu konuda yapılan bütün tenkidler cevapsız bırakılmıştı. Hükûmetin, Aydın Yalçın'ın terfiini reddedişi hiç şüphesiz politik bir nitelik taşıyordu. Yalçın'ın karısı 1954'den beri, Türk iktisadıyatı ve siyaseti üzerine yorumlar veren, on beş günde bir çıkan FORUM adlı derginin sahibesi ve yayımcısı bulunuyordu. FORUM'un hükûmetin ekonomik, sosyal ve politik siyaseti üzerine yaptığı eleştirmeler çok şiddetliydi; bunun yanısıra, her ne kadar onların mutlaka eski Cumhurbaşkanı İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'ne, yani Meclisteki belli başlı muhalefet grupuna bağlı oldukları anlamına gelmezse de, Yalçın ile birlikte Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Menderes'i en çok eleştirenlerin bazıları da bu derginin yazı işleri ve yazarlar kadrosuna dahil bulunuyordu. Menderes hükûmeti üniversitelerin muhtariyetine, basına ve muhalefete karşı adımlar attıkça, FORUM'un hükûmete saldırıları da, pek tabii, şiddetlendi.

Üniversitelerin Feyzioğlu meselesi karşısındaki tepki-

leri karışık oldu. Gerek fakülte öğretim üyeleri, gerek öğrenci grupları hükûmeti protesto ettiler, öğrenciler ufak dalgalar halinde greve gittiler, ama FORUM'un toplu istifa çağrısına kulak asan sadece Yalçın'ın kendisi ve FORUM'un daimî yazarlar kadrosunda bulunan diğer dört kişi oldu. Genel protestoların muhtemelen en dikkate değer olanı, olaydan tam bir yıl sonra, 1957-58 üniversite öğrenim yılının açılışı töreninin yapılmayışıdır. Bu olaya adı karışanlardan dördü politika hayatına atıldı; Feyzioğlu ve Muammer Aksoy C.H.P.'ye girdiler (Feyzioğlu 1957'de milletvekili seçildi), Yalçın ile Şerif Mardin de Hürriyet Partisi adı altında yeni bir muhalefet grupu örgütlemeyi tercih ettiler. Yalçın'ın gerek C.H.P.'ye, gerek Demokrat Partiye muhalif oluşu dolayısiyle girişilen bu teşebbüs semere vermedi ve 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi fena halde bozguna uğradıktan sonra, Yalçın'la Mardin Amerika Birleşik Devletleri'ne gidip, Menderes rejiminin devrilişine kadar orada kaldılar.

1960 yılında Ankara ve İstanbul üniversiteleri artık tam anlamiyle, muhalefetin kaleleri haline gelmiş bulunuyordu. Menderes hükûmetinin siyaseti, her türlü eleştirmeyi baskı yoluyla sindirmeğe yönelmiş, sayısız gazeteci hapse atılmıştı. 1960 Nisanında hükûmet bütün siyasal faaliyeti durdurup, muhalefet hakkında soruşturma açınca, öğrenciler sokaklara döküldü. Bununla birlikte, hükûmetin icraatının Anayasaya aykırı olduğunu açıktan açığa ifade eden birkaç profesör dışında, fakültelerin çoğunluğu öğrencilere sadece manevi destek sağlamakla yetiniyor, nihaî bir güç denemesinin kısa zamanda bu metodları kullanılmaz hale getireceği gün gibi ortaya çıktığı zaman bile, şöyle olsaydı, böyle olsaydı diye sadece temennilerde bulunmağa devam ediyorlardı. Profesörlerin Ankara ve İstanbul'da çeşitli çevrelere kadar uzanan ilişkileri bulunduğu ve üniversiteler Türkiye içinde sansüre tâbi bütün haberleri abone oldukları ybaancı gazetelerden muntazam aldıkları için, fakülteler bir çeşit haber yayma merkezi rolü görüyordu.

Ordu, 27 Mayıs 1960'da Menderes rejimini devirir devirmez, hükûmetin karmaşık işlerinin yürütülmesi için, aynı zamanda çeşitli hükûmet dairelerinde müşavir olarak

görev alsınlar diye, İstanbul ve Ankara üniversitelerinden hemen personel talebinde bulunmağa başladı. Ordunun idareye el koyuşundan birkaç gün sonra kurulan ilk sivil kabinede, herhangi bir siyasî partiye fazla yakınlaşmamış birçok profesör yer almaktaydı. Yine birçok profesör de yeni Anayasayı yazmak ve Devlet Plânlama Dairesini örgütlemek üzere seçilmişti. Ankara ve İstanbul halkı üniversitelere Türk demokrasisinin kurtarıcıları ve silâhlı kuvvetlerden hemen sonra gelen bir müessese gözüyle bakıyordu.

Şu halde, 147'lerin kovuluşunun yarattığı sarsıntı bu ortam içinde düşünülmek gerekir. Bu bölümün geri kalan kısmında üç soru üzerinde duracağız: 1). «147'ler olayı»nı doğuran âmiller nelerdir? 2). M.B.K. iktidarı devretmeden niye bu mesele halledilmedi ve 147'lerin hiç değilse bir kısmı üniversitelerine dönmedi? 3). Türk yüksek öğretiminin karşısına çıkan bazı önemli meseleler ve bu meselelerin halli yolunda ihtimaller nelerdir?

147'LERİN KOVULUŞU

Üniversiteler içinde bir budama hareketine girişme kararı herhangi bir siyasî görüşü yansıtmaktan çok, halkı sivil hükûmete dönüşe hazırlamakta hızlı ve etkili bir reform yapma genel isteğinin silâhlı kuvvetlere hâkim olduğunu gösterir. MBK üyelerinin çoğu, orduyu mümkün olduğu kadar çabuk siyasetten kurtarma arzusundaydı, bu ise bazı reformların çabucak gerçekleştirilmesini gerektiriyordu. MBK, iktidarı, sivil politikacılar arasında çıkabilecek bir iç savaşı önlemek amacıyla eline almıştı, öte yandan Türk siyasî partilerinin reformları gerçekleştirmeyi çok geçiktirmeleri ordu içinde hiç de hoş karşılanmıyor, sabırsızlananlar oluyordu. Bir seferinde General Gürsel, sivil politikacılarla askerî rejim arasındaki farka işaret ederek askerî rejimin hâlâ sevilip sevilmediğini anlamak için ikide birde geriyi kollamak zorunda bulunmadığını söylemişti. Sivillerin yıllarca gerçekleştirmekten kaçındıkları reformlardan askerlerin ele aldığı bazıları, tarım ürünlerine vergi konması ve lise mezunlarının yedek subay olma haklarının kaldırılışıdır.

«147'ler Olayı» na hemen hemen aynı sıralarda emsal teşkil eden bir başka olay da, 255 general ve amiralden 235'ini içine almak üzere, 5.000'den fazla kara ve deniz subayının, «Gençleştirme» adı altında mecburi emekliliğe tâbi tutuluşuydu. Bu emekliye sevkediş işleminin yerinde olduğu (gerek Türk, gerek yabancı uzmanları uzun bir zamandan beri, Türk ordusunun üst kademelerinde tıkanıklık bulunduğunu söylemekteydiler) açıktır. Üstelik, 147'lerin kovuluşunda olduğu gibi, 5.000 subayın da görevlerine iade edilmesi için halktan bir baskı gelmiyecekti, ne var ki, 5.000 subay meselesi, 147'ler hakkında alınan kararın yeniden gözden geçirilmesini büyük ölçüde güçleştiriyordu.

147 profesörün kovulması için çıkarılan 114 Sayılı Kanunla aynı zazmanda 115 Sayılı Kanunun — yeniden gözden geçirilmiş ve daha güçlendirilmiş bir Üniversite Muhtariyeti Kanunu — çıkarılışı mânidardır. M.B.K.'nin 147'leri yeni Üniversite Kanunundan önce kovmakta güttüğü mülâhaza, üniversitelerin çok uzun bir dönem içinde gerekli reformları kendi başlarına yapamamış olmaları ve yeni üniversite muhtariyetiyle durumun değişeceğine dair bir umut bulunmayışıdır. İddia edildiğine göre reformları, kendi çıkarlarını şu veya bu şekilde ulusal çıkarların üstünde tutan 147'ler — üniversitelerde mevki sahibi olup da nadiren ders veren ya da hiç vermiyen ve unvanlarını özel çıkarları için kullanan doktorlar, hukukçular; akademik nitelikleri noksan olup da üst mevkileri tıkayan, genç hocaların ilerlemesini engelliyen; ve memleket yararına olmıyan siyasal görüşlere sahip bulunanlar — kösteklemişti. Yeni Üniversite Kanunu, meselâ profesörlerin bir iş haftası içinde üniversiteden on saatten fazla uzak bulunmalarını yasaklamak ve üniversite idâresinde doçentlere de söz hakkı tanımakla bu gibi suiistimalleri önleyecek hükümler taşıyordu.

O gün için olduğu kadar bugün için de hâlâ esrarını muhafaza eden şey, kimin atılacağına hangi esaslar üzerinden karar verildiğidir. Atılanların listeye nasıl girdiklerine dair dedikodular ortada dolaşmakla beraber, kesin bir sebep hiç bir zaman gösterilemedi. Üzerinde en çok durulan söylentilerden biri de, fakülte üyeleri arasında kıskanç-

lık ve çekemezlik bulunduğu, bunların M.B.K.'ne isteklerini empoze ettikleri idi; hatta gazetelerden biri, MBK üyelerinden ikisinin, «bir bilim heyetinin yardımlarından istifade ettikleri,» şeklinde beyanatta bulundukları haberini verdi. M.B.K., isimlerin teker teker üzerinde durduğunu iddia ediyordu, ama askerlerin üniversiteyi tek başlarına bu işin altından kalkacak kadar iyi bildikleri şüphelidir. İşin en şaşırtıcı tarafı da listedeki isimlerin bağdaşık olmayışıdır. İstanbul Üniversitesinin sayılı ve saygıdeğer profesörlerinden biri, 147'lerden en aşağı 100'ünün haklı olarak kovulduğunu, ama 147'sini birden içine alacak bir sınıflandırma bulunamadığını söyliyerek, kamuoyuna tercüman oldu.

Komisyon başkanıyla şiddetli tartışmalara giriştikleri için yeni Anayasayı yazan komisyondan atılan İstanbul Üniversitesi Hukuk Profesörü Tarık Zafer Tunaya ve Doçent İsmet Giritli (şimdi profesör) ya da siyasal kanaatleri gözlemcilerin çoğu tarafından «gerici» diye sınıflandırılan Hukuk Profesörü Ali Fuat Başgil'in atılışları gibi, bazılarının kovuluşu açıkça siyasal nedenlere dayanıyordu. Atılanların çoğunluğunu, üniversitede zamanlarının tümünü almıyacak şekilde öğretim görevlerine atanmış olan doktorlar ve hukukçular meydana getiriyordu. Kovulanların birçoğunun mevkilerine lâyık olmadığı kabul ediliyordu, ama listede görevlerini büyük bir ehliyetle ve aşkla yerine getirenler de yer alıyordu. Ne var ki, 147'lerden birinin atılışı için bahane bulunduktan sonra, aynı şeyi atılmıyan profesörler için de söylemek mümkün hale gelmişti.

Türkiye'de bu konuda en yaygın olan kanaat, bu hareketi M.B.K.'ne, «on dörtler»in empoze ettiği merkezindeydi. Hareketi M.B.K.'nin bütün üyelerinin onayladığı birçok sefer ifade edilmiş, hiç inkâr edilmemişti, ama 147'ler olayının hemen arkasından gelen beklenmedik derecede şiddetli protestolarla birlikte, on dört radikalin MBK'sinden ayıklanışını bu protestolara bağlamamak da imkânsızdır.

Görüşmeler sırasında üniversite Senatoları, bazılarını görevlerine iade etmek için 147'lerin dosyalarını istediği zaman, mevcut dosyaların imha edildiği ya da on dörtler

tarafından götürüldüğü şeklinde cevap verilmiş olması da ayrıca dikkate değer. Listelerin hangi esasa göre hazırlandığı sorusu hâlâ bir muamma olmakta devam etmektedir.

ESKİ MEVKİLERİN İADESİ MESELESİ

Profesörlerin kovuluşu, hemen hemen bütün Türk aydınlarından şiddetli protesto seslerinin yükselmesine sebep oldu. Bu protestolar meyanında, MBK'nin o güne kadarki davranışları hakkında çıkmış en eleştirici makaleler, öğrencilerin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerini boykot etmeleri, altı Türk üniversitesinin rektörlerinin altısının birden istifası da yer alıyordu. Her ne kadar MBK üyelerinden bazıları, «bir tepki bekliyorduk zaten, ama 27 Mayıs devrimi ve roket çağı içinde bulunuyoruz,» dedilerse de, hiç değilse tepkilerin derecesinin önceden kestirilemediği ortadaydı, nitekim 1 Kasım'da General Gürsel bir beyanat vererek, «Eğer hatâ ettiysek, bu hatâları elden geldiği kadar çabuk tâmir etmek için üniversitelerle elele çalışırız. Hatâyı tâmir etmek kemaldir,» dedi. Bu mesele üzerinde, MBK ile üniversiteler arasında görüşmeler başladı, ama belli başlı iki sebep yüzünden, az sonra görüşmeler çıkmaza girdi. Evvelâ, 147'ler meselesi MBK programının başka bölümlerine de dolaşmış bulunuyordu. İkinci olarak, üniversitelerin bu mesele üzerindeki siyasetini etkileyen görüşler sadece akademik özgürlük ilkesinden ibaret değildi.

Meselenin hallinin ne kadar güç olduğu çarçabuk anlaşıldı. Her şeyden önce, üniversitelere yeni rektörlerin, yeni Senatoların seçilmesi gerekiyordu. M.B.K.'nin yatıştırıcı ifadelerinden güç alan rektörler seçime yanaştılar. Bu iş bir hafta aldı. MBK üniversitelerden resmî bir mektupla ne yapılması gerektiği konusundaki tavsiyelerini sorana kadar bir on gün daha geçti. Ankara ve İstanbul üniversiteleri görüşlerini MBK'ne 24 Kasım'da bildirdiler. Bu arada duruma yeni yeni etkenler katılmağa başlamıştı. Bu etkenlerden biri, 147'lerin açıkta kalan kurlarının, hiç değilse yakın gelecek için, geri kalan öğretim üyeleri ta-

rafından alınmasını sağlamak zorunluğuydu. İstanbul Üniversitesinin bazı dalları, meselâ Tıp Fakültesi, öğretim üyelerinin yüzde 90'ını kaybetmişti.

Bir diğer etken de, profesörlerin kaderinin kendi durumlarını da önemli surette etkileyeceğini çabucak farkeden 5.000 emekli subayın gittikçe huzursuzlanmağa başlamış olmalarıydı. Emekli İnkılâp Subayları Derneği'nin (EMİNSU'nun) resmen takındığı tavra ve bu subayların profesörlerin görevlerine iadesini desteklemelerine rağmen, subaylar arasındaki ortak görüş hiç de bu merkezde değildi. M.B.K.'nin, emekli subayların orduya dönmeleri konusundaki diretişleri karşısında ileri sürülen, «eğer bir profesör dönecek olursa, biz de üniformalarımızı giyeriz,» kabilinden istekler, profesörlerin meselesinin hallinde korkunç bir engel yaratıyordu.

Önemli bir karmaşıklığı da doğrudan doğruya üniversitelerin kendi durumu yaratmaktaydı. MBK'ne ne gibi tekliflerde bulunulması gerektiği meselesi hiç de kolay değildi. Bir yanda akademik özgürlük ilkesi, öbür yanda ise günün siyasal durumu, 147'ler olayının ihtilâl şartları içinde gerçekleştiği olgusu vardı. Üniversitelerin gerçekten 147'lerin hepsini geri isteyip istemediği, eğer istemiyorsa, istenmiyenlerden kurtulmak için 114 Sayılı Kanunun en mükemmel fırsat olup olmadığı da ayrı bir meseleydi.

İstanbul Üniversitesi, MBK'ne cevabında, 114 Sayılı Kanunun feshini rica etti. Ankara Üniversitesi daha ılımlı bir yol tutarak, sadece 5. Maddenin (147'lerin hiç bir zaman üniversiteye dönemiyecekleri şartını koyan madde) kaldırılmasını ve atılan profesörlerin her birinin, görevlerinin iadesi için kendi Üniversite Senatosu'na başvurmalarına izin verilmesini rica etti. İstanbul Üniversitesi görüşünün prensipten ayrılmamak, aynı zamanda da her profesörün meselesini ayrı ayrı inceleyip yeniden karar vermenin yaratabileceği siyasal karışıklıktan kaçınmış olmak gibi avantajları vardı. Ankara Üniversitesi'nin ortaya attığı görüş büyük bir ihtimalle MBK'nın onayını alacak gibi görünüyordu, ama profesörlerden birinin durumunun yeniden gözden geçirilmesi halinde başvurulmasının zorunlu olduğu düşünülen dosyaların kaybolusu, ortaya bir sürü güçlük çıkardı. Üçüncü bir fikir de — üniversiteler

bu fikri toptan reddettiler — Millî Eğitim Bakanı Bedrettin Tuncel tarafından ortaya atıldı; Tuncel, üniversitelerin kendi ölçülerine göre ve eski listede bulunmayan, MBK'nin onayına sunulacak yeni isimleri de içine alan yeni bir liste hazırlamasını teklif ediyordu.

Nihayet, 147'ler meselesiyle ilgili olarak halktan gelen sürekli baskının, MBK üyeleri üzerinde aksi bir tesir yarattığını da hesaba katmak gerekir. MBK üyelerinin hepsi de Cemal Gürsel gibi ciddî bir hatâ işlediklerini kabul edecek kadar yüce gönüllü değildi, zira, netice itibariyle bu bir ihtilâldi. Asker yöneticiler arasında, işin bir prestij meselesi halini almakta olduğu duygusu gittikçe güçlenmeğe başladı. 147'lerin dönüşü fikrine gittikçe daha büyük güçle karşı çıkmağa başladılar ve birkaç ay sonra da MBK üyelerinin çoğunun, 114 Sayılı Kanunun, yakın zamanlarda icra safhasına sokulan reformlar grupunun bir parçası olduğu ve bu reformlardan birini durdurmanın hepsini tehlikeye sokacağı sonucuna vardıkları açıkça kabul edildi. 1961 baharında, 114 Sayılı Kanunun bir değişiklikle Kurucu Meclise sevkedilmesi için teşebbüste bulunulunca, bu teklife imzasını koyan bir tek MBK üyesi çıkmadı.

Çeşitli yönlerden gelen baskıya rağmen, MBK kararından caymadı. Askerî rejimden sonra iktidarı devralan sivil hükümet, 1962 Mart'ında, 5. Maddeyi, ancak meseleyi enine boyuna, kılı kırk yararak inceledikten sonradır ki, 147'lerin kendi üniversite Senatolarına başvurabilmelerini sağlamak üzere feshedebildi. Bütün kanunun feshedilmeyişinin başlıca sebebi, üniversite muhtariyeti teminatının bu durumda ihlâl edilmiş olacağı gerçeğinin ortaya çıkmasıdır. Bununla birlikte, yukarda sözünü ettiğimiz mülâhazaların, 147'lerin görevlerine nasıl iade edileceklerinin tâyininde önemli bir rol oynadığını belirtmek yerinde olur. Buna göre üniversiteler 147'lerin hepsini geri almağa karar verince, üzerinde en çok durulması gereken mesele de kendiliğinden halledilmiş oldu. Daha temelli reform meselelerini halletmekle uğraşan üniversiteler üzerinde bu 147'ler olayının yarattığı etkiler, ilerki yıllarda da görülecektir...

SONUÇ

Türkiye'de akademik özgürlük meselesi, birçok cepheleri olan bir meseledir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde Türkiye'de üniversiteler siyasetten önemsenecek derecede ayrılacağa hiç de benzememektedir. Hızla modernleşme yolundaki diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de profesörler ve öğrenciler partizanca sayılabilecek faaliyetlere sık sık, doğrudan doğruya katılmaktadırlar, memleketin çeşitli, temel toplumsal ve siyasal meseleleri halledilmediği sürece de katılmağa devam edeceğe benzerler. Aslında üniversitelerin siyasetten tamamiyle ayrı kalmaları arzulanan bir şey değildir, zira halkın meselelerinin hallinde, üniversitelerin çeşitli fakültelerinin yardımı, potansiyel bir güç olarak pek büyüktür. Bununla birlikte, akademik özgürlüğün sınır çizgilerinin tayini de işte bu şartlar yüzünden güç olmaktadır. Menderes rejimi döneminde durumun olağanüstü nitelik taşıdığı bir gerçektir, ama Türk üniversitelerinin, Batı dünyasının akademik çevrelere tanıdığı özgürlük içinde imtiyazların uygun bir şekilde kullanılmasıyla ilgili ölçüleri kendi üyelerine çoğunlukla uygulatamamış olduğu da bir gerçektir. Türk üniversitelerinin, kendileri partizanca politikada rol alabildikleri halde, siyasal topluluğun geri kalan kısmının üniversitelerin akademik dokunulmazlığının sınırlandırılmasında rol almasına karşı durup durmıyacakları herhalde dışardaki akademik çevreler tarafından ilgiyle izlenecektir.

«147'ler Olayı» ve bu olay etrafında bir yılı aşkın bir süre içinde koparılan gürültüler, Türkiye'de üniversite profesörlerinin üstün durumlarını bir kere daha kuvvetle ortaya koymuştur. Ne var ki, profesörlerin bu üstün durumları, aynı zamanda onların memleketlerine hizmet yükümlülüklerini de büyük çapta arttırmaktadır; işte sadece bu sebepten ötürü bile Türkiye'de üniversite muhtariyeti, demokratik hükûmete önemli oranda yardımcı olabilir. Muhtemelen bundan daha önemli bir mesele de, üniversitelerin böyle bir muhtariyete hak kazandıklarını ispat etmek ve bu muhtariyetin ulusal kalkınmaya fayda sağlayabileceği bir durum yaratmak için neler yapabilece-

ğidir. Türk liderlerinin — başta üniversiteler olmak üzere — amaç tuttukları kalkınma hedeflerine varılması için zorunlu gördükleri fedakârlıklar konusunda, Türkiye'de çok lâf edilmektedir. Kalkınma portresi içinde kalifiye öğretimin önemini ısrarla belirtenler doğrudan doğruya fakültelerin kendileri olduğu halde, geçmişte, bazı dikkate değer örnekler dışında, kendi inisyatifleri içinde gerçekleştirilmesi gereken reformları yapmak istemiyen veya yapamıyanlar da yine bu fakültelerdir.

Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'ni kurmak için uzun süreli tayinleri kabul eden topu topu birkaç profesör çıkarsa, Türk aydınlarının daha büyük çabalar harcanması yolundaki tavsiyelerine Türk halkının fazla kulak asmamasını mâkul karşılamak gerekir. Siyasal meselelerin halli için, akademik özgürlüğe tecavüz niteliğindeki herhangi bir baskıya karşı koymak ne derece gerekliyse, akademik ölçülerin düşürülmesine karşı koymak da o derece gereklidir. Hızla modernleşmekte olan diğer birçok ülkede, benzer durumlarda, üniversite muhtariyeti ilkesi ile ulusun öğretim kaynaklarından âzamî derecede yararlanma gereği arasında ister istemez bir tercih yapmak zorunda kalınmıştır. Türkiye'de de ilerde böyle bir tercih yapmak zorunda kalınıp kalınmaması büyük ölçüde fakültelerin elindedir.

IV

1961 ANAYASASININ YAPILIŞI

Türkiye'de 1961'de liberal bir Anayasanın ilânı, yirminci yüzyılın mânidar siyasal gelişme örneklerinden birinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. «Yeni doğan» ulusların ilk ve gittikçe artan sayıda ikinci Anayasalarını ilân etmekte oldukları günümüzde, Türkiye'nin ikinci Anayasası, kırk yıllık tecrübeye sahip, modernleşmekteki bir elit tabakanın, sürekli kalkınma bakımından en uygun hukukî ve bünyesel temelin ne olduğu konusundaki görüş ve duyuşlarının sistematik bir ifadesidir. Türkiye'nin 1961 Anayasası artık tek parti rejiminin istenmediği, ama aynı zamanda daha birçok güç reformun gerçekleştirilmeyi beklediği bir duruma liberal bir Anayasanın ne derece uygun düştüğü meselesi üzerine ışık serpmesi bakımından da önemlidir.

Anayasa bir yandan hükûmete ve siyasal partilere âzamî manevra yeteneği sağlamakta, öbür yandan da, Menderes rejimindeki gibi çok az bir oy farkıyla kuvvetin bir tek parti elinde toplanması yolunda girişilebilecek rekabeti önlemeğe çalışmaktadır. Temelli siyasal nedenlerle bölünen seçim bölgelerine kabul ettirilen nisbî temsil sistemi, Anayasa'nın yukarda belirttiğimiz amaçlarından ikincisini öyle mükemmel gerçekleştirmiştir ki, şimdi, birinci amacın gerçekleştirilip gerçekleştirilemiyeceği konusunda ciddî endişeler ortaya çıkmıştır. 1960 öncesi geriye öyle bir miras bırakmıştır ki, 1961 Meclisine giren, hiçbiri çoğunluğu kazanamamış dört parti, Türk politika bünyesinin ta içine işlemiş olan muhasematın giderilmesinde iş birliğine yanaşmamaktadır. İşte bu yüzden de, sürekli kalkınma için gerekli reformların gerçekleştirile-

bilmesi yolunda koalisyon hükûmetlerinin yeteri kadar etkili olabilme şansı son derece azalmaktadır.

1961 Anayasasını yapanlar da, kendilerinden öncekiler gibi, Batı Anayasalarını örnek aldılar. Türkiye'nin ilk Anayasası, 1876 Osmanlı Anayasası, 1831 Belçika Anayasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu Anayasa, «liberal, monarşik ve Fransızca yazılmış olmak gibi bir takım avantajları kendinde birleştiriyordu.» Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu Belçika değildi, bu yüzden de, Türkçeye adapte edilen Belçika Anayasası, Türk şartlarına uygun düşmediği gibi, pratik olmaktan da tamamiyle uzaktı. 1878 ve 1908 yılları arasında Sultan II. Abdülhamid tarafından rafa kaldırılan Osmanlı Anayasası, ancak 1908 Jön Türkler ayaklanmasıyla yürürlüğe girebildi; bundan kısa bir süre sonra da Jön Türkler iktidarı kendi ellerinde tutabilmek için meclisin hükümranlığı ilkesini çiğnediler.

Hâkimiyetin millete ait olduğu prensibini resmen ilk defa Atatürk, 20 Ocak, 1920 yılında Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği Anayasa Kanunu ile ilân etti. Ulusu yönetmek için gerekli bütün kudreti Büyük Millet Meclisi kendi elinde topladı; her ne kadar bu kuvvetlerin, Halife İstanbul'daki Müttefik işgalinden kurtuluncaya kadar onun adına kullanıldığı ifade edildiyse de, Meclisin Halifenin yerini alışı daimiydi. 20 Nisan, 1924'de Büyük Millet Meclisi tarafından yeni bir Anayasa kabul edildi. Işte 1960-61'de değiştirilen bu Anayasa idi.

1924 Anayasası ile bütün yetkileri Büyük Millet Meclisine verilen Parlemanter bir Cumhuriyet kurıldu, ama adliye, tayin edilen görevlerini yerine getirmekte muhtardı. Kişi hakları ve özgürlükleri, en liberal Avrupa Anayasalarından alınmıştı.

Daha sonraki yıllarda, çoğu en ileri Batı kanunlarından doğrudan doğruya alınmış bulunan Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu ve diğer kanunların esası bakımından Avrupa modellerinden yararlanıldı. Bu bakımdan, 1960'da, bilim adamlarının ilk işi, mevcut bütün Batı Anayasalarını incelemek oldu.

ANAYASA YAPIMININ İZLEDİĞİ SEYİR

Anayasanın geliştirilme seyri bir yıldan fazla sürdü ve bu süre içinde dört değişik basılı nüsha meydana getirildi, ulusun bütün aydınlarının oyuna başvuruldu, referandum yapıldı ve bir sürü siyasal tartışma oldu. M.B.K. nin iktidarı alır almaz giriştiği ilk işlerden biri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden, yeni Anayasayı yazacak bir heyet tayin etmek oldu. Aslında, M.B.K. iktidarı devraldıktan hemen birkaç saat sonra birçok profesör, uçağa atladıkları gibi Ankara'nın yolunu tutmuşlardı. Anayasa Komisyonu Başkanı, İdare Hukuku Profesörü ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, hukuk alanında Türkiye'nin en eski ve en tanınmış şahsiyetlerinden biriydi.

Daha komisyon Ankara'ya varmadan, M.B.K. Başkanı General Gürsel, yeni Anayasa'nın tek odalı meclis yerine iki odalı meclis sistemi, nisbî seçim usulü, bir Anayasa Mahkemesi gibi, Türk liderlerinin (Menderes hükûmeti hariç) yıllardan beri üzerinde anlaşmaya varmış oldukları noktaları içine alacağını bildirdi. Komisyon iki gün içinde, bütün bu noktaları doğrulayan, aynı zamanda Anayasa'ya siyasal azınlıklar için insan hakları ve demokratik haklar sağlayan maddelerin de konulması teklifini ileri süren ve âdeta herşey olup bittikten sonra fetva verircesine, darbenin Türk ulusunun siyasal ideallerine uygunluğunu uzun uzun anlatan ilk raporunu verdi. Ne var ki, bu sırada birbirine zıt düşünce okulları arasındaki sürekli çatışmalar yüzünden, komisyon çalışmalarının arızasız gidişi akamete uğradı.

Onar, Anayasa taslağının bir ay içinde hazırlanacağını tahmin etmiş, bir o kadar zaman da, baronun, basının, üniversite ve başka grupların bu konudaki görüşleri üzerinde durulması için ayrılmıştı. Onar'ın kendi komitesi içinde bile temelli felsefî ayrılıkların çıkacağını, iç politika sahnesinde hızla doğan siyasal partilerin de bu konuda söz sahibi olacaklarını hesaba katmadığı açıktı. En derin görüş ayrılığı, ihtiyatlı olmak bakımından «Kanuncular Grupu» ile «Politik Grup» diye adlandırabileceğimiz iki grup arasındaydı.

KANUNCULAR GRUPU İLE POLİTİK GRUP

Birbirine karşı bu iki görüş şöyle özetlenebilir: Kanuncular Grupu, kendi iddialarına göre Menderes hükûmetinin Türkiye'nin demokratik politik sistemini değiştirmeğe kalkışmasına imkân veren boşlukları dolduracak, imkân dahilindeki bütün koruyucu tedbirlerin ve kısıtlamaların Anayasa'ya alınması fikrini savunuyordu. Onlara göre, «kanunla belirtilmesine» ihtiyaç hâsıl olabilecek hiç bir madde bırakılmamalıydı. Daha da önemlisi, Kanuncular, hangisi olursa olsun, iktidarı alacak siyasal partinin hareket özgürlüğünün sınırlandırılmasından yanaydılar. İki grupun en sonunda bir adım bile atamıyacak şekilde çatıştıkları nokta da buydu.

Politik Grup, Kanuncular Grupunun ortaya attığı meselelerin hemen hepsine karşı idi. Onlar hızlı bir toplumsal, ekonomik ve politik kalkınma için gerekli dinamizmin sağlanması bakımından başlıca, «ileri görüşlü» siyasal partilere dayanılması tezini savunuyorlardı. Politik alandaki herhangi bir yeniliği engelleyebilecek herşeyden kaçınılması taraftarı olmalarına rağmen, bir çoğunluk despotizmine karşı en önemli koruyucu tedbirleri (yani iki odalı meclis, nisbî seçim usûlü ve Anayasa Mahkemesi) kuvvetle desteklemekte de devam ediyorlardı. Politik Grupun düşüncelerinin önemli bir bölümü plânlama fikri üzerinde yoğunlaştığından, bunlar politik olmayan daimî bir devlet plânlama teşkilâtının kurulmasını teklif ediyor ve bu konuda C.H.P. tarafından kuvvetle destekleniyorlardı. Politik Grup ayrıca, kanunların geniş bir teşkilât ağı kurma fikrine, özellikle hükûmet faaliyetinin ekonomik ve malî alanları çerçevesinde itiraz ediyor, mecliste parti disiplininden ayrılacak milletvekilleri için cezaî müeyyideler konulması fikrini kabul etmiyorlardı. Politik Gruptan olanlar Anayasa yapımı sırasında, ulusal referandum fikrine genellikle itiraz ediyor ve itirazlarını, Türk halkının karmaşık Anayasa teklifleri üzerinde bilinçli bir şekilde oy kullanacak kadar olgun olmadığı iddiasına dayatıyorlardı. Bunun yerine, memleketteki bütün sorumlu grupların — siyasal partiler de dahil olmak üzere — görüşlerini temsil edecek bir Kurucu Meclis teklif ediyorlardı. Tabii, Kanuncular da bu fikre itiraz ediyorlardı.

ONAR KOMİSYONU

İhtilâlden sonra Ankara'ya uçan ilk yedi profesörden en aşağı dördü kuvvetli bir «hukuk eğiliminde» idiler. Sıddık Sami Onar, Hüseyin Naili Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Naci Şensoy aslında eski usullerle hukuk öğrenimi görmüşlerdi ve politik usullere muhafazakâr, hukuki bir açıdan yaklaşma eğilimindeydiler. Komisyonun diğer iki üyesi Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden sonradan katılan birkaç profesör hem daha gençtiler, hem de temel politik özgürlüklerin gerek gelişmesi, gerek devamının sağlanmasında süslü bir hukuki çerçeveden çok politik usullere dayanmaları sonucunu doğuran bir eğitim görmüşlerdi. Genç profesörlerin Politik Grupa meyletmesi biraz da onların yaşlı meslekdaşlarına oranla daha fazla politikanın içine girmiş olmalarından ileri geliyordu. Onar Komisyonu'nun hazırladığı teklif, kanunlara sıkı sıkıya bağlı bir teklifti. O kadar ki, böyle bir Anayasanın bu şekilde yorumlanmasının Türkiye için en uygun yol olduğuna itiraz edenler, Onar teklifinin kabul edilmemesi için bütün siyasal güçlerini harekete geçirdiler.

Onar Komisyonu'nun, Anayasa taslağının hazırlanması için bir ayın yeteceği şeklindeki tahmininin yanlış olduğu kısa zamanda ortaya çıktı ve taslak M.B.K. ne ancak Ekimin ortalarında verilebildi. M.B.K. ne verildiğinde de, fikirlerinin alınması için başka teşekkülere dağıtılmamış bulunuyordu. Daha önce, taslağın yazılışının ve hakkındaki yorumların alınışının Temmuz sonuna kadar tamamlanacağı hesaplanmıştı.

Anayasanın yazılışında ortaya çıkan engellerden biri de, çoğu hukukun başka alanlarında ihtisas yapmış komisyon üyelerinin bu işin yabancısı olmalarıydı. Bununla birlikte işi asıl aksatan, çok geçmeden basına da akseden, ardı arkası kesilmeyen iç çekişmelerdi. Kanuncular ile Politik Grup arasında gittikçe artan rekabetin ortaya çıkardığı en dramatik olay Eylül başında yer aldı ve Onar, «komisyon içindeki anlaşmazlıkları» görüşmek üzere Ankara'ya gitti. İki grup arasındaki başlıca anlaşmazlık noktaları ikinci meclisin kuruluşu ve yetkileri, siyasal parti-

lerin Anayasadaki yerleri, teklif edilen Yüksek İktisat Komisyonu ve Onar'ın kendisiyle basın arasındaki ilişkilerdi. Basından, Onar Komisyonu'nun en önemli ulusal dâvalar üzerinde çalışan bir teşekkül değil de gizli bir teşekkülmüş gibi hareket ettiğine dair gittikçe artan şikâyetler gelmekteydi. Bu şikâyetler tamamiyle haklı değildi, zira işin mahiyeti icabı, haber olarak verilmeğe değer politik kararlar alınmaktan çok, teknik araştırmalarda bulunuluyordu. Komisyon çalışmalarının bitimine doğru Onar basınla temasını sıklaştırdı.

Onar'ın Ankara seyahati sonucunda komisyon'un, Politik Grup temsilcisi olan iki üyesi, Tunaya ile Giritli komisyondan çıkarıldı. Bu iki kişi arka arkaya yaptıkları basın konferanslarında anlaşmazlıkların hangi alanlarda olduğunu açıkladılar ve Onar'ı, onun görüşlerini kabul etmedikleri için kendilerini kovmakla suçladılar. Öbür yandan Onar, bütün tâyinlerin ve işten atmaların sadece M.B.K. tarafından yapıldığını, hattâ bu konuda M.B.K. nin kendi fikrini bile sormadığını söyliyerek, herhangi bir anlaşmazlığın bulunduğunu inkâr etti. M.B.K. içinde Onar'ı en çok destekleyenler bile bu derece ileri gidememişlerdi, nitekim, M.B.K. üyelerinden, «karar verdik ve yaptık, hepsi bu kadar,» diyen Esin, Özdağ ve Solmazer bile işleri geciktiren bazı anlaşmazlıklar olduğunu kabul ettiler; bununla birlikte M.B.K. nin hangi bilgiye dayanarak hareket ettiği sorulduğunda, «bir çeşit altıncı his,» diye cevap vermeyi tercih ettiler. (1) General Gürsel ise basına verdiği beyanatta, Tunaya ve Giritli'nin «düzumundan fazla ince eleyip sık dokuma alışkanlığı» yüzünden, hızlı çalışmaların gerekli olduğu bir anda komisyon çalışmalarının yavaşladığını ve, ya onları komisyondan atmak

---

Vatan, 5 Eylül, 1960. Bu üç subay, seçimlerin mümkün olduğu kadar çabuk yapılması fikrine itiraz ettikleri için Kasım ayında M.B.K. den atılan on dört radikal subayın teşkil ettiği grupa dahildi. Başlarında Alb. Türkeş olduğu halde bu radikallerin, Kanuncular Grupunun siyasal partilere fazla serbesti tanınması karşısındaki güvensizliklerini (başka sebeplerle de olsa) paylaştıkları anlaşılıyor.

ya da komisyonu yeniden kurmak zorunluğuyla karşılaşıldığını ifade etti.

Bu olay üzerine ortaya çıkan önemli bir durum da, basın tarafından Onar'ın şahsına yöneltilen saldırıların C.H.P. tarafından da desteklenişi ve Onar'ın nev'i şahsına münhasır bir «hukuk imparatoru» gibi gösterilişidir. Onar Komisyonu'nun çabalarına karşı basının duyduğu sempatinin gittikçe azalışında muhtemelen, Onar'ın şahsına sürülen bu leke de önemli bir etken olmuştur. Bu arada Politik Grup üyeleri kendi güçlerini bir sıraya koymaya başlamış bulunuyorlardı. Önce, C.H.P. İcra Komitesi, Anayasa için tavsiyelerini soran Onar Komisyonu'ndan aldığı ankete ayrıntılı bir cevap hazırladı. C.H.P. nin cevabında, gerektiği zaman devlet vasıtalarının rahatça kullanılışıyla birlikte, plânlama, esneklik ve hızlı ekonomik kalkınma üzerinde duruluyordu. İkinci olarak, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden, başlarında Tahsin Bekir Balta ve Yavuz Abadan'ın bulunduğu bir grup profesör, kendilerine göre bir Anayasa taslağı teklifi hazırladılar. Ankara Üniversitesi Profesörleri sadece Onar'ın görüşlerinden şiddetle ayrılmakla kalmıyorlar, aynı zamanda kendilerinin ikinci plâna itilmiş bulundukları kanaatini de taşıyorlardı. On kişilik Onar Komisyonu'nun sadece üç üyesi (Siyasal Bilgilerden Muammer Aksoy ile Bahri Savcı ve Hukuk Fakültesinden İlhan Arsel) Ankara Üniversitesinden alınmıştı, üstelik bunları da komisyona almak sonradan akla gelmişti. Ankara Grupu, kısa zamanda basının büyük bir bölümünün desteğini sağladı. Bunlar ayrıca, M.B.K. ne yakın olmak gibi bir avantaja da sahiptiler; içlerinden birçoğu, M.B.K. nin kendi siyasal tecrübesizliğine çare bulmaları için yardımlarına başvurduğu kimselerdi. Onar'ın, Ankara'nın yayımlanan geniş teklifinin de, ankete verilen yüzlerce cevabın herhangi birinden farklı tutulmıyacağını söylemesi üzerine, Ankara Üniversitesi Grupu ile Onar Komisyonu arasındaki gerilim arttı.

ANKARA GRUPU

Onar Komisyonu'nun 191 maddelik Anayasası, nihayet 17 Ekim'de M.B.K. ne sunuldu. Bu arada Ankara Grupu...

Onar'ın tekliflerine karşı bir hareket olarak veya sadece tarafsız bir eğitim amacıyla, kendi bildiği yolda son hızla ilerlemekteydi. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde birbiri arkasına «Anayasa Seminerleri» düzenleniyor, bu seminerlerde profesörler Anayasaların çeşitli cepheleri üzerinde nazari ve siyasi görüşler ileri sürüyorlardı. Bu seminerlere dinleyici olarak M.B.K. üyeleri, gazeteciler ve politikacılarla bazı bilim adamları da katılıyordu. Yine bu seminerlerde profesörlerin çoğu, Onar teklifindeki fikirlerden pek çoğunu acı bir dille eleştirmekte tereddüt etmiyordu.

Ankara Grupunun çeşitli faaliyeti sonucunda doğan etkilerin derecesini tayin etmek her ne kadar güçse de, M.B.K. üyelerinin Politik Grupun düşünüşünü büyük ölçüde dikkate alma gereğini duyduklarına da şüphe yoktur. Nitekim Ekim sonunda M.B.K. nin Politik Grupun fikrine uyarak, bir Anayasa Meclisi toplama kararını vermesi raslantı değildir.

Bu meclisin amaçları, anahatları itibariyle, Anayasayı gözden geçirmek, Anayasa'nın kabulü için kanuni esasları sağlamak, yeni seçim kanununu hazırlamak ve genel olarak ulusal birliği güçlendirmek şeklinde çizilmiştir. Anayasa Meclisi'nin kuruluş statüsünü hazırlamak üzere beş profesörden meydana gelen bir komisyon tayin edildi. Komisyon başkanlığına, sonradan C.H.P. milletvekili olan, Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Dekanı Turhan Feyzioğlu getirildi. Aksoy ve Savcı da dahil olmak üzere, komisyonun diğer dört üyesi Ankara Üniversitesi'nden seçilmişti. Bunlardan ikisi, Onar Komisyonu'nda Politik Grupun temsilcileriydi. Kanuncuların kurtarabildikleri biricik şey, Kurucu Meclise çeşitli ulusal teşekkül ve grupların temsilcilerinin de alınmasını sağlıyabilmeleri oldu; bununla birlikte Türkiye'nin altmış yedi ilinden gelen parti temsilcileri ve delegeleri sayıca bunları çok geride bırakıyordu. Kanuncular Anayasa'nın referanduma konulmasını da sağladılar, ama referandum 1961 Haziranında yapıldı; bu

gecikme Kanunların önceden düşündükleri sebeplerden tamamiyle başka, daha çok siyasal sebeplere dayanıyordu.

KARAL KOMİSYONU

Kurucu Meclisin 6 Ocak 1961'de açılışı, siyasal partilerin memlekette yeniden sahneye çıkışlarında bir merhale oldu. Görünüşte partiler dışı olan Meclis, büyük çoğunluk itibariyle, parti temsilcileri için ayrılan kontenjandan yararlandıkları gibi, çeşitli illerin ve birçok partiler dışı kuruluşların temsilcisi olarak da seçilmeyi başaran, C. H.P. üyelerinden meydana gelmişti. Anayasa yapıcıları arasında Politik Grup artık kontrolü tamamiyle eline geçirmiş bulunuyordu. Meclisin yirmi üyeli Anayasa Komisyonu'nda, doğrudan doğruya C.H.P. ye bağlı altı milletvekili üyeden başka, Tunaya, Aksoy ve Savcı gibi, Politik Grupun belli başlı şahsiyetleri de yer alıyordu. Kanuncuları Meclis Komisyonunda sadece Profesör Sarıca ile Velidedeoğlu temsil etmekteydi.

Meclis Komisyonu'nun başkanlık makamını, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün sayılan ve sevilen başı, Profesör Enver Ziya Karal işgal ediyordu. Komisyon iki ay çalıştıktan sonra, Mart başlarında Meclise bir taslak sundu. Onar Komisyonu'nun tersine, Karal Komisyonu basınla iyi ilişkiler kurdu ve Komisyon, metinler üzerinde anlaşmaya varır varmaz bu metinler basına dağıtıldı. Karal Komisyonu'nun basınla iyi ilişkiler kurması üzerine, Onar'ın modası geçmiş fikirlere sahip, nev'i şahsına münhasır bir despot olduğuna dair kamuoyunda belirmiş olan kanaat daha da kuvvetlendi. Bununla birlikte, Anayasa yapımı seyri içinde husule gelen bir sonuç da, Onar'ın ihtilâlden önce asla sahip olamadığı bir üne kavuşmasıdır.

M.B.K. ise Onar Komisyonu'na karşı takındığı tavrın aksine, Karal Komisyonu üzerine baskıda bulunmaktan kaçınıyor gibiydi; tabii, iki odalı meclis ve Anayasa Mahkemesi gibi hususların bütün tekliflerde bulunması şartıyla. M.B.K. nin Karal Komisyonu'na değişik bir tavır takınışı büyük bir ihtimalle, siyasal partilerin M.B.K. üzerinde hâkim bir rol oynamağa başlamalarından, Siyasal

Bilgiler Fakültesi seminerlerinde ders verenlerin çoğunun Kurucu Meclisteki yer alan kişiler oluşundan ve geçen Kasım'da, siyasal partilere güvensizlik duyan on dört radikal üyenin M.B.K. den atılmış bulunmalarından ileri geliyordu.

Karal Komisyonu'nun hazırladığı taslak, Onar Komisyonu'nun taslağından çok Ankara Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu teklife yakındı. Bu taslak, aşağıda işaret edeceğimiz ufak tefek değişikliklerle, ihtilâlin birinci yıldönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edildi. 9 Temmuzda da Anayasa, ulusal referandumda tüm oyların yüzde 62'sini alarak kabul edildi; bununla birlikte bu oylama doğrudan doğruya Anayasa ile ilgili olmaktan uzaktı, zira referandum hemen herkes tarafından, askerî rejimin onaylanışı ya da onaylanmayışıyla ilgili bir referandum olarak kabul ediliyordu. Temmuzdaki durum, gelecek seçimlerde ne askerî rejimin genel bir memnunlukla karşılanacağı, ne de C.H.P.'nin bir zafer kazanabileceği konularında ihtar mahiyetini taşıyordu.

1961 ANAYASASI

Anayasa özü itibariyle, her zaman uyulmamakla beraber, Türk siyasî düşüncesinde Atatürk'ün modernleşme programından beri yer alan çok partili demokrasi fikirlerini yansıtmaktadır. Yeni Anayasayla 1924 Anayasası arasındaki farklar iki kategoriye ayrılabilir: 1). Siyasal özgürlüklere daha sürekli bir kanunî veche kazandırılarak, eski Başbakan Menderes'e Türk demokrasisini soysuzlaştırma fırsatını verdiği iddia edilen açık kapılar kapanmıştır. 2). Siyasal liderlerin yenilik getirmelerini ve denemelere girişmelerini kısıtlayan hükûmet dışı kontroller elden geldiği kadar kaldırılmıştır.

GENEL PRENSİPLER

Atatürk'ün Türkiye'ye bıraktığı Anayasa, Altı Ok diye bilinen altı ilkeyi içine alıyordu. Yeni Anayasa bunlardan

dört tanesini (Türkiye Cumhuriyetinin milliyetçi, demokratik, lâik ve sosyal bir devlet olduğunu belirterek) alıkoymuştur. Diğer hususlarda herhangi bir anlaşmazlık olmadığı halde, Anayasa'ya ne kadar «sosyal adalet» alınacağı konusunda uzun tartışmalar açılmıştır. «Devrimcilik» ise Ankara Üniversitesi'nin teklifinde zikredilmiş, bu teklifte Türkiye «devrimlere bağlı» olarak tarif edilmiştir. 27 Mayıs'ın, Atatürk tarafından başlatılan ulusal mücadelenin bir devamı olduğuna işaret eden şerh dışında bu noktalar kesinlikle belirtilmemiştir.

Milliyetçiliğin temel ilkeler arasına alınışı üç taslaktan hiç birinde bulunmadığı halde, Kurucu Meclis'te yapılan tartışmalar sırasında ortaya atılan ilk değişiklik teklifleri arasına sokulmuştur. Milliyetçiliğin sözü geçen üç taslaktan hiç birine sokulmamış olması, Türkiye'nin Batı dünyası içindeki yerine gölge düşürmemek için şoven görünmemek isteğinden ve yabancı sermayeye güven verecek bir hava yaratma endişesinden ileri gelmiş olsa gerektir. Öte yandan Türklerin engin ulusal gururları bakımından da, milliyetçiliğin taslaklara konulmamış olması hayret vericidir. Her ne kadar milliyetçilikle, millî birlik arasındaki nazarî farkı herkes iyice anlayamıyorduysa da, millî birlik unutulmadı. General Gürsel, Mecliste Anayasa'ya milliyetçiliğin de alınması yolunda konuştuğu zaman, milliyetçiliği millî birlik ile aynı şey saymıştı.

Devletçilik üç taslaktan hiç birinde yer almadığı gibi, Atatürk'ün Altı Okundan, bu üzerinde en çok tartışılanına, politikacılar Mecliste hiç şans tanımadılar.

TEMEL HAKLAR VE VAZİFELER

1961 Anayasası Türk vatandaşlarına çeşitli politik haklar ve özgürlükler sağlamaktadır. Batılılarca temel sayılan bütün hak ve özgürlükler bunlar arasında yer almaktadır. «Kimsenin dinî inançlarından ötürü kınanamıyacağı,» belirtilerek politikada dinin istismarı önlenmek istenilmiş, Türkiye'de öteden beri bir tartışma konusu haline gelen dinî eğitim de «fertlerin kendi arzularına,» bırakılmıştır.

Üzerinde önemle durulmuş olan bir başka alan da basındır. «Devlet ve diğer âmme kuruluşlarının sağladığı

araç ve kolaylıklardan herkesin eşit olarak yararlanacağını» belirten bir madde ile Menderes rejiminde olduğu gibi devlet radyosunun kötüye kullanılışı ve devlet ilânları yoluyla basının cezalandırılması ya da mükâfatlandırılması engellenmiştir. Daha başka maddelerle matbaa makinelerine el konulmasını veya matbaaların çalışmaktan alıkonulmasını önleyici tedbirler alınmış, basında haklarında haysiyet kırıcı yazılar çıkan kişilerin aynı sayfada, aynı puntolarla tekzip neşretmesi sağlanmıştır.

Siyasal partiler üzerinde önemle durulmuştur. 56. Madde, «İster iktidarda olsun, ister muhalefette, siyasal partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez varlıklarıdır,» prensibini ortaya koymaktadır. Partiler, Anayasa Mahkemesine hesap vermekle mükelleftirler. Anayasa Mahkemesi, partilerin, «insan hakları, özgürlüklerine ve Devlet'in toprak bütünlüğüyle ulusal bütünlüğü temel ilkelerine dayanan, demokrat. lâik cumhuriyet ilkelerine uygun,» kalmalarını garantiye almak için, onların iç işlerini ve çalışmalarını incelemek yetkisine sahiptir. Partiler ayrıca, gelir kaynakları ve masrafları konusunda da Anayasa Mahkemesi'ne hesap vermekle mükelleftir.

EKONOMİK VE SOSYAL HÜKÜMLER

Yeni Türk Anayasası geniş anlamda halkın iyiliği düşünülerek hazırlanmış bir Anayasadır. Bu Anayasa fertlere birçok haklar tanımakta, devlete de pek çok vazifeler yüklemektedir. Yeni Türk Anayasasında yer alan hükümlerin birçoğu Batı ülkelerinin Anayasalarında mevcuttu, ama bir bütün olarak Türk Anayasası bunların hepsinden de ileri gitmiştir.

Çalışma özgürlüğünü, mülkiyet hakkını garantiye alan, tazminatsız millileştirme veya istimlâkleri önleyen hükümler mevcuttur. Alman ve İtalyan Anayasalarında olduğu gibi, Türk Anayasası da aileyi, «Türk toplumunun temel birimi» sayar, ne var ki, Türk Anayasası ailenin himaye altına alınması konusunda, İtalyan ve Almanların Katolik etkisi altındaki Anayasalarına oranla zayıf kalmaktadır.

Anayasanın ekonomik ve sosyal hükümlerinden bazıla-

rı üzerinde özellikle durmak gerekir. Bunlardan biri, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma çalışmalarına temel olacak Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın Anayasaya sokulmasıdır. Böyle özel bir hükmün Anayasa'ya alınışıyla, gerek Ankara, gerek Onar tekliflerinden çok daha ileriye gidilmiştir.

Gerek Ankara, gerek Onar taslaklarında teklif edilen Yüksek İktisat Meclisi, Anayasa'nın son şekline alınmamıştır.

Anayasa'da, toprak reformu devletin görevi olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin durmadan buğday ithal eden bir memleket haline geldiği içerde de, dışarda da kuvvetli bir şekilde ifade edilmiş, bunun nedeninin sadece hava şartlarından ileri gelmediği de anlaşılmıştı; bunların, 52. Maddenin konuluşunda büyük rol oynadığı açıktır. Sözü geçen maddede, «tarım ürünlerinin toplum yararına arttırılmasını, erozyonun önlenmesini, tarım ürünlerinin ve toprak işçilerinin emeklerinin değerlendirilmesini sağlamak için, halka gerekli yardımı yapmak görevi» devlete verilmiştir. Türkiye'de uzun bir süreden beri ön plânda bulunan problemlerden biri de, ormanların dehşet verici bir şekilde azaltmakta oluşudur. Bu bakımdan 131. Madde, devletin, ormanları herhangi bir sebeple şahıslara devretmesini önler ve ormanların korunması için, eğer gerekiyorsa, ormanlık bölgelerin iskân edilebileceğini belirtir. Bu maddede, ayrıca, «orman suçlarının hiç bir şekilde affedilmeyeceği ve ormanların tahribine yol açabilecek hiç bir siyasal propagandaya müsamaha olunmayacağı» belirtilmektedir.

Ekonomik ve sosyal konularda dikkate değer bir başka alan da emekçilerin çalışma şartlarıdır. Burada asıl ilgi çekici olan, Anayasa'ya girmiş olan hükümler değildir, zira Anayasa'ya, ücretli hafta tatili, ücretli bayram tatili haklarını Türklerden çok önce koyan birçok uluslar vardır. Burada asıl dikkate değer olan, yine Kanuncu Grupla, Politik Grup teklifleri arasındaki farklardır. Kanuncular Grupu, Onar teklifine, her işçiye asgari üç haftalık ücretli yıllık izin hakkı garantisini koyacak kadar ileri gitmiştir ki, böyle bir hakka Amerika Birleşik Devletlerinde bile işçilerin çok küçük bir azınlığı sahiptir.

Öte yandan, Ankara taslağında «ek haklar» konusunun lâfı bile edilmemiştir.

Yeni Anayasadaki 47. Madde, sendikaları resmen tanımaktadır: «İşçiler, işverenle münasebetlerinde toplu sözleşme yapmak ve ekonomik, sosyal durumlarını korumak ya da düzeltmek için greve gitmek hakkına sahiptirler,» 47. Madde'de ayrıca, «Grev hakkını kullanma ve bununla ilgili istisnalar... kanunla düzenlenir,» denilmektedir. Yeni hükümlerden biri de, «işverenlerin haklarının» kanunla düzenlenecek şeyler arasına katılmış olmasıdır.

HÜKÛMET TEŞKİLİ

1961 Anayasası, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan meydana gelen iki odalı Büyük Millet Meclisini kabul etmiştir. 1924 Anayasası ise bir odalı meclis kabul etmişti ve bütün yasama yetkisi bu bir odada toplanmıştı. Tek odalı meclisin yasama yetkisi üzerinde tek partinin çoğunluk oyuyla diktatörlüğe götürecek sınırsız imkânlar sağlaması Menderes rejimi döneminde alabildiğine istismar edilmişti; 1961 Anayasası hazırlanırken bu imkânların elden geldiği kadar azaltılması gözönünde tutuldu.

Millet Meclisi dörder yıllık süreyle seçilen 450 milletvekilinden meydana gelir. Cumhuriyet Senatosu ise, üçte biri her iki yılda bir devretmek üzere, altışar yıllık süreyle seçilen 150 senatörden meydana gelir. Her ilin çıkarabileceği senatör sayısı, illerin nüfusuna göre birden altıya kadar değişir. Çok sayıda senatör çıkarabilmeleri dolayısıyle, daha ufak seçim bölgelerine ayrılmış olan İstanbul ve Ankara İlleri dışında, her ilde en çok oyu kazanan parti, o ilin bütün senatörlüklerini alır. Senato'nun 150 üyesi dışında, bir de on beş kişilik bir Cumhurbaşkanlığı kontenjanı vardır; bu kontenjana, «çeşitli alanlardaki hizmetleriyle temayüz etmiş kişiler» dahil edilir. 150 üyeli senato aynı zamanda, 1961'de hükûmeti sivillere devrettikten sonra ordudan emekliye ayrılmış olan M.B.K. üyelerini de «Tabii Senatörler» olarak içine alır.

Büyük Millet Meclisi'nin her yıl en aşağı yedi ay oturum halinde bulunması gerekmektedir. Menderes devrin-

de yapılan suiistimallerden birine imkân veren açık kapılar da, Büyük Millet Meclisi üyelerinden hiçbirinin maaşının en yüksek kademedeki herhangi bir devlet memurunun maaşını geçemiyeceği, yollukların maaşın yüzde 50'sinden fazla olamıyacağı, üç aylık maaş tutarından fazla avans veya yolluk verilemiyeceği şeklindeki hükümle önlenmiştir. Bu hüküm, dolaylı olarak, devlet memurlarına yeterli maaş verilmesini de garantiye almaktadır.

Kanun yapımında Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan daha fazla yetkiye sahiptir. Millet Meclisi, gerçekte de, Senato'nun reddettiği herhangi bir kanunu çıkarabilir. Bir kanun teklifi Millet Meclisi tarafından kabul edilip Senato tarafından reddolunduğu zaman, tekrar Millet Meclisine döner ve Millet Meclisinde (eğer teklif Senato'da oybirliğiyle reddedilmişse, Millet Meclisinin de oybirliğiyle, eğer oyların üçte ikisiyle reddedilmemişse, Millet Meclisinde de oyların üçte ikisiyle) yeniden onaylanabilir, o zaman kabul edilmiş olur. Cumhurbaşkanının veto hakkı bulunmakla beraber, Millet Meclisi veto edilen kanunu yeniden çıkararak vetodan kurtulabilir. Yıllık bütçe görüşmeleri için özel bir usûl konulmuştur. Bütçe, icra komitesinden, her iki odadan meydana gelen komiteye gider, bu komitenin raporu önce Senato tarafından gözden geçirilir, Senato'nun tavsiyeleri de son olarak Millet Meclisi tarafından incelenir. Bütün bakanların, bütün senatör ve milletvekillerinin kanun teklif etme hakları vardır.

Cumhurbaşkanı, her iki odanın müşterek oturumunda, gizli oylama usûlüyle ve tüm oyların üçte ikisiyle seçilir. İlk seçimde eğer herhangi bir aday ilk iki oylamada oyların üçte iki çoğunluğunu sağlayamazsa, ondan sonraki oylamada sadece çoğunluğun sağlanması yeter. Yüksek okul mezunu olması gereken Cumhurbaşkanı yedi yıl için ve bir defaya mahsus olmak üzere seçilir.

Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Başbakanının tavsiye ettiği bakanları tayin eder. Kabine kurulduktan sonra bir hafta içinde hükûmet programını Millet Meclisi'nin güven oyuna sunar. Senato'nun onayını almak gerekli değildir. Bu Anayasa'nın iyi taraflarından biri, Cumhurbaşkanı ve Başbakan hariç, bakanların Büyük Millet Meclisi dışın-

dan da seçilebilmesidir. Bu Anayasa'nın getirdiği bir başka hayırlı yenilik de, seçimlerden önce, Büyük Millet Meclisi içinden ve partilerin milletvekilleri oranında her partiden alınmak şartiyle Geçici Kabine kurulması, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı gibi önemli bakanlıklara bağımsız üyelerin getirilmesidir.

Silâhlı Kuvvetlerin hükûmetle olan ilişkileri konusunda bazı tartışmalar doğmuştur. Onar Komisyonu, Genel Kurmay Başkanının doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına bağlı olmasını teklif etmişti. Karal teklifinde ise Genel Kurmay Başkanı, Başbakan'a karşı sorumlu kılınmış ve Anayasa'nın aldığı son şekilde de bu statü kabul edilmiştir.

Adlî alanda da belli başlı değişiklik, Anayasa Mahkemesinin kuruluşudur. Bu mahkemenin adlî işlevi, kanunların Anayasa'ya uygunluğunu incelemekten ibarettir. Eski Anayasa'da olduğu gibi, alt kademe mahkemelerinin kararlarını son defa Yargıtay gözden geçirir, Danıştay da bir idarî mahkeme rolü görür. Anayasa Mahkemesi, dördü Temyiz tarafından, üçü Danıştay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından, biri Sayıştay tarafından, üçü Millet Meclisi, ikisi Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmek, ikisi de Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmek üzere on beş kişiden kuruludur. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurıncaya kadar hizmet ederler.

Adlî muhtariyet sağlama bağlanmıştır. Terfiler, nakiller veya yargıçlara verilecek disiplin cezaları, adliyenin kendi seçtiği yargıçlardan kurulu Yargıtay tarafından tayin edilir.

Anayasa, birbirinden ayrı hareket eden iki meclisin her birinin oylarının üçte ikisiyle değiştirilebilir. Türk Devletinin Cumhuriyet olduğunu ilân eden, Anayasa'nın 1. Maddesinin değiştirilmesi hiç bir surette teklif bile edilemez.

YENİ ANAYASANIN MÜCADELEYE DAVET EDEN NİTELİĞİ

Türkiye Cumhuriyetinin 1961 Anayasası birçok önemli hususlarda 1924 Anayasasından üstündür. Medenî özgürlüklerin garantiye alınışında, en çok yardıma muhtaç grupların hayat seviyelerinin yükseltilmesi yolunda v.b. ileri adımlar atıldığı gibi, hükûmet teşkili alanında da iki odalı meclis, gerek kanunların daha dikkatle gözden geçirilmesini sağlamakta, gerek bütün güçleri tekelinde bulunduran bir çoğunluğun yeniden despotizme yönelmesini önlemekte faydalı olabilir.

Bununla birlikte yeni Anayasa sadece Türkiye için değil, hızla gelişmekte olan diğer ülkeler için de ilerde büyük bir önem taşıyabilecek başka bir mesele ortaya koymaktadır. Bu da, liberal Anayasaların hızlı bir toplumsal değişim için elverişli olup olmadığı meselesidir. Anayasayı hazırlayanlar arasında Politik Grupun, Kanuncular Grupu karşısında kazandıkları zafer, kalkınma için gerekli siyasetin tayinini ve bu siyasetin sonuçlarıyla ilgili sorumluluğu hemen hemen tamamiyle siyasal partilerin omuzlarına yüklemiştir.

Nisbî temsil usûlünün yarattığı parçalanmanın ve Menderes tipi bir hâkimiyetin tekrarını önliyecek diğer tertiplerin aslında daha felâketli bir sonuç doğurabilecek potansiyelde olup olmadığı sorusu ortaya atılmıştır. Bu soruya verilecek cevap, büyük bir ihtimalle «hayır» olacaktır. Daha 27 Mayıs'tan çok önce, Türkiye'de bütün siyasal görüş sahipleri ve askerler, eğer çok partili bir demokrasi sistemi muhafaza edilecekse bir takım değişikliklerin yapılmasının da zorunlu olduğu inancındaydılar. Ayrıca, 27 Mayıs hareketine yol açan buhranın doğmasında en büyük rolü oynayan da, iki siyasî kutba ayrılanlar arasındaki derin uçurumdu. Bu iki kutuplu durumu değiştirmeğe çalışmaksızın hükûmet bünyesini aynen yeniden kurmak Türkiye'nin belki de en önemli siyasî meselesini hiç dokunmadan olduğu gibi bırakmak demek olacaktı. Gerçekten de, 1954 ve 1957 seçimlerinde gelişen sistem, çeşitli eğilimlerdeki siyasî grupları, iki kutuptan birini seçmek zorunda bırakmıştı. Yeni seçim sistemiyle, eski-

den büyük partilerin ortaya vurmadıkları çıkarları ve iç meseleleri su üstüne çıktığı gibi, —her ne kadar ulusal bakiye usûlünün daha değişik meseleler ortaya atılmasına vesile olup olmıyacağı kısa bir süre içinde kestirilemezse de— iki kutuplu fasit daireden de kurtulunduğu bir gerçektir.

1961 Anayasası Türk siyasî partilerini müthiş bir mücadeleye davet etmektedir. Politik Grupun, Kanuncular üzerindeki kesin zaferini sağladıktan ve siyasî partilerin hareket özgürlüğünü değişik sebeplerle kısıtlamak isteyen, ordu içindeki radikaller üzerinde de zımnî bir zafer kazandıktan sonra, siyasî partilerin artık, ulusal problemlerin hallinde yeni Anayasa'nın bir temel olabileceğini ispat etmeleri gerekmektedir. **Siyasi partiler bir kere daha başarısızlığa uğrayacak olurlarsa, hükûmet mekanizmasının temel bünyesini tekrar ellerine geçirebilmeleri için ordunun onlara yeni bir fırsat tanıyacağı çok şüphelidir.**

1961 seçimlerinde partilerden hiçbirinin mecliste tam bir çoğunluk sağlayamayışı yüzünden zorunlu hale gelen koalisyon hükûmeti, Türkiye'nin hiç bir tecrübeye sahip olmadığı bir hükûmet şeklidir. Bununla birlikte, hızlı kalkınma taraftarlarıyla, yavaş gitme taraftarları arasında koalisyon hükûmetinin başarılı bir şekilde çalışabilmesi için gerekli tâvizler, kalkınmanın hız kazanabilmesi için Türkiye'nin bel bağladığı cesur ve geniş neticeleri gözeten bir siyasetin uygulanmasını köstekleyebilir. Yeni Anayasa, Menderes rejiminin devrilişinden sonra pek çok Türk aydınının sandığı gibi, Türkiye'nin bütün siyasî meselelerine bir cevap teşkil etmiyecektir. Bununla birlikte bu Anayasa, demokratik, çok partili bir hükûmet sistemi içinde hızlı kalkınma için, yetenekli liderlere fırsatlar da vermektedir. Bundan sonraki deneme dönemi de, Türkiye'nin şimdiye kadar geçirdiği diğer bütün dönemler kadar çetin olacaktır.

V

YENİ PARTİLER VE ESKİ OYLAR

Türk ordusu, 27 Mayıs ihtilâlinin ilk saatlerinde verdiği, ondan sonra da sık sık tekrarladığı sözü tutarak, 1961 Ekim'inde, serbest seçimle iktidarı sivil hükûmete devretti. Seçimlere bir hazırlık olmak üzere, düşürülen Başbakan Menderes'in kapatılan partisi D.P.'den kalan boşluğu dolduracak yeni partilerin kuruluşunu askerî cunta teşvik etti. Bunun sonucunda da, 4-5 milyon seçmenin oylarını alabilmek için eski ve yeni partiler arasında müthiş bir rekabet başladı. Tarafsız gözlemcilerin çoğunun kanaati, meşru olmayan yollara başvurarak iktidarda kalmak istediği için devrilen Menderes hükûmetinin, devrilmeseydi, bu oyların büyük bir kısmını tekrar alabileceği merkezindeydi.

Hükûmetin sivillere devredilişi sırasında göze çarpan en şaşırtıcı ve beklenmedik şeylerden biri ve belki de birincisi, ordunun verdiği özgürlüğün büyüklüğüdür. Seçim öncesinde, politikacılardan çoğunun M.B.K. tarafından çizilen sınırlar içinde kalmak niyetinde olmadıkları açıkça ortaya çıkmış ve M.B.K. arka arkaya ihtarlarda bulunmuştu. Ne var ki, sonunda politika öyle bir yola döküldü ki, Menderes taraftarı oldukları açıkça bilinen kişilerin bile seçimlere katılıp kazanmalarına göz yumuldu. İhtilâl aleyhtarı oldukla rından şüphe edildiği için tutuklu bulunan birçok kimse, seçimlerde milletvekilliği kazanınca, ister istemez serbest bırakıldılar. İşte demokrasiye inançları en tam olanları ilerde pişman edebilecek şey de, verilen bu özgürlüktü.

Seçimlerin, memleketin eski muhalefete teslim edileceği, usûlen yapılmış bir seçim hüviyetine bürünmemesi

için, C.H.P.'nin karşısına çıkacak rakibin onunla boy ölçüşecek güçte olması zorunluğu bir mesele teşkil ediyordu. Menderes döneminden C.H.P. ile birlikte kalabilen biricik parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P.) idi, ama bu da çok ufak, etkisiz ve son derece muhafazakâr bir partiydi. M.B.K.'nin, ihtilâlin hiç bir grup lehine veya aleyhine olmadığını söylemesine rağmen, Demokrat Parti, hiç şüphesiz, 1961 seçim kampanyası için plânlanan siyaset arenasına yeniden katılacak durumda değildi. Öte yandan, birçok mesele üzerinde M.B.K. ile C.H.P. aynı düşüncede olmalarına rağmen, M.B.K. üyelerinden büyük bir kısmının C.H.P.'yi pek sevmediği de bilinen bir şeydi.

Parti sisteminin tekrar organizasyonu çeşitli kademeler içinde oldu.

29 Eylülde, Ankara mahkemelerinden biri, bütün kuruluşların belirli süreler içinde üye toplantısı yapmasını öngören Cemiyetler Kanunu'nu ihlâl ettiği gerekçesiyle D.P.'nin kapatılması gerektiğini ileri sürdü. Partilerin de dört yılda bir genel kongrelerini toplamaları gerektiği halde, D.P. beş yıldan beri kongresini toplamamış bulunuyordu. Böylece, gazetelerden biri tarafından ömrü on beş yıl, dört ay, on beş gün, bir saat ve otuz dört dakika olarak hesaplanan bir siyasî varlık son buluyordu.

Bundan sonra yeni partilerin kuruluşu safhası başladı. Yeni bir parti kurmak için Kasım ayı içinde M.B.K. nezdinde teşebbüse geçen bazı kişilerin istekleri geri çevrildi. Fakat Ocak ayında, yeni partilerin kurulmasına resmen izin verildi. İzin çıkar çıkmaz da çeşitli politik gruplar manevralara giriştiler. Genel seçimler için on bir parti kayıt yaptırdı. Şubat içinde ortada şu partiler vardı: (1) Cumhuriyetçi Meslekî Reform Partisi; (2) Adalet Partisi; (3) Emek Partisi; (4) Millet Partisi; (5) Türkiye İşçi ve Köylü Partisi; (6) Mutedil Liberal Parti; (7) Yeni Türkiye Partisi; (8) İşçi Partisi; (9) İlke Partisi; (10) Güven Partisi; (11) Millî Hizmet Partisi.

Bütün bu partiler içinden sadece iki tanesi, A.P. ile Y.T.P. seçim mücadelesine çıkacak kadar gelişebildi. Bu iki parti ile C.H.P. ve C.K.M.P.'yi aşağıda ayrı ayrı inceliyeceğiz.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

C.H.P. ihtilâlin ve 1961 seçimleri olaylarının bir sonucu olarak, hayatının önemli bir dönüm noktasına gelmiştir. C.H.P., Atatürk reformlarının gerçekleştiricisi ve Menderes rejimi döneminin belli başlı muhalefeti olarak oldukça başarılı bir tarihe sahiptir, ne var ki yine bu sebeplerden ötürü kendi içinde geliştirdiği muhalefet yüzünden, hiç şüphesiz, bir azınlık partisi durumuna düşmüştür.

C.H.P.'nin eski tarihini I. Bölüm içinde anlattık. Uzun süreli tek parti iktidarı döneminde gereken gelişmeleri gösteremiyen C.H.P., 1946'da oy almak için gerçek bir rekabetle karşılaşınca, eksiklikleri daha belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Evvelâ, C.H.P., reformları halka gerektiği gibi indirememiştir. Muhafazakârlar lâikliğe karşı çıktığı gibi, devletçilik aleyhtarı iş çevreleri ile otoriter idare aleyhtarı liberallerin de C.H.P.'nin güttüğü politikaya çeşitli yönden haklı itirazları vardı. İkinci olarak, yirmi üç yıllık tek parti idaresinin yarattığı bıkkınlık yüzünden, «bir değişikliğin zamanı geldi,» düşüncesi hemen herkese çekici görünüyordu. Üçüncü olarak da, genellikle muhayyileden yoksun ve kendi gücüne fazla güvenen bir liderler idaresi karşısında, muhalefet sağlam bir saldırı temeli bulmuş oluyordu.

Türkler kadar yabancı gözlemciler de C.H.P.'nin 1950 seçimlerinde yenilgiyi hakettiğine inanıyordu. Bununla birlikte, C.H.P.'nin özellikle İkinci Dünya Savaşının getirdiği zorluklar gibi bir takım şanssızlıkları olduğunu kabullenen pek çok kimse de yenilginin bu derece büyük olabileceğini tahmin etmiyordu. Yine pek çok kimse C.H.P.'nin bu yenilişini halkın C.H.P.'nin bunca yıl yaptıklarına karşı bir nankörlüğü olarak niteliyor ve gelecek seçimlerde milletin gözü açılacağı, yine C.H.P.'nin kazanacağı ileri sürülüyordu. Ne var ki, 1954 seçimlerinde D.P.'nin, 9 milyon seçmenden aldığı oyların miktarı C.H.P.'ninkini 2 milyon kadar aşınca, bazı gerçekleri görmemeye artık imkân kalmadı. Bu gerçeklerden biri D.P.'nin teşkilât itibariyle C.H.P.'yi çok geride bırakmış olduğuydu. Bir diğeri ise, reformların hâlâ köylüye iyice sevdirilmemiş oluşuydu. Eğer D.P., 1954'den sonraki politikasıy-

la şehirli aydın sınıfı kendinden uzaklaştırmamış olsaydı, C.H.P.'nin iktidara bir daha geçebilme şansı hiç şüphesiz son derece azalacaktı. 1957 seçimlerinde D.P. 1954'e nazaran 750.000 oy az aldı, ama bu oyların önemli bir kısmı C.H.P.'ye değil, Millet Partisi iie Hürriyet Partisi'ne kaydı.

1950-60 dönemi içinde şehirli orta sınıf halk yavaş yavaş tekrar C.H.P.'ye döndü. Gençlerin büyük bir kısmı, bu partinin eğitim programının ürünleri oldukları için C.H.P.'ye akın ettiler. C.H.P.'yi tutmayan gruplar da, D.P.'yi daha az tuttukları veya hiç tutmadıkları için ve C.H.P.'den başka bir alternatifin bulunmayışı sebebiyle, ehven-i şer kabilinden C.H.P.'ye döndüler. İş çevrelerinin Hürriyet Partisi'ne yönelişi karşısında C.H.P.'yi bir telâş aldı. Şurasını belirtmek yerinde olur ki, 1950-60 dönemi içinde C.H.P.'nin en büyük kaybı, köylüler arasında önemli bir destek sağlayamamış oluşudur. **1960 ihtilâli doğrudan doğruya şehirli aydınların eseridir.**

C.H.P.'nin askerî idâre dönemi ve 1961 seçimlerine hazırlanış dönemi içindeki hareketlerini yukarıda belirttiğimiz olguları gözönünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. 27 Mayıs'a yol açan baskıların en büyük ağırlığını sırtında taşımış olması bakımından C.H.P. günün kahramanı haline gelmişti. Bu yüzden de, siyasî faaliyetlerin menedilmiş olmasına rağmen, ihtilâl sonrası döneminde, halk hizmetlerinin reorganizasyonunda C.H.P. önemli rol oynamıştır.

İhtilâl sonrası seçim hazırlıkları döneminde, D.P.'nin geniş teşkilât ağı hâlâ gücünü muhafaza etmekle beraber başsız ve gerek aydınların gerek askerlerin husumetiyle karşı karşıya bulunduğundan, C.H.P.'yle rekabet edemiyecek durumdaydı. İşte bu durumdan ve 27 Mayısın hızından yararlanmak isteyen C.H.P., seçimlerin bir an önce yapılmasını istiyordu. Ne var ki, durum yeni yeni gelişmeler ortaya koydukça, M.B.K. de değişik fikirlere sahip olmağa başladı. Önce, Yassıada yargılamaları, seçim hazırlıkları, yeni Anayasa'nın hazırlanması, yeni seçim kanunun çıkarılması, bütün bunlar tahmin edilenden çok daha fazla zaman alacaktı. İkinci olarak da, iktidarın gık demeden C.H.P.'ye devredilmesini hoş karşılamıyan sivil unsurlar ortaya çıkmağa başlamıştı. Bu unsurlar içine, dev-

ietçiliğe karşı olan iş çevreleri, politik rakipler giriyordu. Ayrıca, M.B.K. üyelerinin büyük bir kısmının da C.H.P.'ye âşık olmaktan çok uzak bulunduklar açıktı. İşte bu şartlar içinde, 6 Temmuz 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde büyük başlıklarla, yanyana iki haber çıkıyor ve çok garip bir durum meydana geliyordu: İnönü, seçimlerin mümkün olan en erken tarihte yapılması gerektiğini söylüyor, General Gürsel ise, seçimlerin, zamanı gelince yapılacağını ısrarla belirtiyordu.

Zaman geçtikçe C.H.P. siyasi faaliyetin sivilleri kapsayan alanına hâkim olmağa ve bu partinin tecrübesi, onlara kıyasla pek acemi sayılan askerler üzerinde etkisini göstermeğe başladı. Bunun bir sonucu olarak kamuoyunda askerlerin hareketlerinden gitgide C.H.P. sorumlu tutulur hale geldi.

Bazı durumlarda, M.B.K. ile C.H.P.'nin aynı dâvayı güdüyor görünmeleri doğrudan doğruya olayların niteliğinin bir sonucudur. Meselâ Yassıada yargılamalarında, dâvalar genellikle Menderes rejiminin C.H.P.'ye karşı hareketleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun dışında, C.H.P.'nin M.B.K. ile yakın görünüşü doğrudan doğruya C.H.P.'nin kendi yarattığı bir durumdur.

Birçok şeyin yanısıra, Anayasa'ya karşı veya ondan yana bir referandum olmaktan çok, Askeri İdare'nin halk tarafından ne derece tutulduğunu ortaya koyan Anayasa referandumu sırasında partilerle birlikte M.B.K. üyeleri geniş çapta bir «evet» kampanyasına giriştikleri vakit, C.H.P.'nin bütün teşkilâtını «evet» lehine harekete geçirmesi de bunun örneklerinden biridir. Her nekadar Yeni Türkiye Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de aynı şekilde hareket ettilerse de, ortaya yeni çıkan bir parti, Adalet Partisi tamamiyle değişik bir yol tuttu. Başkanlığını emekli General Ragıp Gümüşpala'nın yaptığı, seçimlerden sonra Mecliste ikinci büyük parti durumuna geçecek olan A.P., üyelerine, «hayır» demelerine imkân bulunmadığını, ama «evet» de dememelerini bildirdi. Adalet Partisi, kapatılan Demokrat Parti'nin mirasçısı olma yolunda büyük başarılar kaydediyordu. Nitekim, referandumla ilgili mesajına aldığı cevap kesin ve açık oldu. Referandumda alınan oylar aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Toplam seçmen sayısı	:	12.473.693
Toplam muteber oy sayısı	:	10.282.225
«Evet» sayısı	:	6.347.588
«Hayır» sayısı	:	3.934.647
İştirak yüzdesi	:	82.4
«Evet» oylarının yüzdesi (verilen oylarda)		61.7
«Hayır» oylarının yüzdesi (verilen oylarda)		38.3
«Evet» oylarının yüzdesi (muteber oylarda)		50.9

Referandumun sonuçlarını M.B.K. sevinçle karşıladı, ama gerek Cunta içinde gerek C.H.P. içinde birkaç kişi vardı ki, bunlar hayal kırıklığına uğradıklarını ve endişelerini saklıyamadılar. «Hayır» oylarının toplam sayısından çok, bu oyların illere göre dağılışı önemliydi. Altmış yedi ilden on bir tanesi Anayasayı reddetmişti ve bu on bir ilden de sekizi, 1957'de Demokrat Parti'yi destekliyen illerdendi.

Bu açık ihtara rağmen, C.H.P. Ekim seçimlerine, çoğunluğu kazanacağından emin bir şekilde girdi. Halbuki güvencinin tam aksine, seçimlerde esaslı bir yenilgiye uğradı. C.H.P.'nin 1961 seçimlerindeki zavallı durumu çeşitli faktörlerden ileri gelmekteydi. Bu faktörlerin en önemlisi C.H.P.'nin büyük bir halk yığını gözünde askeri rejimle özdeş tutuluşu ve Menderes'in asla C.H.P.'ye oy vermiyecek önemli bir taraftar grupuna hâlâ sahip oluşuydu. Bununla birlikte, daha temelli iki faktörden de söz edilebilir ki, bunlardan biri hızlı reformlarla çok partili serbest hükümeti aynı anda yürütebilme güçlüğü, öteki de C.H.P.'nin kendi iç durumuydu. Gerçek şudur ki, Türk köylüsü, geçmişte de kendisine serbest oy kullanma hakkı tanındığı zaman, asla hızlı reform temsilcilerine oy vermemiştir; aynı şeyin bugün için de geçerli olduğuna bizi inandıracak güçlü deliller vardır ortada.

C.H.P. içinde, parti kontrolünü ele geçirmek için yapılan çekişmeler de partiyi adamakıllı zayıflatmıştır. C.H.P. bütün tarihi içinde önce Atatürk'ün sonra da İnönü'nün tam kontrolü altında bulunmuştur; buna göre, C.H.P., İstiklâl Savaşı kahramanlarıyla, İkinci Dünya Savaşı dönemindeki hızlı reformların temsilcilerinden başka kimsenin kontrolü altında bulunmamış oluyor. Hiç şüphesiz Atatürk'ün karşısına C.H.P. liderliğinde rakip olabilecek

hiç kimse çıkmamıştır, İnönü'nün karşısına ise, o da ancak uzaktan uzağa bir rekabet hissi uyandıracak kadar, sadece Recep Peker çıkmıştır. Recep Peker de, 1947'de, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında, İnönü ile çatıştığı için Başbakanlıktan atılmış, bir daha da aynı mevkie gelemeden 1950'de ölmüştür.

Peker'in ölümüyle parti üzerindeki kontrolü tamamiyle eline geçiren İnönü, yaşının ilerlemesi ve 1950 seçimleriyle partinin temelinden sarsılması dolayısiyle, ister istemez, kendi yerine bırakacağı kimseyi bulma endişesine düşmüştür. Lider bulma meselesi özellikle 1950 seçimlerinden sonra önemli bir nitelik kazanmış ve 1950-59 döneminde parti genel sekreterliğini yapan Kasım Gülek üzerinde kristalize olmuştur. Gülek, genel sekreterliğe, 1950 seçim yenilgisini takiben yapılan sekizinci C.H.P. kongresinde getirilmiştir. 1959'da da, bazı hareketlerinin tartışma konusu olması üzerine istifa etmiştir. Parti genellikle iç çekişmelerini halkın gözünden saklamayı başarabilmişse de, Kasım Gülek'in çekici kişiliğiyle gerek parti içinde, gerek seçmenler arasında kazandığı önemli taraftar grupundan ötürü, bazı liderler ona kızdıklarını açıkça belli etmişlerdir. Partinin birleşik bir cephe ortaya koyması gittikçe güçleşmiş ve nihayet 1961 Ağustos'unda, partinin on beşinci kongresinde, çatışmalar en açık ve en acı bir şekilde ortaya dökülmüştür. Gülek, kongrede, İnönü'nün adayı İsmail Rüştü Aksal yerine kendisinin seçilmesi için elinden geleni yaparak, bu adayı ve dolayısiyle İnönü'yü ekarte etmeğe çalışmıştır. Gülek'in teşebbüsü, ancak İnönü'nün kişiliğini ortaya koyarak işe karışmasıyla akim kalmıştır.

Bununla birlikte, mesele, sadece kişileri ilgilendiren bir mesele olmaktan çok daha derindir. Gülek'in, partinin sadece şehirlileri değil, köylüleri de tutmağa çalışması gerektiği şeklindeki iddiası aslında üzerinde önemle durulmayı gerektiren bir iddiaydı.

Gülek'in bazı iyi vasıfları vardı. Zengin bir çiftçi ve iktisatçı olan Gülek, İstanbul'da Robert College'de, Paris'te Ecole de Sciences Politiques'de ve Columbia, Cambridge, Londra, Berlin, Hamburg üniversitelerinde okumuştu. 1940 yılında Büyük Millet Meclisine girmiş, 1942'de C.H.P.

İcra Komitesine seçilmiş, 1944'de Uluslararası Çalışma Konferansına delege olarak katılmış, 1947'de Bayındırlık Bakanı, 1948'de Ulaştırma Bakanı olmuş, 1949, 1950 ve 1951'de Avrupa Konseyi'ne delege olarak katılmıştır. 1950 seçimlerinde yenilmiş, fakat 1957 ve 1961'de tekrar seçilmiştir. 1950-59 döneminde C.H.P. Genel Sekreteri olarak iyi hizmet görmüştür. Gazetecilikle de uğraşan Gülek, 1961'de Ankara'da, C.H.P. organı **Ulus**'a doğrudan doğruya olmasa bile yine rakip sayılan kendi gazetesi **Tanin**'i çıkarmıştır.

C.H.P.'nin müstakbel başkan adayları arasında Kasım Gülek'ten başka sayılabilecek dört kişiden biri, Nihat Erim'dir. Beynelmilel Hukuk profesörü olan Nihat Erim, İstanbul ve Paris Üniversitelerinde, Paris'te Institute des Hautes Etudes Internationales'de okumuş ve meclise bağımsız aday olarak katıldığı 1945 ara seçimlerinde girmiştir. Recep Peker ile «35» liberal arasında, 1946'dan sonra çok partili faaliyeti serbest bırakıp bırakmama konusu üzerine çıkan tartışmalarda oynadığı rolle İnönü'nün dikkatini çekmiş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olmuştur.

Turhan Feyzioğlu'nun da C.H.P. başkanlığı için yapılacak mücadelede kuvvetli bir rakip olması beklenmektedir. (*) Turhan Feyzioğlu'nun politika alanında yıldızı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı iken Menderes hükûmetini şiddetle eleştirdiği 1956'dan sonra müthiş bir hızla parlamağa başlamıştır. Mevkiinden tardedilen Feyzioğlu, politikaya atılarak, 1957 seçimlerinde Sivas'tan milletvekili çıkmıştır. İhtilâlden sonra Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörü olan Feyzioğlu, Kurucu Meclis statüsünü hazırlıyan komisyon başkanlığına ve 1961'de kısa bir süre için, Millî Eğitim Bakanlığına getirilmiştir. 1961'den sonra kurulan ilk koalisyon hükûmetinde Devlet Bakanlığı, 1962 ilkbaharında kurulan ikinci koalisyon hükûmetinde de bir ara Başbakan Yardımcılığı yaptı. Feyzioğlu'nun en zayıf taraflarından biri, muhteris bir insan diye ün yapmış olmasıdır.

(*) Bu bölümleri okurken, eserin 1962'de yazılıp 1963 de yayınlandığını unutmamak gerekir.

C.H.P. liderliği yarışında dikkate değer dördüncü kişi, son zamanların Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'dır. İnönü'nün yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Aksal partiyi en buhranlı dönemlerinde ustaca yönetmiş olmasına rağmen, birçok kimse, onun, bir siyasi parti liderliği için gerekli kişisel dinamizmden yoksun olduğu kanaatindedir. Liderliğe namzetliğini koyarken, Aksal'ın en çok güvenebileceği taraf, öteki adayların hepsinden daha yaşlı oluşu ve Feyzioğlu gibi bir genç tarafından ekarte edilmiş olmanın kızgınlığını taşıyan pek çok politikacının onu tutma şansına sahip bulunuşudur.

En son olarak, Bülent Ecevit adındaki genç bir milletvekili ve gazeteciyi de dikkatle izlemek gerekir. 37 yaşında olan Bülent Ecevit bütün Türk siyaset sahnesinin en popüler simalarından biridir. Robert College ve Ankara Üniversitesi'nde okuyan Ecevit, İngiltere'de dört yıl Türk Basın Ataşeliği yapmıştır. 1950'den beri C.H.P. organı Ulus'ta çalışmıştır. 1957'de Meclis'e seçilen Ecevit, 1960 yılında Meclis'in en tanınmış üyelerinden biri haline gelmiş bulunuyordu. 1961'de C.H.P. İcra Komitesi'ne girdi. 1961 seçimlerinden sonra, birinci ve ikinci koalisyon hükûmetlerinde Çalışma Bakanı oldu; emek, bir politik güç niteliği kazanmağa başladığı, 27 Mayıs İhtilâli'ni kuşatan ekonomik buhran içinde işçi ücretleri ve işsizlik ciddi birer problem halini aldığı için, bu mevki, kabine içinde en hassas mevkilerden biridir. Her ne kadar gençliği dolayısiyle çok yakın bir gelecekte en üst mevkiye geçmesi beklenemezse de, eğer Ecevit Çalışma Bakanlığını iyi yönetirse — iyi yöneteceği de her halinden bellidir — uzun yıllar C.H.P.'nin en önemli liderlerinden biri olma durumunu muhafaza edeceğine şüphe yoktur.

C.H.P.'nin yeni liderler yetiştiremediği iddiası kabul olunamaz. C.H.P. daha önce de, hiç değilse bir kere, yeni liderler — Türk ulusunu nihayet on yıl idâre etmiş olan

D.P. liderlerini — yetiştirmiştir; onlar için iyi birer devlet adamı denilemezse de, Menderes ve arkadaşlarını hiç kimse de zayıf birer politikacı olmakla suçlayamaz. Çoğunlukla unutulan — özellikle C.H.P.'nin unuttuğu — bir nokta da, ihtilâlin devamı için, ulusal işlerin idâresinde C.H.P.'nin kılavuzluğunun şart olmadığıdır. Gerçekten de C.H.P.'nin yerini bir başka veya birçok başka partinin almasıyla modernleşme olanaklarının artabileceği fikri hiç de akla uzak değildir, zira hızlı ve zorlayıcı reformlarla özdeş tutulan C.H.P. adı, büyük bir köylü seçmen grupu gözünde lânetlidir.

Bu demek değildir ki, C.H.P. hiç bir âmme hizmeti programı çıkarmamış, ya da muhalefetteyken köylüler yararına olabilecek böyle programları desteklememiştir. Partinin asıl başarısızlığı, belki de, ta Cumhuriyetin kuruluşundan beri, daha geniş bir reform siyasetini yerel durumlara uyduramamış oluşudur. Türkiye'de politika bugün tamamiyle rekabet esası üzerine oturmuş bulunuyor. Güçlerek de dahil olmak üzere, eleştirmeciler, C.H.P.'nin, halk sanki onu iktidara geçirmeğe mecburmuş gibi davranmaktan vazgeçerek, ismiyle müsemma, yani tam bir Halk Partisi gibi hareket etmesi gerektiğine işaret etmektedirler. Daha önce de, 1946'da, C.H.P. içinde buna benzer bir mesele yüzünden bir ayrılma olmuştu, bir diğer ayrılma da bu defa bu partinin modernleşmesine hizmet edebilir ve partiye yararlı olabilir. Bugün C.H.P. üyelerinin çoğu bu meseleler üzerinde endişeyle durmaktadır. Yakın bir gelecekte çehre değiştirme zorunluğu ve fırsatı partinin bütün gücünü denediği vakit, Atatürk'ün partisinin kırk yıllık tarihi içinde yetiştirdiği liderlerin çapı da hiç şüphesiz denenmiş olacaktır. (*)

ADALET PARTİSİ

Adalet Partisi'nin 1961 seçimlerinde büyük bir güç ortaya koyması karşısında çok kişi dehşete kapıldı, ama

(*) Bu bölümler okunurken eserin 1962'de yazılıp 1963'de yayınlandığını terar hatırlatırız.

kimse şaşırmadı. Adalet Partisi gerek personeli, gerek program ve gerek halka seslenişi itibariyle Demokrat Partinin, ne kadar mümkünse o kadar benzeri olan halefidir. Daha ortaya çıktığı andan itibaren, A.P., Millî Birlik Komitesi ile geçinememiş ve M.B.K., A.P.'yi sık sık ihtilâl aleyhtarı olmakla suçlamıştır.

Adalet Partisi, emekli General Ragıp Gümüşpala tarafından, 1961 yılı Şubat ayında kuruldu. Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs'tan önce Erzurumdaki 3. Ordu Kumandanıydı, ihtilâlden sonra da kısa bir süre Genel Kurmay Başkanlığı yaptı, ama Ağustos'ta 5.000 subayla birlikte o da emekliye ayrıldı. Ordudaki bu «gençleştirme» ameliyesi sonucu emekliye ayrılan subayların en yüksek rütbelisiydi. 27 Mayıs'ın hemen ardından, Ankara'da bazı söylentiler dolaşmağa başlamıştı. Bu söylentilere göre, ihtilâli hazırlayanlar, muhtemel bir karşı koyma hareketinin en çok 3. Ordu'dan gelebileceği kanısındaymış ve ancak Gümüşpala'nın kendilerine karşı çıkmıyacağına emin olduktan sonra Menderes'i devirme hareketine girişmişler.

Adalet Partisi, kuruluşunun hemen ardından, selefi D.P.'nin görünüşünü almağa başladı. Gümüşpala'nın çeşitli beyanları da, askerî hükûmete karşı soğuk değilse bile, hiç de sıcak olmıyan bir tutumu ortaya koyuyordu. 5 Mart'ta yaptığı bir konuşmada, Gümüşpala, herşeye rağmen D.P.'nin iyi tarafları da bulunduğunu (tarafsız gözlemcilerin çoğunun hak verdikleri, ama bazı çevreler tarafından derhal, M.B.K.'ne indirilmiş bir tokat olarak yorumlanan bir ifadeydi bu) ve eski rejim için «düşük», A.P.'liler için de «kuyruk» deyimlerinin kullanılmasının esef edilecek bir şey olduğunu ifade etti. Anayasa referandumunda ise A.P. resmen «Evet» oyu verilmesi taraftarı gibi gözüktüyse de, parti teşkilâtı görevlileri seçmenlerine şu veya bu şekilde oy vermelerini tavsiye etmiyeceklerini açıkça belirttiler.

1961 seçimlerinde çıkarılan A.P. programı, birçok bakımdan muhafazakâr, birçok bakımdan da gerçekçilikten tamamiyle uzak denecek kadar ihtiraslıydı. Bu parti programına göre, gayrı menkul gelirleri ya da sâbit kıymetler vergiden muaf tutulacak, tarım ürünleri, çiftlik hayvanları ve servetler üzerinden alınan vergiler kaldırılacak, gelir

ve kâr vergi hadleri indirilecekti. Parti, aynı zamanda, M.B.K. tarafından çıkartılan, bütün resmî ve gayrı resmî işyerlerinde çalışan maaşlıların tâbi oldukları tasarruf bonolarının da kaldırılmasından yanaydı.

İdarî alanda ise, program, birçok işlevlerin elden geldiği kadar mahallî makamlara devrini ve yavaş yavaş güçlü mahallî idare teşkilâtının yaratılması yoluna gidilmesini teklif etmektedir.

Yine aynı programa göre, devlet tekellerinden birçoğu özel endüstri'ye aktarılacaktır. Yeni ayarlamaların uygulanacağı başka alanlar içine, gazyağı, mazot, benzin, otomobil ehliyeti vergi ve fiyatlarında, devlet taşıtları (demiryolları, denizyolları, havayolları) fiyatlarında, posta, telefon, telgraf ücretlerinde yapılacak indirimler de girmektedir. Parti'nin geniş kalkınma programları, yol, liman, havaalanı, sulama tesisleri ve son zamanlarda köylerden şehirlere akın eden büyük bir halk yığınının oturduğu «gecekondular» yerine doğru dürüst evlerin inşası gibi en büyük ihtiyaçlar üzerine oturtulmuştur. Parti, aynı zamanda, yurdun her bölgesinde kapalı spor salonları, spor alanları yapmayı ve spor kulüplerinin kalkınmasına hizmet edecek bir «Spor Bankası» kurmayı da vaadetmektedir. A.P., hızlı kalkınma ihtiyacına cevap verebilmek için, daha çok özel endüstri üzerinde duracaktır. A.P., ithalât kontrolünün ve ithal kotalarının mümkün olan en kısa zaman içinde kaldırılmasından yanadır. A.P. programında şöyle denilmektedir: «... biz, endüstri alanında devletin serbest teşebbüsü plânlamasını değil, ancak onu desteklemesini kabul ediyoruz.»

Sosyal alanda, A.P., hekimliğin sosyalleştirilmesinden yana olmakla beraber, bunun özel tıp hizmetlerine zarar vermiyecek bir şekilde yapılması gerektiği görüşündedir.

Eğitim de geniş ölçüde yaygınlaştırılacaktır. A.P. programının bu alandaki en belirgin yanı, eğitimde zorlayıcılığın değiştirilmek istenmesidir. Programın bir yerinde şöyle denilmektedir: «... biz, Türk çocuklarının kafalarının bir sürü faydasız ve gereksiz bilgilerle doldurulmasının önüne geçeceğiz; ... birçok yetenekli öğrencinin kaybına sebep olan şimdiki imtihan ve mezuniyet sistemi yeniden gözden geçirilecektir. Genç kafalara şef sistemi,

bölücülük ve tek parti anlayışının yerleştirilmesinin önünü almak için de değişiklikler yapılacaktır.»

İşleyiş bakımından, gerek 1961 seçimlerinden önce, gerek sonra, A.P.'nin en belirgin özelliği olarak, kendi sözcüleri ve milletvekili adayları arasındaki âhenksizlik göze çarpmaktadır. Merkezde, görünüşe göre Gümüşpala zamanının çoğunu, kendi programını tartışmaktan çok, öteki parti liderleriyle - özellikle Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'yla - giriştiği kişisel kavgalara ayırmıştı. İnsanda, Gümüşpala'nın kendi parti programını hiç önemsemediği izlenimi uyanmaktaydı. Alt kademelerde ise parti kesinlikle selefi D.P.'nin rengine bürünmüştü. Bunun en açık örneklerinden biri de, A.P. idâre meclisi reis muavini Mehmet Yorgancıoğlu'nun, Mart ayında İzmir'de, A.P.'nin, «D.P.'nin devamı» olduğunu söylemesi ve tutuklanmasıydı.

General Gürsel, A.P.'nin seçim kampanyasını yürütüş şeklini sık sık eleştirmiş ve Temmuz'da Gümüşpala'ya son derece sert bir dille yazılmış bir mektup yollamıştı. Bu mektupta Gürsel, A.P.'nin, referandumda seçmenlerine «eğer Anayasa'ya evet derseniz Menderes'i asarlar,» şeklinde telkinde bulunarak «hayır» oyu verilmesini desteklediğine inandığını ifade etmekte ve şöyle demekteydi: «Aslında, sizinki gibi bir kuruluş yolu izlemiş bir partinin başka bir tutumda olması da imkânsızdır, zira partinizin bütün icra komiteleri ve parti emriyle hareket eden bütün teşkilât eski Demokrat Parti unsurlarından meydana gelmiştir.» Gürsel çeşitli beyanatında ve Gümüşpala ile yaptığı iki özel konuşmada, A.P. liderini «uyandırmağa çalıştığını» ama görünüşe göre bunu başaramadığını belirtmişti. «Eğer partinizde esaslı bir temizlik yapılmazsa ve eğer partiniz bütün milletin kötü saydığı yoldan dönmez, demokratik sistemin gerektirdiği namuslu yollara başvurmazsa, ben bile partinizi meşru bir siyasi parti olarak kabul edemem.»

A.P.'de yapılan temizliğin, sadece M.B.K. ile doğrudan doğruya çatışmayı önliyecek kadar olduğu belliydi, zira A.P.'nin Büyük Millet Meclisi temsilcileri içinde, D.P.'ye bağlılıkları herkesce bilinen bazı kimseler de yer alıyordu.

A.P., Mecliste ikinci büyük parti, Senato'da da en bü-

yük parti olunca, buna pek fazla şaşan çıkmadı. Ne var ki, C.H.P. ile birlikte, hükûmeti A.P. kurunca, hemen herkes, birbirine en çok diş bileyen bu iki rakibin sadece silâhlı kuvvetlerin karşı durulmaz zoruyla biraraya gelebilmiş oldukları görüşünde birleşti.

C.H.P. — D.P. kavgasının sürdürülmesi dışında başka meseleler de ortaya çıkar çıkmaz, parti çeşitli gruplara ayrılıverdi. Toplumsal ve ekonomik problemlerin ele alınması zorunluğu doğunca, parti asla müşterek bir görüş ortaya koyamadı. Hatta, seçimlerden sonra aylarca diğer bütün meselelerin geri plâna atılmasına sebep olan, Yassıada sanıklarının affı meselesi bile, parti için birleştirici olmaktan çok bölücü bir rol oynadı. Aslında A.P., af meselesini, diğer meselelerde işbirliğine razı olmak için ileri sürdüğü bir şart haline getirmişti. Ne var ki, silâhlı kuvvetler, af-meselesi üzerinde durulmasını bile reddetti. A.P. Meclis Grupunun bir kısmı, içinde bulundukları çıkmaz durumu anlıyor, bazı aşırılar ise bildiklerinde inat ediyorlardı. Seçimlerden sonraki altı ay içinde, zaman zaman dalgalar halinde A.P.'den istifalar oldu ve istifa eden milletvekilleriyle senatörler, Y.T.P. ve C.K.M.P'nin mûtedilleriyle birlikte bağımsız bir grup teşkil ettiler. Mayıs ayında, A.P. İcra Komitesi, hükûmetin af konusunda bir tâvize yanaşmak için ileri sürdüğü çeşitli şartları kabul edince, A.P. il başkanlarıyla A.P. milletvekillerinin katıldıkları bir toplantıda, aşırılar, mûtedilleri partiden ihraç ettirmeyi başardılar.

Bu esaslar içinde, A.P., 1962 Haziranında C.H.P., Y.T.P. C.K.M.P. ve bağımsızlardan kurulan ikinci koalisyon hükûmetinde yer almadı. A.P.'nın meclisteki görünüşü, etkili bir parti disiplininden yoksun kişiler kalabalığı olmaktan ibaretti.

A.P., büyük bir bölümü D.P.'den miras kalan oldukça geniş ve tecrübeli bir mahallî teşkilât ağına dayanmaktadır, ne var ki, Ankara'daki liderler arasında bir birlik olmadıkça böyle bir temelin ne derece etki sağlıyabileceği belli değildir. Böylesine sudan ideolojik temele dayanan bir partinin uzun zaman yaşayıp yaşayamıyacağı yakın zamanda belli olacaktır.

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ

Yeni Türkiye Partisi (Y.T.P.) 1961 seçim yarışını aldığı oyların sayısı bakımından sonuncu olarak bitirmekle beraber, çıkardığı milletvekili ve senatör sayısı bakımından üçüncü geldi. Parti, liberal ekonomi taraftarları, bazı eski Demokratlar ve çeşitli politik ya da ideolojik sebeplerle C.H.P.'ye cephe almış kimselerden kuruluydu. Y.T.P. çeşitli yönleriyle, Hürriyet Partisi'nin bir ürünüydü. 1961 seçim kampanyasında Y.T.P.'nin esas amacı, şehirli aydın sınıf arasında yaygın bulunan, C.H.P.'nin biricik ilerici parti olduğu inanışına karşı çıkmak şeklinde belirmişti.

Y.T.P.'nin liderleri çoğunlukla profesyonel politikacılar değildi. Bu liderler arasında en çok göze çarpan sima, Ekrem Alican'dı. Ekrem Alican'ın oldukça büyük siyasî tecrübesi vardı; 1954 seçimlerinde Kocaeli'den D.P. milletvekili seçilmiş, 1955'de D.P.'den ihraç edilmiş, Hürriyet Partisi'nden adaylığını koymuş ve başarı kazanamamıştı. M.B.K.'nin kurduğu partiler dışı sivil kabinede, 1960 Aralığına kadar Maliye Bakanlığı yaptı, o tarihten sonra da kendini tamamiyle, parti politikasına atılmak için hazırlanmağa verdi.

1961 Şubat'ından üç ay önce, çoğunlukla eski Hürriyet Partisi'nin eski üyelerinden meydana gelen bir grup, parti faaliyetleri hâlâ serbest bırakılmadığı halde bir balon uçurdu. Bu balonla, içlerinden bazılarının birçok M.B.K. üyesi ve partiler dışı sivil kabine üyeleriyle olan yakın ilişkilerinden yararlanmak istemişlerdi. Bu grubun belli başlı üyeleri, o zamanki Maliye Bakanı Ekrem Alican; Ankara Üniversitesinden profesör Hikmet Belbez; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi eski iktisat profesörlerinden Aydın Yalçın idi. Yalçın aynı zamanda, C.H.P. organı Ulus'un karşısına çıkan belli başlı gazete olarak 27 Mayıs'tan az sonra kurulan Öncü'nün de editörüydü.

O sıralarda M.B.K.'nin, Yalçın ve arkadaşlarından gelen sese kulak verdiklerine hiç şüphe yoktur. Cunta'nın birçok üyesi, ilerki herhangi bir seçim yarışmasında hükmen galip geleceğe benziyen C.H.P.'nin karşısına çıkaracak bir rakip aradıklarını az çok açık bir şekilde belli etmekteydiler. Öte yandan, balonu uçuranlar, cunta yeni kurulacak partinin mutlaka 27 Mayıs ilkelerini benimse-

yeceğinden emin olduğu için, M.B.K.'nin desteğini sağlıyacaklarını hissediyorlardı. Bununla birlikte, parti lideri olma heveslilerinin, durumu yanlış yorumlamış oldukları da çok kısa bir zamanda ortaya çıktı. Bu hatâ, M.B.K.'nin silâhlı kuvvetlerin ve şehirli aydınlar sınıfının büyük kısmının saygı ve güvenlerini kaybetmeleri bakımından onlara çok pahalıya malolan seri halindeki siyasî gaflarının birincisiydi.

27 Kasım tarihli Ankara gazeteleri, Ankara'lı gazetecilerden, profesörlerden, işadamları ve eski milletvekillerinden meydana gelen bir grubun yeni bir parti kuracağı haberiyle çıktı; haberler ayrıca, bu partiye bazı bakanlar ve bazı M.B.K. üyelerinin de gireceğini ima ediyordu. Ne var ki altı bakanın da katıldığı arka arkaya birkaç toplantıdan sonra, M.B.K., parti faaliyetlerini yasak etmiş bulunduğunu bir kere daha açıkça hatırlattı. Kurulması düşünülen yeni parti, demek ki, birçoklarının sandığı kadar yakın değildi M.B.K.'ne. Ankara'da el altından dağıtılan, M.B.K. aleyhindeki bir takım risaleler üzerine bir makaleyi yayımlaması sebebiyle **Öncü** gazetesi kapatılınca, durumun gerçekten de böyle olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Bu makalenin çıkmasıyla, M.B.K.'nin böyle yazıların basılmaması konusundaki emri ihlâl edilmiş oluyordu. Gazetenin kapatılışı, adı geçen grupla M.B.K. üyeleri arasında daha başka sürtüşmelere yol açtı ve aynı gazete, Cemal Gürsel'in memleketi ziyaret eden yabancı gazetecilere verdiği beyanatı, zararlı bir beyanat şeklinde yorumlayınca, Mart ayı içinde ikinci defa kapatıldı.

Y.T.P.'nin programı, partinin birinci derecede önemli amacını, ekonomik kalkınmaya liberal yollardan ulaşma amacını yansıtır. Gerçekten de Alican, partinin durumunu, «ileri bir devletçilik değil, ileri bir liberalizm,» sözüyle belirlemişti.

Y.T.P. her şeyden çok, C.H.P.'nin devletçiliğine muarızdır, bununla birlikte, saldırılarını ekonomiden, C.H.P.'nin kişilerine ve siyasî ilkelerine kaydırmakta da güçlük çekmemektedir. Y.T.P., programında, ferdin çalışma ve hizmetleri dışındaki bütün servet ve gelir farklarının toplumsal âhenk ve dengeye zarar verdiğini, yurttaşların birbirine olan güvenini yıktığını ifade eder. Program de-

vamla, modernleşme ve batılılaşmanın sadece bir biçim meselesi olmadığını, ancak «Ruh ve özde temelli değişikliklerle gerçekleşebileceği» ni belirtir. Partinin devletçilik anlayışı şudur: Devlet, fert inisyatif ve teşebbüsünün ekonomik kalkınmaya en yararlı olacak bir verimlilikte çalışmasını sağlayacak yardım ve desteği garanti eder. Tekellerin gelişmesini önlemek için de, aynı alanlarda çalışan devlet teşekkülleriyle özel teşebbüse aynı ölçülerin uygulanması yolunda gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu görmektedir Y.T.P.

Başka alanlarda Y.T.P. Atatürk'ün temel siyasî ilkeleriyle aynı paralelde ve lâikliğe sıkı sıkıya bağlıdır. Çift meclisi, seçimlerde nisbî temsil usûlünü, grev hakkını v.b. destekler.

Y.T.P. seçim kampanyasında, Alican'ın sık sık üzerinde önemle durduğu gibi, saldırılacak hedef olarak kendine C.H.P.'yi seçmişti. Ekonomik alanda C.H.P.'ye vurup, 27 Mayıs hareketinin politik amaçlarını desteklemek suretiyle, hem eski D.P. oylarını, hem de, ikinci bir «ilerici» partinin çıktığını görecek şehirli aydın sınıfının sempatisini kazanmayı ummuşlardı bu parti liderleri. Parti gerçekten de, eski D.P.'lilerden ve yeni seçmenlerden bir milyonun üstünde oy almayı başardı.

Y.T.P.'nin özellikle C.H.P. karşısında yer alışının en önemli sebebi, Y.T.P.'nin bazı üyelerinin, İsmet İnönü'nün şahsına duydukları, anormal denebilecek kadar büyük antipatidir. Eski Hürriyet Partisi'nin bazı üyelerinin, D.P. karşısında daha güçlü bir muhalefet meydana getirecek şekilde C.H.P.'ye katılmaktansa politikadan ayrılmayı tercih etmeleri vaktiyle bu husumeti ortaya çıkarmıştı, aynı husumeti Y.T.P., 1961 seçimlerinden sonra, C.H.P.'nin yer alacağı bir hükûmete ancak başında İnönü bulunmıyacağına dair söz verildiği takdirde katılabileceğini söylemekle de göstermişti. Y.T.P.'nin 1962 Haziranında ikinci koalisyona, hükûmetin başında İnönü bulunmasına rağmen katılışı, partinin çıkarları yönünden, hiç değilse bir süre için, daha akılcı bir gelişmenin yer aldığına işaretti.

Y.T.P.'nin durumdan gereği kadar yararlanamayışının en önemli sebeplerinden biri, partinin seçim öncesi ça-

lışmalarının uygunsuzluğuydu. Bunu üç örnekle gösterebiliriz. Birincisi, 30 Ağustos'ta, Ankara'da çıkan Y.T.P. organı **Öncü**'nün, General Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı için Y.T.P.'den adaylığını koyacağı mealinde, büyük puntolu başlıkla bir haber yayımlamasıydı. Gerçi bununla, seçimlerden sonra meclis Cumhurbaşkanını seçerken, Y.T.P.'nin General Gürsel'i destekliyeceği anlatılmak isteniyordu ama, **Öncü**'nün meseleyi koyuş tarzı, Gürsel'in kamuoyunda partilerüstü bir kişi olarak yarattığı izlenime zarar verdi. Ertesi gün, Gürsel, Y.T.P.'yle de, başka herhangi bir partiyle de hiç bir ilişkisi bulunmadığını kesin bir dille açıkladı ve davranışı hiç de hoş karşılamadığını belirtti.

Birincisinden daha büyük bir bomba etkisi yaratan ikinci olay da, yine 30 Ağustos'ta, bir basın konferansında, eski Başbakan Adnan Menderes'in büyük oğlu Yüksel Menderes'in Y.T.P.'ye gireceği haberinin verilmesiydi. Gerçi eski D.P. üyelerini saflarına katmak için birçok parti çaba harcıyordu, ama Yassıada yargılamalarının sonuçlanmasına az bir süre kala Y.T.P.'nin attığı bu adım çok aşırı gitmişti. Bununla birlikte Yüksel Menderes, babasının son mektubunda kendisine siyasetten uzak durmasını vasiyet ettiğini söyliyerek adaylıktan çekildi.

Kamuoyunun ilgisini çeken üçüncü olay, genç profesör - politikacı, gazeteci Aydın Yalçın'ın, M.B.K. aleyhtarı propaganda yapmak suçuyla tutuklanıp mahkûm edilişiydi.

1960 güzüyle 1961 seçimleri arasındaki dönemde, Yalçın'ın çıkardığı **Öncü** gazetesi M.B.K. ile günden güne artan çatışmalara girişmişti. Bu çatışmaların en ilgi çekici yönü, bu dönemin başlarında müstakbel Y.T.P. üyelerinin ve özellikle Aydın Yalçın'ın sesine Cemal Gürsel'in büyük bir önemle kulak vermiş olmasıydı. Y.T.P.'nin en sonunda cunta üyelerine yabancılaşmasının belli başlı sebebinin, Y.T.P. üyelerinin uygunsuz davranışları olduğu sonucunu çıkarmamak mümkün değildi.

Y.T.P. özellikle Alican gibi bazı yetenekli iktisatçılara sahip oluşu bakımından, Türkiye'de yapıcı, ilerici bir güç haline gelebilirdi. Partinin — sıradan üyeleri değilse bile — liderleri çoğunlukla dürüst, ilerici kişilerdi. Liderlerinden çoğunun siyasî tecrübeden yoksun oluşu her ne kadar par-

ti için bir dezavantaj ise de, bu eksiklik zamanla giderilebilirdi. Gelişme çabaları içindeki partinin karşısına çıkan en büyük engel, belki de, 27 Mayıs ihtilâli meselesi üzerinde sık sık bölünmelere yol açan değişik ve birbirine zıt unsurlardan meydana gelmiş olmasıydı. Bu karışıklığın bir sebebi de, 1961 seçimlerinden önceki eski D.P. oylarını kapma yarışı sırasında, C.H.P.'den yana veya C.H.P.'ye karşı olma meselesi dışında hemen hemen başka hiç bir mesele üzerinde durulmamış olmasıydı.

CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P.) liderleri 1948'den beri çalışan bir partiye sahip oldukları halde, anlaşıldığına göre tecrübelerinin yetersizliği yüzünden, 1961 seçim yarışlarını sonuncu bitirmekten kurtulamamışlardır. Bu parti, değişik renklere sahip Türk siyaset yelpazesi içinde en muhafazakâr, en dinci kesimin temsilcisidir. D.P.'nin de C.H.P.'nin de muarızıydı.

Sonradan C.K.M.P. haline gelen teşekkül 1948'de D.P.'den ayrılan gayrı memnunlar tarafından Millet Partisi olarak kuruldu. Atatürk zamanında uzun yıllar Genel Kurmay Başkanlığı yapmış, Türkiye'nin biricik Mareşali Fevzi Çakmak gibi tanınmış kişilere sahip olmasına rağmen, C.K.M.P., Demokratların ustalığı ve halktan gördükleri destek karşısında fazla bir şey yapamadı, 1950 seçimlerinde topu topu bir sandalye kazanabildi. 1950'den sonra hızla sağa kayan partinin anti-Kemalist bir parti olduğuna dair hükûmetin kesin inanca sahip bulunduğu konusunda, iyi bilgi alan yabancı gözlemciler ittifak ediyorlardı; bu bakımdan hükûmetin 1953'de partiyi dağıtışını haklı gördüler. Partinin eski liderlerinden daha yetenekli bir politikacı olan Osman Bölükbaşı ertesi yıl Cumhuriyetçi Millet Partisini yeniden kurdu (parti daha sonra ufak Köylü Partisi'yle birleşti) ve 1954 seçimlerinde (1950'deki 265.000 oya karşılık) 425.000 oy almayı başardı. Bu toplam oy miktarı, 1957 seçimlerinde, verilen bütün oyların yüzde 7'si olan 600.000'e yükseldi, ama parti kendisine Meclisteki dört sandalyeyi kazandıran çoğunluğu ancak Kırşehir ilinde sağlayabildi.

C.K.M.P. 27 Mayıs ihtilâlinden sonra, yeni ve biraz fazla şişirilmiş bir önem kazandı; bu, C.K.M.P.'nin, C.H.P. ile birlikte Menderes rejiminden sağ kalabilen biricik parti oluşundan ileri geliyordu. Kurucu Meclis'te C.K.M.P.'ye yirmi bir sandalye verildi. Bölükbaşı, kendisi Meclise girmiyerek, Kurucu Meclis'in partiler dışı hüviyetini koruyacağını söylediği halde son anda kararından cayarak C.K.M.P. Grupunun başına geçti, bu suretle C.H.P. lideri İnönü'yü de aynı yolu izlemek zorunda bıraktı. 1961 seçimlerinde, eski D.P. oylarını kapma yarışına katılan C.K.M.P., toplam oyların yüzde 14'ünü almayı başararak, 1957'de aldığı oyları iki misline çıkardı. Bununla birlikte partinin gücü, Orta Anadolu'daki, Ankara'nın doğusuna düşen aşırı muhafazakâr iller içinde kalmaktan öteye gidemedi.

C.K.M.P. gücünü sadece toplumsal muhafazakârlığından ve çekici kişiliğe sahip birkaç liderden almaktadır. Ankara'nın çıkardığı milletvekilliklerinden sekizini kazanabilmesinin başlıca sebebi, C.K.M.P. Ankara listesini Osman Bölükbaşı ile Muhlis Ete'nin sürüklemiş olmasıydı. bir ihtimal olarak sadece, 1946-50 döneminde D.P. milletvekili, daha sonra da bağımsız bir Demokrat olarak Mecvekili, daha sonra da bağımsız bir demokrat olarak Mecliste bulunan, M.B.K. döneminde de Millî Eğitim Bakanlığı sırasındaki icraatiyle aydınların antipatisini kazanan Ahmet Tahtakılıç gösterilebilirdi. Ağustos ayındaki beşinci C.K.M.P. kongresi, bu iki lider ve taraftarlarının birbirlerini hakaret yağmuruna tutmalarından öteye bir şey ortaya koyamamıştı. Bu kongrede Bölükbaşı büyük bir oy farkıyla tekrar parti başkanı seçilmişti.

C.K.M.P.'nin seçim kampanyası sırasındaki faaliyeti hemen hemen tamamiyle, C.H.P.'ye saldırmaktan ibaret kaldı. Bununla birlikte, öteki partilere de saldırılmaktan geri kalınmadı ve Bölükbaşı'nın Alican'la, Gümüşpala'yla veya önüne çıkan herhangi C.H.P.'li bir hedefle şahsiyet kavgasına girişmediği bir tek gün geçmedi. Seçimlere az kala, General Gürsel, Bölükbaşı'yı, yürüttüğü kampanyanın M.B.K.'nin beklediği ölçülere çok uzak düştüğü konusunda defalarca uyardı. Bu alandaki en mânidar örnek, Bölükbaşı'nın seçim kampanyasının yürütülmesi konu-

sunda şartlar koşarak Ulusal Beyanname'yi imzalamayı reddedişiyle ilgilidir. Bölükbaşı imza toplantısında bulunmayışını önce sağlığının bozukluğu, yorgunluk ve görevlerinin çokluğuyla açıkladı, ama sonradan bir radyo konuşmasında, «metinde benim inançlarımla ve kanun anlayışımla bağdaşmıyan bazı noktalar gördüm,» dedi. Bunun üzerine General Gürsel, Bölükbaşı'nın radyoyu kötüye kullandığı yorumunda bulundu.

Konya'da, «bizi kolumuzdan tutup radyodan atacak hiç bir meşru kuvvet yoktur... Hiç kimseye ve hiç bir makama bir şey borçlu değiliz,» şeklindeki meydan okuyan cevabıyla bir miktar oy kazandığına şüphe bulunmıyan Bölükbaşı'ya karşı M.B.K.'nin daha zorlu bir harekete girişmeyişinin sebebi, muhtemelen, kampanyanın artık sonunun yaklaşmış oluşuydu.

1961 seçimlerinden sonra hükûmeti kurmak için çareler araştırılırken, Bölükbaşı'nın partisi C.H.P.'ye, Adalet Partisinden daha muhalif kesildi. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin Y.T.P. ve A.P. ile işbirliğine gireceğine dair söylentiler dolaştıysa da, silâhlı kuvvetler muhafazakâr bir hükûmet kurulmasını hiç istemiyordu. Yalnız şurasını da belirtmek yerinde olur ki, basında bu söylentiler yer alırken, C.K.M.P., partilerin **hiç biriyle** çalışmak istemediğini belirtiyordu. C.K.M.P. liderlerinin çoğunun muhafazakâr tutumlarında inatla direnişleri yüzünden, af meselesi ve diğer bazı meseleler, partideki mûtedillerin ayrılıp, 1962 baharında ikinci bir Millet Partisi kurmalarına sebep oldu. Hasan Dinçer ile Muhlis Ete önderliğindeki bu yeni parti ikinci koalisyon hükûmetine katıldı. C.K.M.P.'nin geleceği parlak olacağa benzememektedir.

SEÇİM KAMPANYASI

Yassıada kararlarının seçimlerden önce tefhim edilebilmesi için geciktirilen seçim kampanyası resmen Eylül sonunda açıldı. Kampanya faaliyetlerinin oy verme gününden üç gün önce tatil edilmesi seçim kanunuyla hükme bağlanmış olduğundan, kampanya 12 Ekim'de son buldu. Ne var ki, Eylül ayına kadar geciken, sadece radyo konuş-

maları yoluyla yapılan propagandalardı. Bütün partiler, kampanyanın açılışından birkaç ay önce hemen bütün faaliyetlerini seçim üzerinde yoğunlaştırmış bulunuyorlardı. Partiler gerçekten de seçimleri öylesine hırsla bekliyorlardı ki, şu veya bu partinin organı bir gazetenin Cemal Gürsel'in üstü kapalı herhangi bir beyanatını, seçimlerin belirli bir tarihte yapılacağına dair verdiği bir söz olarak yorumladığı sık sık görülen şey haline gelmişti.

Bununla birlikte seçimlerin tarihinden daha da önemli bir mesele vardı; o da seçimlerin hiç yapılmaması ihtimaliydi. Gerçi M.B.K. birçok defa seçimlere gidileceğini ifade etmişti, ama siyasî faaliyetin yavaş yavaş serbest bırakılmasından sonra da silâhlı kuvvetler, halkın aldığı durumu beğenmediğini, yine sık sık ima etmişti. Seçimlerin yapılmaması ihtimalini akla getiren en ciddî işaret, A.P.'nin gelişme şekliydi ve daha önce de belirttiğimiz gibi, M.B.K. birçok kere, Gümüşpala güçlerini, yanlış yol tuttukları konusunda uyarmıştı.

En güç mesele de Menderes'in on yıllık icraatının ne şekilde ele alınacağıydı. Menderes'in basın özgürlüğünü kısıtlamış olmasının tartışma götürür yanı yoktu, ama meselâ iktisadî siyaset gibi başka alanlarda ileri sürülen karşıt fikirlerin de kabul edilebilir tarafları vardı. (Ne var ki, bu konuda bile, 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkan gerçekler yüzünden bazı güçlükler bulunuyordu; zira Menderes'in Türkiye'yi ağır bir borç yükü altında bıraktığını, milletin parasını çarçur ettiğini herkes öğrenmiş bulunuyordu. Bu bakımdan, Menderes'in mali politikasını övmek, kolayca 27 Mayıs aleyhtarı bir davranış olarak kabul edilebilirdi). Bu şartlar altında devrilen rejimin sözünü etmek, son derece hassas bir konuyu kurcalamak olurdu. 22 Ağustos'ta M.B.K., Yassıada yargılamalarıyla ilgili verilecek kararları etkileyebilecek her türlü yayını yasakladı. Eylül'ün ilk haftasında M.B.K., genel olarak geçmiş hakkında herhangi bir yayın yapılmasını yasakladı. Ankara'da yapılan bir törende belli başlı dört partinin liderleri, seçim kampanyasının hangi sınırlar içinde yapılacağını belirliyen bir Ulusal Beyanname'ye imzalarını koydular.

Ulusal Beyanname iki bölüm halinde yayımlandı. Birinci bölümde, partilerin nasıl davranacakları konusunda

verdikleri sözler yer alıyordu. Partiler, «D.P. düşünüş tarzını» benimsemiyeceklerine söz vermişlerdi; Atatürk ihtilâlini bir bütün olarak koruyacaklardı; bölücü siyasi faaliyete girişmiyeceklerdi; gelecek seçimlerin serbestliğinden en ufak şüpheye düşürecek herhangi bir harekette bulunmayacaklardı; hangi parti iktidara gelirse gelsin, âmme hizmetlerini tarafsız bir şekilde yürütecekti; bütün partiler (Komünizm ve ırkçılık gibi) aşırı siyasî akımlara karşı çalışacaklardı v.b.

Beyannamenin asıl büyük etki uyandıran bölümü. Yassıada kararlarının tefhiminden sonra yayımlandı. Beyannamenin bu bölümü hemen hemen bütünüyle Menderes rejiminin lânetlenişine ayrıldığı için, Yassıada kararları verilinceye kadar, bu bölümün mevcudiyeti bile gizli tutulmuştu. Beyannamenin ikinci bölümü, parti liderlerinin General Gürsel'le yaptıkları ve bu sefer Bölükbaşı'nın dâvet edilmediği ikinci bir toplantıdan sonra, 17 Eylül'de yayımlandı. Menderes rejimi ve bu rejimin bütün siyasetinin mümkün olan en ağır şekilde lânetlendiği bu beyannamedeki bütün noktaları partilere kabul ettirebilmek için ne derece bir baskı gerektiği konusunda insan ister istemez düşünüyor.

Kampanya son derece canlı oldu ve akla gelebilecek her türlü propaganda aracına başvuruldu. Başlangıçta M.B.K. bir beyanat vererek, partilere Ulusal Beyannameyi hatırlattı. Adalet Bakanı, kampanyanın yakından izleneceğini bildirdi. Kampanya sırasında M.B.K. üyeleri bazı parti sözcülerini, özellikle de A.P. ve Millet Partisi sözcülerini, kararlaştırılan sınırların dışına çıktıkları konusunda defalarca uyardılar. Bazı A.P. sözcüleri tutuklandılar ve soruşturmalar için İzmir'de alıkonuldular, ama içlerinden bir kısmı seçimlerde kazanınca, ister istemez serbest bırakıldılar.

Kampanya daha çok, refahın artırılacağına, kalkınmanın sağlanacağına, özgürlüğün genişletileceğine dair vaadlerde bulunma yarışması şeklinde geçiyordu. Partilerin programlarından yukarda söz ettik. Bu arada, parti liderlerinin şahsiyet kavgaları da eksik olmuyordu. Hemen hepsi de birbirine saldıran partiler zaman zaman C.H.P.'yi tek başına bırakarak hep birden ona yükleniyor, genellikle

de 1946'dan önceki tek parti döneminden dem vuruyorlardı. Ulusal Beyanname'ye konulan imzalara (ki bu konuda M.B.K. bir seferinde, bu beyannameye imza atan partileri hedef tutarak, «bizim siyasî ahlâktan anladığımız bu değildir,» demek zorunda kalmıştı) ve M.B.K.'nin bütün çabalarına rağmen, kampanya sırasında Menderes rejimi icraatı en büyük mesele haline getirildi. Bu şartlar altında başka şey de beklenemezdi zaten. Belki de bu konuda asıl şaşırtıcı olan şey, kampanya ve seçimler için bu derece az kısıtlamalar konulmuş olmasıydı. Seçim sonuçları, bu meselenin Türkiye için ne derece önem taşıdığını açıkça göstermiştir.

SEÇİM KANUNU

Seçimler, Menderes rejimi zamanında yapıldığı iddia edilen suiistimallerin tekerrürünün önlenmesi için tasarlanan yepyeni bir seçim kanunu ile yürütüldü. Seçimler, Yargıtay ve Danıştay üyelerinin kendi aralarından seçtikleri yedi üyelik bir Yüksek Seçim Komisyonu'nun denetimi altındaydı. Her ilin seçim komisyonu da aynı şekilde, adliyenin en yüksek üyelerinden meydana gelmişti. İl seviyesindeki her seçim komisyonunun başında o il adliyesinin en büyük üyesi bulunuyor ve komisyonda her siyasi partinin bir temsilcisi yer alıyordu. Bu komisyonlar, seçimlerden önce, seçimler sırasında ve seçimlerden sonra, seçim kanununda belirtilmiş bulunan bütün işlevleri yerine getirmekten sorumluydular.

Senato ve Millet Meclisi seçimleri aynı zamanda yürütüldü. Bir partinin her iki odada birden büyük bir güç kazanmasını önlemek için Senato seçimlerinde senatörlerin çoğunluk oyuyla, milletvekillerinin ise nisbî oyla seçilmesi öngörüldü.

SEÇİM SONUÇLARI

Aşağıdaki çizelge, 10 milyonu aşkın seçmenden aşağı yukarı yüzde 82'sinin oy kullandığını göstermektedir. Bu yüzde, 1957 seçimlerine katılma oranından yüksek, fakat 1950 ve 1954 seçimlerindekinden düşüktür:

Seçim Yılı	Seçmen Sayısı	Verilen Oy Sayısı	Yüzde
1950	8.908.824	7.934.449	89.06
1954	10.250.338	9.097.451	88.75
1957	12.111.183	9.334.246	77.15
1961	12.864.299	10.522.446	81.80

Partilerin 1961 Seçimlerinde Kazandıkları Oy ve Sandalye Sayısı:

Parti	Aldığı Oy	Yüzde	Meclis Sandalyesi	Yüzde	Senato Sandalyesi	Yüzde
A.P.	3.527.000	34.8	158	35.1	70	46.7
C.H.P.	3.726.000	36.7	173	38.4	36	24.0
C.K.M.P.	1.415.000	14.0	54	12.0	16	16,7
Y.T.P.	1.392.000	13.7	65	14.5	28	18.6
BAĞIMSIZ	82.000	.8	—	—	—	—
YEKÛN	10.142.000	100.0	450	100.0	150	100.0

İllerin seçimlere katılma oranları arasında büyük farklar olmamıştı. 67 ilin katılma oranı, 17 ilde yüzde 85-89; 37 ilde yüzde 80-84; 10 ilde yüzde 75-79 ve 3 ilde yüzde 70-74'tü. 1957 seçimlerine nazaran 1 milyon kişilik artış (seçime katılışta) üzerinde durulmağa değer. Bu artışın en büyük sebebi, seçimlere duyulan aşırı ilgidir. Buna benzer bir artışın 1950'den sonra, 1954 seçimlerinde de oluşu dikkate değer. 1957 seçimlerinde katılma oranının nispeten düşük oluşu, muhtemelen seçmenlerin D.P.'nin iktidarda kalacağından emin bulunuşları sebebiyle açıklanabilir.

1961 seçim sonuçlarının tahlili, iki nokta üzerine ışık serpmektedir: C.H.P.'nin elde ettiği sonucun hayal kırıcı oluşu ve eski D.P. oylarının dağılışı. C.H.P.'nin gerek teşkilât bakımından gerek ideolojik bakımdan çok çetin bir savaş vermesi gerektiği konusunda sebepler daha önceki bölümlerde tartışılmış bulunuyor. 1961 seçimleri sonucu, bu savaşın ne şiddetli olacağını göstermekteydi. 1961 seçimlerinde, 1957 seçimlerine katılan seçmen sayısına oranla 1 milyonluk bir artış olmasına rağmen, C.H.P. dört yıl öncekine oranla daha az oy almıştı. Bölgelere göre yapı-

lan bir tahlil, C.H.P. oylarında ulus çapında bir düşüş olduğunu göstermekteydi.

1957'den 1961'e Kadar Toplam Oy Miktarlarıyla C.H.P.'nin Aldığı Oy Miktarlarındaki Değişme (Bin oy)

BÖLGE	1957'den 1961'e Kadar Oylardaki Artış	1957'den 1961'e Kadar C.H.P. Oylarındaki Değişme
Marmara	+ 212	+ 55
Ege	+ 84	+ 3
Karadeniz	+ 123	— 27
Güneydoğu Anadolu	+ 48	— 5
Doğu Anadolu	+ 150	— 33
Orta Anadolu	+ 221	— 24
Batı Anadolu	+ 59	+ 12
Güney Anadolu	+ 82	— 18
YEKÛN	+ 979	— 37

Bu genel düşüşte biricik önemli istisna, Marmara bölgesindeki artış, İstanbul'un verdiği oylardan gelmektedir, ama burada bile C.H.P. eklenen 104.000 oyun sadece 22.000'ini alabilmişti. Balıkesir ilindeki artış ise, burada büyük miktarda askerî hava personelinin bulunuşundan, yani ilk defa oy kullanma hakkına sahip olan subayların oylarından gelmekteydi.

Aşağıdaki çizelgede gösterildiği üzere, C.H.P. şehirlerde de köylerdekinden fazla bir varlık ortaya koyamamıştı ki, bu da oldukça mânidardı. Çizelgede yer alan on büyük şehirde C.H.P.'nin aldığı oylar, 1957 yılındaki yüzde 41.3'ten, 1961'de yüzde 37.1'e düşmüştür, buna karşılık köylerden aldığı oylarda ise yüzde 40.9'dan yüzde 36.7'ye bir düşüş olmuştu. Seçim sonuçlarının en sürprizlisini Ankara vermişti. D.P.'nin açıkta kalan oylarının Ankara'da C.K.M.P.'ye gidişinin başlıca sebebi, Ankara listesinde Osman Bölükbaşı ile, Muhlis Ete'nin bulunuşlarıydı. Buna rağmen, onlardan daha çekici adaylara sahip olan C.H.P.'nin daha fazla başarı göstermesi bekleniyordu. Adana'daki oy düşüşünü C.H.P.'nin öncelikle ele alması ve bu konu üzerinde önemle durması gerekirdi; zira Adana, İnönü'den sonra

C.H.P.'ye en çok oy kazandıran Kasım Gülek'in memleketiydi.

1957-1961 Arasında On Büyük Şehirde Toplam Oylarda Ve C.H.P. Oylarındaki Değişiklik (Bin oy)

ŞEHİR	1957'den 1961'e Kadarki Oy Artışı	C.H.P. Oylarında 1957'den 1961'e Kadarki Değişme
İstanbul	+ 104	+ 22
Ankara	+ 79	+ 2
İzmir	+ 36	+ 7
Adana	+ 19	— 17
Bursa	+ 29	+ 9
Konya	+ 39	— 5
Samsun	+ 31	— 6
Eskişehir	+ 15	+ 3
Erzurum	+ 37	+ 1
Kayseri	+ 14	+ 3
YEKÛN	+ 393	+ 18

Elde daha ayrıntılı bilgi olmadan, yeni seçmenlerinin karakterini tâyin etmenin, bunların yeni yetişmiş genç seçmenler mi, yoksa seçme hakkını yeni kullanan yaşlı seçmenler mi olduğunu anlamanın imkânı yoktu. Muhtemelen her ikisinin karışımı da olabilirdi. Yeni seçmenlerin yüzde kırkı yukarıdaki listeye giren on büyük şehirde toplanmış bulunuyordu. Bunların büyük bir kısmının da, köylerden şehirlere akın etmekte olan az gelirli gruplardan meydana gelmiş olması mümkündü. Bunlar, Bursa, İzmir, Samsun, İstanbul, Ankara, Konya, Adana ve Eskişehir'de A.P. ile C.K.M.P.'yi desteklemişler, sadece Konya ve Erzurum'da yeni oyların büyük kısmı Y.T.P.'ye gitmişti; Y.T.P.'nin de C.H.P. dışında «ilerici» denilebilecek biricik parti olması mânidardı. Oyların dağılışının ortaya çıkardığı muhafazakâr eğilim, Demokrat Parti'nin düşük gelirli grupları elde etmekte gösterdiği faal çabalarla, aynı zamanda köylerden şehirlere akan nüfusun okul, ev, iş ve diğer ihtiyaçlarını karşılayarak onları yeni çevreleri içinde eritmeğe Türk şehirlerinin genellikle muvaffak olamaması ile açıklanabilir. Tabii, bu, bugünden yarına halledi-

lebilecek bir problem değildir. Durum böyle devam ettiği sürece, şehirlere akan nüfusun, Atatürk reformlarının temsilcilerinden çok, muhafazakârların ve fırsatçıların etkisi altında kalmaları olağandır.

Seçmenlik çağına yeni ulaşanların hiç değilse bir kısmının C.H.P.'yi desteklemiş olmaları üzerinde de durup düşünmek gerekir. Öğrenciler, hep ihtilâlin ön saflarında bulunmuşlardı, bu bakımdan, gençlerin şehirlerde C.H.P.'ye karşı oy kullanmış olmaları düşünülemezdi. Bu ruhun kasaba ve köylerdeki genç seçmenlere ne derece aktarılmış olduğu pek kestirilemezse de, öğretmenlerin ihtilâli kuvvetle desteklediklerine bakarak, kasaba ve köy gençleri arasında da C.H.P. taraftarı bir ruhun hiç değilse bir dereceye kadar yayılmış olabileceği sonucunu çıkarmak mümkündü. Eğer bu tezimiz doğruysa, o takdirde C.H.P.'nin kaybettiği seçmenleri, kendisini 1957'de desteklemiş olanlar arasında aramak lâzım gelirdi.

Seçim sonuçları üzerine ışık tutan bir başka soru da, eski D.P. oylarının ne olduğudur. Seçim sonuçları genel olarak, aşağıdaki çizelgeden de anlaşılacağı gibi, partiler arası oy dağılımında, 1957'dekine oranla daha dengeli bir farklılaşma ortaya koymaktadır.

Bu dağılış şekli beklenmedik bir şeydi. Demokratların en açık mirasçısı olan Adalet Partisi, D.P.'nin teşkilâtını miras almakla beraber, Menderes rejiminin gücünün doruğuna ulaştığı zaman aldığı oylara denk bir oy kazanmasını beklemek aşırı iyimserlik olurdu. Eski D.P. oylarının bölgesel mi, yoksa başka biçimde bir dağılış mı gösterdiğini ortaya koymak bakımından, yine de seçim sonuçları bize esaslı bilgi vermektedir.

Buna göre, eski D.P. oylarını yeni oylardan ayırmağa çalışmak da mümkündür. Diğer bütün faktörler aynı kalmış olsaydı, A.P., esk iD.P. oylarını; Y.T.P. eski Hürriyet Partisi oylarını alır, C.K.M.P. ile C.H.P. de kendi eski oylarını korurlardı diye bir hipotez ileri sürersek, bölgelere göre bir yükseliş ve düşüş karşılaştırması yapabiliriz.

Böyle bir analiz sonucunda, rakamlar, seçimlerden önceki dönemde ortalıkta dolaşan dedikoduları, yani A.P., C.K.M.P. ve Y.T.P. nin, birbirlerine karşı kampanyaya girişmeyip, bütün güçlerini C.H.P. yi yenmek için harcama

1950-1961 Türk Seçimleri Sonuçları

(Rakamlar bin üzerinden)

	1950	Yüzde	1954	Yüzde	1957	Yüzde	1961	Yüzde
C.H.P.	3.159	40.0	3.215	35.3	3.764	40.9	3.726	36.7
D.P.	4.275	53.5	5.151	56.6	4.395	47.7	—	—
A.P.	—	—	—	—	—	—	3.257	34.8
C.K.M.P.	266	3.3	425	4.9	660	7.2	1.415	14.0
H.P.	—	—	—	—	347	3.8	—	—
Y.T.P.	—	—	—	—	--	—	1.392	13.7
DİĞERLERİ	259	3.2	306	3.2	40	4	82	.8
YEKÛN	7.995	100.0	9.097	100.0	9.205	100.0	10.142	100.0

1957 - 1961 Seçimleri Arasında Bölgelere Göre Net Kazançlar ve Kayıplar (Rakamlar Bin Oy Üzerinden)

Bölge	D.P. - A.P.	C.H.P.	C.K.M.P.	H.P. - Y.T.P.	Diğerleri	Net Değişiklik
Marmara	— 123	+ 55	+ 117	+ 131	+ 32	+ 212
Ege	+ 79	+ 3	+ 27	— 27	+ 2	+ 84
Karadeniz	— 69	— 27	+ 80	+ 134	+ 5	+ 123
Orta Anadolu	— 234	— 24	+ 292	+ 177	+ 9	+ 220
Batı Anadolu	— 54	+ 12	+ 116	— 16	+ 1	+ 59
Güney Anadolu	+ 26	— 18	+ 17	+ 50	+ 7	+ 82
Doğu Anadolu	— 271	— 33	+ 51	+ 383	+ 6	+ 136
G. Doğu Anadolu	— 235	— 5	+ 65	+ 216	+ 7	+ 48
TOPLAM	— 881	— 37	+ 765	+1048	+ 69	+ 964

hususunda, hiç değilse gayrı resmî bir anlaşmaya vardıklarını doğrulamaktadır.

Seçimler hangi tarafa yönelirse yönelsin, yapılan tahlillerde daima şu sonuç çıkmaktadır: Türk ulusu yüzeyde dört bölüme, ama temelde sadece iki bölüme ayrılmıştır.

Bu kutuplaşmayı belki değiştirebilecek bazı etkenler vardır. Bunlardan biri, bazı önemli kişilerin — ya da hâtıralarının — eninde sonunda unutulacak olması, diğeri de, D.P. — C.H.P. rekabeti dışında başka meselelerin yavaş yavaş ön plâna geçmesiyle, çeşitli partilerin çıkarları arasındaki ayrılıkların da artmasıdır. Böyle bir değişiklik hızlı olmıyabilir. Afla ilgili meselelerin kısmen üstesinden gelinişinde — ki ancak bu sayede ikinci koalisyon hükûmetinin kurulması mümkün olabilmiştir — muhtemelen en büyük rolü oynıyan, silâhlı kuvvetler tarafından uygulanan dış baskı olmuştur. Nitekim, sosyal ve ekonomik politikayla ilgili daha kesin meseleler üzerinde bir tutum alma zorunluğu doğunca, A.P. ve C.K.M.P. hemen büyük bir iç buhranla karşı karşıya kaldılar ve böylelikle de programlarının ne kadar çürük temeller üzerine oturtulduğunu göstermiş oldular. C.H.P.'nin de başı derttedir. Kabaca, reformcularla reform aleyhtarları arasındaki ayrılık diye tarif edebileceğimiz derin uçurum gerçekten de kapatılabilir ya da bu mesele, diğer partilerin daha kesin meseleleri ele almak üzere kendilerine yeniden bir çekidüzen vermeleriyle, geri plâna itilebilirse, ilerici ve mütedil unsurlar C.H.P. için — özellikle şehirli aydın sınıfı içinde — Demokratların vaktiyle meydana getirmiş olduğundan çok daha korkunç bir mücadele unsuru teşkil edebilirler.

Adı	Rütbesi	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Harb Okulundan Mezun Olduğu Yıl
Kaplan, Mustafa (1)	Yarbay	1923	Drama (Mak.)	1942
Karaman, Suphi	Yarbay (5)	1922	Bayburt	1941
Okan, Sezai	Yarbay (6)	1917	İstanbul	
Yıldız, Ahmet	Yarbay (5)	1921	Sürmene	1941
Çelebi, Emanullah	Binbaşı (Hava) (7)	1926	Yalova	1947
Erkanlı, Orhan (4)	Binbaşı	1924	Kırşehir	1944
Ersü, Vehbi	Binbaşı (8) (5)	1918	Erzincan	1939
Gürsoytrak, Suphi	Binbaşı (6)	1925	Ankara	1945
Kaplan, Kadri	Binbaşı	1922	İstanbul	1940
Karan, Muzaffer (4)	Binbaşı	1917	İstanbul	1938
Köseoğlu, Münir (4)	Önyüzbaşı (Deniz)	1923	Sakarya	1943
Özgüneş, Mehmet	Binbaşı	1921	Kayseri	1943
Özgür, Selâhattin	Önyüzbaşı (Deniz) (9)	1925	İstanbul	1944
Özkaya, Şükran	Binbaşı	1925	Antalya	1943
Soyuyüce, Şefik (4)	Binbaşı (7)	1924	Sivas	1943
Taşer, Dündar (4)	Binbaşı	1925	Gaziantep	1944

M.B.K.'nin Karakteri

Adı	Rütbesi	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Harb Okulundan Mezun Olduğu Yıl
Gürsel, Cemal	Orgeneral	1895	Eruzurum	1916
Özdilek, Fahri	Orgeneral	1898	Bursa	1916
Madanoğlu, Cemal	Tümgeneral (1)	1907	Eşme (Uşak)	1926
Baştuğ, İrfan	Tuğgeneral (2)	1908	Van	1929
Ulay, Sıtkı	Tuğgeneral (2)	1907	İzmir	1930
Acuner, Ekrem	Albay	1916	Tokat	1935
Ataklı, Mucip	Albay (Hava) (3)	1919	Erzurum	1940
Köksal, Osman	Albay	1916	Selânik	1933
Kuytak, Fikret	Albay	1915	Ankara	1936
Küçük, Sami	Albay	1916	Drama (Makedonya)	1938
Tunçkanat, Haydar	Albay (Hava)	1921	Bandırma	1941
Türkeş, Alparslan (4)	Albay	1917	Kıbrıs	1938
Yurdakuler, Muzaffer	Albay	1915	İstanbul	1936
Aksoyoğlu, Refet	Yarbay	1914	Yozgat	1936
Aksoyoğul, Rafet	Yarbay (5)	1921	İstanbul	
Kabibay, Orhan (4)	Yarbay (6)	1918	İstanbul	1937

Adı	Rütbesi	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Harb Okulundan Mezun Olduğu Yıl
Baykal, Rıfat (4)	Yüzbaşı	1926	İzmir	
Er, Ahmet (4)	Yüzbaşı	1927	Akhisar	1949
Esin, Numan (4)	Yüzbaşı	1929	Biga	1949
Karavelioğlu, Kâmil	Yüzbaşı (10)	1927	Antalya	1949
Özdağ, Muzaffer (4)	Yüzbaşı	1933	Kayseri	1950
Solmazer, İrfan (4)	Yüzbaşı	1925	Gönen	

(1) 1960 Ağustosunda Korgeneralliğe terfi etti.
(2) 1960 Ağustosunda Tümgeneralliğe terfi etti.
(3) 1961 Ağustosunda Tuğgeneralliğe terfi etti.
(4) 1960 Kasımında «radikal» grupla birlikte atıldı.
(5) 1961 Ağustosunda Albaylığa terfi etti.
(6) 1960 Ağustosunda Albaylığa terfi etti.
(7) 1961 Ağustosunda Yarbaylığa terfi etti.
(8) 1960 Ağustosunda Yarbaylığa terfi etti.
(9) 1961 Ağustosunda Deniz Binbaşılığına terfi etti.
(10) 1961 Ağustosunda Binbaşılığa terfi etti.

VI.

HÜKÛMET İDARESİNDE ASKERLER

24 Haziran, 1960'da Türkiye Büyük Millet Meclisi salonunda, Millî Birlik Komitesi'nin otuz sekiz üyesi, General Gürsel'in ardından teker teker kürsüye çıkarak, Türkiye radyoları kanalıyla bütün ulusa duyurulan andı içtiler.

Aynı şekilde and içmiş başka askerî cuntaların aksine, M.B.K., Anayasa hükûmetinin yeniden kuruluşu önceden tahmin edildiği gibi iki-üç ay değil, on sekiz ay sürdüğü halde, sözünü tuttu. Bu on sekiz ay içinde M.B.K., hiç aksamadan, seçimlerin bir an önce yapılmasını sağlıyacak bir yola yöneldi — veya yöneltildi — öyle ki artık bir kere bu yola girdikten sonra, silâhlı kuvvetler için bu ana yoldan ayrılmak veya seçimleri geciktirmek — böyle bir şeyi istese bile — gittikçe daha zor bir iş haline geldi. Aralık ayında M.B.K.'den «on dört radikal» üyenin atılışı, Ocak ayında Kurucu Meclis'in toplanışı, Temmuz'da yeni Anayasanın referanduma sunuluşu, ancak, Türk politikasının merkezi olan şehirli aydınlar sınıfıyla fiilen çatışma bahasına dönülebilecek bir yolda aşılan önemli merhalelerdi. Bununla beraber, iktidarın sivillere iade edilişinin sebepleri, sadece M.B.K.'nin bir hareketi olmaktan çok daha karmaşıktır. Gerçekten de, **M.B.K. iktidarı devrettiği sırada, gerek silâhlı kuvvetlerin geri kalan bölümü üzerinde, gerek siyasî partiler üzerindeki kontrolünü kaybetmiş bulunuyordu.** Bu bölümde, M.B.K.'nin kontrolü nasıl ve neden kaybettiğini; M.B.K.'nin Türk siyasî hayatına olumlu ve olumsuz katkılarının neler olduğunu; bu hususların gelecekte ne gibi sonuçlar doğurabileceğini değerlendirmeğe çalışacağız.

Gerek M.B.K. döneminin sonuçlarını değerlendirirken gerek M.B.K.'ni başka az gelişmiş ülkelerdeki askerî rejimlerle karşılaştırırken, Türkiye'nin kendine özgü durumunu çeşitli yönlerden göz önünde bulundurmak gerekmektedir. (1)

Herşeyden önce, 1960'da Türkiye'de iktidarı alan ordu, yenilmiş bir ordu olmadığı gibi, iktidarı ele geçirme hırsının doğmasına yol açacak çeşitli bozukluklara da (bu meselâ, Mısır'daki Nasır rejimi için söylenebilir) sahip değildi. Türk ordusunu, ulusu kendi anladığı biçimde yeniden kurmağa sevkeden en önemli şey, ulusal veya kişisel haysiyetin kaybedilmiş olduğu duygusu da değildir. İkinci olarak, Türkiye'de ordu ne yeni orta sınıfın öncüsü, ne de uygulama yetenekleri sayısı veya bakımından bu sınıfın bir parçasıydı. Tam tersine, en dikkate değer noktalardan biri de, ihtilâlden sonra bile birçok subayların, ordunun asıl görevinin kışlada olduğu fikrini muhafaza etmeleridir. Üçüncüsü, ihtilâl, Pakistan'da olduğu gibi, sivil siyasetin tümüyle itibarını kaybedişinden de doğmamıştır. Türk politikacılarından özlü bir grupun ihtilâlden sonraya kalabilmeleri, bunların, devlet idaresinde meşrö bir söz hakkına sahip olabileceklerini ve olduklarını ifade eder. Dördüncü olarak, Türk ordusunun siyaset dışında kalma geleneği vardır ve her nekadar ihtilâlle bu geleneğin inkâr edildiği ileri sürülebilirse de — ki bu meseleyi aşağıda tartışacağız — bu geleneğin 1960—61'de Türk ordusunun çoğunluğunun düşüncesinde önemli bir rol oynadığı genellikle kabul edilmektedir. (2)

---

(1) Askerlerin siyasî rolleri üzerine yazılan önemli bir eser, John J. Johnson'ın son zamanlarda çıkan The Role of the Military in Underdeveloped Countries **(Princeton University Press, 1962) adlı kitabı, bir takım uzmanlar tarafından yapılan bölgesel ve genel çalışmaları içine alışı bakımından bu alana ışık tutmaktadır.**

(2) Türk ordusunun politikadan ayrılış tarihi, Atatürk'ün bu iki kurumu birbirinden ayırmak için güçlü

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ'NİN KARAKTERİ

M.B.K. üyelerinin rütbeleri, doğum yeri ve tarihleriyle Harb Okulu'ndan mezun oldukları tarih hakkında bilinen ayrıntılar, onların, silâhlı kuvvetlerin geri kalan üyelerinden farklı olduklarını gösteren hiç bir şey ortaya koymamaktadır. M.B.K. üyelerinin sadece on biri İstanbul, İzmir ve Ankara şehir bölgelerinden gelmedir. Doğum tarihleriyle Harb Okulu'ndan mezuniyet tarihleri karşısında rütbelerini gösteren diyagramlar, M.B.K. üyeleri içinde sadece birkaçının yaş ve kıdem bakımından kendi rütbe

---

tedbirler aldığı döneme dayanır. Bu ayrılışı başlatanın Atatürk oluşu ve ayrılışın modern Batılı uluslardaki ayrılışa uygunluğu, bugünkü Türk subaylarının düşünüşüne bu geleneğin iyice yerleşmesine sebep olan başlıca iki sebeptir. Atatürk'ün orduyu bilinçli bir şekilde politikadan ayırışı ve bu ayırışın sürekli bir gelişme içinde bir gelenek halini alışı, World Politics **(Temmuz 1959) adlı kitapta Dankwart A. Rustow tarafından, «Ordu ve Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu,» başlıklı yazıda;** Land Reborn **(Ağustos 1960) adlı kitapta Frederick W. Frey tarafından, «Türk Politikasında Silâhlar ve Askerler,» başlıklı yazıda tartışılmıştır. (Ayrıca bak.** The Military in the Middle East: Problems in Society and Goverment **adlı, Sydney Nettleton Fisher tarafından hazırlanıp, 1963'de Ohio State University Press tarafından yayımlanan kitapta, A. Rustow'un, «Orta Doğu Toplum ve Siyasetinde Askerler,» başlıklı yazısı). Atatürk'ün attığı bu adımın önemine Manfred Halpern de işaret etmektedir: «Ordu yönetimini sivil yönetime aktarmada Atatürk'ün koyduğu örnek, 1961 Kasımında General Gürsel'in de aynı yolu izlemesinde son derece önemli bir etken rolü oynamıştır...» Johnson ed.'nında, s. 308, «Orta Doğu Orduları ve Yeni Orta Sınıf.» Daniel Lerner ve Richard Robinson tamamiyle aksi görünüşü savunarak, birçok Türk subayının, politikadan uzak tutulmalarını haklı bulmadıklarını iddia etmektedirler ki, bu iddia benim kanaatimce çok yanlıştır.** (World Politics, **Ekim 1960, «Kılıçlar ve Saban Kulakları: Modernleştirici Güç Olarak Türk Ordusu,» özellikle, s. 39-44.**

grubunun dikkati çekecek kadar ilerisinde veya gerisinde olduğunu ortaya koyuyor. Biri hariç, hepsi de Harb Okulu'ndan 18 ile 22 yaşları arasında mezun olmuşlardır. Babalarının meslekleri, onların Türk subayları camiasına gelenekseł yollardan katıldığını göstermektedir: haklarında ayrıntılı bilgi sahibi olduğumuz 27 üyeden 12'si subay çocuğu; 4'ü memur çocuğu: 4'ü iş adamı çocuğu, 7'si de çeşitli meslek gruplarında bulunan kimselerin çocuğudur. M.B.K. üyelerinden 22'si, okul dönemi, askerlik dönemi içinde ya da seyahat amacıyla yurt dışına çıkmış (sadece 7'si hiç yurt dışına çıkmamıştır, 9'u hakkında da bilgi edinilememiştir) ve en aşağı 5'i de Kore'deki Türk Tugayında hizmet görmüştür. İçlerinden yirmisi, bir dereceye kadar yabancı dil bilmektedir. (Yedisi, İngilizce, üçü Almanca, biri Rusça, biri İspanyolca bildiğini; ikisi hiç yabancı dil bilmedini ifade etmiş, on altısı hakkında ise bilgi elde edilememiştir).

Bu otuz sekiz üyenin nasıl olup da biraraya gelerek komiteyi kurdukları henüz tam olarak bilinmemektedir. İçlerinden sekizinin (Ataklı, Çelebi, Erkanlı, Karavelioğlu, Soyuyüce, Türkeş, Yıldız ve Yurdakuler) **Cumhuriyet** gazetesinde çıkan beyanlarına göre, ihtilâli plânlamada asıl faaliyet gösterenler bunlarmış; ne var ki, başkalarının da işin içinde bulunduğu farzedilebilir ve bu faraziye büyük bir ihtimalle yanlış olmaz. Bununla beraber, bu bilgilerin esası, çeşitli yayımlardaki bağımsız hikâyelerin teker teker incelenmesi sonucunda gün ışığına çıkacaktır. Komite üyelerinin çoğunun, Ankara ve İstanbul'un kilit noktalarında bulunan ve darbenin emniyetini sağlamak için yardımlarına ihtiyaç duyulan kişiler arasından seçildiği anlaşılmaktadır. Fahri Özdilek, İstanbul Sıkıyönetim Kumandanı idi. Onun ihtilâli desteklemesi sayesinde, İstanbuldaki harekât kansız başarıldı. Sıtkı Ulay, 27 Mayıs'tan az önce, Menderes hükûmetinin güttüğü politikayı değiştirmesi için son ihtar mahiyetindeki Harb Okulu öğrencileri yürüyüşünün sahneye konduğu Harb Okulu'nun kumandanıydı. Osman Köksal, Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Kumandanlığı gibi bir kilit mevkide bulunuyordu. Erkanlı, Karan ve Özkaya, İstanbul ve Ankara'da önemli zırhlı birliklere kumanda ediyorlardı. M.B.K. üye-

lerinden en aşağı yedisi, 27 Mayıs'tan önce Genel Kurmay'da önemli mevkilerde bulunuyorlardı; içlerinden bazılarının personel dairesinde görevli oluşları, sempatizan mesiekdaşlarını stratejik noktalara atama işini kolaylaştırmıştı.

Bu gibi çalışmaların yanısıra, M.B.K. üyeleri aralarında yaptıkları görüşmelerde, Türkiye'nin başta gelen meseleleri saydıkları hususları da tartışmaktaydılar. Hepsi de en başta eğitim meselesi üzerinde duruyor, ancak belirli konuların önem dereceleri üzerindeki görüşlerinde ayrılıklar ortaya çıkıyor, kimi ilk öğretime, kimi tatbiki eğitime, kimi de üniversitelere önem verilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Hepsinin de en acele olarak ele alınması gerektiğinde birleştikleri nokta, Köy Enstitülerinin bir an önce açılması meselesiydi. (1) Bu görüşmelerde, üzerinde en çok durulan ikinci mesele de toprak reformu ve iktisâdî kalkınmaydı. Bu iki problemi, vergi reformu, «köy kalkınması», orman dâvası, sağlık meseleleri, «törel» ve «kültürel» yetersizlik meselesi, tarımın modernleştirilmesi ve siyasî partilerin yeniden bir düzene sokulması meselesi izliyordu. M.B.K. üyelerinden sadece dördü, din reformunu da Türkiye'nin en âcil meseleleri içine sokuyordu.

M.B.K. üyelerinin, ulusun siyasî durumu üzerine ilk defa ne zaman eğildikleri konusunda verdikleri bilgi de

---

(1) Köy Enstitüleri, 1938 - 1950 arasında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde faaliyet göstermiş, öğretmen yetiştiren enstitülerdi. Bu enstitülerin amacı, istidatlı öğrencileri köy okullarından alıp, kendi yuvalarından fazla uzaklaştırmadan esaslı bir eğitimden geçirmek ve öğretmen olarak tekrar kendi köylerine göndermekti. En başta, zamanın Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in çabalarıyla, Köy Enstitüleri dikkati çekecek bir başarı gösterdi; nitekim bu okullardan mezun olanlar bugün de Türkiye'nin eğitim dâvasına mükemmelen hizmet etmektedirler. Enstitüler, Demokrat Parti döneminde, aralarına solcuların sızdığı iddiasıyla kapatıldı, ne var ki, gözlemcilerin çoğu, bu okulların kapatılışında daha çok partizanca politik düşüncelerin rol oynadığı kanaatindedir. Enstitülerin yeniden açılması için bugün kuvvetli bir akım vardır.

ilgi çekicidir. Bu konuyu tartışanların büyük çoğunluğu, dönüm noktası olarak 1954 yılını gösteriyor, yine büyükçe bir grup ise, yavaş yavaş tedirgin olmağa başladıkları tarihin ta 1950'ye kadar dayandığını ileri sürüyordu. (1) Yalnız içlerinden biri, 1960'dan önce, bir askeri harekâtı hiç aklına getirmediğini belirtti. En kesin beyanatı Muzaffer Karan verdi ve ihtilâle ta 1954'ten beri hazırlıklı olduğunu, o zamandan beri arkadaşlarıyla bu konuda gizli gizli görüştüğünü söyledi.

Yönetici olarak gerçekleştirmeyi amaç edindikleri işler konusunda, M. B. K. üyelerinin ifadeleri arasında çok farklar bulunuyordu. İçlerinden birçoğu, 1960 ihtilâlinin, Atatürk ihtilâlinin bir devamı ve başlıca amacının ulusu tekrar Atatürk'ün yoluna sokmak olduğunu ifade ediyordu. Yine birçoğu, kendi kanaatlerine göre Atatürk ihtilâlini Türk köylüsüne iyice anlatamamış ve köylünün desteğini sağlayamamış olan sivil politikacıların çalışmalarını hiç beğenmediklerini belirtiyordu. Sık sık tekrar ettikleri bir tema da, eğitim ve iktisadî kalkınma gibi alanlarda ulusal hedeflerin tâyini idi; bu esas hedefler tâyin edildikten sonra, partiler metod ve siyasetlerini bu temel üzerine kuracaklardı. Her nekadar çoğu, iktidar sürelerinde gerçekleştirmeyi amaç edindikleri hedefler konusunda mütedil görüşler ileri sürmüşse de, içlerinde ihtiraslı fikirler ortaya atanlar da vardı. Ahmet Yıldız, oy peşinde koşan siyasî partilerin yapamadığını kendilerinin yapacaklarını, meselâ orman dâvasını ele alacaklarını, vergi sistemini değiştirecekierini, parti teşkilâtları ve eğitimi düzene sokacaklarını ısrarla belirtiyordu. Sivillerin davranışlarından en çok hayal kırıklığına uğramış M.B.K. üyesi olduğu anlaşılan Muzaffer Özdağ, «bundan sonra Ulusun ve Cumhuriyetin en güçlü garantörünün ordu olacağına» and içiyordu. Bununla birlikte, gazete röportajları henüz, M.B.K. üyelerinin her biri hakkında değerlendirme yapabilmek

---

(1) 1954 yılına ait, kendilerini ihtilâl düşüncesine yönelten belirli bir olay göstermediler. Hatırlanacağı üzere, 1954 yılı, Menderes rejiminin, basın, üniversite ve muhalefetin özgürlüklerini kısıtlayıcı bir eğilim göstermeğe başladığı zamandır.

için gerekli birçok malzemeyi içine alamıyacak kadar erken ve dağınıktı. Komitenin on dört radikal üyesiyle geri kalan üyeleri arasında, amaçlar ve amaçlara ulaştıracak yollar konusundaki önemli görüş ayrılıkları (ki on dörtler'in M.B.K.'dan atılmasına bu ayrılıklar yol açmıştır) henüz açıkça bilinmiyordu.

M.B.K.'nin otuz sekiz üyesi içinde hiç değilse üçü, M.B.K. iktidarı süresindeki birçok olaylar yönünden bir eksen önemine sahipti. Bu üç kişi, Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Alparslan Türkeş'tir.

GENERAL CEMAL GÜRSEL

General Gürsel 27 Mayıs sabahı İzmir'deki evinden alınıp, uçakla Ankara'ya götürülerek, M.B.K.'nin başına getirildi. Ordu tarafından sevildiği, Menderes'e muhalif olduğu bilindiği için, bu mevkie getirilişi tabiiydi.

1895'de Doğu Anadolu'da, Erzurum'da doğan Gürsel, ilk ve orta öğrenimini sivil okullarda tamamladıktan sonra, Harb Okuluna girdi. I. Dünya Savaşı'nda, Çanakkale'de ve Filistin cephesinde savaştı. İstiklâl Savaşında Batı cephesinde çarpışan Gürsel, gösterdiği cesaret ve kahramanlıktan ötürü birçok madalya kazandı. 1929'da Harb Akademisinden mezun oldu. Ordunun çeşitli kademelerinde hizmet ettikten sonra, 1946'da tuğgeneralliğe terfi etti. 1954'den 1956'ya kadar, İzmir'deki, İkinci Askerî Bölge Kumandanlığında bulundu. 1957 yılında, Orgeneral rütbesiyle Türk Kara Kuvvetleri Kumandanlığına atandı ve 3 Mayıs 1960 tarihine kadar bu mevkide kaldı.

Bu tarihe kadar Cemal Gürsel'in adını, ordu dışında ancak birkaç sivil biliyordu. 3 Mayıs tarihinde Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes eliyle hükûmete bir mektup gönderen Cemal Gürsel, polislerin öğrencilere yaptıkları muameleyi, ordunun siyasî amaçlarla kullanılmasını protesto etti ve siyasî durumun yoluna girmesi için hükûmetin ne gibi tedbirler alması gerektiğini bildirdi. Bu tedbirler içine, basının ve muhalefetin faaliyetini incelliyen Tahkikat Komisyonu'nun dağıtılması, Ankara ve İstanbul valilerinin değiştirilmesi, üniversite olaylarıyla il-

gili olarak tutuklanan gazetecilerle öğrencilerin serbest bırakılması, ayrıca, antidemokratik kanunların kaldırılması, dinin politikaya âlet edilmesine son verilmesi ve orduyu ilgilendiren meselelere çare bulunması gibi daha uzun vâdeli işler giriyordu. Gürsel'in hükûmete yolladığı bu listenin başında, Celâl Bayar'ın istifası isteniyor ve gerekçe olarak, «halkın genellikle şimdiki güçlüklerden tamamiyle Celâl Bayar'ı sorumlu tutuşu,» gösteriliyordu. Bu mektup ancak 27 Mayıs'tan sonra yayımlanabildi, ne var ki, bu mektup dolayısiyle Gürsel'e «mecburi izin» verilince, Gürsel'in silâhlı kuvvetlere veda mesajını duymayan kalmadı. Ordu'nun şerefini ve birliğini, herşeye rağmen, korumalarını öğütleyen Gürsel, silâh arkadaşlarına, «ne bahasına olursa olsun,» politikanın dışında kalmalarını tavsiye ediyordu bu mesajında. O tarihten itibaren İzmir'deki evine çekilen Cemal Gürsel'in, bu arada Ankara ve İstanbul'daki ihtilâlcilerle temasta bulunduğuna şüphe yoktur. Nitekim, 27 Mayıs günü alelâcele Ankara'ya çağrılarak, M.B.K.'nin başına getirildi.

Cemal Gürsel orta boylu, ağırca cüsseli, alabrus kesilmiş kır saçlı bir adamdı. Yüzünün bütün çizgilerinde bir canlılık, dikkat, ilgi ve duygululuk okunuyordu. Siyasî fikirleri kabul ya da reddetmekte kuvvetli heyecan gösterme eğilimi, hemen hemen bütün yurttaşlarında olduğu gibi, onda da vardı. Sırasında, en tecrübeli politikacılar kadar eleştirici, müstehzi ya da alaycı olabiliyordu. 1960 Aralığında geçirdiği felç her nekadar onun çalışma hızını azaltmışsa da, iyileştikten sonraki faaliyeti, eleştirici yetilerinde bir azalma olmadığını ortaya koymuştu. Çeşitli konularda, özellikle de tarih ve sosyal bilimler konusunda çok okuyan bir insan olmasına rağmen, M.B.K. üyeleri içinde, birçok teknik meseleleri anlayabilmekteki yeteneğinin sınırlı olduğunu ilk kabul eden yine o olmuştu. En büyük üzüntüsü, 1960 Kasımındaki görüşmede ifade ettiğine göre, işinin ağırlığı yüzünden geceleri kitap okumağa sadece iki saat ayırabilmesiydi. Bu olağanüstü askerin, Kemalizm'in anlamından, Türk işçilerinin Amerika Birleşik Devletlerindeki ya da Avrupa'daki işçilere kıyasla meselelerinin neler olduğuna kadar, çeşitli

sorulara bilerek verdiği cevaplar, onun ilgiyle üzerine eğildiği alanın genişliğine tanıklık etmekteydi.

Gürsel, M.B.K. Başkanı ve 1961 Kasımından itibaren de Türkiye Cumhuriyetinin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak, bir bakıma çifte rol oynamıştı. Bazı önemli durumlarda, Türk politikasında koruyucu-baba rolündeydi. M.B.K.'nin ilk aylarında, mütedil-radikal ikiliğinde ve 1961 yazında, M.B.K.'nin bazı kuvvet kumandanlarını değiştirme kararına isyan eden yüksek rütbeli subaylarla M.B.K. arasında oynadığı uzlaştırıcı rol çok önemlidir. Sivil hükûmetin kuruluşundan beri, politik dengeyi ve ulusal kalkınmayı tehdit eden parti içi mücadelelerini yatıştırmağa uğraşmıştı. Atatürk zamanındaki bazı icraatı eleştirmesine rağmen, kendini siyasî, sosyal ve ekonomik reformlar taraftarı olarak ilân etmekte tereddüt göstermemişti. Ayrıca, Gürsel, politik eylemde demokratik ve lâik metotlara bağlıydı. Genellikle önce uzlaştırma çarelerine başvurur, ama M.B.K.'deki on dört radikal meselesinde ya da sivil politikacılar arasındaki aşırı fırsatçı unsurlarla ilgili durumlarda olduğu gibi, gerektiğinde kuvvetle direndi.

Cemal Gürsel hakkında ileri sürülebilecek en önemli soru, onun askerî liderlikten sivil liderliğe başarılı bir geçiş yapıp yapamıyacağı sorusuydu. M.B.K. zamanında Cemal Gürsel kuvvetini başlıca iki kaynaktan alıyordu; sivil liderliğe devri belki hemen mümkün olamıyacak bu kaynaklardan birincisi, askerî cunta hükûmeti ve sıkıyönetim kurumlarının sağladığı kontrol gücüydü. Kendilerine yetki verilmekle beraber hiç kullanılmamış olan, ama yine de potansiyel bir silâh olarak el altında bulundurulan İhtilâl Mahkemeleri, bu kurumlardan biriydi. Ayrıca, silâhlı kuvvetlerin resmî temsilcisi, partiler dışı, ama partileri ve siyasî gidişi eleştirebilecek bir teşekkül olarak M.B.K.'nin kendisi vardı. Silâhlı kuvvetler, duruma kökünden müdahale etme zorunluğunu duyduğu takdirde, vetosunu M.B.K. kanalıyle kullanabilirdi. M.B.K. sonrası döneminde, Başkan Gürsel, politik icraatta daha yumuşak davranmak zorunda kalacaktı.

Gürsel'in, M.B.K. sonrası döneminde kaybedebileceği ikinci büyük gücü, silâhlı kuvvetler üzerindeki nüfuzuy-

du. M.B.K. Başkanı olduğu için, aynı zamanda da silâhlı kuvvetler başkumandanıydı Gürsel. Her nekadar M.B.K. bir bütün olarak, askeri politika üzerinde öteki yüksek rütbeli subaylarla birçok seferler ihtilâfa düştüyse de, Gürsel, 27 Mayıs ruhunu temsil edişi bir yana, silâhlı kuvvetler içinde en yüksek rütbeye sahip bulunuyordu. Ordunun, M.B.K. dışında kalan bölümüyle olan kişisel ilişkileri de Gürsel için ayrı bir güç kaynağı meydana getiriyordu, çünkü silâh arkadaşları tarafından hem çok seviliyor, hem de sayılıyordu. (1)

Bununla birlikte, Gürsel ilerde, ordu ile sivil politikanın kuruluşu arasında rolü daha şüpheli bir durumda kalacaktı. Gerçi Türk askeri eski anılara bağlıdır (2), ama silâhlı kuvvetler ilerde de hükûmetin siyasetinden memnun kalmazlarsa, bu defa isyan edecekleri kimse eski ku-

---

(1) Türk subayları, bu kitabın yazarına birçok kereler, Cemal Gürsel'in daima ordu'nun şerefini savunduğunu, Silâhlı Kuvvetleri politikanın dışında tutmağa çalıştığını, ama Menderes rejiminin diktatörce metodlarının da daima karşısında bulunduğunu söylemişlerdir. Bir bakıma bu, pek tabiî ki, paradoksal bir durumdur. Bununla birlikte, 27 Mayıs öncesi döneminde, herhangi düşünen bir Türk'ün, halkı o derece yakından ilgilendiren politik meseleler üzerinde bir fikre sahip olmaması da imkânsızdı. Silâhlı kuvvetlerin politik bir görüşe sahip olduklarına dair açık belirtilerin bulunmayışını Menderes'in yanlış yorumladığı ve bunu, Silâhlı Kuvvetlerin, meşrû seçimle iş başına gelmiş bir hükûmete, politik demokrasiden daha fazla değer verecekleri şeklinde kabul ettiği anlaşılmaktadır. Birçok subayı hayrette bırakan bir nokta, Menderes'in Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un nasıl olup da görüşleri orduda herkesçe bilinen Gürsel'i Kara Kuvvetleri Kumandanlığı gibi bir kilit mevkide bıraktığıdır.

(2) Ordunun, meselâ, eski General İnönü'ye olan sevgisi hâlâ büyüktür. Hattâ, subayların, Celâl Bayar'ı tutmayışlarının bir sebebi olarak, onun ordudan gelmeyişi gösterilmektedir.

mandanları General Gürsel değil, sivil Cemal Gürsel olacaktı. Bir ihtilâlle, bir isyan arasında yine de fark vardır.

TÜMGENERAL CEMAL MADANOĞLU

Bir dereceye kadar ilgi çekici olan ikinci kişide Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Tam anlamıyla bir asker olan ve görünüşe göre kişisel politik ihtirası bulunmayan Madanoğlu, M.B.K.'nin, on dört radikali atan «mûtediller» kanadının lideriydi. Ordunun politikadan tamamiyle ayrı durması ilkesine bağlı kalan Madanoğlu, iktidar sivillere devredildikten sonra Tabii Senatör olarak Senato'ya giren M.B.K. üyeleri arasında kendisine ayrılan koltuğu kabul etmemiştir. Gelecekte durumu belli olmamakla beraber, ordu politikada tekrar rol aldığı takdirde — ki kısa zaman içinde alacağa da benzemektedir — Madanoğlu adının yine geçeceğine şüphe yoktur.

1907 yılında, Uşak yakınlarında doğan Madanoğlu, oralı bir tüccarın oğludur. Hayatının büyük bir kısmını, doğumundan sonra ailesinin taşındığı İstanbul'da geçirmiştir. Önce mühendis olmak isteyen Madanoğlu, sonradan fikrini değiştirerek Kuleli Askerî Lisesi'ne girdi ve 1926'da Harb Okulu'ndan mezun oldu. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde hizmet gördükten sonra Kurmay Okuluna devam etti ve Kore'de, kahramanlığıyla ün salan Türk Tugay'ına kumanda etti. 27 Mayıs darbesi yapıldığı sırada, Ankara'daki Genel Kurmay Başkanlığı, Lojistik Dairesi'nin başında bulunuyordu.

Madanoğlu sık sık, en büyük isteğinin, Türk ordusunu modern ve politikadan uzak görmek olduğunu ifade etmiştir. Basının kendisini reklâm etme çabalarına karşı koymuş ve meselâ **Cumhuriyet** gazetesinin yayımladığı seri halindeki röportajlar için muhabirlerle görüşmeği reddetmiştir. Kendisi, aynı zamanda birlik kumandanlığını elinde bulunduran birkaç M.B.K. üyesinden biriydi. (1) Hem M.B.K. üyesi olarak görevini yapıyor, hem de

---

(1) Aynı zamanda birlik kumandanlığını elinde bulunduran öteki M.B.K. üyesi, 27 Mayıs'tan önce Cumhur-

Ankara Garnizon Kumandanlığında bulunuyordu. İlk basın konferansını ancak On dörtler'in atılışından sonra yapmış, o zaman dahi bunun «arka plânda bir toplantı» olduğunu, böyle bir toplantı yapıldığının bile basına aksetmemesi gerektiğini söylemişti. (2) On dörtler'in uzaklaştırılması harekâtına Madanoğlu'nun önayak olduğuna şüphe yoktur.

Madanoğlu'nun adı en çok 1961 Haziranında, M.B.K. ile silâhlı kuvvetlerin faal liderleri arasında doğrudan doğruya bir çatışma olduğu zaman duyuldu. Bu ihtilâfın ayrıntılarını ve sonuçlarını aşağıda tartışacağız. Bunun Madanoğlu'nu ilgilendiren sonucu, orduyu politikadan uzak tutma taraftarı olan ve böyle olduğu için de bir ayağını M.B.K.'nde, öteki ayağını faal birlik kumandanlığında bulundurmasına göz yumulan bu askerin her iki mevkiden de istifa etmek zorunda kalmış olmasıdır. Madanoğlu ordu ile M.B.K. arasında bir köprü vazifesi görürken, bir yandan da M.B.K.'nin ve küçük rütbeli subayların ordu üzerindeki kontrollerinin — faal hizmetteki generallerin pek içerledikleri bir kontroldü bu — bir sembolü haline gelmişti. Madanoğlu'na istifasını geri aldırmak için M.B.K.'nin giriştiği birkaç teşebbüs (generallerle aralarında geçen tartışma tatlıya bağlandıktan sonra) semere vermedi. General Gürsel, bunun, Madanoğlu'nun beşinci istifası olduğunu açıkladı. Madanoğlu da M.B.K.'nin geri kalan bütün üyeleriyle birlikte, Ekim ayında emekliye ayrıldı.

---

başkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığı mevkiini, 27 Mayıs'tan sonra da bırakmıyan Osman Köksal idi. Gerek Madanoğlu, gerek Köksal, M.B.K. ile Hava Kuvvetleri arasında çıkan anlaşmazlık üzerine, 1961 Haziranında birlik kumandanlıklarını bıraktılar.

(2) Böyle bir basın toplantısının yapıldığı, İstanbul'un günlük gazetelerinden Akşam'ın anlaşmaya sadık kalmıyarak, Madanoğlu'nun beyanatını yayımlaması üzerine açıklandı. Sırrın açıklandığını gören Kim ve Akis haftalık dergileri, basın konferansıyla ilgili bir takım ayrıntıları da yayımladılar, ama Madanoğlu'nun radikaller hakkında söylediklerinin çoğunu haberlerden çıkardılar.

Madanoğlu'nun geleceği belli değildir. Bir savaşçı ve ordunun politikanın üstünde kalma geleneğinin savunucusu olarak ordu içinde kendisine hâlâ büyük saygı beslenilmektedir. Türk ordusunda reform yapma fikrini gerçekleştirmek fırsatını bulup bulamıyacağı, büyük ölçüde, ordu-politika ilişkilerinin gelecekteki durumuna bağlıdır.

ALBAY ALPARSLAN TÜRKEŞ

M.B.K.'nin, üzerinde özellikle durulması gereken üçüncü simâsı, hakkında çok yayın yapılan, çeşitli tartışmalara yol açan, Albay Alparslan Türkeş'tir. Radikallerin lideri olan bu zatın, kişisel politik ihtiras sahibi olduğu hemen herkesçe kabul ediliyordu ve On dörtler M.B.K.'den uzaklaştırılana kadar, Türkeş, hemen her tarafta, General Gürsel'in ardında, «Perde Arkasındaki Adam,» sayılıyordu.

1917'de Kıbrıs'ta doğan Türkeş, kendi deyimiyle, ailesini 1932'de Türkiye'ye göç etmeğe kandırana kadar orada yaşadı. **Cumhuriyet** gazetesine verdiği demeçte, iki aşkından birinin «askerlik, ötekinin de edebiyat» olduğunu ifade etti. 27 Mayıs'tan önce, her gece dört saat kitap okuduğunu, en çok da şiir, roman, felsefe ve özellikle Türk ve Osmanlı tarihlerini okumayı tercih ettiğini belirtti. Türkeş Harb Okulundan 1938'de mezun oldu. 1944'de henüz genç, ateşli ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği Alman ve Rus nüfuzunun büyük dalgalarından çabucak etkilenebilecek bir subayken, bir ara politikaya karışır gibi oldu ve yetkililer tarafından **Turancı** diye nitelenen bazı şiirlerini yayımlamak suçuyla tutuklandı. Beraet etmesine rağmen, bu olay ondan sonra Türkeş'in yakasını bir daha bırakmadı ve M.B.K. döneminde Türkeş üzerine tartışmalar çıktığı vakit el atılan ilk mesele de bu oldu. Bilgilerine güvenilir bazı gözlemcilerin kanaatine göre, Türkeş'in Turancılığa duyduğu ilgi hâlâ devam etmektedir ve oldukça büyüktür. 1957-58'de Türkiye'nin Washington Askerî Ataşeliğini yapan Türkeş, mükemmel İngilizce konuşmaktadır. 27 Mayıs'tan az önce, Ankara'daki NATO

Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'nda bir göreve atanmıştır.

27 Mayıs'tan önce Alparslan Türkeş adını duyan pek az kimse vardı. Daima arka plânda kalmayı tercih edişi yüzünden, onu tanıyanlar kendisini çok önemsemezlerse de, konuştuğu zaman, çok okumanın verdiği yetkili bir ifadeye, aynı zamanda fikir üretmeğe elverişli bir yeteneğe sahip olduğu göze çarpar. İhtilâl öncesi hazırlanma döneminin çeşitli safhalarında faaliyet göstermiştir, ama onun asıl rolünün ne olduğu, ancak, o günlerle ilgili, sayıları hızla artan hikâyeler iyice süzgeçten geçirildikten sonra aydınlığa kavuşacaktır. (1) 27 Mayıs sabahı saat 4'te, «Dikkat! Dikkat!» diyerek ulusu bir ihtilâl olduğundan ilk haberdar eden ses, onun sesiydi. O andan itibaren de Albay Türkeş'in yıldızı hızla parladı. M.B.K. teşekkül ettikten sonra, Türkeş, M.B.K. Başkan Müşaviri oldu ve olağanüstü bir sebat, kendini veriş ve enerjiyle, M.B.K.'nin üstesinden geldiği işlerin büyük bir kısmında yol göstericilik etti.

Ne var ki, Albay Türkeş, gerektiğinden hızlı gitmişti. Çok geçmeden komitedeki başka üyeler ve özellikle diğer yedi albay, iktidarın Türkeş'in eline doğru sürüklenmesi karşısında sinirlenmeğe başladılar. Türkeş'in gücü apaçık hale gelince — meselâ basın konferanslarında Türkeş, General Gürsel'in yanına oturuyor ve söylenecek şeyleri onun kulağına fısıldıyordu — «Albaylar Grubu» 22 Eylül'de onu müşavirlikten istifaya zorladılar. 13 Kasım'da ise, Türkeş, diğer radikallerle birlikte M.B.K.'inden tamamiyle çıkarılıp yurt dışına gönderildi.

Türkeş konuşmalarında, Türkiye'nin herşeyden önce Atatürk'ün ulusu yönettiği döneme damgasını basan, özellikle halkçılık, laiklik ve devrimcilik alanındaki hızlı ve zorlayıcı reform siyasetine dönmesi gerektiği şeklindeki

---

(1) Türkeş'in ihtilâl öncesi faaliyeti hakkında dolaşan söylentilerden biri de, onun diğer bazı subaylarla birlikte ihtilâli tâ 1956'dan beri hazırlamakta olduğu iddiasıdır; halbuki, 1956 ile 1960 yılları arasında Türkeş çoğunlukla yurt dışında bulunmuştur.

görüşünü tekrar tekrar belirtmiştir. (1) Bunu gerçekleştirmek için düşündüğü yollara gelince, onun demokrasiye karşı olduğunu söylemekle Türkeş'e haksızlık etmiş oluruz; bununla birlikte, M.B.K.'nin seçimleri elden geldiği kadar erken yapmağa yönelişinin reform ihtimallerini önemli derecede azaltacağı inancına sahip bulunduğu da bir gerçektir. (2) Atatürk idaresindeki uzun süreli tek parti dönemi ve Atatürk'ün iki başarısız denemeden sonra her seferinde yine tek parti idaresine dönüşü, hiç şüphesiz Türkeş'e dikkate değer bir örnek olmaktadır. Buna karşılık, Türkeş'in, hayal ettiği reformların gerçekleştirilmesiyle ilgili meselelerin halli konusunda aşırı iyimser bir görüşe sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Türkeş'in, hekimliğin sosyalleştirilmesi, toprak reformu ve ulusun kültürel kalkınması gibi meseleleri birkaç ay içinde halledivercek bazı kestirme yolların bulunabileceği inancını taşıdığı, geniş çevrelerce bilinen bir şeydir ve en sonunda onu bütün bu hayalleri gerçekleştirmekten vazgeçmek zorunda bırakan da işte bu kestirme yollar fikridir. Bu fikirlerinin, tekrar politikaya döndüğü zaman — ki hiç şüphesiz dönecektir — kendisine ne derece zarar vereceği ilerde görülecektir. Arkadaşlarına bağlılığı bakımından geçmişteki sicilinin temiz oluşu, aynı zamanda reform amaçlarının taşıdığı popüler nitelik ona politika alanında bazı arkadaşlar kazandırabilir ve bu kimselerin öğütleri, onun hiç değilse geçmişteki taktik hataları tekrarlamaktan kaçınmasında yardımcı olabilir.

---

(1) Türkeş'in aslen Kıbrıs'lı oluşunun, onun bu süpervatanseverliğinde rolü bulunabilir. Türkiye'nin şimdiki sınırları içinde doğmamış — ya da çeşitli sebeplerle kendi toplumlarında kenarda kalmış — Türkler'in, toplum tarafından kabul edilmeyi hakettiklerini göstermek için aşırı gitme gereğini duymaları olağandır.

(2) Şurasını da belirtmek yerinde olur ki, Türkeş'in görüşünü paylaşanlar da vardı. Ankara'daki sivil aydınlar arasında pek çok kimse, erken seçime itiraz etmemekle beraber, seçmenlerde tahsil aranması gibi bazı önemli değişikliklerin yapılması gerektiğine inanıyordu.

M.B.K. ve SİLÂHLI KUVVETLER

M.B.K. ile silâhlı kuvvetlerin geri kalan kısmı arasındaki ilişkiler M.B.K. döneminde halkoyundan gizli tutuldu. Ne var ki, bu ilişkiler üç buhranla sonuçlandı ve her seferinde de bu buhranlar gazetelerin başlıklarında ortaya döküldü. Bunlardan birincisi, Ağustos ayında, «Silâhlı Kuvvetleri Gençleştirme» harekâtı cümlesinden olmak üzere binlerce subay emekliye sevkedildiği zaman, ikincisi Kasım ayında on dört radikal M.B.K.'den atıldığı zaman, üçüncüsü de, 1961 Haziranında, M.B.K. ile silâhlı kuvvetlerin faal hizmetteki yüksek rütbeli subayları arasında, personel değişikliği meselesi üzerine doğrudan doğruya bir çatışma olduğu zaman patlak verdi. İlişkilerin kamuoyuna duyurulmayışı yüzünden, mücadelelerin ne derece şiddetli olduğunu, dışardan pek az kimse anlayabildi. Ayrıntılar hâlâ bilinmemekle beraber, 1961 Haziran buhranının, M.B.K.'nin üstünlüğüne son verdiği görüşünü paylaşmıyan hemen hemen yok gibidir; bununla birlikte, bu buhran, biraz sonra üzerinde duracağımız sebeplerden ötürü, ne M.B.K.'nin resmî varlığını sona erdirdi, ne de M.B.K.'nin çizmiş olduğu siyasî yönü tersine çevirdi.

M.B.K. ile silâhlı kuvvetlerin geri kalanları arasındaki ayrılıklar, ideolojik ve kişisel etkenlerde bir değişiklik biçiminde belirmişti. Meselenin can alıcı noktası, silâhlı kuvvetlerin bütün kademelerini temsil etmelerine imkân olmıyan ve tüm silâhlı kuvvetlerin güvenini kazanmış bulunmayan nisbeten küçük rütbeli bir subaylar grubunun, gerek o silâhlı kuvvetler, gerek silâhlı kuvvetlerin hep birden elele vererek değiştirmeğe giriştiği politik sistem üzerinde bir iktidar mirasına konmuş olmalarıydı. İdeolojik meseleler, hiç şüphesiz, M.B.K. ile silâhlı kuvvetler arasında da, her birinin kendi içinde açık seçik bir görünüş taşımıyordu. Ayrıca, bu meseleler, kişisel meselelerle de çatışmıyordu. Albay Türkeş'in, M.B.K. iktidarında kontrolü ele geçirmek için 1960 güzünde giriştiği teşebbüs ile silâhlı kuvvetlerin faal hizmetteki liderlerinin 1961 yazında giriştikleri buna benzer hareketin gerisinde, birbirinden tamamıyle farklı nitelikte kişisel — ideolojik etkenler yatmaktaydı.

Gerek M.B.K. gerek silâhlı kuvvetler, aralarındaki ilişkiler dengesini şu veya bu taraf lehine ağır bastıran çeşitli kuvvetlere sahip bulunuyorlardı. M.B.K.'nin kuvvetlerinden biri, hiç değilse silâhlı kuvvetlerin ifade etmiş bulunduğu, iktidarı elden geldiği kadar kısa zamanda siviliere devretme amacını temsil etmesiydi ki, silâhlı kuvvetler üyelerinin büyük çoğunluğu, çeşitli derecelerde bile olsa, bu amacı paylaşmaktaydı. M.B.K.'nin sahip olduğu bir başka kuvvet de, onun fiilen iktidarda bulunuşuydu; bir iç çatışma göze alınmadığı takdirde bu avantaj ancak zamanla ve derece derece silinebilir, bu süre içinde de M. B. K. kendi politikasının en önemli bazı bölümlerini yürütebilirdi. M.B.K.'nin üçüncü kuvvet kaynağı, silâhlı kuvvetlerin General Cemal Gürsel'e duyduğu saygıydı. Şurasına da önemle işaret etmek yerinde olur ki, M. B.K. sivilleri derece derece siyasete döndürmekle, bilerek veya bilmiyerek, silâhlı kuvvetler içindeki bazı muhalif eğilimler karşısında kendi durumunu kuvvetlendirmiş ve bu suretle, seçimlere yönelen hareketin durdurulması ya da geçiktirilmesinin bütün sivil politik kitle tarafından fiili muhalefetle karşılanacağı bir hava yaratmış oldu. Silâhlı kuvvetlerin büyük çoğunluğunun, geri dönülmesi güç, böyle bir harekete girişmek istemiş olabileceği pek ihtimal dahilinde değildir.

Silâhlı kuvvetlerin ise belli başlı kuvveti, birliklere ve silâhlara hâkim olmasındaydı. Bu gücün ne derece ağır basabileceği, kuvvet kumandanlıklarındaki yeni atanmalar yüzünden çıkan ihtilâf üzerine, 1961 Haziranında, hava kuvvetlerinin Ankara göklerine saldığı jetlerin yarattığı etki sonucunda silâhlı kuvvetlerin dâvayı kazanmalarından da bellidir. Hâlâ birlik kumandanlıklarını ellerinde bulunduran Cemal Madanoğlu ile Osman Köksal'ın ihtilâf sonucunda birlik kumandanlıklarını terketmeleri de ayrıca mânidardır. Silâhlı kuvvetlerin sonradan gücünü arttıran bir başka nokta ise, silâhlı kuvvetler içinde olduğu kadar, M.B.K. üyeleri arasında da, kamu hizmetlerinin ilerleyişi konusunda gittikçe artan hoşnutsuzluktu. M.B.K. da, silâhlı kuvvetler de sivillerle açık bir çatışmaya girmekten kaçınıyor ve silâhlı kuvvetlerin liderleri fazla ateşli subaylarını kışlalarında tutmakta gitgide

daha büyük güçlükle karşılaştıkça — ya da karşılaştıklarını söyledikçe — M.B.K. de verdiği tâvizleri artırmak zorunda kalıyordu.

5.000 SUBAYIN EMEKLİYE SEVKEDİLİŞİ

M.B.K. — Silâhlı kuvvetler buhranının üçü de ayrı ayrı, mücadelenin sonucu ve hiç şüphesiz Türk siyasetinin geleceği bakımından büyük önem taşıyordu. Bu üç buhranın üçü de, silâhlı kuvvetlerin eski üyelerini gelecekte tekrar siyaset arenasına çıkartabilecek güçler yaratmıştır. Buhranlardan birincisi, ihtilâlin üzerinden üç ay bile geçmeden, M.B.K. Ağustos ayında orduda reform problemini halletmeğe kalkıştığı vakit patlak verdi. Türk askerî uzmanlarıyla yabancı askerî uzmanlar, Türk ordusunda bir çeşit reformun zorunlu olduğu görüşünde hemen tamamiyle birleşmekteydiler. Belli başlı problemi, subay kadrosunun üst rütbelerindeki tıkanıklık meydana getiriyordu. Bu tıkanıklık, Menderes hükûmetinin güttüğü politika sonucunda doğmuştu; zira Menderes hükûmeti kısmen subayların desteğini sağlamak, kısmen de, Türkiye'nin büyük ölçüde, NATO emrine ayırdığı kuvvetlerin hacminden ileri gelen uluslararası prestijini arttırmak amacıyla, subay kadrosunu genişletme yolunu tutmuştu. General Gürsel, hareketin ana hatlarını, 2 Ağustos tarihinde, İstanbul'daki Harb Akademisinde mezuniyet töreninde yaptığı konuşmada şöyle açıkladı:

«... Türk ordusu maalesef yıllardan beri siyasete âlet edilmiş ve ordunun bünyesine hastalık ârız olmuştur. Orduyu sıhhate kavuşturmak için ameliyattan başka çare yoktur. Bu ameliyat müstesna bir adalet, dürüstlük ve hakka, hukuka saygı içinde yapılacaktır. Ordu, dinamik bir teşekkül haline getirilecektir...»

Gürsel'in ne demek istediği, ertesi gün, «Gençleştirme» ameliyatı 235 general ve amiralin emekliye sevkedilişiyle başladığı zaman anlaşıldı. (1) Daha ertesi gün, ame-

---

(1) Emekliye sevkedilenler içinde en önemli sîma, 27 Mayıs tarihinde Erzurum'daki 3. Ordu Kumandanı bulunan, sonra Genel Kurmay Başkanlığına getirilen, emek-

liyatın ikinci safhasında, albay, yarbay ve binbaşı rütbesinde 5.000 subay daha emekliye sevkedildi.

Kilit mevkilerinden emekliye ayrılan subayların yerine, hemen hemen aynı anda yeni tâyinler yapıldı. Buna ek olarak yarbaydan aşağı bütün rütbelerde terfi için bekleme süreleri kısaltıldı.

Emekliye sevkedilenlerin listesinin nasıl hazırlandığı kesinlikle belli değildir. Bununla birlikte emekliye sevkedilenleri belirli bir kategoriye sokmak gerekirse, bu subaylar içinde general grubunun tümünün, eğitimlerinin tamamı ya da bir kısmını, askerî çevreler üzerinde Atatürk'ün etkisi daha iyice yerleşmeden önce yapmış olduklarına dikkat çekilebilir. Albaylar, yarbaylar ve binbaşılar arasından emekliye sevkedileceklerin listesi hazırlanırken, bunların Menderes taraftarı, siyasî görüş bkamından muhafazakâr veya Türkeş'ten çok Madanoğlu'nu tutan kişiler olup olmadıklarının göz önünde bulundurulduğu sanılmaktadır. Bununla birlikte, bu mütalealardan hangisinin emekliye ayırma işinde daha çok rol oynadığını kesinlikle bilmemizi sağlayacak, ayrıntılı bilgiler elimizde yoktur. Dağınık haberlerden ve orduyla yakın ilişkisi bulunan çevrelerle yapılan görüşmelerden çıkarılan sonuç, yeteneğin veya yeteneksizliğin bu emekliye ayrılma işinde büyük bir rol oynamadığı merkezindedir. Listeyi kimin hazırlığı da bilinmemekle beraber, M.B.K. üyelerinin ya da kendilerine yardım edenlerin, listeye dahil edilen subayları şahsen tanıdıkları da iddia edilebilir ki, bu da pek yanlış bir tahmin olmaz.

Ordudaki gençleştirme harekâtı, Türkiye siyasetinde iki yeni güç yarattı. Birçoğu kırtasiyeciliğe boğulmuş, as-

---

liye ayrılınca da siyasete atılan Ragıp Gümüşpala'ydı. Gümüşpala'nın hem en yüksek, faal askerî makama getirilişi, hem de sonra emekliye sevkedilişinin sebebi iyice anlaşılamamıştır. Bununla birlikte ortada dolaşan söylentilere bakılırsa, ihtilâlin başlangıçta başarı kazanmasında desteğine şiddetle ihtiyaç duyulan 3. Ordu için bazı tereddütler olmuş, M.B.K. bu grubun desteğini bir kere sağladıktan sonra, Gümüşpala'nın emekliye sevkedilmesinin yaratabileceği tehlikeyi de göze almış olabilir.

kerlik dışında işlerle uğraşan, emekliler grupu bu iki güçten az önemli olanıdır. Bunların içinden, Gümüşpala gibi bazıları siyasete atılmışlardır, bununla birlikte emekli subayların belirli bir partiyi destekliyerek kitle hareketine girişmeleri ihtimali zayıftır. Emekli maaşlarının arttırılması için yaptıkları baskı ve yeniden orduya dönebilmek için giriştikleri birkaç başarısız teşebbüs dışında, «5.000»ler önemli bir siyasî güç meydana koyacağa benzememektedir.

Halbuki gençleştirme hareketinin genç subaylar yönünden ortaya koyduğu durum çok daha önemlidir. M.B.K., birçoğu liyakatli olmadığı halde, sırası geldiği için terfi ede ede yüksek rütbelere ulaşmış eski nesil subayları emekliye ayırmak suretiyle, Menderes döneminin büyük bölümü içinde kapalı tutulmuş enerjileri serbest bırakmış oldu. Genç subayların hiç beklenmedik bir şekilde, birdenbire yüksek kumanda mevkilerine çıkışı, bir de buna 27 Mayıs'ın doğurduğu hız eklenince, hiç şüphesiz daha sonraki gelişmelerde büyük rol oynıyan bir başdönmesi yarattı. Bununla asla, ordunun bir radikaller yuvası haline gelmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Atatürk'ün bıraktığı miras içine hızlı reformculuğun yanısıra, ordunun siyasetten ayrı durması da girmektedir ve bu her iki unsur orduda mevcuttur.

On DÖRT RADİKALİN M.B.K.DEN UZAZLAŞTIRILIŞI

İkinci buhran, M.B.K. radikal üyelerinin Kasım ayında uzaklaştırılışı pek de beklenmedik bir olay değildi, zira M.B.K.'nin yaptığı en büyük gaftan, yani Ekim ayı sonlarında 147 profesörün atılışından hemen herkes Albay Türkeş ile On dörtler'in öteki üyelerini sorumlu tutuyordu. (1) Hiç şüphe yok ki, On dörtler'in temizlenişi üzerine bazı

---

(1) 147'lerin kovuluşunun başlıca sorumlusunun 14'ler olduğuna genellikle inanılmaktadır. Her ne kadar bu hareketi M.B.K. üyelerinin hemen hemen tümü onayladılarsa da, kovulacak profesörlerin listesini hazırlamak v.b. ilk adımı teşkil eden hazırlıklarda inisyatifin 14'lerin elin-

siyasi simalar, Türkeş'in politik fikirleri hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, rahat bir nefes aldılar. Çünkü bunlar, siyasete dönüşlerinin belirsiz bir süre geri atılacağından korkmağa başlamışlardı. Radikallerin Türk politikası içinde taşıdıkları önem henüz kesinlikle belli olmamakla beraber, bu temizlik hareketinin M.B.K.'ne erken seçimlere gitme yolunu tamamiyle açtığına şüphe yoktur.

Bu temizlik harekâtı tam anlamiyle askerce oldu. 13 Kasım günü sabaha karşı M.B.K.'nin on dört üyesine, komiteden çıkarıldıkları haberi gönderildi ve kendilerine ikinci bir tâlimat gelinceye kadar evlerinden çıkmamaları bildirildi. Türk radyolarında sabah 7.30'dan itibaren okunmağa başlıyan özel bültenler, M.B.K.'nin dağıldığı ve cuntanın geri kalan yirmi üç üyesinden ibaret «yeni» bir M.B.K. kurulduğu haberini verdi (2). On dört radikal, birkaç gün içinde ordudan emekliye sevkedildiler, yurt dışında Türk elçiliklerine müşavir olarak tâyinleri yapıldı ve aileleriyle birlikte yurt dışına çıkarıldılar.

General Gürsel radyoda ulusa hitaben kendi sesiyle yaptığı bir konuşmada, bu hareketin, «M.B.K.'nin faaliyeti ulusun yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğü için, silâhlı kuvvetlerin ve Millî Birlik Komitesi üyelerinin istekleri üzerine,» yerine getirildiğini bildirdi. Aynı akşam bir basın konferansında bu konu üzerinde daha geniş olarak durdu. M.B.K. üyelerinin otuz sekizinin de vatanperver, çalışkan ve samimî olduklarını söyledi ve dedi ki: «... fakat gitgide öyle değişik fikirler, öyle görüş ayrılıkları ortaya çıktı ki, komite toplantıları, meselelere hal çaresi bulunacak bir yerden çok, savaş alanına döndü.» Gürsel ayrıca, birbirini tutmayan, çelişik demeçlerin haklı olarak ulusun zihninde, neler olup

---

de bulunduğuna bizi inandıracak noktalar vardır. Ayrıca, Üniversite Senatosu, 147'lerin durumunu yeniden gözden geçirmek için onların dosyalarını istediği vakit, M.B.K.'nin, bu dosyaların 14'lerin «özel» evrakıyla birlikte, onların atılışından sonra ortadan kaybolduğu cevabını vermesi de dikkati çeker.

(2) 38. üye, İrfan Baştuğ, otomobil kazâsında ölmüştür.

bittiği konusunda bir soru uyandırdığını ve bunun da memleketin ekonomik faaliyeti üzerinde ciddî etkileri görüldüğünü belirtti. Karar vermekte daha fazla gecikilemezdi, «zira artık ne bir anlaşmaya varma imkânı kalmıştı, ne de doğru yola dönmek için bir çare bulunabiliyordu.» Gürsel, belirli bir şahsı veya grupu hedef tutmaksızın, sözlerini şöyle bitirdi: «... çalışma arkadaşlarım ve ben Türk ulusunun istikbale doğru temiz ve gerçek bir demokrasi ruhu içinde ilerlemesi gerektiği inancındayız. Bu gayeye ulaşmak ve bu yolda önümüze çıkabilecek bütün engelleri ortadan kaldırmakta azimliyiz.»

Ondörtler kimlerdi, General Gürsel'in sözünü ettiği ayrılıklar nelerdi ve Ondörtler niçin temizlenmişti? Muhtemelen Ondörtlerin en belirgin ortak nitelikleri, M.B.K.'nin diğer üyelerine kıyasla daha genç olmalarıydı. Aralarında, M.B.K.'nin sekiz albayından biri, yedi yarbayından üçü, on iki binbaşısından beşi, altı yüzbaşısından üçü bulunuyordu, bir general bile yoktu. Onları bunlardan başka arkadaşlarından ayıran pek az nesnel ölçüler bulunmaktadır. Yetişme şartları ve terfi hızları arasında önemli farklar yoktur. Ondörtler ağzı lâf yapabilen, zekî ve enerjik bir gruptu. İçlerinden en aşağı üçü, Erkanlı, Esin ve Özdağ yüksek öğrenim, hukuk ve mülkiye öğrenimi görmüşlerdi. 27 Mayıs'tan 13 Kasım'a kadarki süre içinde Ondörtlerin çoğu iyice tanınmış bulunuyorlardı.

M.B.K.'nin iç yapısı itibariyle birleşik bir teşekkül olmadığı 27 Mayıs'tan kısa zaman sonra ortaya çıktı. Çoğunlukla saatlerce süren toplantılar sonunda alınmış eksik kararlar halka bildiriliyordu. Komite, M.B.K. toplantılarıyla ilgili her türlü haberin gazetelerde yayımlanmasını kanunla yasakladığı halde, M.B.K. üyelerinin şahsen demeçler vermesini menetmemişti. Komite üyeleri de, halkı ilgilendiren çeşitli konularda, birbirini tutmayan demeçler veriyorlardı. Bununla birlikte, ele alınan meseleler, genellikle ihtilâlin felsefesiyle ilgiliydi. Ordunun Türk politikasına en iyi katkısı ve Türk demokrasisiyle kalkınmayı ileri götürmekte rolü ne olabilirdi? Eski ve yeni M.B.K. üyelerinin teker teker görüşlerinin ne olduğu konusunda karara varabilmek için ayrıntılı bir incelemeye ihtiyaç vardır, bununla birlikte, on dört radikalin, Atatürk

reformlarının daha sıkı bir merkezî kontrolle ele alınması ve askerî iktidarın daha uzun bir süre devamı taraftarı oldukları ileri sürülebilir. Buna rağmen, Ondörtler'in bir blok halinde faaliyet gösterdiklerine dair elde kesin bir delil de yoktur.

Ondörtler'le geri kalan yirmi üç üye arasındaki ayrılığın derinleşmesinde, psikolojik etkenler hiç şüphesiz büyük rol oynamıştır. Yirmiüçler'i — özellikle de «Albaylar Grubunu» — en çok sinirlendiren. Yüzbaşı Esin, Özdağ ve Solmazer idi. Muzaffer generaller gibi ordan oraya dolaşarak, akla gelebilecek her konuda demeçler veren bu küçük rütbeli subaylar ne yaptıklarını sanıyorlardı yani? Her nekadar M.B.K.'nin işleyiş kuralları her üyenin — bütün M.B.K. namına konuştuklarını iddia etmedikleri ve M.B.K. tartışmalarının özünü açığa vurmadıkları sürece — istedikleri gibi konuşmalarına izin vermekteyse de, disiplinsizliğe ve rütbeye saygısızlığa tahammül edilemezdi. En kötüsü de, genç subaylardan bazıları eski rejimi andıran alışkanlıklar edinmeğe, yani Ankara'nın gece kulüplerine sık sık uğramağa başlamışlardı (1).

147'ler olayı, gerek özü, gerek askerce bir usûlle, çabucak sonuçlandırılacak şekilde ele alınışı bakımından, sivil politik gruplardan M.B.K.'ne karşı ilk ortak itirazın yükselmesine sebebiyet vermişti. (2) İşte ardı arkası kesil-

---

(1) Sonradan M.B.K. üyelerinin çoğu «kokteyllerde» görülmeğe başladı, ama Ondörtler'in atılışından sonra bir süre için bu alışkanlığa ara verildi.

(2) Meselâ, Nadir Nadi bu konuda şöyle yazıyordu: «Hatâlar yapılmıştır ve bu hatâların çapı çok büyüktür.» Buna ilâveten, N. Nadi, M.B.K.'nin, her bir profesörün durumunu ayrı ayrı gözden geçirmeyi sağlıyacak malzemeye sahip olmasına imkân bulunmadığına göre, cuntanın bu işte çıkarları olan kişilerin etkisinde kaldığı sonucuna varılabileceğini söylüyordu. O güne kadar M.B.K.'nin en güçlü taraftarlarından olan Aydın Yalçın bile, eleştirmelere katılmak zorunda kalmıştı. Yalçın, üniversitede bir reformun gerektiğine işaret etmekle beraber, bu işin öyle bir gecede oldu bitti'ye getirilemiyeceğini söylüyor ve «bizim esas kanaatimiz, bu uzaklaştırma kanununun Türk

miyen genç subayların davranışlarıyla ilgili M.B.K. toplantıları da bu sırada başladı. Bununla birlikte Ondörtler'in atılışında doğrudan doğruya rol oynıyan olay, Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği kurulması teklifidir. Bir çeşit süper bakanlık şeklinde düşünülen bu kuruluş, Millî Eğitim Bakanlığının, Beden Eğitimi ve Vakıflar, Din İşleri, Basın ve Radyo Genel Müdürlüklerinin yerini alacaktı. Teklif edilen yeni kurumun gayeleri arasında şunlar vardı:

Ulusun kültürünü, ilerici ve medenî Türk ulusunun bilincini arttıracak ve ulusu bu gayelere doğru ilerletecek şekilde kuvvetlendirmek için bütün enerjisiyle belirli meseleler üzerinde çalışmak üzere harekete geçirmek...

Ulusu, ikilikten, gerilikten, tembellikten ve içinde bulunduğu karanlıktan kurtarmak için, **politik baskı ve müdahalelerden uzak**, bütün gerekli tedbirleri almak.

Teklif edilen Kültür Birliği'nin onbir dairesi bulunacaktı: Halk ve İşçiler; Üniversiteler ve Okullar; Ordu; Basın, Yayın ve Radyo; Sanat, Kültür ve Sosyal Teşekküller; Kadın ve Aile İşleri; Yurt Dışındaki Türkler; Azınlıklar; Buluşlar ve İcatlar; Zararlı İdeolojiler; Yurt Dışı Muhaberatı, Kültür Birliği Direktörü, Adliye'den, Genel Kurmay'dan, Askerî Mahkemelerden ve Üniversite rektörleri arasından alınan delegelerin tavsiyesi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından, altı yıllık bir süre için seçilecek ve ancak ahlâksızlık ya da görevi kötüye kullanma gibi sebeplerle görevden uzaklaştırılabilecekti. Direktörün kabinede bir koltuğu bulacak, ama kendisi hiç bir Bakanlığa (ve herhalde Başbakanlığa da) bağlı olmıyacaktı. Direktör dilediği ve gerekli gördüğü her türlü alt kademe daireyi kurabilecek, temel meseleleri gün ışığına çıkarmak, bu meselelerin halli için gerekli raporları hazırlayıp, Kültür Birliği'nin Danışma Komitesine sunabilmek üzere köylerde, şehirlerde, okullarda, üniversitelerde, fabrikalarda ve ordu içinde «sürekli irtibatı» bulunacaktı.

---

kültür hayatına ve akademik kurumlara faydadan çok zararı dokunacağı merkezindedir,» diyordu. (Öncü, 29 Ekim, 1960). Üniversiteli gençlerin bu eleştirmeye katılışlarındaki güç ise, öğrencilerin Cumhuriyet Bayramı törenlerini boykot edişleriyle belli oldu.

Kültür Birliğine karşı yükselen çığlıklar her nekadar profesörlerin atılışı üzerine koparılan çığlıklar kadar güçlü olmadıysa da, Ankara ve İstanbul'da aydınlar bunu derhal ve kesin bir dille protesto ettiler. Her ne kadar teklif henüz bir taslak halinde bulunuyor ve M.B.K. tarafından üzerinde tartışılmayı gerektiriyorduysa da, Kültür Birliği projesinde müstakbel diktatörlüğün tohumları hemen hemen hiç bir dikkatli gözlemcinin gözünden kaçmadı. Artık Ankara'da mesele günün konusu olmuştu, başka hiç bir şey konuşulmuyordu; M.B.K. üyelerinden General Sıtkı Ulay — Türkiye'de milli birliğin zaten var olduğu kanısında bulunduğuna işaret ederek — Kültür Birliği'ni gerekli görmediğini söylediği halde, Başkenti kaplıyan heyecan dalgasını yatıştıramadı.

Gazeteci Ahmet Emin Yalman, böyle bir teklifin sadece demokrasinin temel özgürlüklerinden birçoğuna ve halkı temsil eden hükûmet ilkesine ihanet etmek demek olmadığını, aynı zamanda, eğer bu teklifi hazırlıyanlar, genç ve ateşli üyelerin arzu ettikleri birlik ve oigunluğun sadece bu kurum yoluyla hemen sağlanacağını sanıyorlarsa, onların hayalperestliğini de gösterdiğini yazdığı zaman, politik topluluğun büyük bir bölümünün görüşüne tercüman oluyordu. «Onların bilinen gayeleri, Türk ulusunu en küçük ayrıntısına varıncaya kadar aynı fikir ve inançlar etrafında toplamaktır...» Ne var ki, serbest ve hoşgörülü tartışma yolunu açma dışında başka herhangi bir yoldan sağlanacak birlik, kısır bir disiplinden başka bir şey değildir. Ondörtler'in uzaklaştırılmasından sonraki basın toplantısında, General Gürsel, «Kültür Birliği diye bir şey yoktur ortada. Başka türlü ifade edeyim: siz tutun Türk ulusunun boyunu 100 metre yükseltin, ne çıkar bundan? Ne geçer ele? Biz, ulusun demokratik ruhunu geliştirme kararındayız. Bu ruha gölge düşürebilecek hiç bir karar çıkmıyacaktır M.B.K.'nden,» dedi.

Ondörtlerin sürgüne gönderilişi, M.B.K.'nin işlerinde belki birçok bakımlardan bir dönüm noktası oldu. Biraz sonra tartışacağımız üzere, bu olay, siyasî partilerin arenaya giriş hızlarını oldukça arttırdı. Silâhlı kuvvetler üzerinde de iki önemli etkisi oldu. Bazı subayların gözünde Ondörtler bir çeşit kahraman oldular, hatta etkilerini

kaybetmek şöyle dursun, sürgüne gönderilişlerinden sonra onlar hakkında âdeta mistik bir duygu doğdu. İkinci etki ise, bu olayın subaylar kadrosundaki en mütedil reformcuları bile, M.B.K.'nin, sivillerin nüfuzunu iyice kırmadan ne gibi reformlar yapabileceği konusunda düşündürmeğe başlamış olmasıydı.

Ondörtlerin gücünün devam etmesi ve ordu içinde gittikçe artan bir şüphe duygusunun varlığı, M.B.K.'nin sürgünlere karşı tutumunu, belki ister istemez, ama pek acemice değiştirmesinden de belliydi. Daha Ondörtler sürgüne gönderildikten birkaç hafta sonra, M.B.K. üyeleri, Ondörtlerin aslında birer hain olmadığını, komitenin geri kalan üyelerinin onları ülkü arkadaşı saydıklarını söylemek lüzumunu hissettiler. M.B.K. üyelerinin birçoğunun, yaptıkları hareketin akılıca olup olmadığı konusunda sonradan şüpheye düşmüş olmaları da mümkündür. M.B.K. komitesinin bu konuda en çok üzerinde durduğu nokta, kendileriyle eski çalışma arkadaşları arasındaki ayrılığın gayeler üzerinde değil, yollar üzerinde olduğu idi. M.B.K.'nin iktidarı devretmeden önce verdiği son beyanlarından birinde şöyle denilmektedir:

> ... Vatanseverlikleri hakkında verilecek hüküm, tarihin şaşmaz adaletine bırakılmış olan 38 ihtilâl arkadaşının, ulus önünde and içerek müşterek hedef kabul ettikleri, demokratik ve hukuk devletine doğru ilerleyişte, ihtilâlin doğurduğu bazı güçlükler, metod ayrılıklarına yol açmıştır. Bu ayrılıklar sonucunda kendilerine 127 Sayılı Kanunla yurt dışında görev verilen — bu tamamiyle bir personel hareketidir — 14 arkadaşımız, görevlerini büyük bir şuurla yerine getirmişlerdir. Sevgili milletimize bildirmek isteriz ki, hazırlığında, ifasında ve sorumluluğunda tarih önünde payları bulunan bu on dört arkadaşımız da, ihtilâlin bugün ulaştığımız sonucuna inanmaktaydılar.

Ondörtler'in kısa zamanda yurda dönüp dönmiyecekleri sorulduğunda, birçok M.B.K. üyesi, dönmemelerini gerektiren bir kanunun bulunmadığını, geri dönmek için siyasî müşavirlik görevlerinden istifa etmelerinin yeteceğini

ifade ettiler. Albay Sami Küçük, «Benim kanaatime göre 27 Mayıs bu 14 kahraman arkadaşa çok şey borçludur,» dedi, General Gürsel ise, 19 Kasım'da yaptığı bir basın toplantısında, Cumhurbaşkanı seçildiği takdirde, tâyin hakkını kullanarak Ondörtler'den bir grupu Senatoya dahil etmesi ihtimalinin bulunduğunu kabul etti.

Ondörtler, M.B.K.'den atılışlarından sonra hiç boş durmamışlar, birbirleriyle ve Türkiye'deki gerek asker, gerek sivil arkadaşlarıyla yakın temaslarını devam ettirmişlerdir. Varlıklarını güçlü bir şekilde halkoyuna duyurmak için, içlerinden altısı, Ottawa'dan, Delhi'den kalkıp Paris'e gelerek, 30 Ekim, 1961'de orada toplandılar ve bir basın konferansı yaptılar. Son Türk seçimlerinde hiç bir partinin çoğunluğu kazanamayışı üzerinde yorumda bulunarak (bir grup adına konuşmuşlar ve ferdî demeç vermediği reddetmişlerdir). «Bunun böyle olacağını biz bir yıl önce söylemiştik. Tahminlerimiz doğru çıktığına göre, siyasî partilerde bulunan arkadaşlarımıza yeni teklifler yapmamız da normal olacaktır,» dediler. Türkiye'ye dönünceye kadar, yurtta bulunan arkadaşları yoluyla çalışmaları devam ettireceklerini ilâve ederek, Türk aydınları arasında, ordu içinde, gençlik teşekküllerinde ve halk arasında pek çok arkadaşları bulunduğuna işaret ettiler. Son seçimlerin zoruniu olup olmadığı konusundaki bir soruya cevaben, müştereken şu yorumda bulundular: «Ulusumuzun önemli meselelerin böyle bir zamanda kurulan meclisle halledilebileceğine inanmıyoruz... Seçimlerin sonucu, 27 Mayıs'tan bu kadar kısa bir zaman sonra seçime gitmenin yanlış bir iş olacağı görüşünü doğrulamıştır.» İçlerinden ikisinin Türkiye'yi ziyaretlerinin ardından, On dörtler'in Brüksel'de, 1962 Temmuz ayında yaptıkları toplantıda, kendilerinin bir siyasî parti kurmaları sözkonusu edildi, ama sonunda, resmî bir teşekkül halini almaktan kaçınılmasına ve On dörtler'in her üyesinin dilediği gibi hareket etmekte serbest bırakılmasına karar verildi.

1961 HAZİRANI, «PERSONEL BUHRANI»

On dörtler'in atılışını izleyen aylar, gerek M.B.K., gerek faal hizmetteki subaylar için üzücü geçmiş olsa gerektir. M.B.K. için üzücü geçmiştir, zira M.B.K.'nin Yassıada yar-

gılamalarına, dâvaların fazla uzayacak gibi görünmesine rağmen karışmama kararı almış olması, yeni partilere izin vermesi, Kurucu Meclis çalışmalarını başlatması, diğer politik gruplar tarafından fena halde istismar edilmişti. Referandumdan önceki kampanyada M.B.K.nin, Menderes taraftarlarını avlamak niyetinde olduklarını saklamağa bile lüzum görmiyen politikacıların umutlarını kırmak için giriştiği geç kalmış çabalar, uygulama alanında hiç bir sonuç vermemişti. Faal hizmetteki subaylar arasında, M.B.K.'nin içinde bulunduğu bu dertlerden ötürü meydana gelen üzüntü, M.B.K.'nin üzüntüsünden de büyük olmuştur. 5.000 subayın emekliye sevkedilişi, birçok genç subaya en sonunda enerjilerini ulusun yararına kullanma fırsatı vermişti. Radikallerin M.B.K.'nden atılışı ise, bir yandan tam birer reformcu oldukları halde, bir yandan da ordunun siyasete karışmaması geleneğine bağlı bu genç subayların gücünü arttırmıştı. Küçücük bir buhran, kontrolü cuntanın elinden zorla koparıp almak ve 27 Mayıs'tan geri kalabilen şeyleri kurtarabilme fırsatını verir vermez, bu subayların neden birden bire M.B.K.'ne karşı sabırsızca hareket ettiklerini anlamak zor değildir.

Buhran 1961 Haziranında, M.B.K., Hava Kuvvetleri Kumandanı Tümgeneral İrfan Tansel'i, Washington'daki Türk Askeri Misyonuna müşavir tâyin edince patlak verdi. Harb Okulundan 1930 yılında mezun olan, Paris'te Hava Ataşeliğinde bulunan ve 1960'da, 5.000 subayın emekliye sevkedilişinden sonra Hava Kuvvetleri Kumandanlığına getirilen İrfan Tansel'in parlak bir sicili vardı. Hava Kuvvetlerindeki meslekdaşları tarafından çok sevilen Tansel, genellikle, ordunun siyasetten uzaklaştırılması taraftarı sayılıyor, bir bakıma, General Cemal Madanoğlu'nun Hava Kuvvetlerindeki tamamlayıcısı kabul ediliyordu. M.B.K.'nin onu Washington'a tâyin edişinin sebebi kesinlikle bilinmemekle beraber bu tâyinin yarattığı tepki apaçıktır. Tâyin çıkar çıkmaz, Hava Kuvvetleri Ankara üzerine bir jet filosu gönderiverdi, M.B.K. de, Tansel'in tâyininin «yeniden gözden geçirildiğini» bildirdi.

Ne var ki, tepkiler devam etti. Silâhlı kuvvetler, M.B.K.'nin bazı birlikleri kontrolü altında bulunduruşundan uzun zamandan beri hoşnutsuzluk duyuyordu; Tansel'in yeniden

Hava Kuvvetleri Kumandanlığına getirilişi haberini, M.B.K. üyesi Osman Köksal'ın Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığından, General Madanoğlu'nun da Ankara Garnizon Kumandanlığından ayrıldıkları haberi izledi. Ertesi gün, General Madanoğlu M.B.K.'nden de istifa etti. Birkaç gün içinde, General Gürsel'in yaveri Albay Agasi Şen'in, Savunma Bakanı'nın, Kara Kuvvetleri Kumandanının ve bir çok yüksek rütbeli deniz subayının başka mevkilere tâyin edildiği, birçok yüksek rütbeli kara ve deniz subayının da emekliye sevkedildiği görüldü. 15 Temmuzda, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay, ilk defa olarak M.B.K. toplantısına katıldı ve ondan sonra da bu katılış sık sık tekrarlandı. M.B.K. ile silâhlı kuvvetler kumandanları arasındaki toplantılar da sıklaştı ve bu durum, basın tarafından, Yassıada yargılamaları ve seçim kampanyası dolayısiyle gerginleşen durum ileri sürülerek haklı gösterilmeğe çalışıldı. Görünüşe göre faal hizmetteki subaylar M.B.K. üzerinde bir hâkimiyet kurdular ve gerici sivil siyasetçi gruplarının faaliyetini M.B.K.'nden daha etkili bir tarzda geme almak için ellerinden geleni yaptılarsa da, tutulan yolda temelli bir değişiklik için çok geç kalınmıştı.

M.B.K. döneminde yer alan olaylar, Türk ordusunun siyasetten uzak durma geleneğine bağlı kaldığını kuvvetle doğrulamaktadır. M.B.K. ile silâhlı kuvvetler arasındaki anlaşmazlıkların dikkate değer bir noktası, her iki tarafın da, iktidarı sivillere devretme plânında herhangi bir değişiklik yapmağı düşünmemiş oluşudur. Personel buhranının atlatıldığını bildiren protokolda yer alan en önemli noktalardan biri de, bu konu üzerinde her iki tarafın tam bir anlaşmaya varmış olduklarıdır. Seçimlere giden yolda artık dönülemiyecek kadar ilerlenmiş bulunulmasının da bu tutumun alınmasında bir rolü olabilir, ama ne olursa olsun, askerî liderlerin M.B.K. dönemindeki davranışları, genellikle, onların siyasetten bir an önce sıyrılmak arzularının samimî ve gerçek olduğuna işaret etmektedir.

Bu geleneğin bozulması ihtimali ancak, siyasî partilerin Türkiye'nin sosyal ve ekonomik meselelerini halletmekte başarısızlığa uğramaları halinde ortaya çıkabilirdi. 22 Şubat 1962'de, Albay Talât Aydemir ve Harb Okulu çevresindeki genç bir subaylar grubunun önderliğinde girişilen

darbe teşebbüsü, silâhlı kuvvetler içinde hiç değilse bazı unsurların, daha o zamandan sabırsızlanmağa başladıklarını göstermektedir. Bu unsurlar, aynı zamanda radikallerle dolaylı bağları bulunduğunu da îma etmişlerdir. Subay kadrosunun geri kalan kısmı Aydemir'i destekliyememiştir. Seçimlerin üzerinden dört aydan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, meclis Yassıada mahkûmlarının affı meselesinden başka hiç bir şey ele almış değildi. Tabii, bu sadece, subayların çoğunluğunun Aydemir'den daha sabırlı oldukları anlamını taşır. Subay kadrosu içinde, sınır çizgileri muhtemelen sabit olmıyan, değişik eğilimli gruplar bulunmaktadır. Eğer silâhlı kuvvetler, ulusu ilerleme yoluna bir kere daha sokmak için iktidarı tekrar ele geçirmesi gerektiğine gerçekten inanırsa, M.B.K. döneminde sivillere zorla yaptırılması gereken siyasal, sosyal ve ekonomik reformları tamamlamadan iktidarı bırakması beklenemez. Ne var ki, M.B.K. döneminde silâhlı kuvvetler, ilerlemeye değer verdiği kadar siyasî demokrasiye de değer veren yeni orta sınıfın bir parçası olduğunu göstermiş bulunuyor.

M.B.K. VE SİYASÎ PARTİLER

M.B.K. daha baştan itibaren siyasî partilere, tabii D.P. hariç, büyük bir hak tanıdı. 23 Mayıs 1960'da, çoğunlukla partiler dışı sivillerden meydana gelen bir kabine kuruldu, ama C.H.P. üyeleri de, C.K.M.P. üyeleri de çok geçmeden bir yolunu bulup kabineye girmeyi başardılar. Gerçi siyasî parti faaliyetleri resmen yasaklanmıştı, ama bu, parti liderlerinin ya da ilerde parti lideri olmayı umanların toplantılar yapmasına, plânlar kurmasına ve siyasî faaliyeti yasaklıyan kanunu resmen ihlâl etmeden çeşitli reklâm vasıtalarına başvurmalarına bir engel teşkil etmiyordu M.B.K. de, partilerin ve basının musallat oluşu karşısında sık sık gedikler verip, genel seçimlerin tarihi üzerine yorumlarda bulunmakla bu faaliyeti zımnen körüklemiş oluyordu. Ocak ayı içinde M.B.K., sadece yeni bir anayasa ve seçim kanunu yazmakla kalmayıp, bütçeyi geçiren, kanun tekliflerini müzakere eden ve bakanların meclis kürsüsünden cevap vermek zorunda kaldıkları, hükûmet irraatıyla ilgili sorular yönelten bir Kurucu Meclis topladığı zaman, basını ellerinde bulunduran siyasî partiler, kamuoyunun dikkatini bu nok-

ta üzerinde toplamakta hiç de güçlük çekmediler. 1961 ilkbaharı ve yazı içinde siyasî partilerin Menderes'ten boşalan yeri almak için yarışa girişmeleriyle tehlike çanları çalmağa başladığı zaman da, M.B.K., olayların gidişinde önemli bir değişiklik yaptırabilmek şöyle dursun, ancak en aşırı unsurları geme alabilecek kadar güçsüz kalmış bulunuyordu.

M.B.K.'nin bu konudaki belki en önemli noksanı, 1950-60 döneminde D.P. ile C.H.P. arasında geçen mücadelenin Türk siyasî bünyesinde ne kadar derin yer ettiğini anlayamamış olmasıdır. Menderes rejiminin devrilişi ve bu rejimin başına ulus tarafından getirilmiş liderlerin tutuklanıp mahkûm edilişi ne Demokratların teşkilâtını ne de, 27 Mayıs ihtilâline yol açan partilerarası mücadelelerin asıl sebebi, ulusun temelden ikiye bölünmesini doğuran meseleleri ortadan kaldırabilmiştir. Gerçekten de, C.H.P.'ye yakınlıkları bilinen kişilerin, iktidarın sivillere devri hazırlıklarında büyük rol oynamalarına izin vermekle — 1960'da yetenekli siyasî ve teknik liderlerin büyük çoğunluğunun C.H.P.'ye yakınlığı eğer kabul edilirse — M.B.K.'nin, kutuplaşmayı eskisinden de çok sivriltmiş olduğunu söylemek herhalde aşırı bir iddia sayılmasa gerektir.

M.B.K., hatırlanacağı üzere, 27 Mayıs beyannamesinde, erken seçimleri yeniden gözden geçirilmiş bir Anayasa ve Seçim Kanunu temeli üzerine oturtmak niyetinde olduğunu belirtmiş ve zaman olarak da, anayasa için bir ay, düşük rejimin yargılanması için iki ay düşündüğünü, yani seçimlerin üç ay içersinde yapılabileceğini bildirmişti. Zamanın bu kadar kısa tutulması yüzünden, anayasayı yazacak olanlar fazla dikkat gösterilmeden seçildi; gerçekten de, anayasa yazıcıları grupu, çeşitli tartışmalara yol açtığı gibi, Türk hukuk adamlarının ve aydınlarının çoğunluğunun görüşlerini temsil etmiyordu. Gerek Onar grubunun, gerek M.B.K.'nin bu iş için gerekli zamanı iyi değerlendirememeleri ve anayasanın yazılışı sırasında her adımda ortaya çıkan tartışmalar yüzünden Anayasanın meydana çıkarılması süresinin nasıl bir ay yerine tam bir yılı bulduğunu kitabın IV. Bölümünde anlatmış bulunuyoruz.

Anayasayı yazan grubun kuruluşundakine eş bir hızla, 28 Mayıs'ta on yedi kişilik bir kabine kuruldu. Kabinede üç profesör, iki general, memurlar, iş adamları ve teknisyenler

bulunuyordu. Bunlardan yalnız ikisi, mesiekten bir diplomat olan Dışişleri Bakanı Selim Sarper'le, 1960'a kadar Gümrük Genel Müdürlüğü yapmış olan Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, M.B.K. döneminin sonuna kadar iş başında kalabildiler. Bu kabinedeki bakanlardan onunun, profesörlüğün, iş idaresi ve teknik hususlardaki ustalığın bakanlığın gerektirdiği yeteneklerin yerini tutamıyacağını anlıyan M. B.K. tarafından kabineden uzaklaştırılmasından sonra, Ağustos ayının sonunda İkinci İhtilâl Kabinesi kuruldu. Bakanlıktan uzaklaştırılanlar arasında, Sağlık Bakanı Dr. Nusret Karasu, Çalışma Bakanı, Siyasi İlimler Profesörü Cahit Talas ve İmar ve İskân Bakanı, eski Demirbank Umum Müdürü Orhan Kubat da bulunuyordu.

İkinci kabine bütünüyle, birincisinden çok daha kalifiye idi. Kabineye sonradan atananlar arasında özellikle başarılı olanlardan bazıları şunlardır: Sonradan İçişleri Bakanı olan, Devlet Bakanı Nasır Zeytinoğlu; Ekrem Alican Yeni Türkiye Partisi'nin başına geçmek üzere istifa ettiği zaman, Aralık ayında tâyin edilen Maliye Bakanı Kemal Kurdaş; Ticaret Bakanı Mehmet Baydur. Üzerlerinde tartışılanlar arasında ise 1961 Şubatına kadar İçişleri Bakanlığı yapan ve basiretsizliği, aynı zamanda askeri metotlardan sivil metotlara geçebilme yeteneğini gösteremeyişi yüzünden görevinden uzaklaştırılan, Korgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu (sonradan Vatikan Büyükelçiliğine tâyin edildi) ile muhafazakâr Millet Partisi üyesi oluşu ve 147 profesörün atılışı meselesi üzerindeki uyuşmazlığı dolayısiyle Ankaradaki siyasi liderlerin pek çoğu tarafından afaroz edilen, M.B.K. döneminin son zamanlarındaki Milli Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç bulunuyordu.

Şehir Plânlama Profesörü Fehmi Yavuz'la, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Dekanı Turhan Feyzioğlu, 147'ler meselesinin halledilememesi üzerine istifa edince, kabinede yeni değişiklikler oldu. Başkan Yardımcılığı ve Savunma Bakanlığı mevkileri bütün M.B.K. döneminde, faal veya emekli generallerin ellerinde kaldı.

Seçimlerin tarihiyle ilgili devamlı mütalealarda bulunmaları yanısıra, basın ve Ankara siyasi çevreleri, M.B.K.'nin her hareketini kendilerine göre ölçüye vurmağa başlamışlardı. M.B.K., partiler dışı olduğunda ısrar ediyor ve

bunu göstermek için de çeşitli bakımlardan ciddî çalışmalarda bulunuyordu. Bunun en belirgin örneklerinden biri, İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Ali Fuat Başgil'in faaliyetini protesto etmek maksadıyla gösterilerde bulunan yirmi bir öğrencinin 30 Temmuz, 1960'da tutuklanışıdır. Ali Fuat Başgil'in Menderes ve Celâl Bayar'a bağlı olduğunun bilinmesi gerçeği, yetkililerin, gösterileri meneden sıkı-yönetim müeyyidelerini uygulamalarına engel teşkil etmemişti. Ne var ki, durumun mahiyeti gereği, bir çok olgular öz itibariyle gitgide C.H.P. tarafının tutulduğu Yassıada yargılamalarına karışmama siyaseti, M.B.K.'nin son derece ihtiyaç duyduğu siyasî akıl hocalığı yerini gitgide C.H.P.'nin, tecrübeli politikacıları yoluyla tekeline geçirmeğe başlaması — bir araya gelince, M.B.K. de C. H.P.'ye bağlı bir görünüş kazanmağa başlamış oluyordu.

M.B.K.'ne sağdan soldan yöneltilen baskılar ve sivil politikacıların çıkarlarını düşünmeleri sebebiyle, M.B.K. de, C.H.P. de, birbirleriyle olan ilişkilerinde sık sık tereddüde düşer gibi oluyorlardı. 147'ler olayı üzerine M.B.K.'ne siyasî kampların hemen hepsinden eleştiriler yağdırıldı. Radikal üyelerin uzaklaştırılışı da M.B.K.'nin sivillerin gözündeki durumunda yeni bir değişiklik yarattı. 147'ler meselesinin gittikçe uzayıp, bir türlü halledilemeyişi ve en sonunda M.B.K.'nin bu meseleyi olduğu gibi defterinden silişi, M.B.K.'nin iktidarı sivillere devredeceğine dair verdiği sözü tutmayacağı korkusunun yeniden belirmesine yol açtı. Kurucu Meclisin toplanması, M.B.K.'nin Adalet ve Millet Partisinin referandumda ve seçimlerdeki hareketlerinden hoşnutsuzluk duyuşu, siyasî partilerin ulus önünde bir anlaşmaya varmağa zorlanmaları hep, tahminler pandülünün tekrar tekrar iyimserlikle kötümserlik arasında gidip gelmesi sonucunu doğurdu.

Muhafazakâr grupların şu veya bu şekilde siyasî işlere gittikçe daha çok karışma yollarını buluşları, gerek M.B.K., gerek sayıları gittikçe artan ilerici fikirli siviller için bir ikilem halinde ortaya çıkıyordu. M.B.K.'ni en çok uğraştıran mesele, yeni partilerin seçmenlerin karşısına Menderes taraftarı olduklarını ima eden usûllere başvurarak çıkmalarının, serbest seçimlere erken gitme kararında bir değişiklik yapmayı gerektirecek kadar ciddî bir prob-

lem teşkil edip etmediği idi. Çok partili bir ortamda köklü sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirilebilmesi güçlüğü ise, birçok aydının gözünde, muhafazakârların Meclis'te fazla sayıda sandalye kazanabilmeleri ihtimalinin artışıyla doğru orantılı olarak büyüyordu. Birçok kimse, köylüler için yeni bir «siyasi eğitim» döneminin zorunlu olduğu fikrinde birleşiyor ve M.B.K.'nin eski, radikal üyelerinin fikirlerini pek az kimse tutarken, pek çok kımse de M.B.K. mütedilleri yeni parlâmento sistemine biçim verirken keşke o kadar mütedil hareket etmeseydi diye, düşünüyordu.

M.B.K.'nin Kurucu Meclis'e tanıdığı yetkiler ancak, «hayret edilecek şey» deyimiyle ifade edilebilir. Başlarında eski C.H.P. milletvekili Feyzioğlu bulunan, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Suat Derbil ve İlhan Arsel'in dahil olduğu, C.H.P. eğilimli beş kişilik bir profesörler heyeti tarafından kaleme alınan Meclis Tüzüğüne göre, üst odasını M.B.K.'nin meydana getirdiği iki odalı bir kurum yaratıldı. Meclisin, çeşitli unsurlardan meydana gelmiş olmasına rağmen, sonunda nasıl C.H.P.'nin tekeline girdiğini daha önce (V. Bölüm'de) anlatmış bulunuyoruz. Herhalde M. B.K. de olayların böyle sonuçlanacağını tahmin etmemişti. Hatta bunun tam aksini ortaya koyan bir belirti vardı: Feyzioğlu Komitesinden gelen teklif üzerine kabine, siyasi partilere bağlı temsilcilerin sayılarının azaltılmasını istediği zaman, M.B.K. bu sayının daha da arttırılması gerektiğini ileri sürmüştü.

Kurucu Meclis'e geniş yetkiler verildi. Toplanmasının asıl amacı olan, yeni Anayasayı ve Seçim Kanununu yapmanın yanısıra, bir gazetenin Meclis Tüzüğü'nden iktibas ettiği üzere, «diğer bütün kanunları yapmak, değiştirmek, şerhetmek veya kaldırmak, bütçe ve tahsisleri müzakere edip geçirmek, savaş ve barış ilân etmek, andlaşma ve anlaşmaları onaylamak, bakanlar kurulu tarafından onayladığı takdirde sıkıyönetim ilân etmek, genel af ilân etmek,» yetkileri de; başka bir deyimle, normal zamanlardaki Millet Meclislerinin bütün kanun koyma yetkileri verilmişti Kurucu Meclis'e. Kanunu tekliflerinin en aşağı bir Kurucu Meclis üyesi ile, en aşağı bir M.B.K. üyesinin imzasını taşıması gerekiyordu. Teklifler önce Mec-

lis'te müzakere edilecek, sonra ister kabul edilmiş olsun, ister reddedilmiş olsun, M.B.K.'ne gönderilecekti. Eğer M.B.K., Meclis'in reddettiği bir kanun tasarısını kabul edecek olursa, tasarı bir kongre komisyonuna havale edilecekti. Bir kanunun yürürlüğe girmesi için, hem Meclis'in, hem de M.B.K.'nin onayı gerekiyordu. Batılı bir muhabir bu konuda haklı olarak, M.B.K.'nin bu şekilde Meclis kararları üzerinde bir veto hakkını elinde bulundurduğuna işaret etmişti. Ne var ki, bu muhabirin, aynı sebepten ötürü, Meclis'e de — hiç değilse nazarî olarak — eş değerde bir veto hakkı tanınmış olduğunu ilâve etmesi gerekirdi.

Meclis ile M.B.K. birçok kere çatıştı, bununla birlikte bu çatışmalar, seçimlere bir an önce gidilmesi gibi, her iki tarafın da kuvvetle desteklediği temel meseleler üzerinde olmadı. Ayrıca şu noktayı da işaret etmek yerinde olur ki, sıkıyönetim aracı hâlâ M.B.K.'nin emrinde bulunuyor ve Meclis, yetkililerin ihtilâl aleyhtarı faaliyetlere karşı giriştiği idarî harekette hiçbir rol oynamıyordu. Hangi hareketlerin ihtilâl aleyhtarı olarak nitelendirilmesi gerektiği konusunda da Meclis'ten askerlerin yorumlarına karşı kayda değer bir itiraz yükselmiyordu. Meclisteki, Yeni Türkiye Partisine bağlı üyelerin feryatları, Aydın Yalçın meselesinde bile nisbeten zayıf çıkmıştı.

M.B.K. veto hakkını en çok 147'ler meselesinde kullandı ve hiç bir M.B.K. üyesi kovulmuş profesörlerle ilgili hiçbir teklifi kabule, hiçbir zaman yanaşmadı. Öteki çatışmaların çoğu iktisadî ve malî konularda oldu. Hiç değilse bir kere, 1961 Haziranında vergilerin gözden geçirilmesini teklif eden bir tasarı ortaya atıldığında, M.B.K. eğer isterse Meclisten herhangi bir kanunu kendi istediği biçimde zorla geçirtebileceğini gösterdi. Ne var ki, kamuoyunun gözünde M.B.K., ikinci keman rolündeydi. Önemsiz konular üzerine de olsa, bakanlara Meclis üyelerinin yönelttiği sorular, basında, M.B.K.'nin yaptığı işlerden çok daha büyük bir yer tutuyordu.

M.B.K.'nin gücünü siyasî partilere kaptırmasına sebep olan gidişin son safhası, yani partilerin kuruluşuyla başladı ve en önemli anlarına referandum'la seçim kampanyası sırasında ulaştı. Bu konuları V. Bölüm'de tartış-

mış bulunuyoruz. Bu arada en mânidar nokta, kampanyalar ilerledikçe, çeşitli partilerin ve çeşitli kişilerin sadece M.B.K.'nin bazı hareketlerini değil, aynı zamanda 27 Mayıs'ı da alenen eleştirmeğe kalkışmış olmalarıdır. Bu eleştiricilerin en aşırı gidenleri tutuklanıp sorguya çekildiler, içlerinden biri de askerî mahkemede yargılandı ve ölüme mahkûm edildi (bununla birlikte ceza infaz edilmedi). Öte yandan, daha zekî eleştiriciler, basına aksedebilecek beyanatlarının müphem olmasına dikkat ediyor, bu suretle de nadiren yakayı ele veriyorlardı. 27 Mayıs hakkındaki eleştirmelerin kamuoyuna daha az duyurulan kısmının, özellikle köylerde yapılan yapılan eleştirmelerin hacim itibariyle daha büyük olduğuna şüphe yoktur. Anayasa referandumunun, yüzde kırka yakın «hayır» oyu ile sonuçlanması, bu «hayır» oylarının 27 Mayıs'a karşı kullanılmış olduğundan daha başka bir şekilde yorumlanamaz. Ekim seçimleri gelip çattığı zaman ise, sağ kanatla Menderes taraftarlarının Meclise hiç de azımsanmıyacak bir güçle girmeleri dışında herhangi bir ihtimali ciddiyetle akıllarına getirebilenler sadece fazla idealist olanlarla, kendi kendini aldatanlardı.

M.B.K. VE KÖYLÜLER

M.B.K.'nin, Türkiye nüfusunun takriben yüzde 75'ini meydana getiren köylülerle olan ilişkileri şunları gerektiriyordu: 1) ordunun iradesini zorla kabul ettirmekte kararlı olduğunun iyice anlaşılması; 2) köylülerin 27 Mayıs fikrini benimsemeleri; 3) köylülerin 27 Mayıs'ı anlamaları. M.B.K.'ni hatırı sayılır problemler bekliyordu, zira Türk köylüsünün orduya geleneksel bir saygı beslediği ne derece gerçek ise, sırası gelince kanaatlerinde diretmek veya geri çekilmekte son derece kurnaz hareket ettiği de o derece gerçekti. Ayrıca, şurasını da hatırlatmak yerinde olur ki, Türk köylüsünün ihtilâl karşısındaki tutumunu ilk ağızda belirliyen, basın özgürlüğü, ekonomik politika ya da çok partili hükûmet gibi ince konulardan çok, kafalarında yer etmiş bulunan «İnönü'ye karşı Menderes» düşüncesiydi. Bu karşılaştırmada ise köylülerin büyük bir kısmı Menderes'i tutuyordu.

Ordunun, bu açıkların kapatılmasında yardımcı ola-

bilecek çeşitli avantajları vardı. Bunlardan biri, ordu saflarının çoğunlukla köylü erlerden kurulu olmasıydı, zira erler kolaylıkla subaylarının etkisi altında kalabilir ve kendilerine aşılanan fikirleri köylerine götürebilirlerdi. Bir başka avantaj da, doğrudan doğruya subayların birçoğunun aile bağlarının köylere kadar uzanmasıydı. Üçüncü avantaj ise, 27 Mayıs dâvasının, büyük bir kısmı Atatürk'ün etkisinin güçlü olduğu Köy Enstitülerinde yetişmiş köy öğretmenlerinin çoğunluğu tarafından benimsenmiş oluşuydu. Bununla beraber, köylülerin büyük kısmının, 27 Mayıs'ın anlamını kavrayabilmiş olmaları yine de şüphelidir.

M.B.K.'nin köylüleri ilgilendiren ilk hareketlerinden biri, siyasî partilerin bucak ve ilçe dallarını kaldırması oldu. Bu konuda bir demeç veren General Gürsel, partilerin köy dallarının, İnönü'nün iddia ettiği gibi demokrasiyi getirmekte fayda sağladığı görüşünde olmadığını belirtti. Tamamiyle aksi kanaatte olduğunu ifade ederek şöyle dedi:

... Partilerin bucak ve ilçe dalları yüzünden, köylerle ilçeler kanlı bir şekilde ikiye ayrılmış, rakip gruplar aynı camiye, aynı kahveye gitmeyi reddetmişler, hatta karşı tarafa kız bile vermez olmuşlardır... Partilerimiz, Batıdaki partiler kadar geliştiği, siyasî eğitim böyle bir seviyeye ulaştığı zaman bu kuruluşlar belki zararlı olmaktan çıkıp fayda sağlayabilir...

Bununla birlikte, parti teşekküllerinin köyler seviyesinde işleyişini men kararı sadece bu yolda atılan ilk adımdan ibaretti. Kanuna aykırı siyasî faaliyetin derhal cezalandırılacağını akıllara sokmak için de asgarî tedbirlerin alınması gerekirdi. Nitekim, 28 Haziran, 1960'da, M.B.K., polis ve jandarmaya yeni ve geniş yetkiler verdi. 12 Ağustos'ta, suçluların soruşturma için nezarette tutulma süresi bir aya çıkarıldı. 18 Ağustos'ta da M.B.K., «İhtilâl Mahkemeleri» kurulması için bir kanun çıkardı. Kabaca, 1920'lerdeki İstiklâl Mahkemelerini andıran bu mahkemeler istendiği zaman, istendiği yerde kurulabilecek, mahkeme üyeleri de doğrudan doğruya M.B.K. tarafından tâyin edilecekti. Bu mahkemeler, «Millî İhtilâl Hareketine ve bu hareketin prensiplerine karşı suç işleyenler veya

ihtilâl aleyhine propaganda yapanları» yargılayacaktı. Beş yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezalarıyla daha ağır suçlarda ölüm cezası verilebilecekti. Her nekadar bu mahkemeler kurulmadıysa da, M.B.K. sık sık bunların kurulabileceğini hatırlatmaktan geri kalmadı, hattâ bir seferinde, M.B.K. üyelerinden biri, «gerekirse kullanabileceğimiz daha birçok Yassıada var,» dedi. Bu arada sıkıyönetim yetkilileri, durmadan, ihtilâl aleyhtarı faaliyette bulunan kimseleri tutuklayıp sivil mahkemelere sevkediyordu.

Bu tedbirlerin yanısıra, M.B.K., ikinci ihtiyaca cevap verecek, yani 27 Mayıs'ın kabulünü, aynı zamanda da köylülerin 27 Mayıs'ı anlamalarını sağlıyacağını umduğu yeni adımlar attı. 27 Mayıs'ın kabulünü sağlamak için geniş çapta çaba harcanıyor, basın ve radyolar yoluyla eski iktidarın suçları bir bir ortaya dökülüyordu. Bu alanda harcanan çabaların bazılarını II. Bölümde anlatmış bulunuyoruz. M.B.K., Menderes rejimi zamanında işlenmiş fiziksel, siyasî ve malî suçlar hakkında yapılan yayımların bir sel gibi ortalığı istilâ edişi karşısında, bunları dizgine almak için hiçbir harekette bulunmuyordu. 27 Mayıs'tan sonra, günlerce, gazeteler binlerce teferruatla, acı çekmiş olanların anlattıkları hikâyelerle ve kan, zulüm kokan olaylar üzerine haberlerle dolup taştı. Türk ekonomisinin içine düştüğü durum kamuoyuna açıklanırken, herkesle birlikte köylülerin de nasıl zarar görmüş olduklarını ortaya koymak niyetiyle hareket edilmişti. Köylere daha fazla gazete gönderebilmek için özel kampanyalar açıldı, hattâ şehirlerde caddelerin çeşitli yerlerine kutular kondu ve halk, okunmuş gazeteleri bu kutulara atmağa teşvik edildi. Bu kampanyanın etkisi kuvvetli bir ihtimalle, büyük olmamıştır, zira köylülerin tutumlarını değiştirmeğe pek niyetli olmayışları bir yana, köye ulaşan bütün yayınlar önce okuma yazma bilenlerin ellerinden geçiyor, bu kimseler de, tabiî, köylülere istedikleri kısımları okuyor, istemedikleri kısımları okumuyorlardı.

Bu alanda atılan adımlardan bir tanesi, pekâlâ etkili olabilirdi; bu adım, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden elli beş ağanın başka yerlere sürülmesi ve ilerde dağıtılmak üzere topraklarına el konulmasıydı. Köylüler üzerinde de-

reisi rolü oynayan, bu büyük toprak sahibi — hattâ bazen köylerin sahibi — ağaların nüfuzunu kırmak, Atatürk'ün Doğu'da giriştiği ilk icraattan biriydi, ama eski düzen yine de ta 1960'a kadar süregelmişti ve bugün de sürüp gitmektedir. M.B.K.'nin attığı bu adım da gerektiği kadar etkili olamadı; bunun birkaç sebebi vardır: Evvelâ, ağalar oyalama taktiğine başvurdular, sürgün ve topraklarının ellerinden alınması karşısında çeşitli aracılar ileri sürmek yoluyla durumlarını kurtardılar ve nihayet bunların topraklarının köylüye dağıtılması işi hiçbir vakit geniş çapta olamadı. M.B.K.'den iktidarı devralan koalisyon hükûmetinin, bu ağalara eski yerlerine dönme izni vermesi ve henüz dağıtılmamış topraklarını iade etmesi, ağaların siyasî nüfuzunun ne derece büyük olduğunu açığa çıkarmıştır.

M.B.K., 27 Mayıs hakkında konuşmalar yaparak yurdu iki kere baştan aşağı dolaştı ve 27 Mayıs'ı köylerde anlatsınlar diye birçok kere öğretmenlerle öğrencileri yolladı. Birinci yurt gezisi 1960 Eylülünde yapıldı, birer veya ikişer kişilik on altı grup halinde şehirler, kasabalar, köyler dolaşılarak 27 Mayıs anlatıldı. Bu gruplarda yer alan konuşmacılar, çeşitli konulara değiniyor, çok kere de kendilerini dinleyen kalabalıktan gelen sorulara cevap veriyorlardı. Konuşmacılar genellikle 27 Mayıs'ı doğuran sebepleri, yapmak veya yaptırmak istedikleri bazı şeyleri anlatmağa çalışıyor, özellikle de, iktidarda kalmak arzusunda olmadıklarını belirtiyorlardı. M.B.K. üyelerinin iktidarda kalmak isteğinde olmayışlarına köylüler bir türlü akıl erdiremiyor, bu yüzden de genellikle M.B.K.'nin bu sözlerini ciddiye almıyorlardı.

Din ve ekonomi üzerinde çok duruluyordu. Özgür, Antalya'da, «dini ilgilendiren konuların bilgili ellere verileceğini,» söyledi; Yıldız, Bayburt'da, «gericilere ve din istismarcılarına aman vermiyeceğiz,» dedi. Ekonomi konusunda, üyelerden bazıları o günkü meseleler veya Türk ekonomisinin geleceğini ilgilendiren problemler üzerinde duruyor, bazıları ise çok tartışmalı konulara değiniyorlardı. Meselâ Erkanlı, Kayseri'de, «Biz zenginlerin değil, sadece hırsızların düşmanıyız,» dedi, ama «Bazı kapitalistler bizi desteklemiyorlar... Ne var ki, onların direniş-

leri de kırılacaktır,» diye de ilâve etti. Daha sonra, Erkanlı, «Son on yıldır Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir kolonisi haline gelmiştir,» diye bir iddiada da bulundu. Ahmet Er ise, Diyarbakır'da, Menderes rejimini ahlâkî konular üzerinde lânetledi ve eski rejimi, «Türk kadınını yabancılara peşkeş çekecek ve genel evler açtıracak,» kadar ileri gitmekle suçladı.

Konuşmacılardan bazıları, ordunun ciddiliği üzerine önemle parmak basıyorlardı; meselâ Erkanlı bir yerde şöyle söyledi: «Pek çok kimse D.P.'nin alaşağı edilemiyeceğini sanıyordu, değil mi?» Numan Esin Balıkesir yakınlarındaki bir kasabada, «eğer ahlâksız adaylara oy verecek olursanız, yakanıza yapışırız,» tehdidini savurdu. Bu arada, birkaç tanecik de olsa, köylünün sempatisini kazandıracak bazı teşebbüslerde bulunuldu. Bunlardan biri, Münir Köseoğlu'nun, Adapazarı'nda, gelecekteki en önemli icraattan birinin, köylülerin borç taksitlerini ödemelerini kolaylaştıracak tedbirlerin alınması olacağı vaadinde bulunuşudur. Eylül turunun bıraktığı genel izlenim şudur: Her nekadar izlenecek siyasetin çok genel hatları üzerinde bazı anlaşmalara varılmışsa da, M.B.K.'nin ortaklaşa bir ideolojiye ya da belirli programa benzer bir çalışma zemini yoktu. Bu turun sonuçları, komitenin bir bütün olarak inandığı şeyden çok, her bir üyenin ayrı ayrı inançlarını göstermesi olmuştu. Bu konuşma gezilerinin, M.B.K. ile köylüler arasındaki müstakbel ilişkilere bir biçim vermekte etkili olabildiği şüphelidir.

M.B.K. ikinci defa yurdu dolaşmaya ancak ertesi Temmuz'da, Anayasa referandumu için «Evet Kampanyası» nı üzerine aldığı zaman çıktı. Bununla birlikte, «Evet Kampanyası» nın, siyasî partilerin (daha önce anlattığımız gibi) oynadıkları rolle ilgili kısmı, «evet» oyu almak için girişilen çabalardan daha ilgi çekici olmuştur. M.B.K.'nin harcadığı çabalar içinde ise en ilgi çekicisi, Diyanet İşleri Müdürlüğü'ne hazırlattırılıp, oy verme gününden bir hafta önce yayımlanan, «Anayasamız Dinimize Uygundur,» adlı bir risaleyi dağıttırması olmuştur.

M.B.K.'nin köylüler üzerinde en kalıcı ve en derin etkiyi uyandırabilecek hareketi, Yedek Subay Öğretmen programını hazırlatıp uygulatmasıdır. Türkiye'de eğitim

hareketini hızlandırmakta ilerde de örnek alınmak üzere, lise mezunlarının yedek subay olarak iki yıl orduda hizmet etmelerini gerektiren statü, köylerde iki yıl öğretmen olarak hizmet etmeleri şeklinde değiştirildi. 1960-61 döneminde binlerce genç, Türkiye'nin dört bir yanına köy öğretmeni olarak gönderildi ve bunlardan birçoğu görevlerini bilinçli ve ehliyetli bir şekilde yerine getirdi. Bununla birlikte, böylesine hayalî programların ortaya birçok güçlükler çıkaracağı da, yükselen itirazlardan, şikâyetlerden, ek ücret, silâh, üniforma istenmesinden anlaşılmış oldu. Üniformaların sağlıyacağı prestij yerine birdenbire köy hayatının güçlükleriyle karşı karşıya gelen gençlerin feryatlarına M.B.K., kulaklarını tıkayabildi. Ama oyla iş başına gelecek liderlerin böyle bir baskıya aynı şekilde dayanıp dayanamıyacakları şüphelidir.

Sonuç olarak, Türk köylüsünün M.B.K.'ni pek ciddiye almadığı söylenebilir. Gerçekten de M.B.K., politik hayata köylüleri ilgilendiren çok ufak bir değişiklik getirebildi ancak. İhtilâl Mahkemeleri fiilen hiçbir zaman kurulmadı, Menderes taraftarı davranışlara gem vurulmadı ve M.B.K. döneminde köylüleri etkiliyebilecek hiçbir önemli siyasî ya da ekonomik reform gerçekleştirilemedi. M.B.K.'nin köyleri çok seyrek ziyaret etmelerine, köylere yakın yerlerdeki askerî birliklerin personelinin siyasetten uzak durmağa çalışmalarına karşılık, siyasî partiler her tarafta canla başla kampanyalarını yürüttüler. Bununla birlikte, M.B.K., köylülere ulaşmak için daha büyük ve daha başarılı çabalar harcamış olsaydı bile, on yıllık bir dönemin izini silebilmek yine de kolay olmıyacaktı.

M.B.K., EKONOMİ VE MALİYE

M.B.K. üyelerinden hiçbirinin ekonomi konusunda fazla bir bilgisi olmadığı için, M.B.K. döneminde iktisadi politikayı, daha çok Bakanlar Kurulu düzenledi. M.B.K. ve M.B.K. Kabinesi'nin iktisadî politikası, haklı olarak geniş çapta deflâsyon'a dayandırıldı. Bu politikaya, bir de siyasî havadaki kararsızlık eklenince, gerek Türk, gerek yabancı özel yatırımları durakladı. Bu politikanın bilânçosuna bakıldığı zaman, M.B.K. döneminde hayli özlü bir stabilizasyonun başarıldığı görülür, ama birçok başka

problemlerle, doğrudan doğruya stabilizasyonun yarattığı yeni problemlerin halli yine de gelecekteki hükûmetlere bırakılmıştır.

Yeni doğan problemlerin en önemlilerinden biri de işsizliktir. M.B.K., henüz tamamlanmamış 448 belli başlı yatırım projesini, bu projelerin sıhhatini gözden geçirtmek amacıyla durdurdu. Bu projelerden bazılarının tamamlanacağına dair işaretler ancak 1961'in sonlarına doğru belirdi. Mevcut 3.5 milyon (tahmini) işsiz ve tarım sektöründeki, havaların kötü gitmesi yüzünden açıkta kalan yarı işsize önemli miktarda yeni işsizler eklendi. Hükûmet, 1961 - 62 bütçesinde yatırıma ayrılan tahsisatı arttırmak suretiyle durumu hafifletmeğe çalıştı. Bu bir dereceye kadar faydalı olmakla beraber, özel yatırımlar ve tüketim harcamaları olmadığı için, durumu kurtarmağa yetmedi. 1961 yılında bankaların açtığı kredilerin hacmi, Menderes dönemindekini aştığı halde, bu krediler, endüstri sektörü yeni imkânlardan faydalanmağa yanaşmadığı için, tarım sektörüne aktı. Burada dikkati çeken bir etken de, iş piyasasındaki durgunluğa rağmen, tedavüldeki para hacminin artışıydı. Bütün güçlük, artan para hacminin harcanmayıp, toplanması, dolayısiyle de fiilen ekonomiye katılmayıp, özel ellerde olduğu gibi, defter üzerinde kalmasıydı. Maliye Bakanı, işe yatırılmayan para miktarının tahminen 800 milyon lira civarında olduğunu bildirdi. Her ne kadar bu durum, halkın Türk parasına güveninin arttığını gösteriyorduysa da, aynı zamanda etkili bir talebin yokluğuna da işaret ediyordu.

M.B.K. döneminde başarılan önemli işlerden biri de fiat istikrarının sağlanmasıdır. Menderes rejimi döneminde hayat pahalılığı 1953 yılındaki 100 oranından, 1960'ın ikinci üç ayı içinde 231'e fırlamıştı. M.B.K. döneminde kayda değer biricik artış ise, 1960'da aynı süre içindeki yüzde 9'luk artışa oranla önemli sayılamıyacak olan, 1961'in ilk dört ayındaki yüzde 3.1'lik artıştır.

M.B.K. aynı zamanda, dış yardım akışının devamını sağlayacak kadar, yabancı hükûmetlerin güvenini de kazanabildi. 1960 Mayıs'ı ile 1961 Ağustos'u arasında açılan krediler ve yapılan bağışların toplamı, Ereğli Demir ve Çelik İşletmeleri için Kalkınma İstikraz Fonu'ndan alınan

126.9 milyon dolar, çeşitli Uluslararası İşbirliği İdarelerinden alınan ve 93 milyon doları bulan kredi, Uluslararası Para Fonu ile Avrupa İktisadî İşbirliği'nden 1960 döviz açığını kapatmak için alınan 87.5 milyon dolar, Uluslararası Kalkınma Bankası'ndan alınan 20 milyon dolar ve Batı Almanya hükûmetinin verdiği 50 milyon dolar da dahil olmak üzere, yaklaşık olarak 400 milyon doları buluyordu.

1960-61 dış ticaret açığı kapatıla kapatıla 29 milyon liraya kadar indirildi. Her ne kadar ihracat, 1959-60 dönemindeki 313.8 milyon liradan, 1961'de 299.2 milyon liraya düştüyse de, bunun başlıca sebebi 1960-61 döneminde iyi mahsul alınamamış olmasıydı. Bununla birlikte, hükûmetin güttüğü sert politika sayesinde ithalât da 495 milyondan 452 milyon liraya düştü. Bunda, ithalât mevzuatının sıkılaştırılması ve lüks emtia ithalinin tamamiyle durdurulmasının büyük rolü olmuştur. 1960 Ağustos'unda M.B.K. bütçe tasarruflarının 824 milyon liraya ulaştığını bildirdi, 1961'de ise Türkiye yıllardan beri ilk defa olarak denk bütçe gördü. Siyasî ortam yatıştığı, hükûmetin kredi ve yatırım siyaseti daha sağlam bir durum aldığı zaman — daha 1962 yılında yabancı özel sermayenin Türkiye'yle ilgilendiğini gösteren belirtiler başlamıştı — endüstriyel kalkınma hamlelerinin yeniden canlanması beklenmektedir, ama öte yandan, tarım alanındaki kalkınma çok daha ciddî bir problem halinde ortaya çıkmaktadır. Menderes rejimi, köylünün buğdayının Toprak Mahsulleri Ofisi eliyle satan alınışını siyasî bir manivela olarak kullanmış, buğday fiatlarını kendi siyasî çıkarlarına göre arttırmıştı. M.B.K.'nin ilk icraatından biri, 1960 yılı içinde buğday fiatlarının arttırılmıyacağını bildirmek oldu. Ne var ki, 1961 yılı mahsulünün az oluşuna bir de Amerika Birleşik Devletleri mahsul fazlasının Türkiye'ye geç ulaşması eklenince, serbest piyasada buğday fiatları, devletin ödediği fiatların yüzde 60 üstüne kadar çıktı ve Toprak Mahsulleri Ofisi için de aynı yolu izlemekten başka çare kalmadı. Biraraya gelen iktisadî ve siyasî etkenler, 1962 yılında ikinci bir fiat artışına sebep oldu. Birleşmiş Mil-

letler Gıda ve Tarım Organizasyonu tarafından yayımlanan bir raporda, Türkiye'nin bu probleminin ne kadar uzun vâdeli ve ne kadar önemli olduğu belirtiliyordu: «Program (Gıda ve Tarım Organizasyonu'nun raporunda teklif edilen program) Türk ekonomisinin, özellikle tarıma dayanan temelinin uygulama alanında yeniden kurulmasını hedef tutmaktadır.»

Bu arada şurasını da belirtmek gerekir ki, ekonomik politikanın genel hatlarının kabine tarafından çizilmesine ek olarak, M.B.K., belirli bazı ekonomik reformlar için, kendilerinin bu gibi problemler karşısındaki tutumlarını ortaya koyan bir takım projelere girişti. İcraat safhasına sokulan bu projelerden en dikkate değer olanları, nikâh yüzüğü bağışı, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın kurulması, tasarruf bonoları, servet beyannamesi ve vergi revizyonudur. Tüm olarak bu icraat tepeden inme ve nitelik itibariyle de keyfîdir. Genellikle denebilir ki, bu icraata gidilmesinde, ekonomik etkenler kadar psikolojik ve politik etkenler de rol oynamıştır. Bu konuda en dikkate değer nokta, M.B.K.'nin, siyasî partilerin geçmişte yanaşmak istemedikleri ya da yanaşamadıkları bazı icraatı üzerine almış olmasıdır. M.B.K.'nin aldığı bu gibi tedbirler karşısında, tabii, hemen bütün partiler feryadı basmışlar, ama buna rağmen, halk tarafından hoş karşılanmıyan tedbirlerin de gerekli olduğuna inananlar, bu tedbirlerin, ilerde seçmenlerin oylarına ihtiyacı olmayanlar tarafından alınmış bulunuşuyla da ferahlamışlardır. Bununla birlikte, sonuç olarak, M.B.K. icraatının ekonomik ve malî alanda çoğunlukla yüzeyde kaldığını ve bu icraattan pekazının Türkiye'nin iktisadî kalkınması üzerine önemli bir etkisi olabileceğini söyliyebiliriz.

Bu icraat içinde en tipik olanı, 1960 yazında girişilen yüzük bağışı kampanyasıdır. Türkiye'nin altın rezervini arttırmak için, bütün Türkler altın ve gümüş yüzüklerini vermeğe teşvik edildi. Bu fikri kimin ortaya attığı belli olmamakla beraber, bağışlara ilk defa subayların başladığı anlaşılıyor. Gazetelerde ilk defa 9 Haziran'da sözü edilen

kampanya hemen Türkiye'nin dört bir yanına yayıldı ve kısa zaman sonra Türklerin çoğunun parmağını 27 Mayıs yüzüklerinin süslediği görüldü. Ne kadar yüzük toplandığı kesinlikle bilinmemekle beraber, Türkiye'nin altın stoklarında önemli bir artış sağlanmadığı sanılmaktadır. Bu kampanyanın, Menderes'in miras bıraktığı malî buhranın ciddiliğini dramatik olarak göstermek bakımından psikolojik bir faydası olmuştur, ama bu noktada bile sağlanan etki yine de pek büyük değildir. Durumu dramatik yoldan göstermeğe en az ihtiyaç duyulan şehirler ve büyük kasabalar dışına pek çıkamamıştır kampanya. Bu gibi hediyelerin Hazineye sağlayacağı iktisadî faydanın pek sınırlı kalacağını idrak eden General Gürsel, bağışta bulunanlara teşekkür ederken, tasarruf bonosu almalarının daha büyük fayda sağlayacağını belirtmekten de geri kalmamıştır.

Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın kuruluşu, umutları doğru çıkaracak ve gelecek yıllarda olumlu sonuçlar doğuracaktır. Menderes rejimi döneminde her nekadar bir Koordinasyon Bakanlığı kurulduysa da, Türkiye yıllardan beri, hızla kalkınan ülkeler içinde, plânlama teşkilâtı olmaksızın kalkınmağa çalışan biricik ülke durumundadır. Halk arasında Menderes'in «plân» kelimesine karşı bir fobisi olduğu söylenmekteydi. Halbuki askerler için plân, hiç şüphesiz en başta gelen bir harekât prensibidir ve prensibi, Menderes'i plânsızlığından ötürü eleştiren Türk aydınları da desteklemişlerdir. Önce 91 No.lu Kanunla 30 Eylül, 1960'da karar altına alınan Plânlama Teşkilâtı, 1961 Anayasasına da dahil edildi. Bu teşkilât, icra organı Yüksek Plânlama Komisyonu'nun, Başbakan veya yardımcısı ve bakanlar kurulunun seçtiği üç bakan ile Plânlama Teşkilâtı başkanından, aynı zamanda üç dairenin, yani İktisadî Plânlama Dairesi, Sosyal Plânlama Dairesi ve Koordinasyon Dairesi başkanlarından meydana gelmiş oluşuyla, hem siyasi, hem de siyasi olmıyan bir hüviyet taşımaktadır. Teşkilâtın kadrosu, çoğu öğrenimlerini Batı'da yapmış genç ve muktedir iktisat, siyasal bilimler ve sosyoloji uzmanlarından kuruludur. Batılı iktisatçıların çok beğendikleri Plânlama Teşkilâtı, 1962 yılında, hükûmet tarafından da memnunlukla karşılanan bir Beş Yıllık Plân yayımla-

mıştır. Plâna veya Plânlama Teşkilâtı'nın araştırma, siyasî tavsiyeler gibi diğer faaliyetlerine hükûmetin ne derece itibar ettiğini bize gelecek yıllar gösterecektir, ama buna rağmen, plânlı kalkınmanın devamını sağlamak için çeşitli yönlerden baskılarda bulunulacağına da şüphe yoktur.

1961 yılı Ocak ayında M.B.K. bir plân kabul etti; bu plâna göre, aylık geliri 500 lirayı aşan her vatandaştan, gelirinin yüzde 3'ünü tasarruf bonosuna yatırması isteniyordu. Bonolar, maaşların bonoya yatırılan kısmı olarak işverenler tarafından dağıtılacak, srebest meslek erbabı veya maaş dışında kazanç kaynakları olan kimseler bonoları Hazine'den alacaklardı. On yıllık bu bonolar kısa bir süre sonra parayla değiştirilebilir hale gelecekti. Maliye Bakanlığı tarafından, bonolara yıllık yüzde 4-7 arasında faiz ödenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca, Maliye Bakanına, gerekli gördüğü takdirde bu faiz hadlerini yüzde 2'ye hatta 1'e kadar düşürme yetkisi de verildi. 1 Mart, 1961'den itibaren başlıyan birinci yıl için faiz haddi yüzde 6 olarak tespit edildi. Bonoların yıllık 450 milyon lira yatırım fonu sağlıyacağı tahmin ediliyordu. Böylece hiç değilse birinci yılda, Karadenizin Ereğli kasabasında kurulacak olan Türkiye'nin ikinci demir ve çelik tesisinin finansmanına gidilecekti.

Tasarruf bonolarından yana çıkanlar da oldu, karşı çıkanlar da. Olumlu tarafta bulunanlar, özel bankalar tarafından tasarruf hesaplarına ödenen faiz hadlerinin nisbeten alçak oluşunu, Türkiye'de bir ara görülen, kolaylıkla devam edebilecek ciddî enflasyonu ve Türklerin geleneksel bir şekilde paraları sanayiden çok toprağa ve gayrı menkule yatırma eğiliminde oluşunu ileri sürüyorlardı. Olumsuz görüşler arasında, devlet memurları maaşlarının çok düşük oluşu ve tasarruf bonolarından en çok az gelirli grupların müteessir olacağı ileri sürülüyordu. Sonuç itibariyle, tasarruf bonoları plânını halk fazla bir feryat koparmaksızın kabul etti.

M.B.K.'nin iktisadî - malî alanda giriştiği icraat içinde en çok tartışmaya yol açanı, Servet Beyannamesi mecbu-

riyetinin konulması oldu. Bu fikrin doğmasına aslında yol açan şey, bütün devlet memurlarını, kabine üyeleri ve M. B.K. üyeleri de dahil olmak üzere, hizmet sürelerinin başında ve sonunda Servet Beyannamesi vermeğe zorlayarak, suiistimalin önüne geçmek düşüncesiydi. Bu prensip kısa zaman sonra Kurucu Meclis üyeleriyle öteki yüksek kademe devlet memurlarına da teşmil edildi. Daha sonra, 1961 Ocağında yayımlanan yeniden gözden geçirilmiş Gelir Vergisi Kanunu'nun 116. Maddesi uyarınca, bütün vergi mükellefleri servet beyânına tâbi tutuldu. Hiç bir açık kapı bırakmamak için dikkatle hazırlanan kanun maddesinde, servet beyannamesine, yurt dışındaki servetlerin de dahil edilmesi, vergi mükellefinin ailesine mensup diğer servet sahiplerinin her biri için ayrı ayrı listeler tanzim edilmesi isteniyordu.

Tabii hemen bir feryat koptu. Bu beyannamelerin herhangi bir varlık vergisiyle hiç bir ilgisi olmadığı, sadece gelir vergisi kademelerinin daha objektif bir şekilde düzenlenebilmesini sağlamak için istendiği yolunda İstanbul Defterdarı Metin Kızılkaya'nın verdiği beyanata pek az inanan çıktı. Servet Beyannamesi'nin neler akla getirdiği besbelliydi, zira tam o sırada, Yassıada yargılamalarındaki suiistimal dâvaları basında baş yeri işgal etmekteydi.

Son olarak, M.B.K. Türk Vergi Kanunlarını baştan sona gözden geçirmeğe karar verdi. Bu konuda en dikkate değer iki nokta, tarım gelirlerinin de vergiye tâbi kategoriye sokuluşuyla, toprak ve bina vergisi hadlerinde önemli değişiklikler yapılışıdır. **Türk vergi sistemindeki en önemli noksanlardan biri, yıllardan beri tarım faaliyetlerinin vergiden muaf tutuluşudur.** Atatürk tarımı ilk defa, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki âşar vergisini ve köylülerin ellerinden hayvan ve mallarının zorla alınmasına imkân veren kanunu kaldırarak muaf tutmuştu. Siyasi görüşlerle bir daha da tarıma vergi koymamış, yine aynı sebeplerle, ondan sonra gelenler de bu muafiyeti devam ettirmişlerdi. Ne var ki bu durum, Türkiye'nin büyük ve orta derecede çiftlik işletmesi sahiplerinin ekmeğine yağ sürmekten başka bir anlam taşımıyordu. Bu bakımdan, M.B.K.'nin bunları da yeniden gözden geçirilen ver-

gi kanununun şumulü içine alması hayretle karşılanmamalıdır. Siyasî tartışmalara yol açan diğer bütün icraatin karşısına çıkan engeller bu kanundaki özel hükümlerin de karşısına çıktı ve bu hükümler üzerinde pazarlıklara girişildi, sonuç olarak da, bugünkü durumuyla kanun tarım gelirlerini de vergiye tâbi tuttuğu halde, şimdiye kadar toplana toplana — o da eğer toplanabildiyse — pek az bir vergi toplanabildi.

M.B.K., toprak ve bina vergilerini yeniden gözden geçirirken kendini çabucak büyük rakam oyunlarıyla karşı karşıya buldu. Bu kanunun değiştirilmesi büyük bir sempatiyle karşılanıyordu, zira Maliye Bakanı Kurdaş'ın tahminlerine göre, Türkiye'de toplanan vergilerin tümünün yüzde 66'sını az gelirli gruplar ödemekteydi. 4 Kasım'da, toprak ve bina vergi hadlerinin, 1942'den beri yürürlükte olan vergi hadlerine oranla beş ilâ on beş misli arttırılacağı ilân edildi. Böylelikle bu kaynaklardan sağlanan yıllık varidatta 80-400 milyonluk bir atış olacağı tahmin ediliyordu. Ocak ayında daha ayrıntılı açıklamalar yapılarak, toprak vergisinin 1942 haddine oranla on misline, bina vergilerinin ise, ev olarak kullanılan binalar için beş, başka amaçlarla kullanılan binalar için altı misline çıkarılacağı bildirildi. İnşaatı teşvik maksadıyla bazı vergilerde indirim yapıldı ve bu kaynaklardan sağlanacak varidatın yüzde 30'unun il teşkilâtları ve mahallî teşkilâtlar tarafından alıkonulması taahhüt edildi. Pazarlıklar sıkılaştıkça, ortaya daha başka incelikler çıkarıldı; siyasî alt bölümler esası üzerinden Türkiye üç büyük bölgeye ve daha ufak mıntakalara ayrıldı, bu mıntakalardan 245'inde vergiler altı misli, 81'inde sekiz misli, geri kalanlarında da on misli arttırıldı. Vergi hadleri de, geçmişte kullanılan çeşitli matrah tâyini metotlarına göre ayrı ayrı hesaplandı. Vergi kanununun yeniden gözden geçirilişi, M.B.K. ile Kurucu Meclis arasında belli başlı pazarlık konusu haline geldi ve bu pazarlıkta her iki taraf da kendine göre birer parça kazançlı çıktı.

Bütünüyle ele alındığı zaman, M.B.K.'nin iktisadî alandaki icraatı için kötü denilemezse de, parlak da denilemez.

M.B.K. dönemi, Türk ekonomisinde esaslı değişiklikler yapılmasına imkân vermiyecek kadar kısa sürmüş, ama buna rağmen M.B.K., bazı önemli iktisadî reformlar ortaya atabilmiştir; bu reformları siyasî partiler, M.B.K. ortaya attığı için daha kolaylıkla kabul edebilmişlerdir. Eğer siyasî partilerin kendileri ortaya atmış olsaydı bu reformları, belki de bu kadar kolaylıkla kabul edemezlerdi).

SONUÇ

Şu halde M.B.K. nasıl bir yönetici olarak ortaya çıkıyor? Başlangıçta verdikleri sözü tutmaları, serbest seçimlere giderek iktidarı sivillere devretmeleri ile mükemmel bir davranış gösterdiler. Hattâ, belki gerektiğinden de mükemmel bir davranıştı bu, zira M.B.K. döneminde edinilen tecrübenin, M.B.K. döneminden önceki durumun tekrarlanmasını önliyebilecek önemli değişiklikler sonucunu verebileceği şüphelidir.

M.B.K. her nekadar temelli reformlar üzerine eğilmişse de, kendisine belirli bir reform programı çizmemiştir. Seçimlere gidilmezden önce girişilen «birinci derecede önemli» çalışmalar içine sadece yargılamalarla, yeni bir Anayasa ve Seçim Kanununun yazılışı gibi tedbirler alınmıştır. Bütün bu yapılanlar «teknik» işler olarak nitelenebilir. Buna karşılık, daha temelli ve uzun vadeli meseleler, eğitim, sanayi ve tarımın modernleştirilmesi ve geliştirilmesi, toprak reformu hep daha gevşek bir şekilde ele alınmış, dolayısiyle de bu konulardaki çalışmalar etkili olamamıştır. M.B.K. üyelerinin bu meselelere büyük önem verdiklerine şüphe yoktur, zira 27 Mayıs'ı izleyen ilk günlerde, Cumhuriyet gazetesine verdikleri demeçlerde hepsi de, ekonomik - sosyal güçlükler üzerinde önemle durmuşlardı. M.B.K.'nin bu problemlerle ilgili başarısızlığının belki de en büyük sebebi, komitenin kendi siyasi durumunu istismar edememiş olmasıdır.

M.B.K. başlangıçta, şehirli orta sınıfın büyük desteğini sağlamış bulunuyordu. Ne var ki, haysiyeti yere dü-

şürülen Demokrat Parti teşkilâtının 27 Mayıs darbesinin etkisinden kendini kurtarıp, yeni partiler içinde boy göstermeğe başlamasına sadece dokuz ay yetti. Bu dönem içinde M.B.K. memleketi tek başına yöneterek, önemli sosyal ve ekonomik konular üzerinde çalışmağa başladı. İşte bu sırada M.B.K. eğer reform çalışmalarını daha ileriye götürmüş olsaydı, çok büyük bir ihtimalle, kamuoyunun tümüyle kendisini desteklediğini görecekti, zira hiç değilse ilerici gruplar, siyasî partilerin istemiye istemiye ele aldıkları gerekli reformları M.B.K.'nin yaptığını görmekten bahtiyarlık duyacaklardı. Ne var ki, Adalet Partisi ve öteki partiler harekete geçtikleri sırada, M.B.K., şehirlerin desteğini sağlamış olarak, aynı zamanda köylülerden de bir mukavemet görmeden başladığı kanun çalışmalarını henüz tamamlamamış bulunuyordu. Meselâ, elli beş ağanın, M.B.K. iktidardan çekilir çekilmez topraklarını geri almaları hiç de zor olmadı, zira bu toprakların büyük kısmı henüz dağıtılmamıştı. Aynı şekilde, büyük öğretim seferberliği üzerine de pek çok lâf edildi, ama M.B.K. döneminde yatırımlar, inşaat ve öğretmen okullarının açılması konularında pek az şey yapıldı.

Bu alanda hiç bir önemli işin yapılmadığını söylemek, M.B.K.'ne karşı haksızlık olur. Meselâ, vergi reformu, M. B.K. tarafından ele alınmış birinci derecede önemli bir meseleydi. Devlet İktisadî Teşekküllerinde değişiklik, ya da tarımın modernleştirilmesi gibi başka şeyler, pek tabii ki, bu kadar kısa bir süre içinde gerçekleştirilemezdi, ama hiç değilse bu meseleler üzerinde çalışmağa başlamakla, M.B.K.'nin yaptığından çok daha fazlası yapılabilirdi.

M.B.K., siyaset dışı, mesele çözücü askerler gibi hareket etmekten çok, inançlarına sıkı sıkıya bağlı politikacılar — hem de azınlık tarafından tutulan politikacılar — gibi hareket etmekle, Türkiye'yi yeniden hızlı kalkınma yoluna sokabilmek için ele geçmiş eşsiz bir fırsatı kaçırdı. 1960 ihtilâli, ulusal bir buhran doğduğu takdirde Türk silâhlı kuvvetlerinin ilelebet kayıtsız kalamıyacağını göstermiştir. Bu gösteri, partizanca mücadelelere son verip, ulusal meselelerin çözümüne eğilinmesi sonucunu doğurursa,

bir kazanç sağlanmış demektir. Ne var ki, M.B.K. Türkiyenin partizan politika kazanında bir başka didişme gücü haline gelmekle, önemli bir siyasî muhalefetin geliştiği veya gelişmesi ihtimali belirdiği hemen her alanda — durumunun sağlam olmasına rağmen — zorla ilerliyeceği yerde gerilemekle, reformlar alanında daha sonraki hükûmetlerin ancak çok büyük güçlüklerle değiştirebileceği başlangıç adımlarını atamamış olmakla, birçok genç Türk subayını hoşnutsuz bırakmıştır. Bir başka buhran, Türk silâhlı kuvvetlerini bir kere daha işe karışmanın gerektiği düşüncesine sevkederse, demokrasiye bağlılığın kendilerinin ve ulusun yararına olduğuna inanmak için hangi sebebe dayanacaklardır?

VII

DAHA GENİŞ BİR AÇIDAN BAKIŞ

Kırk yıldan beri Türk siyasî liderleri memleketlerini modern, demokratik, müreffeh bir batılı devlet haline getirmeğe çalışmışlardır. Ne var ki, on beş yıllık çok partili dönemi de içine alan bu kırk yıllık süre sonunda, Atatürk eğitiminin ürünleri olan silâhlı kuvvetler, bir iç savaşı önlemek ve parlamenter sistemi idame ettirmek için politik gidişe müdahale etmek gereğini duydular. Askerler, hiç değilse, Menderes'i alaşağı ettikten sonraki ilk haftalarda şehirli aydın sınıfın büyük çoğunluğunun desteğine sahiptiler. Sivil hükûmet bugün, politikacıların manevraları ve ekonomik - sosyal reformun ağır ilerleyişi karşısında sık sık sabırsızlık belirtileri gösteren silâhlı kuvvetlerin, kendilerini dikkatle kollıyan bakışları altında çalışmaktadır.

Bu geri bırakışlara rağmen, Atatürk'ün cesur programının başarısızlığa uğradığını söylemek haksızlık olur. Gerçekleşmiş olan şey, siyasî gidişte, Türkiye'nin demokratik ve ilerici bir yolda bulunduğunu gösteren önemli değişikliklerin birçok noktalarda daha belirgin hale gelmiş olmasıdır. Bu noktalardan biri, lâiklik meselesinin hâlâ devam etmesidir; bunun bir sebebi, bu meselenin Türk tarihi içinde son kırk yıldan beri aşırı bir karakterde yer almış olmasıdır. 1920 ile 1930'lar arasında Atatürk'ün yaptığı reformların, Cumhuriyete kavuşan Türk ulusunun sosyal ve ekonomik bakımlardan daha iyiye gidebilmesi için mutlaka aranılan birer şart (**sine qua non**) olduğunu kabul etmek gerekir. Birçok Türk vatandaşının doğrudan doğruya kişisel hayatını ilgilendiren alanlarda bu kadar zorlayıcı, aynı zamanda hızlı bir reform üzerinde vaktiyle

ısrar etmiş olmanın ne derece doğru olduğu ilerde anlaşılacaktır.

Açık olan şudur ki, lâiklik meselesi; bir kere ortaya atıldıktan sonra, bugüne kadar, oy rekabetinde en önemli rolü oynıyan bir mesele halini almıştır. Kutuplaşmanın 1960'daki aşırı noktaya ulaşması kısmen Türk politikasının bazı özel yanlarından ileri gelmiştir: Menderes, Bayar ve İnönü ile daha başkalarının kişiliklerini ortaya koymaları ile, şahsiyatın Türk politik hayatında Batılı ülkelerdekine oranla daha fazla rol oynaması; iktisadi doktrinlerde büyük ayrılıklar bulunması ve büyük miktarda dış yardımın iktidara geçme hırsına yol açması; birçok Türk politikacısının, gerek iktidarda iken gerek değilken, sadık muhalefet kavramının anlamını henüz kavrayamamış olması; çok partili dönemin başlangıcında sadece bir büyük muhalefet partisinin bulunuşu; bu partinin, başka partilerin katılmasına imkân vermiyen seçim sistemi dolayısiyle gittikçe büyümesi.

M.B.K. VE TÜRKİYE'DE POLİTİK GELİŞME

M.B.K. döneminin doğurduğu önemli sonuçlardan birisi de, 1946'da çok partili dönemin başlayışından beri ilk defa olmak üzere, durumun daimî bir değişme yoluna gireceğine dair kuvvetli belirtilerin ortaya çıkmasıdır. Hemen tamamiyle iki cepheli geçen politik mücadelede, iki uçtan birinin ansızın ortadan kayboluşu, yani Cumhuriyetçilerin karşısında çeşitli reform meseleleriyle başka meseleler bakımından muhalefet olarak bulunan Demokrat Parti'nin kayboluşu, lâiklik meselesinin dallanıp budaklanışı yüzünden daha önce su üstüne çıkamamış olan çeşitli menfaatlerin gün ışığına kavuşmasına yol açtı. Nisbî temsil ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin zayıflayışı, 1961'de dört partili bir Meclis'in kuruluşuna büyük çapta yardımcı oldu. Bir koalisyon hükûmeti ve Yassıada sanıklarının genel affa tâbi tutulması meselesi üzerinde anlaşmaya varılması gereği, bu meselenin, silâhlı kuvvetler siyasî partileri, dikkatlerini başka taraflarda toplamağa zorlayıncaya kadar yeni bir kutuplaşmaya yol açacak gibi

görünmesi, bütün bu olaylar, siyasî partilerin çıkarlarını geçmişten çok gelecekle ilgili olumlu meselelerde aramaları sonucunu verdi. Ne var ki, Türk siyasetindeki kutuplaşmanın bu aşırı niteliğini değiştirecek kurumların ortaya çıkmasına rağmen, Atatürk ile Menderes'ten Türk siyaset sahnesine kalan bu mirasın izleri kolay kolay silinmiyecek gibi görünmektedir.

Son Türk tecrübesi ayrıca, siyasî alanda popüler olabilmek için somut bir başarının da şart haline geldiğini göstermektedir. Atatürk devrinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin reformcuları ancak 1930'larda, ekonomik kalkınmaya, sağlık hizmetlerinin ıslahına, ulaştırma kolaylıklarının arttırılmasına büyük önem verdikleri zaman halka inmeğe başlamışlardı. Menderes rejiminin de halk tarafından sevilişi aynı şekilde, kısmen somut örneklere, yolların, fabrikaların, camilerin yapılmış olmasına ve köylülerin nisbeten daha bir refaha kavuşmasına dayanıyordu. Bunların büyük bir kısmının Menderes rejimi döneminde Türkiye'nin genel ekonomisine çok pahalıya mal olmak şartiyle gerçekleştirildiği gerçeği, bu gibi projelerin altında yatan gizli niyeti görebilmiş olsalar bile, yine de köylülüleri pek ilgilendirmiyordu. M.B.K. dönemine, Türkiye'nin ileri hamleleri bakımından pek de parlak olmıyan bir dönem diye bakılabilirse, bunun sebebi, toprak reformu ve eğitimin ıslahı gibi özel reformların pekazının çekmecelerden çıkarılabilmiş olmasıdır. Gerçi daha az somut hususları da unutmamamız gerekir, ama Türk siyasî liderleri de şurasını açıkça bilmelidirler ki, somut başarılar olmadan, en yüksek fikirli kalkınma doktrinleri bile çok partili siyasette mutlaka güçlü bir rakip değillerdir.

M.B.K. tecrübesî aynı zamanda, hızlı siyasî reformların çok partili politikayla uyuşup uyuşamıyacağı konusunda temelli soruların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. M.B.K. döneminin insana alay gibi gelen tarafı, Türk silâhlı kuvvetlerinin demokratik biçimlere sıkı sıkıya bağlı oluşu yüzünden muhafazakâr liderlerin yeniden teşkilâtlanıp, uzağı göremiyen kamuoyunu yine arkalarından sürükleyebilme fırsatını bulmuş olmalarıdır. Serbest seçimlerle Türk halkının önüne tam üç kere, liberallerle muhafazakârlar arasında tercih yapma imkânı konulmuştur:

1930 mahallî seçimlerinde o günün Serbest Fırkası katıksız bir liberal olduğu halde, fırkanın taşralı taraftarları bunu muhafazakârlarla gericilerin at oynattıkları bir kuruluş haline getirdiler; 1950'de, Demokratlar'ın, ekonomik liberalizasyona ve daha az otoriter bir hükûmeti desteklemelerine rağmen Cumhuriyetçilerle lâiklik üzerinde ayrıldıklarına dair belirtiler görülmüş, bu belirtiler 1954 ve ve 1957'de artık kesin bir görünüş kazanmıştı; 1961'de ise, dört partiden hiç değilse iki tanesi, sadece reformcu Halk Partisine değil, aynı zamanda doğrudan doğruya reform fikrine bile açıkça cephe aldılar. Her üç seferinde de muhafazakârlar kuvvetli bir destek sağladılar. Türkiye'de, bu konuda, 1930 ile 1961 arasında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Bununla birlikte şurasını da belirtmek yerinde olur ki, kabahatin tümü köylülere yüklenemez. 1961 yılı başlarında seçimler dolayısiyle siyasî parti faaliyetleri yeniden başladığı zaman, Türk politika liderlerini çıkaran şehirli aydın tabakanın büyük bir kısmı, hareketlerinin, sürekli ilerlemeyi garantiye alacak temelli sosyal değişimi tehlikeye düşürebileceği gerçeğine aldırmaksızın, muhafazakârlarla gericileri desteklemekten kaçınmadılar. Türkiyede bir çeşit uzlaşmanın ortaya çıkması pekâlâ mümkündür. Meselâ, silâhlı kuvvetler — ki şimdi kesin olarak siyasî portrenin bir bölümü haline gelmiş bulunuyor ve hükûmetin demokratik siyasî kurumlar yoluyla kurulmasını istediği kadar, sosyal ve ekonomik alanlarda hızlı bir ilerleyiş de istiyor — bir yandan siyasî partilerin halk tarafından seçilmesi prensipini sürdürme yolunda çalışırken, bir yandan da, aşırı grupları elimine edebilir ve bunu anlayışla karşılamak gerekir. Bununla birlikte eğer 1961 Anayasası çerçevesi içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî partileri, ekonomik ve sosyal reformlar esası üzerinde işleyemiyecek olursa, ikinci bir «vesayet» dönemini ne askerler içinde mûtediller, ne de siviller içindeki mûtediller önliyebilecektir; aslında önlemek istemiyeceklerdir de. Zorlayıcı olmıyan bir yoldan demokrasiye gidiş, Türkiye'de uzun ve çetindir.

TÜRK İHTİLÂLİ VE DİĞER ASKERÎ İHTİLÂLLER

II. Dünya Savaşından beri, gelişmekte olan ülkelerde askerî hükûmetler çeşitli roller oynamışlardır. Kimi askerî hükûmet, Burma ve Türkiye'de olduğu gibi kısa süreli geçiş rejimi biçiminde görünmüş, kimi, Sudan ve Pakistan'da olduğu gibi daha esaslı, ama yine de eksik yanları kalan reformcu rejim hüviyetinde ortaya çıkmış, kimi de, Mısır'da olduğu gibi, belirsiz bir süre için iş başında kalmayı ve aşağıdan yukarı doğru bir ihtilâli gerektirmiştir. Bununla birlikte, bazı memleketlerde askerî bir rejimin neler yapabileceği konusunda iki cins sınırlayıcı etken vardır. Hemen hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi, askerî idâre ve askerî düşünüşün karakterinden genel bir sınırlılık doğar. Buna ek olarak bir de, belirli olaylardan ileri gelen — meselâ, ülkenin sosyal ve siyasal yapısı, iktisadî kalkınma düzeyi, kırtasiyecilik tarafı, siyasî partilerle çıkar grupları, aynı zamanda silâhlı kuvvetlerin kendi karakteri, niteliği ve ideolojisi gibi — özel sınırlılıklar vardır.

Bu etkenlerin birçoğu 1960-61 Türk ihtilâlinde görülmüştür, ama şurasını da eklemek yerinde olur ki, bütün bu sınırlılıklara rağmen Türk cuntası, yapabileceği kadarını yapamamıştır. Demokratik kurumların inşasındaki etkiliği azlatan hemen hemen bütün askerî rejimlerde bulunan dört belirgin nitelik, Edward Shils tarafından gösterilmiştir: 1. «Askerî rejimlerin programları düzen ve ilerlemeye dayanır, ama genellikle düzene, ilerlemeden daha fazla önem verilir.» 2. «Askerî rejimler genellikle, iktisadî gelişme meseleleri hakkında fazla bir bilgiye sahip değildirler, eski rejimden devraldıkları program dışında, saygı duyabilecekleri başka bir somut programları da yoktur.» 3. «Askerî hiyerarşi gibi, askerî oligarşiler de muhalefete yer vermezler.» 4. «Fikir birliği yaratacak olan mekanizma genellikle yetersiz olduğu halde, bir fikir birliği isterler.»

Türk cuntası düzeni idame ettirmiş, ama sosyal ve ekonomik ilerleme alanında hemen hemen tamamiyle başkalarına bağımlı kalmıştır. Bu bağımlılık sadece izlenecek siyasetin tarifinde kalmamış, uygulama alanına da geçmiştir. M.B.K. üyelerinden işe yarar pek az fikir doğmuş-

tur. M.B.K., muhalefetin gerekli olduğunu ve muhalefetin işlevini tanımış, ama anlaşıldığına göre kabul edememiş ve muhalefet ortaya çıktığı zaman da onu iyi kullanamamıştır. M.B.K. döneminin çeşitli safhalarında ulaşıldığı bildirilen, Türk siyasî grupları arasındaki fikir beraberliğinin aslında nekadar zayıf ve geçici olduğu, MB.K.'nin iktidarı devredişinden kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır.

Bu genel etkenleri Türkiye'ye özgü şartlar daha da biçimlendirerek, M.B.K.'nin içinde çalışmak zorunda kaldığı boğucu, dar bir çerçeve haline getirmiştir. Türk silâhlı kuvvetlerinin politikadan uzak durma geleneği, Atatürk ihtilâlinin subay kadrolarına yerleştirdiği siyaset dışı kalma ideolojisi, silâhlı kuvvetlerle sivil şehirli aydınlar arasındaki ideolojik ve sınıfsal yakınlık hep, askerî rejim vesayeti süresini uzatmak düşüncesinin akla getirilmeyişinde önemli birer etken olmuştur. Siyasî partilerin hepsinin itibarının kırılmamış olması — tam tersine, ayakta kalan en büyük siyasî partiye, Türkiyeyi Demokrat Partiden kurtarmak bakımından, hiç değilse başlangıçta, en aşağı silâhlı kuvvetler kadar bir şeref pâyesi verilmiştir — silâhlı kuvvetlerin kalkınmayı partiler dışı bir yoldan yapmayı kafasına koymuş olduğuna dair beliren umutları azaltmıştır. Çoğunlukla zaten el atılmış uzun vadeli programların devamını, yeniden gözden geçirilmesini, geliştirilmesini gerektiren birçok ekonomik, sosyal ve siyasî reformun teknik niteliği, zorlayıcı, toptan ve köklü icraat için elinde daha iyi imkânlar bulunan M.B.K.'nin, Türk politikasının bataklığına yuvarlanmaktan kurtulması ihtimalini azaltmıştır. M.B.K.'nin kendi kendine yarattığı en önemli dezavantajların başında, yeni Anayasanın yazılması, sanıkların yargılanması ve seçimlerin yapılması için hemen ihtilâlden sonra, gerçekçi olmaktan çok uzak bir hesapla üç aylık bir süre ilân edişi; M.B.K. üyelerinin, basının seçimler için belirli bir tarih isteme konusundaki ısrarlarına boyun eğerek, iktidarı devredecekleri zamana ait kesin bir tarih vermeleri; ve silâhlı kuvvetlerin, köylülere inme yarışında siyasî partilerle başedememeleri gelir.

M.B.K.'nin yapmak istediği şeyler üç noktada özetlenebilir: 1. Demokrat Parti'nin baskı rejimini kaldırmak ve tek tek sanıklarla hesaplaşmak. Bu konuda M.B.K. ye-

teneğini gösterdi ki, bunda da haklıydı. Yargılamaların bazı yönleri siyasî taktik açısından tartışma götürür ama duruşmaların seyri, M.B.K.'nin durumunu gerek Türk gerek Batılı kamuoyu gözünde oldukça yükseltmiştir. Yargılamalar birçokları tarafından M.B.K. döneminin biricik önemli fenomeni kabul edilmiştir. 2. Demokratların, demokrasiye aykırı uygulamalarda bulunmalarına imkân verdiği kabul edilen devlet kurumlarını yeni bir biçime sokmak: Anayasa, Seçim Kanunu ve parti sistemi. Bunu M.B.K. biçimsel bir anlamda gerçekleştirmiştir, ama yeni Anayasadaki hükümlerin azamî gelişme ile birlikte yeni partilerin tutacakları yol bakımından azamî demokrasiyi teşvik etmede ne derece olumlu rol oynayacağı belli dğil, hattâ şüphelidir. 3. Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu önemli sosyal ve ekonomik problemlere saldırmanın başlangıcını teşkil edecek bazı reformları uygulama alanına sokmak. Çeşitli genel ve özel sınırlılıkla ve daha önceki bölümlerde incelediğimiz engeller dolayısiyle, M.B.K. bu alanda umduğunu başaramadı. Devlet Plânlama Teşkilâtı gibi bazı kurumlar, Türk kalkınmasının geleceğine, M.B.K.'nin kattığı önemli birer yardımdır, ama M.B.K. dönemi büyük kısmıyla fikir üretmemiş ve yeni bir siyasetin başlangıç temellerini atmamıştır. Sonuç doyurucu olmasa bile, alternatifinin ne olacağı yönünden ele alınması gerekir; bu alternatif de, şiddet, baskı, siyasî ve iktisadî iflâsla politik uçurumun eşiğine gelmiş olan Menderes rejiminin devam etmesiydi.

TÜRK İHTİLÂLİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Türkiye'deki siyasi güçlükler, Amerikan dış siyasetinin gelişme halindeki ülkelerle olan ilişkilerinde karşı karşıya bulunduğu çeşitli ikilemleri (dilemma) ortaya koymaktadır. Yakın geçmişte çeşitli çevrelere hâkim olduğu anlaşılan kanaatlerden biri de, Amerika Birleşik Devletlerinin müttefiklerinden birinin karşılaşacağı dahilî güçlüklerin, mutlaka Rusların işine yarayacağı görüşü idi. 1960 Nisan ve Mayısında Amerikan basınında yer alan haberler, bir yandan Türkiye'deki karışıklıklarda dış siyasetin bir me-

sele haline getirilmediğine işaret ederken, bir yandan da Türkiye'nin bir müttefik olarak zayıflaması ihtimalini Amerika'nın endişeyle karşıladığını da göstermekteydi. Amerikan basınında, Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin inkâr etmesine rağmen, gerek Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren'in, gerek Dışişleri Bakanı Herter'in — İstanbul'daki NATO Dış Bakanları toplantısında — Türkiye'nin iç politika atmosferini ıslah yolunda adımlar atması için Menderes nezdinde teşebbüse geçtiklerine dair haberler çıkmıştı.

Ne iyi ki, bu endişelerin yersizliği, 27 Mayıs ihtilâlinin daha ilk saatlerinde, Türk silâhlı kuvvetlerinin NATO'ya, CENTO'ya bağlı olduğunu, hiç bir tesir altında bulunmadığını bildirmesi ve Menderes'in devrilişini izleyen aylarda bütün sivil siyaset unsurlarının, Kuzey tehlikesi karşısında Türkiye'yi zayıflatabilecek herhangi bir şeye niyetleri olmadığını göstermeleriyle ortaya çıkmıştır. Tam tersine, Türkiye'nin geri kalmış bölgelerini yıllardan beri radyo yayınları tekeli altında tutan Rus propagandasına karşı Doğu Türkiye'de radyo tesisleri kurma gibi projelere ilk el atan, askerî rejim olmuştur.

Amerika'nın karşı karşıya bulunduğu ikinci bir ikilem de, siyasî muhalefet gruplarıyla temas kurma meselesidir. Menderes hükûmeti, özellikle on yıllık yönetiminin son safhasında, yabancı diplomatların Cumhuriyet Halk Partisi liderleriyle ilişki kurmalarını hoş karşılamaz olmuştu. Hiç şüphesiz, ev sahibi ülkenin hükûmetine itimatnamelerini sunan diplomatların, ev sahibi hükûmetin diplomatların davranışlarıyla ilgili kuvvetle belirtilmiş isteklerine meydan okumaları, imtiyazların suiistimali anlamına gelirdi. Halbuki, muhalefetin düşüncesinin ne olduğunu anlamak, özellikle 1960 öncesi Türkiye'sindeki gibi bir kutuplaşmanın görüldüğü durumlarda önem taşımaktadır.

Muhalefet hakkında bilgi edinilmesine yarıyacak resmî olmayan kaynaklar genellikle çok boldur ve hükûmetle muhalefet arasındaki tansiyonun artışıyla doğru orantılı olarak çoğalır bu kaynaklar. Diplomatların giremediği yerlere çoğunlukla gazeteciler, iş adamları ve başka haber alan unsurlar girer; bu unsurlar, konsolosluk erkânı-

nın politik akımları izlemesine yardımcı olabilecek niteliktedir. 1959'da ve 1960'ın başlarında, Amerikan Büyükelçiliğinden bazı önemli zevatın, Menderes'in daha önceki birçok buhranı atlattığı gibi, yine kazanmağa devam edeceği inancında olduklarını ısrarla belirtmelerini, Ankara'daki Türkler de yabancılar da çok kere hayretle karşılamışlardı.

Menderes'i objektif ışık altında görememekte, Amerikan yardımının en iyi şekilde kullanılmasını sağlama meselesi de rol oynamıştır. Türkiye, Amerikan yardımının veriliş amacına uygun kullanılmasının sağlandığı birçok ülke arasında, çeşitli bakımlardan başta gelmektedir. Askeri bakımdan Türkiye, NATO'ya dahil bütün memleketler içinde bu teşekküle en büyük kontenjanlardan biriyle katkıda bulunuşu bir yana, oldukça büyük ve etkili bir ordu beslemektedir. Türkiye, kendi toprakları içinde NATO'nun füze üsleri kurmasına izin veren birkaç ülkeden biridir. Türk silâhlı kuvvetleri, büyük bölümü köyden gelen erler arasında cehaletle savaş ve pratik eğitim bakımından da önemli bir rol oynamakta ve yol yapımı gibi ekonomik kalkınma işlerine insan ve malzeme yardımlarıyla katkıda bulunmağa başlamaktadır. Türkiye, yabancı yardımı, en aşağı öteki «gelişmekte olan» ülkelerdeki kadar büyük ve hızlı kalkınma sağlıyacak şekilde kullanmasına yardım edecek güçte insan kaynaklarına ve doğal kaynaklara sahiptir. Türk liderlerinin büyük bir kısmının bu işleri demokratik yollardan gerçekleştirmeğe kararlı oluşlarını da Amerika'nın önemle karşılaması gerekir.

İşte Türkiye'nin Batıya böyle birçok maddî ve ideolojik bağlarla bağlı oluşu sayesindedir ki, Amerika Birleşik Devletleri yaptığı yardımın en iyi şekilde kullanılmasını sağlıyacak büyük bir manivelâ gücüne sahip bulunmaktadır. Gelişmekte olan memleketlerin sık sık başvurdukları silâha, yani Sovyet blokuna dönme tehdidine Türklerin başvurmaları ihtimali düşünülemez. Tarih ve ideolojisi itibariyle, Türklerin, şimdiki şartlar altında, Sovyetlerin en cazip tekliflerine bile yanaşmaları ihtimali hemen hemen yok gibidir. Ayrıca, Rusya'nın, Boğazlar'ın nötralize edilmesinden daha hafif herhangi bir şartla Türkler'e yardım teklifinde bulunması beklenemez, kal-

dı ki, Türkler bu gibi teklifler üzerinde düşünmeyi bile gereksiz saydıklarını defalarca belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, kalkınmanın en iyi bir şekilde başarılması için plânlamanın şart olduğu bir çağda, Türkiye, Menderes rejimi döneminde plânsız kalmıştır. Türk hükûmeti, ancak Uluslararası Para Fonu yoluyla, o da Amerika'nın güçlü desteği sayesinde, 1958'de nihayet Stabilizasyon Plânını kabule ikna edilebilmişti. Milli Birlik Komitesi'nin, Türkiye'nin borçları ve bitirilmemiş, yarım kalmış, plânlanmamış yatırım projelerinin sayısıyla ilgili olarak verdiği rakamlar, bu konudaki Amerikan sorumlularını herhalde dehşete düşürür ve herhalde, yıllarca önce Türkiye'de Amerikan yardımını har vurup harman savuranlar üzerinde de aynı etkiyi uyandırırdı.

Türkiye'de muhalefetin Amerika'dan şikâyeti, özellikle, Amerikan hükûmetinin nüfuzunu kullanarak Menderes'i baskı politikasından vazgeçirmemiş oluşudur. Amerika'nın, Türkiye'nin ekonomik kalkınmayı başarabilmesi bakımından bu ülkenin siyasi sağlığıyla da ilgilenmesi ile, «Türkiye'nin iç işlerine karışma» arasındaki çizgi bu alanda, ekonomik alanda olduğundan daha müphemdir. Bununla birlikte, Menderes rejimini, Türkiye'nin kendine özgü bir Batılı ulus olarak benimsediğini iddia ettiği demokratik değerlere uymağa zorlamak ya da teşvik etmek yolunda Amerika tarafından bir adım atılmış olduğuna dair ortada bir delil yoktur.

M.B.K. döneminde Amerika için birçok fırsatlar yanısıra, birçok da meseleler doğmuştur. Amerikalıların nazarında, çok partili bir sivil politika her zaman için askeri yönetime tercih edilir. Bununla birlikte çok partili olmıyan — gerek askerî, gerek sivil — rejimlerin de bazı şartlarda gayet açık üstünlükleri vardır. Birçok ülkeler arasında Türkiye, «hazır yiyen» durumundan kurtulup, kendi kendine yeter bir duruma gelebilmek için Batılı iktisatçıların genellikle zorunlu gördükleri temel reformları, çok partili bir sistem içinde gerçekleştirmekte uzun yıllardan beri büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Meselâ M. B.K.'nin ele aldığı vergi reformu, daha önce açıkladığımız sebeplerden ötürü bir türlü gerektiği gibi uygulanamamıştır.

Kabul etmek gerekir ki, Amerika Birleşik Devletleri, askerî idarelerin iktidarı, demokratik seçimle iş başına gelmiş hükûmetlerin elinden zorla almasını hoş karşılayamaz. Buna rağmen, birçok durumlarda, Amerika Birleşik Devletleri böyle bir şeyi ya önlemeğe muvaffak olamamış, ya da askerî rejimlerin iş başına gelmesini bazı hallerde, meselâ demokratik olmıyan bir hükûmetin devrilişinde, daha tercih edilir saymıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki askeri rejimler çok çeşitlidir: Kısa süreli geçici rejimler, uzun süreli geçici rejimler, sadece idare alanında reform arayanlar, aşağıdan yukarıya doğru ihtilâller, liberaller, totaliterler, sağ kanatlar, sol kanatlar. Araştırmalar ve incelemeler bu gibi rejimlerin birçok meselelere el attıklarını, el attıkları meselelerde başarı gösterdiklerini veya gösteremediklerini ve bunların, halkın politikaya karışması, çıkarıcı grupların artması, siyasî partiler, mahallî idareler ve iktisadî kalkınma gibi meseleler üzerinde çeşitli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin, bir baskı rejimini, ya da meşruluğunu kaybetmiş bir rejimi alaşağı etmek gibi ufak işlerin halli için gerekli süre dışında herhangi bir askerî hükûmetin veya tek parti hükûmetinin devamını destekleyip desteklemiyeceği, yahut ne dereceye kadar destekliyeceği, son derece güç sorulardır. Askerî veya sivil, çok partili veya tek partili rejimlerden hangisinin kalkınmada daha etkili adımlar atabileceği konusunda elde çok az bilgi bulunduğu gibi, bu rejimlerden herhangi birinin kalkınma hedeflerine ulaşıp ulaşamıyacağını kestirmemizi sağlıyacak bir ölçü de yoktur. Ayrıca herhangi bir askerî ya da tek parti rejiminin, bir kere iktidar tadını tattıktan sonra, çok partili rejime doğru gidip gitmiyeceğini de bilemeyiz. Bununla beraber, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu gibi rejimlerin mahiyeti hakkında edindiği bilgi ve tecrübelere dayanarak, daha çok, ileri görüşlü ekonomik ve sosyal siyasete bağlı çok partili hükûmetlere doğru gidilmesini destekliyeceğini söyliyebiliriz.

Türkiye'de Ordunun Rolü

1966 yılında Fransa'daki Dijon Üniversitesinin Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi ile Siyasî Münasebetleri İnceleme Merkezi tarafından, «Sosyal birliği gerçekleşmemiş memleketlerde Ordu'nun askerlik görevi dışındaki rolü ve etkileri» konulu bir açık oturum düzenlendi. Bu oturuma profesörlerle gazetecilerden başka, Fransız ordusunun Bilimsel Araştırmalar Komitesinden yüksek rütbeli subaylar da katıldılar. Toplantıyı yöneten Prof. Léo Hamon açılan tartışmaların amacını şöyle özetledi: «Memleketimizde (Fransa'da) ülkeler arası teknik işbirliğini sağlamakla görevli olanların Üçüncü Dünya kesiminde olup bitenleri ve özellikle orduların askerlik dışı rol ve etkilerini ve bu ülkelerin bugün ve yarın kimlerin yönetiminde olacağını bilmelerinde büyük faydalar vardır».

Bu açıdan incelenecek memleketlerin dünya haritasındaki yerlerine göre konular, Afrika, Orta - Doğu, Orta ve Güney - Batı Asya, Güney - Doğu Asya ve Latin Amerika diye başlıca beşe ayrılmıştı. Türkiye'nin durumu Orta - Doğu ülkeleri arasında incelendi. Her ülke için olduğu gibi, önce bir raportör Türkiye'nin genel durumunu, Ordu'nun 27 Mayıs'ta, daha önce ve sonraki tutumunu, kendi görüşlerini de katarak uzun uzun anlattı. Bu raportör, adı «E...» diye belirtilen, ama kimliği açıklanmayan, Fransız ordusundan bir albaydı.

Usûl gereğince, Türkiye'yle ilgili raporun dinlenmesinden sonra soru ve tartışmalara geçildi. Bu arada söz alanlar ve kimlikleri konusunda kısa bilgi vermekte fayda var:

Eric Rouleau — «Le Monde» Gazetesi Yazarlarından.

Pierre Rondot — Yüksek İdarecilik Enstitüsü, Afrika ve Asya Memleketleri Araştırma Merkezi Müdürü.

Jean Laloy — Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasî İşler Müsteşarı.
Edouard Sablier — Televizyon Haberler Servisi Müdür Muavini.
Marcel Colombe — Doğu Dilleri Yüksek Okulunda profesör.
André Martel — Tunus Edebiyat Fakültesinde Profesör.
Léo Hamon — Dijon Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilimler Profesörü ve Siyasî Münasebetleri İnceleme Merkezi Müdürü.

TÜRKİYE'DE ORDUNUN ROLÜ

E...nin sunduğu rapor.

Türkiye sosyal birlik bakımından yetersiz bir memlekettir ve Ordu işe karışmadan politik ve sosyal gelişmesini gerçekleştiremiyeceğe benzemektedir.

I.

Türkiye'nin yüzölçümü Fransa'nın bir buçuk katıdır (767.636 Kilometrekare), topraklarının otuz ikide bir kadarı Avrupa'dadır.

Gene topraklarının üçte biri 1.500 metreden yüksektir; yarısı 1.500 ile 500 metre arasında değişir; ancak altıda birinin yüksekliği 500 metrenin altındadır.

İklim serttir. 1954 Şubat ayı boyunca, Bandırma'dan Fevzipaşa'ya çekilen çizginin kuzeyinde ve doğusunda kalan ve memleketin üçte birini teşkil eden bölgedeki yollardan faydalanmak mümkün olmamış, ve Adana - Ankara - Haydarpaşa hattının doğusunda kalan ve yüzölçümünün yarısını teşkil eden bölgede ise hiç bir tren işleyememiştir. Doğu Beyazıt ve Ardahan'daki süvari garnizonlarının sekiz ay boyunca çevre ile haberleşmesi mümkün olmamış, Kars'ta kış sekiz ay sürmüş, ve termomete (—30) derece civarından pek uzaklaşmamıştır. Buna karşılık Çukurova'da Adana dört ay yağmursuz kalmakta, Temmuz - Ağustos ortalaması 27 derece olan sıcaklık çoğu zaman (+ 50) dereceye kadar yükselmektedir.

Ülke oldukça geniş, ulaşım yolları yetersizdir: İzmir ile Kars arası, kuş uçuşu 1.440 Km, en kestirme yoldan 1.934, demiryoluyla 2.225 Km.'dir ve ekspres trenle 66 saatlik bir yolculuğu gerektirir; Edirne'den İskenderun'a kara-

yolu 1.416, demiryolu 1.707 Km.'dir ve ekspres trenle 44 saatte gidilebilir.

Türkiye'de 100 kilometrekareye düşen demiryolu payı 1 Km.'den ibarettir, 1.000 kişiye 1 Km. karayolu düşer, nihayet 340 kişiye karşılık bir motörlü taşıt aracı vardır (Amerika Birleşik Devletlerinin yüzde biri).

Türkiye Cumhuriyetinin nüfusu 30 milyon civarındadır.

Bu nüfusun yüzde 1,3'ünü teşkil eden ve Müslüman olmayan azınlık (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler), Türkiye vatandaşı olduğu halde millet çoğunluğuyla kaynaşmaz kabul edilir. Bu azınlığın Büyük Millet Meclisinde temsilcileri vardır. 1943 Varlık Vergisi ve 6/7 Eylül 1955 olayları azınlığı tesirsiz hâle getirmiştir: bugün için bir mesele teşkil eder durumda değildir.

Nüfus bütününün yüzde 11,43'ünü teşkil eden Kürtler, Araplar, Çerkesler, Lazlar ve Gürcüler azınlık olarak kabul edilmemişlerdir. Ordunun bu saydıklarımızı bütün ile kaynaştırma çabaları incelememizin konusu dışında kalır. Kaldı ki, sosyal durumları ve gelişmeleri bakımından, hepsi Müslüman olan bu unsurları, nüfusun yüzde 98,70'ini teşkil eden bütünün içinde kabul etmek mümkündür.

1923'te ilân edildiği sırada Türkiye Cumhuriyetinin nüfusu 12 milyon kişiydi. 1962'de 30 milyona ulaşmıştır ve bu nüfusun yarısı 20 yaştan küçük gençler ve çocuklardır.

Yılda yüzde 3 artış hızı yüzünden nüfus son beş yılda 4 milyon kadar artmıştır. Bu 4 milyon rakamı aynı zamanda işsiz aile reislerinin de sayısıdır. Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan işsizlerin sayısı, nüfusu Türkiye'den altı defa fazla olan Birleşik Amerika'dakilere eşittir.

Mustafa Kemal «Türkiye'nin asıl sahibi, asıl hâkimi gerçek müstahsil olan köylüdür... bu vatanın efendisi de, sâhibi de odur» demişti (1 Mart 1922). Nitekim nüfusun yüzde 80'i geçimini tarımdan sağlamakta ve yüzde 75'i köylerde yaşamaktadır. Fakat, 1953 yılı bir yana bırakılırsa, tarım, millî gelirin ancak yüzde 42'sini teşkil etmekte ve mahsul halkın beslenmesine yetmemektedir.

1957'de fert başına düşen yıllık gelir 250 dolardı. İstihsal yılda yüzde 1,4 artış kaydederken, nüfus yüzde 3 oranın-

da arttığı için, 1962'de fert başına düşen millî gelir payı 190 dolara inmişti.

Bu millî ortalama nihayet nisbî bir değer taşır, zira toprakların yüzde 80'i, geçimini tarımdan sağlayanların yüzde 22'sine, genel nüfusun ise yüzde 17,2'sine aittir, ve millî gelirin üçte birinden fazlası nüfusun kırkta birini teşkil eden bir azınlığın eline geçmektedir.

Türk halkının yüzde 70'i okur-yazar değildir. 40.000 köyden ancak 21.000'inde okul bulunmaktadır.

Milliyetçilik veya Türk milliyetçiliği diyebileceğimiz duygu, hiç değilse büyük ve saf halk kitleleri için, bir yabancının bu konuya girmesine imkân vermiyecek ölçüde yenidir. En iyisi bu konuda bizzat Türklerin söylediklerini tekrarlamaktan ibarettir.

Mustafa Kemal, 5 Kasım 1925'te Ankara'da Mekteb-i Hukuk'un açılış töreninde, kendi eseri olan İhtilâli târif etmiştir: «Türk İnkılâbı nedir? Herşeyden önce bir ayaklanış mânasına gelmekle kalmaz, bu tâbir daha köklü bir değişmeyi ifade eder. Milletin mevcudiyetini devam ettirebilmek için âzâları arasında var saydığı ortak bağ asırlık şeklini ve mâhiyetini değiştirmiş, diğer bir ifâde ile millet fertleri biribirine, din ve kültür bağı yerine Türk milliyetçiliği anlayışı ile bağlanmıştır».

Cumhuriyet Halk Partisinin 10 Mayıs 1931 kongresi vatanın bir târifini vermiştir: «Türk milletinin, eski ve şerefli tarihinden ve topraklarından yoğurduğu ve daima geliştirdiği eseri ile, bugünkü siyasî hudutları içinde yaşadığı yurttur».

Sadece seçkinleri ilgilendiren duygulardan, ya da büyük kitlenin din ve ahlâk duygularından, Kemalist ihtilâl sâyesinde Türk milliyetçiliğine geçildiğini ise, Türk Tarih Kurumu belirtmiştir:

«Milliyetçilik belirtileri bizde, millî kurtuluş hareketine kadar pek önemsiz olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, hâkimiyeti altındaki çeşitli unsurlardan bir «Osmanlı milleti» yaratmaya çalışmış, ama **Osmanlıcılık** siyaseti kesin bir başarısızlığa uğramıştı. Bu başarısızlık bazı nazariyecilerin **Ümmet, Müslüman, Millet** fikirlerini, ve **İslâm Birliği** siyasetini savunmalarına yol açmıştır...

«Bu nazariyelerin belirdiği devirde (ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı) **Türkçülük akımı** da başlıyordu; bu akım, Arapça ve Farsça kelime ve kurallarla millî niteliği kaybolmak üzere olan dilimizin sâdeleştirilmesini savunuyor, aynı zamanda büyük Türk ırkının bütününü teşkil eden, ortak kaynaktan gelme veya kardeş milletlerin araştırılmasını, incelenmesini öngörüyordu. Aslında pek güçsüz olan bu akım, dilin sâdeleştirilmesi konusunda iyi kötü etkili olabiliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun dağılış safhalarından biri olan Balkan harbinden sonra uğranan millî felâket, Türklerin uyanmasına yolaçtı ve bundan millî bir siyasetin benimsenmesi tasarısı doğdu: Osmanlı basını her nekadar bu görüşü savundu ve **Türkçülük** ideali gençler arasında yayıldıysa da, o devirde siyasî iktidarı elinde tutan **İttihat ve Terakki** hükûmeti bu doktrini benimsemekten çekindi ve sonuna kadar **Osmanlıcılık, İslâm Birliği** ve **Türkçülük** siyasetleri arasında bocaladı durdu.

«Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden ayrı ırktan unsurlar arasında uyanmış olan **milliyetçilik akımlarına** karşı durmak gayreti ile Türkçülük, işi, hedefi bütün Türk halklarının birleşmesi olan ve bâzen de islâm birliği fikriyle karışan **Turancılığa** kadar götürüyordu. Kısası, fikirler ve halkoyu henüz hiçbir aydınlığa ve kesinliğe kavuşmuş değildi ve bunların siyasî hayata etkisi de pek zayıf kalıyordu.

«Ancak **millî rejimin** yerleşmesinden sonradır ki Türk milliyetçiliği, gerçek ve aydınlık anlamına kavuştu ve siyasî, iktisadî ve kültürel akımlardan bir devlet sistemi hâline geldi. Cumhuriyet Halk Partisi milliyetçiliği başlıca prensiplerinden biri olarak benimseyecekti...

«**Bütün Türkler** için derin ve kardeşçe sevgi duyguları beslememize, hangi dinden olursa olsun, bir yabancı devlet egemenliğinde veya bağımsız bulunsun bütün kalbimizle onların iyiliğini ve mutluluklarını dilememize rağmen, bizim milliyetçilik anlayışımız hareket sahasını Türkiye Cumhuriyetinin toprakları ile sınırlandırmıştır».

En kısa ifadesiyle, Türk milliyetçiliği duygusu ne (Osmanlıcılığın aksine) monarşist olmak, ne (İslâm Birliği anlayışının aksine) dine dayanmak, ne (Türkçülük akımından farklı olarak) kültürel kaynaktan kuvvet almak ve ne de

(Turancılıktan ayrılarak) ırkçı esaslara dayanmak niyetindedir. Bu dört akımdan gene farklı olarak, kendini, belirli bir vatanla sınırlandırmıştır.

Bir Türk milliyetçiliği duygusu her nekadar Kırım savaşından sonra bir seçkinler azınlığı arasında varlığını hissettirmişse de (Jön Türkler Teşkilâtının kuruluşu 1870'den öncedir), bugünkü şekliyle Türk milliyetçiliği büyük kitlelere üç seri olayın sonucu olarak yayılmıştır:

— Birinci Dünya Savaşı öncesi, süresi ve ertesi boyunca Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Türk olmayan unsurların ihaneti, bunlarla Balkan, Arap, Ermeni ve Kürt halklarını kastediyorum;

— Anadolu'nun batılı büyük devletlerce paylaşılması ve işgaller hâlinde gerçekleşen bu tutumun sebep olduğu Millî Kurtuluş Savaşı;

— 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânı.

Altı büyük prensibinden biri de lâiklik olan, 3 Mart 1924'te Hilâfete son veren, öğretim birliğini sağlayan, Şeriat Mahkemelerini lâğvederek bir Medeni Kanun kabul eden Kemalist İhtilâl, bütün bunlara rağmen, Müslüman kitlenin derin din duygularını ortadan kaldırmış değildir.

Vasıtaları, Atatürk'e göre **hocalar** olan Arap tesiri, onun korktuğu gibi Türk milletinin birliğine ve bütünlüğüne zarar vermemiştir ama, gene Atatürk'ün muhafazakâr, gelenekçi ve gerici olmakla nitelediği doktrinleri, millî yapının modernleştirilmesi çabalarına ayakbağı olmaktan da geri durmamıştır.

Daha çok bir gericilik hareketi olan, dinin yeniden itibar kazanması olayı kendini bilhassa 1949'dan sonra hissettirir. On yıl süren iktidarı boyunca Demokrat Parti rejimi 5.000 câmii ya inşa etmiş, ya da inşa edilmesini kolaylaştırmış, bir hesapla her yeni okul başına dört yeni cami yaptırmış, ezanın yeniden Arapça okunmasına izin vermiş, din eğitimi yapılan okulların sayısını 12'den 19'a çıkarmış, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsünü kurmuş ve Ankara Üniversitesinde de bir İlâhiyat Fakültesi açmıştır. Demokrat rejim işi, Orduda tekrar **imamlar** bulundurmağa kadar götürmüştür.

Çok kadınla evlilik kanunlara göre daima yasaktır; buna rağmen ihtilâlden sonra da devam etmiştir; hattâ, 1953'te Demokrat Partinin Çorum kongresinde, çok evliliğe kanunla izin verilmesini açıkça isteyenler olmuştur. Yürürlükteki kanunların gayrımeşru saydığı, ama dinî bakımdan meşru sayılan çocukların sayısı öylesine artmıştır ki, 1956'da özel bir kanun çıkarmak gerekmiştir.

Devletin lâikliği Atatürk'ün ölümünden sonra on iki yıldan fazla devam etmemiştir.

Türkiye topraklarının yüzde 80'i, geçimini topraktan sağlayan nüfusun yüzde 22'sini teşkil eden bir azınlığın mülkiyetindedir.

Sayıları hakkındaki tahminler değişmekle beraber yüzbinden fazla olmadıkları anlaşılan ve kanun yasağına rağmen kendilerinden hâlâ **ağalar** diye bahsedilen mülk ve itibar sahipleri, eşraf sınıfı, 40.000 köyün de hâkimidir. Bunlar mahsullerini, dünya piyasasına oranla daha yüksek bir bedel ödeyen Toprak Mahsülleri Ofisine satarlar. 1950'de 6.000 olan traktör sayısı 1960'da 45.000'e yükselmiştir. Bu durumdan da **ağalar** faydalanmıştır. Devlet bankalarının, özellikle seçim önceleri pek cömertçe dağıtılan kredilerinden faydalananlar da onlardır.

1946'da Cumhuriyet Halk Partisinin teşebbüs ettiği toprak reformu, Demokrat Parti 1950'de iktidara gelir gelmez bir yana bırakılmıştır. Kanundan faydalanarak C.H.P.'nin birkaç il'e dağıtabildiği topraklara sahip olan köylüler ise, Demokratlar zamanında Devlet bankalarından kredi alamamışlardır. Köylü yeniden Osmanlı imparatorluğu devrindeki durumuna düşmüş ve «gittikçe artan faizleri ödeyebilmek için tarlalarını ve tarım araçlarını bir bir elden çıkarmak zorunda kalan köylüler, mütegallibe **ağaların** hâkimiyeti altında ücretli işçi durumuna inmişlerdir».

Küçük toprak mülkiyetinin durumu, 1946 toprak reformundan önce de daha parlak değildir: köylü, ailesinin ihtiyaçları dışında elde edebildiği mahsulü Toprak Mahsülleri Ofisi fiatlarının altında bir bedelle elden çıkarabilmektedir.

Böylece Türkiye'de «toprak nüfusunun üçte birini teşkil eden, sekiz milyon Türk, fakir köylü veya gündelikçi,

yılda yarım dolarla iki dolar arasında değişen bir nakit gelirle, para ekonomisinin dışında yaşamaktadır; bunlar ne seçim arpalıklarından, ne belediye yatırımlarından, ne de mahsul alımındaki Devlet sübvansiyonlarından faydalanabilirler».

Böylece, okuma - yazma bilmez, fakir veya çok fakir bir toprak insanları kalabalığı, toprakların beşte dördünü elinde tutan bir azınlığın lûtfuna muhtaç durumdadır. Demokrat Partinin sağladığı geniş imkânlardan bu azınlık faydalanmış, ona hizmet etmiş ve etmektedir. Pek çok köyde yıllar yılı mahallî seçimlerin hiç bir mânâ ifade etmeyişine, muhtar ağalar tarafından seçildiğine ve ancak onların desteği ile tutunabildiğine göre hayret etmemek gerekir.

Böyle olunca siyasî partilerin ve eğer varsa parti programlarının hiç bir önemi kalmıyacağı ve seçim sonuçları üzerinde hesaplara girişmenin de faydasız olacağı açıktır. Oylar, o bölgede sözü geçen ağanın göstereceği adaya verilir. Çoğu zaman eşraftan olan aday, ağanın hoşuna giden partinin etiketini benimser: C.H.P., D.P., Y.T.P., C.K.M.P., A.P., yanyana gelmiş harfler ki cahil köylü için hiç bir anlamı yoktur. Seçilen büyük çiftçi veya orta halli bir köylü olsun, hangi partiye girerse girsin daimâ aynı çıkarları, sâdece ağanın çıkarlarını savunacak ve bu demokrasi rejimi devam ettikçe hiç bir sosyal devrim gerçekleşmiyecektir. «Sosyal demokrasi gerçekleşmedikçe, siyasî demokrasi var olamıyacağına» göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu çıkmaz budur.

Gordion, Türkçe adıyla Yassıhöyük Ankara'ya 120 Km. mesafededir.

Son on yılda iki milyon köylü şehirlere göçmek üzere bulundukları yerleri terketmiştir. 800.000'i İstanbul'da olmak üzere, beş büyük şehrin çevresindeki (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa) gecekondularda üç buçuk milyon insan yaşamaktadır.

Şehirlerdeki işçilerin Anadolu köylüsünden daha iyi durumda olduğu söylenemez. Associated Press'in 27 Temmuz 1962 tarihli bülteninde yer alan bir haber diyor ki: «İzmir Belediyesinin 300 işçisi Çarşamba günü çalışmayı bıraktı. Bu işçilerin isteği günde on altı yerine sekiz saat

çalışmak ve gündelik olarak yedi lira yerine on lira (bir dolar) almaktır».

Zonguldak maden ocaklarında, işe zorla getirilen o çevre köylülerinin çalışma zorunluğundan doğan ağır iş şartları üzerinde durmıyalım, ama belirtelim ki 1961 Anayasasının 47'inci maddesiyle kabul edilip düzenlenmeden önce Türkiye'de grev hakkı yoktu. Yürürlükteki İş Kanunu bugün bile sözü geçen hakkı tanımamaya devam etmektedir. 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesinden önce Çalışma Bakanlığının bir temsilcisinin başkanlık ettiği bir sendika vardı ama, sendikacılık hürriyeti yoktu. Bu yönden her istek komünistlerin işi sayılıyordu. Sosyalist parti yoktu. Seçim kampanyaları sırasında işçilerin teşkilâtlanma hürriyetleri ve grev hakları üzerine klişeleşmiş vaadlerini hiç bir parti yerine getirmiş değildi.

On yıllık Demokrat Parti iktidarı devrinde hayat dört kere pahalılanırken, işçilerden çoğunun kazancı ancak beşte bir oranında arttı.

C.H.P. li Ulus «Biz Batı demokrasisinin şeklî yanını aldık, ama ruhuna yabancı kaldık» diyordu.

Türk halkoyunun tenkitçi ruhtan yoksunluğuna işaret ettikten sonra Yalçın şöyle diyordu: «Komünist bir hükûmet darbesi için son derece uygun bir sosyal ortamda bulunuyoruz, bir orta sınıfın yokluğu ile de artan benzeyiş içinde Ekim İhtilâli öncesindeki Rus halk kalabalıklarından hiç farkımız yok.»

Anadolu köylülerini gazetecilerden daha iyi tanıyacak durumda olan subaylar ise bu hükmü şöyle düzeltiyorlardı: «Biz ya Atatürk'ün öngördüğü ve bir büyük memleketin benimsemesi gereken siyasî, iktisadî gelişmeye sırt çevirerek İslâm Ortaçağının karanlıklarına döneceğiz, ya da ulusal bağımsızlığımızı tehlikeye sokacak olan komünist eğilimli bir ihtilâlin tehdidi altına düşeceğiz».

II

Türkiye'deki bir Amerikan askerine yılda harcanan para 7.700 dolardır; bir Türk askerine ise 240.

Mehmed'in başı sıfır numarayla traşlıdır. Tek giyeceği

sırtında taşıdıklarından ibarettir. Amerikan yardımı ile yeni bir seferberlik üniforması edinmiştir, ama bunu ancak, müttefik subayların da dâvetli olduğu büyük törenlerde ve manevralarda giyebilir.

Cilâsız tahtadan yapılmış, iki üç katlı kerevetlerde, ince bir şilte üzerinde yatar. Somyası yoktur, karyolası yoktur, yatak çarşafı yoktur. Sâdece iki battaniye. Elbiselerini çıkarmadan yatar. Okuma yazma bilmediğine göre kalemi kâğıdı, zâtî eşyası olmadığına göre valizi, bohçası ve böyle olunca bir dolabı da yoktur.

900 gramlık istihkakı ile belki de ekmek payı dünyada en yüksek olan askerdir, ama barış zamanındaki günlük 35 gramlık et istihkakı Fransız askerininkinden on kere daha azdır. Bol bol pirinç, yaş ve kuru sebze verilir.

Asker 1957'de bir kuruş gündelik alırdı. O günden bu yana herhalde artmıştır. Ama gene de içler acısı olmaktan kurtulamamıştır.

Gayrımüslimler de dâhil on sekiz ay yedek subay olarak askerlik yapan yüksek tahsilliler dışında, her Türk erkeği iki yıl (deniz kuvvetlerinde iki buçuk yıl) muvazzaf askerlik yapmak zorundadır.

Assubay sayısı pek azdır ve ordunun bu açığı, meselâ bizde (Fransa'da) bu sınıfa eleman veren orta tabakanın Türkiye'de bulunmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Assubay yokluğunun veya azlığının sonucu olarak subay sayısı çok faziadır ve gene bu yüzden Türk subayı uysal erleri ile pek yakından temas hâlindedir. Subay babacandır, hoyrat değildir. Ve Türk Ordusunda kişisel meselelere, emri verenle alan arasında anlaşmazlıklara ve mutad trajedi sahnelerine rastlanmaz. Asker, subayının verdiği emri anlamadan, hattâ anlamıya da çalışmadan uygular, ama emri veren kendi subayı olmalıdır.

Mehmetçik hiç şüphesiz Yakın - Doğu'daki benzerlerinin en disiplinlisi, en dayanıklısı, en kanaatkârı ve en cesurudur. Dük de Raguse «Tabiat bu halka üstün vasıflar vermişse de, anlayış sür'ati bunlar meyanında değildir.» diye yazmıştı. Ama bundan yüz elli sene önce...

Türk subayı bu mesleğe Osmanlı devrinde olduğu gibi, aynı Devlet hizmetlileri çevresinden gelir. Bunda aile

gelenekleri büyük rol oynar. Bir general görürsünüz, atalarının 1683 Viyana kuşatmasında ve 1686 - 1687 Macaristan seferinde kullandığı silâhları evinde saklamaktadır. Hava ordusuna ve daha az ölçüde deniz kuvvetlerine giriş dışında, asker ailesinden olmayanların subaylık mesleğini seçişi az rastlanan bir haldir. Asker veya memur çocuğu olan geleceğin subayı, eğitimini çoğu zaman (biri deniz, diğeri hava lisesi olan) beş askeri liseden birinde yapar. Bunlar gerçek anlamda orta eğitim kurumlarıdır, sivil liselerden farkları, aynı zamanda askerlik öğretiminin ve disiplininin de uygulanmakta oluşudur. Subay adayı daha sonra iki yıl için, geleneksel adı Harbiye olan Ankara'daki Harp Okuluna, veya Heybeliada'daki Deniz Harp Okuluna veya İzmir'deki Hava Harp Okuluna gider. Bu okulların oldukça sert rejimi içinde iki yıl eğitildikten sonra asteğmen rütbesiyle, bağlı olduğu sınıfın tatbikat okulunda bir yıl geçirir ve ondan sonra maaş almaya başlar.

Kara ordusu için assubayların Çankırı'da eğitimi 1952'de başlamıştır. Onlara subay olma şansı tanınmış, ama bu da pek yeterli olmamıştır; çünkü Devlet hizmetinde bulunma geleneği olan sınıfın çocuklarını ancak subaylık, o da bir dereceye kadar tatmin etmektedir, halbuki assubaylıktan subaylığa geçme oldukça güç bir iştir. Nitekim kanun, onların yüzbaşılıktan daha üst rütbelere yükselmelerine de müsaade etmez.

Geldikleri çevre ve aynı askeri okulda yetişmeleri sebebiyle subaylar bütünlüğü olan bir kitle teşkil eder. Türk subayının bu özelliğini, çoğu zaman bir subayın kızı veya kızkardeşi ile evlenmesi de pekiştirir. Bütün Devlet memurları gibi Türk subayının da yabancı bir kadınla evlenmesi yasaktır.

Subayın maaşı, bütün memurlarınki gibi, pek yetersizdir — bir yüzbaşının 500, bir generalin 1.500 lira —, ama bir bir sayılması güç olan çeşitli — mesken, hizmet, kooperatif, makam gibi — ödenekler neticesinde subay, hayli farkla, Devlet memurlarının en az para alanı olmak durumundan çıkarılmıştır.

Meslekteki ilerleme iki özelliği olan kıdem esasına dayanır:

— **Kurmay** olmak için geçirilmesi gerekli dört imtihan-

dan her biri bir yıllık fazla kıdem sağlar;

— Hizmetin yirmi beşinci yılında daha fazla yükselme kabiliyeti göstermiyen subay emekliye ayrılır.

Netice odur ki, gelenek icabı her yıl, ordu başına bir sınıf subayı generalliğe yükselebilirken, diğer bütün generallikler sadece **kurmaylar** arasında dağılmaktadır.

Yakalarında, her üç ordu için de aynı ayırıcı rengi taşıyan ve değerlerinin bilincine de ermiş olan bu **kurmaylar**, Türk ordusu içinde, ve hattâ memlekette gerçekten aydın ve seçkin bir grup teşkil ederler. Harp Akademisindeki imtihanların ilkine girmeden önce, kurmay olmaya niyetli genç subayların çoğu üniversiteye, özellikle Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerine yazılırlar. Bu subay - öğrencilerin, daha sonra yedeksubay olacak «sivil» üniversite öğrencileri ile birlikte sokak gösterilerine karışmaları az rastlanır bir durum değildir. Bu subaylar, diğer hiç bir Doğu Akdeniz memleketindeki benzerleri ve kendi memleketlerindeki hiç bir sosyal sınıfla kıyaslanamıyacak kadar, üniversite mensuplarıyla kültür bakımından yakınlık gösterirler ve devamlı temas hâlindedirler. **Türk kurmaylarının** bir ikinci özelliğini sayarsak, eski söylentilerin çizdiği ve şimdi bâzen ihmal edilmiş bir iki birlikte örneklerine rastlanabilecek olan Türk subayı portresini düzeltmiş oluruz:

— Julien Benda'nın eserlerini Türkçeye bir general çevirmiştir.

— Lâtince meraklısı bir Fransıza, Horace'in bir dörtlüğünün Fransızcaya tercümesindeki yanlışı gösteren bir Türk hava albayıdır.

— Bir başka albayın Fransız ihtilâli hakkındaki ve özellikle Dumouriez'nin siyaset sahnesinde değişen rolleriyle ilgili bilgisinin derinliği karşısında şaşkınlık duyarsınız.

Kurmayların hemen hepsi stajlarını dışarda, daha çok Birleşik Amerika'da ve Almanya'da yapmışlardır. NATO kumandanlıklarının çeşitli kurmay başkanlıklarında vazife görenleri çoktur. Pek çoğu CENTO konferanslarına katılmışlardır. Türkiye on yılda Kore'ye, birliklerinin yedide birini teşkil eden 10 tugay göndermiştir. Demek ki dış dünya kurmaylar için hiç de meçhul değildir, halbuki vasat bir parlamanter, bazan câhil köylülerin ağanın işareti üzerine eşraftan seçtikleri temsilci, çoğu zaman kültürsüz-

dür — meselâ Başbakan Adnan Menderes üniversiteyi (Hukuk Fakültesini) politik mevkiini edindikten ve kırk yaşından sonra bitirmişti —, bu parlamanter çoğu zaman kendi **vilâyeti** dışında Türkiye'yi bile doğru dürüst tanımaz, gene bu parlamanter çoğu zaman Türkiye sınırları dışına çıkmamıştır, ne milletlerarası meseleler, ne de sosyal problemlere yabancı ülkelerde getirilen çözüm yolları hakkında fikir sahibidir.

Kurmaylar bakımından mevcut olan bu fark, kurmay olmaya çalışan genç subaylar için de söz konusudur. Hattâ bütün subaylar için de diyebiliriz. Pek az assubayı bulunan Türk ordusunda subay, erleriyle içli dışlı yaşar. Böylece onların cehaleti hakkında fikir sahibidir; çektikleri sefaleti, işsizlik ve açlık korkularını bilir; kısası, erlerinin içinde bulunduğu sosyal adaletsizliği anlayacak mevkidedir. Kurmay subay üniversite profesörü ile anlaşır, zira çıkarcı bir liberal zümre hariç, büyük fikirlere ancak onlar sahip çıkabilir; birlik subayı öğretmenle anlaşır, çünkü kişisel çıkarı her türlü çözüm yoluna karşı olan eşraf dışında, Türk köylüsünün ve işçisinin maddi ve manevî sefaletini bilenler yalnız onlardır.

Türk subayı benimsemesi gereken rolü ve ülkesine karşı görevini müdriktir. Kemalisttir, çoğu zaman halkçıdır. Kendini, ordu birliklerinin bayrak ve sancaklarının üst köşesindeki altı ok işaretinde sembolünü bulan altı ihtilâl prensibinin savunucusu ve koruyucusu sayar. «Biz subaylar, Atatürk'ün gençliğe gösterdiği yolu izleriz.» Ama aynı zamanda Atatürk'ün bıraktığı eserin savunulması ve devamlılığının sağlanması için halkın, Atatürk devriminin ruhuna uygun olarak eğitilmesi gerektiği inancındadır; bunu yalnız her türlü komünist tehlikesine karşı durabilmek için değil, bununla birlikte, erleri olan halk çocuklarına olan sevgisi ve sosyal adaletsizliği giderecek bir çâre olarak da ister.

Atatürk ihtilâlinde Ordu'nun oynadığı rol ayrıca açıklamaya muhtaç değildir: Tarihî bir olgu diye kabul edilir.

Cumhuriyetin ilânından beri ve 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesinden çok önce, milletin ve devletin gelişmesinde ordunun aldığı rol önemli olmuş ve bu görev ka-

nunlara saygılı bir tutum içinde gerçekleştirilmiştir.

Bir defa, Cumhuriyetin ilânından Demokrat Partinin iktidara gelişine kadar geçen 27 yıllık devrede Genel Kurmay Başkanı, kanunun tanıdığı bir hak olarak Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmaktaydı.

Ordu büyük îmar işlerine, bilhassa İstanbul'da yol ve şehircilik çalışmalarına katılmıştır. Bu katılma herşeye rağmen, ordu mevcudu Türkiye'nin üçte biri kadar olan komşusu Yunanistan'a oranla fiilen daha az olmuş, ve ordu mevcudu Türkiye'nin onda biri kadar olan diğer komşusu Suriye'deki seviyeye de ulaşmamıştır.

Ordu herşeyden fazla cehâletle savaşmış ve Türk askerine durumundan ve memleketinden memnun olmayı ve bunlarla övünmeyi öğretmeye çalışmıştır: Medenî bir eğitimi ve öğretimi gerçekleştirmeye, vatandaşlık anlayışını yerleştirmeğe gayret etmiştir.

«Türk ordusu aynı zamanda bir okuldur. Hiç bir şey bilmeden ordu saflarına katılan bir asker, köyüne okur - yazar olarak döner; genel bilgisi ve fikir seviyesi yüksel miştir».

Bu amaçla askere yeni alınan her genç önce yedi haftalık bir eğitim kursuna gönderilir. Bu merkezlerde askerlik görevi başlamadan önce ilk öğretim açığı kapatılır, okuma, yazma ve hesap öğretilir. Bundan sonra dört ay boyunca asker temel eğitim görürse de, gene her gün iki saat ilk öğretime tâbi tutulur.

Ordu teknik öğretim de yapar ama bu, kendi ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Meselâ köylüler arasından seçilen ve savaş araçları için yetiştirilen şoförler ve makinistler birinci plânda elbette ordunun ihtiyacına cevap verir, ama bu arada, terhis edildiklerinde traktör şoförü ve tâmircisi olarak bilgilerinden yararlanacakları da göz önünde tutulur. Memlekette traktör sayısının on yılda 6.000'den 45.000'e çıkışı, ordu zırhlı birliklerinin gelişmesi paralelinde mümkün olmuştur.

Türk köylüsü askerlik görevini daima doğup yetiştiği yere uzak bir bölgede yapar. Kars ve Erzurum'da İstanbul'lulara ve Trakya'lılara, Trakya'da Fırat'ın sol kıyısında doğmuş askerlere rastlıyabilirsiniz. Sadece bu im-

kân bile askere, büyük ve bütün bir ülkesi olduğunu öğretir.

İlkokul öğretmeninden sonra da gelse, insanların ve vatandaşların yetiştirilmesinde subayın rolü küçümsenemez. Çoğu zaman hiç okul görmemiş Mehmetçikler söz konusu olur ve onun eğitimi doğrudan doğruya subayının eseridir. Kemalist ihtilâlin prensipleri yanında, askere, Türk olma gururu da öğretilir. Arapların **nefer, nefer-i merkum** dediği şimdi **er** adını almış, yâni Osmanlı İmparatorluğunda herhangi bir kişi iken Türkiye Cumhuriyetinde insan olmuştur.

Bu eğitimin ve öğretimin etkisi küçümsenemez. Köylü, askere yeni alındığında resim çektirmiştir. Terhis günü çekilen ise bir adamın resmidir. Askerlerinin bu iki safhada çekilen fotoğraflarını yanyana getirip karşılaştırmaktan gurur duymayacak bir kumandan düşünülemez.

«Türk subayının sosyal rolü» işte buradadır.

III

21 Mayıs 1960 günü Harp Okulu Ankara sokaklarında sessiz bir yürüyüşle Atatürk'e bağlılığını gösteriyor. 19 Mayıs 1919'dan, yâni 41 yıldan beri ilk defadır ki Türk ordusu kışla ve kanun hudutlarını aşarak 27 Mayıs 1960 cuma günü bir hükûmet darbesi yapıyor.

Akla gelen ilk soru, harekete geçen subayların müdahale kararına hangi tarihte vardıklarıdır. Belirtilere göre bu müdahale zorunluğu ve müdahaleyi hazırlama kararı 6 Eylül 1955'te alınmıştır.

Bu 6 Eylül 1955'in üzücü olayları hakkında en iyisi, Rum Patriği Athenagoras'ın 25 Ekim 1960 günü Yassıada'da okunan ve kimse tarafından yalanlanmıyan, Başbakan Menderes'e yazmış olduğu 12 Eylül 1955 tarihli mektubu okumaktır:

«Duyduğumuz derin elemi bir telgrafla ifade etmiştik. Bugün Sen-Sinod toplantısından sonra olayları bilginize sunuyorum: Mevcut 80 kiliseden 70'i yakılarak tamamen tahrib edilmiştir. Kutsal yerler tahammül edilmez surette ihlâl ve tahrib edilmiştir. Aziz heykellerinin

gözleri oyulmuş, patriklerin ve diğerlerinin mezarları tecavüze uğramıştır. Kemikler meydanlara saçılmış veya yakılmıştır. Bir papaz öldürülmüştür. Diğerleri tâciz edilmiştir. Teşkilâtlı, bir plâna ve belli bir programa göre hareket eden, bir yerden emir alan gruplar altlarında vasıtalar, ellerinde tahrib âletleriyle ve hareketsiz kalan zabıta kuvvetlerinin gözleri önünde ve aynı anda şehrin çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Bunlar bir yerden işaret almışcasına Rumlara karşı dehşet verici surette tecavüze geçmişlerdir».

6 Eylül 1955 günü, İslâm taassubunun Atatürk'ün ölümünden on yedi yıl sonra ne kadar canlı olduğunu ve Müslüman kalabalıklarını kendi dinlerinden olmayan bütün yabancılara, ama aynı zamanda zenginliğe karşı harekete geçirme gücünü göstermiştir; bu son nokta için üniversite mensubu bir Türk «Spartakizm» tâbirini kullanmıştır. Bu olayların bütün memleket aydınları gibi ordunun seçkin subayları üzerinde de nasıl uyarıcı bir etki yarattığını hâdiselerin hemen ardından toplanan kişisel izlenimler göstermiştir; Millî Birlik Komitesi üyesi Albay Alpaslan Türkeş'in 27 Mayıs hükûmet darbesinden birkaç gün sonra yaptığı açıklamalardan anlaşıldığına göre, bu olaylar üzerinedir ki bazı subaylar mevcut rejime bir müdahale hazırlığına girişmişlerdir.

6 Eylülün, bir yabancının dostça ve özel münasebetler kurabildiği Türk subayları üzerinde uyandırdığı ilk ve kendiliğinden tepkilere göre hüküm vermek gerekirse, o günkü olaylar Kemalist subaylar için bir uyarma yerine geçmiştir. Bunlardan bazılarının büyük bir mahcubiyet ve şaşkınlık duyduğunu söylemekte mübalâğa yoktur. Bu ilk tepkileri olayın hemen ardından tesbit mümkün olmuştur, zira 48 saat sonra yukarıdan tâlimat gelmiş ve o andan itibaren disipline çok bağlı olanlar resmî görüşü tekrarlamakla yetinirken, daha samimî olanlar susmayı tercih etmişlerdir.

Geniş kültürlü bir Türk subayı 8 Eylül 1955 günü bir yabancı dostuna şunları söylemiştir: «Bu, düşünebildiğinizden de feci bir olaydır. Dünyada adımızın lekelendiğini sizler görüyorsunuz. Şimdi bizden gene vahşiler diye bahsedilecek ve bilhassa Yunanlılar bunda kusur etmiye-

cek. İşin bizi asıl üzen tarafına gelince, biz bu vesile ile Atatürk devrimlerinin milletçe benimsenmediğini görmüş oluyoruz. Demek ki bu devrimler bir Avrupalılaştırma cilâsı yerine geçmiş, ama halk kalabalığımız derin bir değişikliğe uğramamıştır. Tesbit ettiğimiz diğer bir nokta, uçurumun yalnız Türk halkı ile Batı dünyası arasında bulunmadığı, bizimle, Avrupa'lı olan Atatürkçü seçkinlerle, kitle olarak Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki kadar mutaassıp, yabancı düşmanı ve câhil olan bazı vatandaşlar arasında da aynı derinlikte bir uçurumun mevcut olduğudur».

Daha mûtedil diğer bir subayın düşüncesine göre, olayın şiddetini halkın cehaleti ve sosyal adaletsizlikle açıklamak gereklidir.

6 Eylül 1955 olaylarından hemen sonraki özel sohbetlerde açığa vurulan bu görüşlerden çoğunun 27 Mayıs hükûmet darbesinden sonra Millî Birlik Komitesi üyesi subaylarca yapılan açıklamalarda tekrarlanışı dikkati çeken bir noktadır. Albay Türkeş'in 3 Haziran 1960 günü şu söyledikleri de, sözü geçen olayların subaylar üzerinde rejime bir müdahale eğilimi uyandırdığını doğrulamaktadır: «Eski rejimi devirme hazırlıkları bundan beş yıl önce başladı».

27 Mayıs 1960 ihtilâlinin en dikkate değer özelliği, yüksek rütbeli subayları da peşlerinden sürükleyen, üniversitenin hocaları ve öğrencileriyle bir görüşte birleşen genç subaylar tarafından yapılmış olmasıdır. İhtilâlin daha gerçekleştiği gün, bir yıldan beri ihtilâl hazırlıklarının başında bulunan General Cemal Gürsel'i Ankara'ya getirecek olan uçak İzmir'den hareket ederken, Millî Birlik Komitesinin yeni Anayasayı ve yeni Seçim Kanununu hazırlamakla görevlendireceği on üniversite profesörünü Ankara'ya getirecek olan bir diğer uçak da İstanbul'dan havalanıyordu. Darbeden hemen sonra kurulan geçici hükûmetin, çoğu aydınlar ve teknisyenler olan on sekiz bakanından, eşit paylar halinde üçü general ve üçü üniversite profesörüydü.

Bu durum, ordunun müdahale sebepleriyle, bu müdahaleyi hazırlıyanların sonradan yaptıkları açıklamalar arasında bir fark bulunmadığını doğrulamaktadır.

Nitekim bu açıklamalardan birinde «27 Mayıs 1960 ihtilâli, deniyordu; bu partiye veya sınıfa karşı yapılmamıştır. 27 Mayıs'ı yapanların amacı sefalet, cehalet ve geriliğe terkedilmiş olan halkı ve köylüleri çağdaş uygarlık seviyesine bir an önce yükseltmektir. Bu devrim, milli birliği korumak ve bir kardeş kavgasını önlemek için yapılmıştır».

Albay Türkeş düşüncesini şöyle açıklamıştı: «Eski rejimin bozuluşu 28 Nisan 1960 tarihinde, yâni sessiz gösteri yapan üniversite öğrencileri üzerine Demokrat hükûmetin ateş açtırdığı an başlamadı. Birkaç yıldan beri bazı subay arkadaşlarımızla aramızda, eğer memleketimizin komünizm için kolay bir av haline gelmesini istemiyorsak sosyal meselelerin mutlaka ele alınması gerektiğini konuşuyorduk. Halkımızın yüzde 70'i okur yazar değildi ve onu bu cehaletten kurtarmak için hiç bir şey yapılmamıştı. Halkın ezici çoğunluğu sefalet içinde inlerken, bir mutlular azınlığı görülmemiş lüks içinde yüzmekteydi. Demokrasinin olmayışı, sosyal reform fikirlerinin yayılmasını önlüyor, işlerin gidişine bu çeşit fikirlerin hiç bir etkisi olmuyordu».

Kısası askeri müdahalenin, haykıran gençlerin «hürriyet» diye nitelediği, sonradan açıklanan etkenleri şu üç noktada toplanabilir:

— «Halka Anayasa gereği olan hürriyetlerini iade etmek»; «ordu demokratik bir iktidarı devirmemiştir: Aksine eski iktidar tarafından kapatılan bir kapıyı, demokrasiye giden kapıyı yeniden açmıştır»;

— Atatürk prensiplerine dönüş: «Biz subaylar, Atatürk'ün gençliğe gösterdiği yolu izliyoruz»;

— Feodal tipte bir sosyal yapıyı korumayı asla düşünmeksizin, «sosyal adalet temeli üzerinde bir Cumhuriyet»'e götürecek reformları gerçekleştirmek; zira «ancak bir sosyal reform hareketi kitlelerin devleti sürekli ve bilinçli olarak benimsemesini sağlıyabilir.»

Bu harekette başlangıcından itibaren iki eğilim dikkati çeker görünmektedir:

— Biri, üniversite mensuplarıyla Genel Kurmay çevrelerinin eğilimi: General Gürsel hareketin başına ancak, parlâmenter hayatı gecikmeden yeniden başlatmak ve gö-

zünde memleketin iktisadî ve sosyal meselelerini hallet-menin tek yolu olan serbest seçimlerle bir sivil hükûmet kurmak şartlarıyle geçmiştir; geçici hükûmetin intikal devrindeki görevi suiistimallere ve Anayasanın sağladığı hürriyetlerin ihlâline son vermekten ve Atatürk prensip-lerini yeniden yürürlüğe koymaktan ibaret olacaktır;

— Diğeri, içlerinden biri tarafından şöyle ifade edil-miş olan, genç subayların eğilimidir: «Türkiye'ye gerekli olan, çözüm bekler meseleler üzerine ciddiyetle eğilebile-cek bir teknisyenler hükûmetidir. Bir süre için parlâmen-toyu ve siyasî partileri kapalı tutabilmek ve memleketin yeniden kuruluşu için hızla harekete geçmek gereklidir. Orduya burada tek iş düşer: Böyle bir hükûmetin varlı-ğını teminat altında tutmak ve memleketin iyiliği için ça-lışmasına bekçilik etmek... Herşeyden önce bu memleket-te herkesin insanca yaşamasını ve karnını doyurmasını sağlamak gereklidir.. Ben komünist değilim, belli hiç bir politik tercihim yoktur; tek istediğim, Atatürk adı ardı-na saklanıp hiç bir şey yapmamaktansa, uzman eleman-ların memleketimizde onun başlattığı eseri devam ettir-meleridir».

Bu iki eğilimden ilki galip geldi ve 13 Kasım 1960'da Millî Birlik Komitesinden 14 subayın sürgüne gönderil-mesinin sebebi de buydu: «Gidenlerle geride kalan biz 23 Komite üyesi arasında ideal farkı yoktu» diyen bir res-mî tebliğ şöyle devam ediyordu: «Ancak onlar bu kurallar-ın uygulanışı bakımından farklı düşünüyorlardı». Bugün yapılabilecek tahmin odur ki, şimdilik tecrübe, başarıya ulaşmaz, yani yeni Anayasaya göre yapılan seçimler so-nunda kurulan iktidar sosyal reformları gerçekleştiremez ve parti kavgalarına son veremezse Ordu yeniden müda-hale zorunda kalacak ve o takdirde duruma ikinci eğilim hâkim olacaktır. «Bir kere ihtilâl yapmış olanlar bunu her zaman tekrarlıyabilirler». Demek ki 27 Mayıs 1960'-dan sonra Ordunun tâyin ettiği başlıca hedef, Kemalist ihtilâl ruhu içinde «sosyal adalet temeli üzerine kurulu bir cumhuriyet» in gerçekleştirilmesidir ve bu hedefe şu üç yoldan ulaşılacaktır:

— Türk milletine temel hürriyetlerini geri vermek için Millî Birlik Komitesi bir Anayasayı hazırlatır ve ka-

bul etirir, gerçek anlamıyla hür ve samimî seçimler yaptırır ve bu Anayasanın yürürlüğe konulmasını sağlar;

— «Kitlelere, 27 Mayıs ihtilâlinde hareket noktasının bir sosyal adalet siyaseti olduğunu göstermek» için Milli Birlik Komitesi işveren anlayışında bir değişikliği zorlar, sosyal taleplerin ortaya konulmasını cesaretlendirir ve kitleler yararına en önemli sosyal gelişmeleri gerçekleştirir;

— Suiistimallere ve düzen bozukluğuna son vermek için, Millî Birlik Komitesi idarî teşkilâtta gerekli tasfiyeyi yapar, malî işlere bir açıklık getirir, yatırım plânlarını ve uygulanmakta olan büyük işleri yeniden gözden geçirtir. Subayların bazan ordudan ayrılarak, bazan muvazzaf kalarak hemen her yerde sivil sorumluluk mevkilerine getirilişlerinin sebebi, çıkar endişesi değil, nâmus ve ihtisası hâkim kılma düşüncesinin sonucudur. Nitekim 12 Ağustos 1960'da yaptığı radyo konuşmasında Millî Savunma Bakanı General Fahri Özdilek şöyle demiştir: «Sivil idare kadrolarını emekliye ayrılmış general ve subaylarla takviye kararındayız, zira onlar bugüne kadar şeref ve disiplin örneği olarak çalışmışlardır... Generaller bütünüyle göreve adanmış bir hayatın örneğini vermiş ve Orduyu, Ulusa başka alanlarda da hizmet edebilmek için terketmişlerdir... Böylece devletin çeşitli sektörlerinde yeni bir ruhun hâkimiyeti sağlanacaktır...»

Yeni Anayasa'nın ve yeni Seçim Kanunu'nun hazırlanması görevi Millî Birlik Komitesi tarafından önce, Profesör Sıddık Sami Onar başkanlığında, «demokrasiye bağlılıklarıyla tanınan» on üniversite profesöründen kurulu bir heyete verilmiştir. İlk anlaşmazlık çıkmakta gecikmemiş ve heyet, hükûmet darbesini gerçekleştirenlerin istedikleri «sosyal, demokratik ve lâik bir cumhuriyet»in kuruluşunu hazırlamaktan çok, geçmiş hatâların tekrarlanmasını önliyecek tedbirler almaya yönelmiştir.

General Gürsel'in 15 Aralık 1960 tarihli bir kararnamesi ile, sözü geçen heyetin yerine, iki meclisli bir Kurucu Meclis teşkil ediliyor: Senato yerine geçen ve üye sayısı 23'e inmiş olan Millî Birlik Komitesi ile, üyeleri kısmen Demokrat Partinin eski muhaliflerinden (Halk ve Köylü Partilerinden), kısmen de illerce seçilmiş delegelerden teşekkül eden bir Temsilciler Meclisi. 6 Ocak 1961

günü Kurucu Meclise hitap eden General Gürsel «İhtilâl hükûmetinin tek hedefi, demokratik düzende, hakka, adalete ve medenî faziletlere saygıya dayanan ikinci bir Türkiye Cumhuriyeti kurmaktır» diyor.

Subaylarla, gene eşraf temsilcileri olan ve hangi partinin etiketini taşırlarsa taşısınlar mensup oldukları sınıfın varlığını savunan sivil kurucular arasında çatışmalar başlamakta gecikmiyor. Ve subaylar yeni Türkiye Devletinin «sosyal, demokratik, lâik, sosyal adalete dayanır bir cumhuriyet» diye tarifini ve yeni Anayasa'nın «özel bir kanunla çizilecek sınırları içinde» kalmak şartıyla da olsa grev hakkını tanımasını sağlamak için tehdide başvurmak durumuna düşüyorlar.

9 Temmuz 1961'de, yeni Anayasa için halkın onayını almak üzere yapılan referandum, seçmen kitlesinin hâlâ eşraf hâkimiyeti altında olduğunu ve sözü geçen yenilikleri benimsemediğini gösteriyor. Kayıtlı seçmenlerin yüzde 40'ı «hayır» demiş, boş pusula vermiş veya çekimser kalmıştır. 66 vilâyetten 12'sinde «hayır» diyenler çoğunluktadır. Şehirlerden İzmir, Aydın ve Bursa «hayır» diyenler arasında. Siyasî partilerin faaliyetine 13 Ocak'tan beri yeniden izin verilmiştir; Adalet Partisi hariç, bunların hepsi «evet» denilmesini tavsiye etmiş, ne var ki «evet»ler verilen oyların yüzde 62'sini teşkil etmiştir. Ama Kemalizm'in bütün hasımları, devrimleri anlamıyanlar ve devrimlere uyamıyanlar, devletçiliğin kurbanı olan tâcirler ve lâisizmin kurbanı olan din adamları, Demokrat Rejimden faydalananlar ve bu partinin vazgeçmez üyeleri, hepsi husumetlerini açıkça ifade edebilmişlerdir.

Sosyal davranışlarındaysa Milli Birlik Komitesi subayları daha az hayal kırıklığına uğramışlardır. Ordunun da teşviki ile hareket başlatılmıştır.

Ne var ki bir «İşçi Partisi», bir «çalışanlar partisi», bir «sosyalist parti» nin kurulması teşebbüslerinden umulan sonuçlar alınamamış ve 13 Şubat 1961'de Mehmet Ali Aybar tarafından kurulan «Türkiye İşçi Partisi» (T.İ.P.) nin başarısı pek sınırlı kalmıştır. Komünizm Türkiye'de «yabancı ideoloji» sayıldığına ve komünistler «merkezleri yurt dışında gizli bir cemiyetin mensupları» bilindiğine

göre, bir komünist parti kanunen mevcut değildir, mevzuat ile yasaklandığı gibi halkoyu için de menfurdur: Sendika gösterilerinde bile «kahrolsun komünizm» yazılı dövizlere sık sık rastlanır. Ama bizzat General Gürsel bir gün «Bence, demişti; bir sosyalist partinin mevcudiyeti Türkiye için iyi bir şeydir». Subaylar ve aydınlar bu noktada bir güçlükle karşılaştılar: Bir işçi partisinin kurulması için işçi kadrolarına ihtiyaç vardı; halbuki 1960 Türkiye'sinde bu kadroların varlığından bahsedilemezdi.

Daha kolayı sendikalist hareketi geliştirmekti, nitekim bu yapıldı. Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonu, 1952'de kurulmuş olan memleketin tek Sendikalar Konfederasyonu Türk-İş'e hararetle, ama bölgesel şartlardan habersiz olarak elini uzattı. Buna karşılık Ordu realiteye bağlı kalmaya dikkat etti:

— 27 Mayıs 1960 günü akşamı alınan ilk tedbir, Demokrat Parti hükûmetinin 1956'da kaldırmış olduğu sendika hürriyetinin yeniden kabulü oldu;

— 1961 Aralık ayında Ordu tarafından desteklenen gazeteciler grev yaptılar; sonunda gazete sahipleri boyun eğmek zorunda kaldılar;

— Aynı ay, aynı mekanizma günde on lira (bir dolar) kazanan dok işçilerinin grevinde de olumlu sonuç verdi;

— 31 Aralık 1961'de, yüz kadar sendikanın çağırısı üzerine Türkiye'nin dört bir yanından il ve meslek esaslarına göre yola çıkan 100.000 işçi İstanbul'da bir gösteri yaptılar. Ücretlerin yükseltilmesini, grev hakkını, toplu sözleşmenin kabulünü, «patron saltanatı» na son verilmesini, ve Türkiye'de ilk defa ülkenin kaderinde «işçiye de söz hakkı tanınması» nı istiyorlardı. Ordu bu gösteriyi düzenlemekle kalmıyordu: Birinci Ordu Kumandanı askerî bandosunu da işçilerin emrine vermişti.

Geçici Hükûmet, Millî Birlik Komitesinin teşviki iledir ki bütün mal mülk sahiplerini servet beyânında bulunmaya zorladı, bir toprak reformu tasarısı hazırladı, tip sosyalizasyonunu başlattı, grev, lokavt ve toplu sözleşme kanun tasarısını tamamladı.

Yeni Anayasa'nın yürürlüğe girişi sırasında, seçilmiş olan Meclisin alınmış sosyal tedbirleri ortadan kaldıra-

mıyacağı esasını koyan da Millî Birlik Komitesi subayları idi.

Ne var ki 15 Ekim 1961 seçimleri vesilesiyle anlaşmazlıklar ve hayal kırıklıkları yeniden başladı.

27 Mayıs hareketinin sırtını Cumhuriyet Halk Partisine dayıyacağı çok söylenmiştir. Bu yorum kabul edilemez, çünkü sözü geçen bütün partilerin dışında orijinal bir harekettir. Bu yorum kabul edilemez zira, İsmet İnönü hariç, subayların gözünde Halk Partisi kurmayı da Demokrat Parti yöneticilerinden daha makbul değildir. Belirtmek gerekir ki Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Partinin tek tehlikeli rakibi idi ve diğer partiler, hattâ Köylü Partisi bile seçim kampanyaları sırasında Demokrat Partinin intikamını almak istiyenlere tâviz vermek ihtiyacındaydılar.

Şu da doğrudur ki, General Gürsel oy'unu sandığa atar atmaz beyanda bulunmuş ve: «Ümitlerim Cumhuriyet Halk Partisi ile, sempatim Yeni Türkiye Partisinedir. Adalet Partisine gelince, ona teessüflerimi söylerim. Seçim sırasında pek şiddetli bir kampanya yürüteceğini belli etmiş olan Köylü Partisine de aklı selim dilerim» demişti.

Demokrat Parti, bir Ankara mahkemesi tarafından 2 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştır.

15 Ekim 1961 günü kayıtlı seçmenlerden yüzde 75'i oylarını kullandı, sonuç cesaret kırıcı idi:

— Senatoda veya Millet Meclisinde olsun partilerden hiç biri çoğunluğu sağlamamıştı. Üstelik kabul edilen seçim sisteminin farklılığı yüzünden (Meclis için nisbî temsil, Senato için çoğunluk sistemleri) Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partisi, Senatoda Demokrat Partinin mirasçısı olan Adalet Partisi daha fazla sandalye kazanmışlardı;

— Ne suretle hesaplanırsa hesaplansın, merhum Demokrat Partinin sempatizanı olan milletvekili ve senatörlerin sayısı 27 Mayıs taraftarı bilinenlerden fazlaydı;

— İki sendikacı hariç bütün milletvekilleri eşraftandı; çalışanlar sınıfından hiç bir senatör seçilmemişti ve onlar arasında da işçilikten gelen tek sîma, Senatoya Cumhurbaşkanına tanınan kontenjan sayesinde girmişti. Fran-

sa'daki 1792 Konvansiyon Meclisinin 750 üyesinden sadece ikisinin gerçek işçi olduğu da doğrudur...

Demek ki Ordunun hakemliği yeniden kaçınılmaz hâl almıştı:

— Bir taraftan partileri bir hükûmetin kurulabilmesine zorlamak için;

— Diğer taraftan «halkın seçtikleri» ni halk haklarına saygıya zorlamak için.

10 Haziran 1961 tarihli **Cumhuriyet**'de Nadir Nadi şöyle yazmıştı: «Yeni hürriyet rejimini yürürlüğe koymak üzere olduğumuz bugün, siyasî partilerimizin bu hürriyeti nasıl ve hangi amaç için kullanacaklarını bilmiyoruz. Bu koşullar altında yeni rejimin de diğerleri gibi dejenere olmasından korkarız».

Millî Birlik Komitesi de, Meclisin toplanmasından önceki 23 - 24 Ekim 1961 gecesi parti liderlerine aşağıdaki şartlarını zorla kabul ettirdi:

1) Cumhurbaşkanlığının tek adayı General Gürsel olacaktır;

2) Hükûmet bir *millî* koalisyon kabinesi olacaktır;

3) Siyasî af getirilmiyecektir;

4) Millî Birlik Komitesi tarafından getirilmiş olan kanunlar üzerinde değişiklik yapılmayacaktır;

5) 1960 Ağustosunda emekliye ayrılmış olan subaylar yeniden ordu saflarına alınmayacaktır.

Ordunun bir şartı da ilerlemiş yaşına ve ağır işitmesine rağmen, sadece Kurtuluş Savaşının galibi olduğu için değil, daha çok Atatürk'ün Başbakanı ve izleyicisi nitelikleri yüzünden, hükûmet başkanlığına İsmet İnönü'nün getirilmesidir.

Yeni Anayasa hükûmetinin ömrü ancak 20 Kasım 1961'den 30 Mayıs 1962'ye kadar sürecektir. Hükûmetin güven oyu alabilmesi için Mecliste 226 milletvekilinin desteğini sağlaması gerektir. İlk tertip C.H.P. ile A.P. arasında, bakanlıkları eşit sayıda bölüşmek suretiyle mümkün olmuştur. 2 Temmuz 1962'den itibaren ise İkinci İnönü Kabinesi C.H.P.'ye, Y.T.P. ve C.K.M.P.'nin de katılmalarıyla kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisiz bir kabine, Demokrat Partiye dönüş sayılacağı için güç kabul edilir bir çözüm yolu sayılmıştır. Ne var ki bu arada Millet Parti-

sini kurmak üzere Osman Bölükbaşı C.K.M.P.'yi dağıtmış, Necmi Öktem bağımsızlardan bir grup kurmuş ve bu hal bazı güçlüklerin devamına rağmen yeni imkânlar aranmasına yol açmıştır.

Bulunacak hal çaresi ne olursa olsun, İnönü için mesele daima aynı kalmaktadır:

— Siyasî bakımdan Yassıada mahkûmlarının affı meselesi, ki Meclisin çoğunluğu tüm af istemekte, Ordu ile C. H.P. ise bunu mümkün görmiyerek ve üzülerek sınırlı bir affa taraftar bulunmaktadır;

— İktisadî ve malî bakımdan, değişmez dipsiz kile meselesi;

— Sosyal bakımdan, hemen de milletvekillerinden hiç birinin yanaşmadığı, ama Ordunun direndiği kaçınılmaz reformlar meselesi.

Burada, Ordu'nun mûtedil bir tutumla İsmet İnönü'yü desteklemek üzere yaptığı ara müdahaleleri, yeni bir hükûmet darbesi için radikal eğilimli denebilecek teşebbüs denemelerini, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı'nın, Türkiye'nin iktisadî durumuna biraz düzen getirebilmek için sarfettikleri çabaları (ve Sovyet Rusya'nın kredi tekliflerini) günü gününe izlemeğe ve açıklamaya çalışmağa lüzum yoktur. Ancak şunu kaydetmek gerekir ki, eğilimleri ne olursa olsun, subaylar, normal seçimlerin sonucu olan parlâmentonun, halkının dörtte üçü okuma-yazma bilmeyen bir ülkede normal seçimlerle iş başına gelen bir parlâmento'nun, her çeşit sosyal reforma karşı eşraf sınıfının temsilcisi olmamasına imkân yoktur inancına varmışlar, veya o yola girmişlerdir.

Milliyet gazetesine göre, C.H.P. temsilcilerinin üçte bir kadarını etrafında toplamış bulunan Kasım Gülek, partisinin, «bir eşraf partisi olmak» tan çıkarak gerçekten «halkın partisi» haline gelmesinden yanadır.

Dünya «Şu anda (Demokrat Parti «sistem»ine sâdık) bütün unsurlar, artık kimsenin meçhulü olmayan bir baskı sebebiyle susmaktadırlar» demektedir.

Ve T.İ.P. Genel Sekreteri Mehmet Ali Aybar, sözü geçen baskının sebebini açıklamaktadır: «Bugün için Meclis'te sadece, büyük toprak sahipleri ile ileri gelen iş çev-

releri temsil edilmektedir; işçiler ve çalışanlar sınıfları maalesef seslerini oradan duyurmak imkânından yoksundurlar. Bugünkü buhranın ve huzursuzluğun sebebi budur».

IV

Tanınmış 150 aydının 1962'nin ilk günlerinde yayınladıkları bir bildiride «Ayakta tutmak için sarfedilen gayretler ne olursa olsun, deniyordu; açlığa, işsizliğe ve mesken yetersizliğine çözüm yolları getirmeyen bir rejimin, demokrasi olmaktan çıkarak bir gün çökmesi beklenen sonuçtur».

General Gürsel de 28 Nisan 1962 günü, sonradan yalanlanmasına rağmen doğru olması çok akla yakın bir habere göre, demiştir ki: «İçinde bulunduğumuz durum, Türkiye'de demokratik rejimin geçerli olmadığını ve yerini bir başka rejime terketmesi gerektiğini söyleyenlere ve isteyenlere hak verdirmektedir.»

Ordunun yüksek kumanda kademesi İsmet İnönü'yü karşı karşıya bulunduğu ikili tehditten, bir yandan genç subayların, öte yandan demokratların baskısından sakınmakta ve ona yardımcı olmaktadır. Ordu hakemlik rolünü devam ettirmekte, ama bugünkü şartlar altında «radikal» denen eğilimin duruma hâkim olmasıyla sonuçlanacak yeni bir hükûmet darbesini de istememektedir.

Ne var ki, hangi partiden olursa olsun eğer politikacılar bağlı bulundukları sınıfın çıkarlarını unutmak istemez, hem sosyal reformları reddetmekte, hem de partiler arası ve memleket çıkarlarına yabancı çekişmelerde ısrar ederlerse, Ordu, Kemalist ihtilâli bizzat devam ettirme görevini ister istemez üzerine alacak, ve bu ihtilâlin vaktiyle, gerici bir halka Mustafa Kemal, Fevzi, Kâzım ve İsmet Paşalar ve onların beli silâhlı subayları tarafından zorla kabul ettirildiğini hatırlayarak, bir millî sosyalizm tesis etmek zorunda kalacaktır.

Kronoloji

1919. 19 Mayıs: Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı.

1923. 29 Ekim: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı.

1924. 3 Mart: Hilâfetin ilgası.

1938. 10 Kasım: Atatürk'ün ölümü.

1950. Mayıs: Demokrat Parti iktidarı alıyor.

1960. 28-30 Nisan: İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencilerinin hükûmet aleyhtarı gösterileri; sıkıyönetim ilân edilmiştir.

1960. 21 Mayıs: Harb Okulu'nun Ankara'da sessiz yürüyüşü.

1960, 27 Mayıs: Hükûmet darbesi: General Gürsel'in başkanlığında Ordu iktidarı teslim alıyor. Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Adnan Menderes tevkif edilmiştir.

1960. 13 Haziran: Geçici Anayasa'nın ilânı.

1960. 13 Ağustos: Geçici Anayasa'nın tâdili.

1960. 2 Eylül: Demokrat Parti'nin kapatılması.

1960. 14 Ekim: Yassıada'da eski rejim sorumlularının yargılanmasına başlanması.

1960. 13 Kasım: Millî Birlik Komitesi'nden çıkarılan 14 üyenin yurt dışına sürgüne gönderilmesi.

1960. 15 Aralık: Kurucu Meclisin teşekkülü.

1961. 6 Ocak: Kurucu Meclisin açılışı.

1961. 13 Ocak: Siyasi parti faaliyetlerine yeniden izin verilmiştir.

1961. 13 Şubat: Türkiye İşçi Partisi'nin (T.İ.P.) kuruluşu.

1961. 9 Temmuz: Türkiye referandumla yeni Anayasa'yı kabul ediyor.

1961. 15 Eylül: 14 Ekim 1960'da başlamış olan Yassıada duruşmaları sona eriyor. Hükümlerden 12'si idamdır, ki bunlardan üçü infaz edilecektir (Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan). İlerlemiş yaşı sebebiyle Celâl Bayar idamdan kurtuluyor (Doğumu: 1884).

1961. 15 Ekim: Parlâmento seçimleri.

1961. 20 Kasım: İlk hükûmetin (iki partili) İnönü tarafından kuruluşu.

1961. 31 Aralık: Sendikaların İstanbul'da sessiz gösterisi.

1962. 22 Şubat: Basın Kanunu.

1962. 22-23 Şubat: Albay Talât Aydemir'in ilk hükûmet darbesi teşebbüsü.

1962. 30 Nisan: Meclis, bu teşebbüsün faillerini affediyor.

1962. 7 Haziran: Sosyalist Partinin İşçi Partisi ile birleşmesi.

1962. 26 Haziran: İsmet İnönü'nün (üç partili) yeni hükûmetini kuruşu.

1962 12 Ekim: İlk kısmî af kanunu.

1962, Aralık: Hava Kuvvetlerinden on iki general ve yüksek rütbeli subayın tasfiyesi.

1963. 21 Nisan: «Devrim Ordusu» başlıklı broşürler dağıtan, beşi denizci, on iki subayın tevkifi.

1963. 20-21 Mayıs: Albay Talât Aydemir'in ikinci hükûmet darbesi teşebbüsü.

1963. 5 Eylül: Albay Aydemir ile altı arkadaşının idama mahkûm edilişleri.

1963. 11 Eylül: 166 Harb Okulu öğrencisinin hapse mahkûm edilişleri.

1962'DEN SONRASI

1962'den bu yana, ikinci bir ayaklanma teşebbüsünden geçmekle beraber, «Neo-Kemalist» Cumhuriyet, 27 Mayıs'tan sonraki ikinci deneme olan Ekim 1965 genel seçimlerinin de teyid ettiği gibi bir düzene kavuşmuştur.

Doğrusu aranırsa 22 Şubat 1962'dekinden daha kanlı olmakla beraber 20 Mayıs 1963 ayaklanma teşebbüsü, mâceranın heyecanlı ama gelgeç bir safhasından başka bir şey olmadı.

Bunun hazırlayıcısı da, bir evvelkinin teşvikçisi olan Emekli Albay Aydemir'di. Aydemir bir kere daha öğrencilerini ardından sürüklüyordu. Bunlardan üçü can verdi. Ama karşı taraftan da, meşru kuvvetlere bağlı beş kişi öldürülmüştü. Başarıya pek yaklaşmışken boyun eğmesinde, iki taraflı kayıplardan Aydemir'in duyduğu dehşetin herhalde rolü olmuştur. Diğer taraftan, 1962'de hükûmet (Aydemir dahil) 150 subayın emekliye sevkedil-

mesinden başka bir müeyyide uygulamamışken, bu teşebbüse katılanlar belki de kanlı olayların zoruyla ve bir bakımdan Yassıada'da Demokrat liderlerin yargılanması ve bunlardan Menderes ile iki bakanının idam edilişlerine bir karşılık olarak, olağanüstü bir mahkemeye sevkedildiler. Altmış bir muvazzaf, 34 yedek subay ile Harb Okulunun 2.000 öğrencisinden 1.459'u, askeri bir mahkeme önünde hesap verdiler. Emekli Albay Aydemir ile Emekli Yarbay Gürcan hakkında verilen idamı hükümleri infaz edildi.

Üçüncü bir «şans denemesi» olmadıysa bunun sebebi, verilen cezaların şiddeti ile, üstüste iki teşebbüsün uğradığı hezimetten Ordu'nun ve sivil halkın duyduğu cesaret kırıklığı kadar, Türklerin herşeyden fazla iftihar ettikleri müessese olan Ordu'da bir iç bölünme ihtimalinden duyulan endişedir.

Bununla beraber her iki hükûmet darbesi teşebbüsünün de, Neo-Kemalist ihtilâlinkilerden farklı olmayan ve hâlâ da devam etmekte bulunan derin sebepleri vardı. Albay Aydemir'le arkadaşlarının ve ardından giden gençlerin inandığına göre, Millî Birlik Komitesi tarafından girişilen ve ihtilâlin esasını teşkil eden ilerici hareketin ömrü altı aydan fazla olmamış ve Cuntanın «radikal» bilinen «On dört» üyesinin uzaklaştırılmasıyla âdeta geriye dönülmüştür. Nitekim o andan itibaren toprak reformu tasarısından, bankaların ve basının da millileştirilmesine yol açacak plân ve programdan vazgeçilmiştir.

1961 Anayasa'sı Atatürk'ün eserini tamamlamak üzere «müesseselerin esasının sosyal adâlet olduğu» nu kabul etmiş ve işçilere sendika kurma, toplu sözleşme ve grev yapma hakkını bağışlamıştı, ve şüphesiz Aydemir, hâdisesiz geçen sendikalist gösterilerden de habersiz değildi. Ama pek az bir ücret farkı istedikleri için Karadeniz' deki Kozlu Ocağı işçilerinin kanlı olaylara sahne olan grevini görseydi Aydemir ne düşünecekti? Herhalde 23 Mayıs 1965 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde şu yazılmış olanları: «Bütün politikacılar bilmelidirler ki Atatürk'çü Türk Ordusu o işçileri ezmekte ve kanun çerçevesinde yapılan grevleri bastırmakta bir vasıta olarak kullanılamaz. Üçüncü Selim'den (1789 - 1807) beri Türk Ordusu bütün

ileri hareketlerin öncüsüdür. Geleneği tersine çevirerek onu işçiye karşı kullanılacak bir maşa haline getiremezsiniz. İşçiye grev hakkını veren Anayasa'nın 27 Mayıs'ın eseri olduğunu da unutmıyalım.»

Albay Aydemir zora başvurma yolunu seçmişti. «Ondört'ler» onun aksine kanunî davranış yolunu tercih ettiler. Millî Birlik Komitesindeki arkadaşları tarafından diplomatik görevlere sürüldükleri için, birinci ayaklanma sırasında Türkiye'den uzaktaydılar. 1962'de memlekete döndükleri halde ikinci teşebbüse de katılmadılar ve yeni Cumhuriyetin 1965'de vereceği nefes alma fırsatını düşünerek, gelecek seçimlerin onlara Büyük Mecliste görüşlerini zafere ulaştırmak ve ihtiraslarını tatmin etmek imkânını sağlıyacağını inandılar. Kaldı ki Atatürk'e olan inançları dışında aralarında tam bir görüş birliği de yoktu.

Kadrolarına katılabilecekleri altı parti sözkonusu idi. İki büyükler, Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P.) ile Menderes'in Demokrat Partisi'nin mirasçısı olan Adalet Partisi (A.P.); ve dört küçükler, Yeni Türkiye Partisi (Y.T.P.), Millet Partisi (M.P.), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (C.K.M.P.) ve Türkiye İşçi Partisi (T.İ.P.) Ondörtler bunlardan üçü içine dağıldılar

General İsmet İnönü bu katılmadan pek memnun olarak Kabibay, Erkanlı ve Solmazer'i C.H.P.'ye aldı. Seçim konuşmalarından birinde Kabibay «Bilinmelidir ki, diyordu; geriye dönüş olmayacaktır ve ihtilâl uyanık bekçileri tarafından korunacaktır».

Beklenmedik bir hal sayılsa da Türkeş önce C.H.P.'nin rakibi olan partiden gelen dâveti kabul edecek gibi göründü; ama A.P.'yi ona câzip gösteren sebep daha çok «bütün ağırlığını ihtilâlci genç subayların karşı kefesine koyuyor» diye itham ettiği İsmet Paşa'ya karşı duyduğu, esasen A.P.'nin de halk tarafından tutulmasına sebep olan kin'di. Sonunda, Roma'da ikinci olmaktansa herhangi bir köyde birinci olmayı tercih ederek girdiği C.K.M.P.'nin başkanını bertaraf etti ve Ondörtler'den, kendinden daha genç olan sekiz arkadaşını da bu partiye aldı. Girdiği partinin programını «yakın gelecekteki sosyal ve iktisadi mücadelelere göre» yenilemek niyetinde olduğunu zâten açıklamıştı. Türkeş'in inançları Nâsır'ı hatırlatır şekilde, ko-

münist düşmanı bir sosyalizm ile, Türklük ve Müslümanlığa dayanan bir milliyetçilik karmasıydı. Düşmanları onu kişisel ihtirası için C.K.M.P.'yi bir tramplen gibi kullanmış olmakla suçladılar.

Nihayet Emekli Yarbay Karan da Meclis'te henüz temsilcisi bulunmayan T.İ.P.'ne girdi. Seçim kampanyasında işlediği fikir de şuydu: «İhtilâlin hedefleri iktisadî ve sosyal düzenle ilgiliydi, halkın gericilerin etkisinden kurtarılabilmesi için bu hedeflere ulaşmak gereklidir.»

Birbirinden farklı üç siyasî kuruluşa dağılan bu Ondörtler arasında, Atatürk prensiplerine bağlılıktan gayrı bir ortak nokta daha vardı: Hepsi «Türkiye'nin toprak üstü ve yeraltı tabiî zenginliklerini değerlendirmek ve bilhassa yabancı kapitalizmin bu kaynaklar üzerindeki kontrolüne son vermek gerektiğine» inanıyorlardı. Türk vatandaşları kararlarını 10 Ekim 1965 günü bildirdiler. Seçimlerden üç gün önce tabiî senatörler, yani Cunta'nın 13 Kasım 1960'da bertaraf edilmemiş ve hiç bir partiye girmemeleri kanun gereği olan üyeleri, bir bildiri yayınladılar. Bunda seçmenlerden «Anayasa'nın öngördüğü istikamette oy kullanmalarını» istiyorlardı. Türkiye oy'unu bu istikamette mi kullandı?

Oyların yüzde 55'ini toplayan A.P.'de hâkim görüş, Neo-Kemalist 1960 ihtilâlinin yarına kalmıyacak geçici bir safha olduğudur.

Oyların yüzde 28'ini alarak A.P.'den sonra gelen C.H.P. listelerinde Kabibay, Erkanlı ve Solmazer seçimi kazanmışlardır.

C.K.M.P.'de, Türkeş ile Ondörtler'den dört arkadaşı kazanırken, beş arkadaşı kaybetmişlerdir. Nihayet T.İ.P. oyların yüzde 2,4'ünü alarak biri Emekli Yarbay Karan olmak üzere 15 milletvekilliği kazanmıştır. Bu, şüphesiz düşük bir yüzdedir, ama Türkeş'in kendini başkan seçtirmiş olduğu partinin almış olduğu sonucun üstündedir. İşaret edilmesi gereken nokta, taraftarlarını daha çok aydınlar çevresinde bulan T.İ.P.'nin, General İsmet İnönü'nün partisinin müşterilerinden bir kısmını kazanmış olduğudur. Artık ilerici aydınlar Parlâmentoya girmiştir. Bu aydınlara göre, reformcu askerlerin kendilerini sosyal gelişmenin yegâne öncüleri sayacakları devir geçmiştir; Tür-

kiye'yi az gelişmişlik hâlinden kurtarma işi, sadece iyiniyet ve cesaret meselesi değil, ama ihtisas konusudur; halbuki askerlik tekniği, giittikçe daha fazla çeşitlilik arzeden dünyamızda, meselelerin bütününü kavramakta yeterli değildir.

Bu aydınlar yukarıdaki düşünceleriyle Atatürk'ü inkâr etmez, ama bir dâhi, müstesnâ bir insan sayarlar. Gene bunlar Atatürk'ün vaktiyle memleketin ekonomik kalkınmasını sağlamak için iş çevrelerinin yardımına sığınmış ve hayatının sonuna doğru eski silâh arkadaşı İnönü'nün yerine hükûmet başkanlığına, o çevrelerin temsilcisi olan Celâl Bayar'ı getirmiş olmasında da bir uygunsuzluk görmezler. Ama onlarca bugün, savaş meydanlarında vatanını kurtarmış, bu yüzden olağanüstü saygı ve güven kazanmış askerî bir şef yoktur, kahramanlıklar devri geride kalmıştır ve yaşanmakta olan, aslında bir bütün teşkil eden sosyal ve ekonomik kalkınma plânları devridir.

Türk aydınlarına göre Millî Birlik Komitesinin 38 subayı tarafından başlatılmış olan eserden geriye kalan, ülkesinin geri kalmışlığında cehaletin başta gelen bir sebep olduğunu isabetle görmüş bulunan Atatürk'ün görüşlerine de uygun olarak açtıkları okuma-yazma seferberliğidir. Aydınlar, Menderes'in Atatürk tarafından ileri yaştakilerin öğretimi için kurulmuş «Halkevlerini» ve köy çocukları için açılmış «Köy Enstitülerini» kapatmışken, ihtilâlden hemen sonra genç subayların en uzak köylere ciplerle, helikopterlerle giderek kitaplar, broşürler dağıtmış ve konferanslar vermiş olmalarını şükranla belirtirler. Cunta'nın almış olduğu ve hâlâ yürürlükte bulunan bir kararı da överler, bu kararnâme gereğince yedek subay gençler askerliklerinin son yılını ilkokul öğretmeni olarak köylerde geçirmektedirler (Bazan da yobaz hocalarla mücadele etmektedirler); aydınlar buna karşılık, oğullarının on iki ay konfordan uzak yaşamalarını önlemek için, alınan bu tedbirin aleyhinde bulunan eşraf takımını kınamaktadırlar. Fakat bir yandan da, tıpkı İran'lı aydınların Şâh'ın kurduğu «bilgi ordusu»na itiraz etmeleri gibi, bu iyi niyetli teşebbüsün aleyhindedirler. Onlara göre bu nihayet geçici bir tedbirdir ve meselenin gerçek çö-

züm yolu ancak, görevin birinci derecede sâhibi olması gereken Millî Eğitim Bakanlığına yeterli imkânları sağlamakla bulunabilir.

ORDUNUN ÇEKİMSERLİĞİ

Orduya gelince; daha yaşlı olan yüksek rütbelilerin, disiplinle bağdaştırabildikleri oranda yaşıtları üniversite öğrencileri ile kendilerini fikir birliği halnde hsseden genç subaylardan elbette daha muhafazakâr olmaları, eşyanın tabiatı îcabıdır. Evet, 1960 tasfiyesi topluca 245, tam sayısı ile 292 generali emekliye sevketmiştir. Hükûmet şu sıralarda da yeni bir emekli listesi hazırlamıştır. Ama gene de muvazzaf hizmette, «dinsizliğe ve komünizme açık» modern fikirlerden tedirgin olan gelenekçi generaller mevcuttur. Kozlu olayları sırasında Ordu'ya yazdığı bir genelge ile, Anayasa'ca tanınmış grev hakkını mahkûm eden bugünkü Genel Kurmay Başkanı da bunlardan biridir.

Görünüşe bakılırsa bugün için Ordu'da faaliyet halinde gruplar yoktur. Ondörtler artık muvazzaf değildir, kaldı ki bunlardan sekizi seslerini parlâmento'da işittirme imkânına da sahiptir.

Ordu susmaktadır ve yeni Cumhurbaşkanı onun «seçimlerin yapılmasını sağlayan ve müesseselerin düzen içinde işlemesine imkân veren disiplinini» hararetle övmüştür. Ne var ki, yeni meclis devresinin açılış töreninde, «şeref misafirlerine ayrılan tribün» de Neo-Kemalist ihtilâlden beri ilk olarak, kırmızı yakalı veya diğer sınıflardan hiç bir general görülmemiştir? Acaba Ordu bir şeyleri bekleyerek mi çekimser davranmaktadır? Bazı Ordu mensuplarının, bu susmayı hiç değilse yeni idarecileri «Türkiye'yi yeniden uçurumun kenarına sürüklediklerî» takdirde, basın vasıtasıyla ve dolaylı olarak yaptıkları «Türk Ordusu! O zaman hakettikleri dersi onlara sen vereceksin!» diye uyardıkları sırada böyle yorumladıkları muhakkaktır.

Türkiye'ye dair açıklamalar üzerine TARTIŞMALAR

E... — Verdiğimiz bilgi Türkiye'nin 5 Ekim 1962'ye kadar olan durumu hakkındadır. Kısaca özetlerken, tamamlamak da isterim. Sevinerek kaydedeyim ki, 5 Ekim'den sonra olup bitenler, ana hatlarıyla gün ışığına çıkarmağa çalıştığım genel fikirleri yalanlamamıştır.

Önce bir iki ana noktayı tekrarlamalıyım. Türkiye bir Müslüman memleketidir. Türkiye Cumhuriyeti kusurunu Osmanlı İmparatorluğunda bulduğu geri kalmışlık farkını kapatamamıştır. Türkiye, Sovyet tehdidinin ağırlığını hissetmektedir. Nihayet Türkiye belki de, Ordu'su devletinden daha önce mevcut olmuş tek ülkedir.

Hatırlamak zorunlu olan birkaç rakamı da kısaca tekrarlıyorum. Türkiye yüzölçümü bakımından Fransa'nın bir buçuk mislidir. Nüfusu 1923'te 12 milyon iken 1962'de 30 milyona yükselmiştir. Halkının yüzde 98,7'0'i Müslümandır. Yüzde 80'i geçimini topraktan sağlar. Yüzde 70'i okur-yazar değildir. Üretim her yıl yüzde 1,4, buna karşılık nüfus yüzde 3 oranında artmaktadır. Böylece ortalama gelir her yıl azalmaktadır: 1957'de 250 dolarken 1961'de 190 dolara düşmüştür. Kaldı ki bu rakamlar da, toprakların yüzde 80'i nüfusun yüzde 22'sini teşkil eden bir azınlığa ait ve millî gelirin yüzde 35'i nüfusun yüzde 2,5'unun kontrolünde olduğuna göre, aldatıcıdır. Gelir ve kültür edinme imkânları fiilen 350.000 kişilik bir eşraf sınıfının elindedir ve halkın üçte biri para ekonomisi dışında yaşamaktadır ki Türkler, Türk gazeteciler bu durumu şöyle özetlerler: «Biz, Batı demokrasisinin şeklini aldık, ama ruhuna yabancı kaldık». Ya da «Komünist hükûmet darbesine son derece uygun bir sosyal yapımız var. Zira bugünkü durumumuz Ekim ihtilâli öncesindeki Rus halkının durumuna pek benzemektedir». Veyahut, bir Türk

subayının deyimiyle «Biz, ya Atatürk'ün istediği siyasî ve iktisadî gelişmeye sırt çevirerek İslâm ortaçağının karanlığına döneceğiz, ya da millî bağımsızlığımızı tehlikeye sokacak, komünist eğilimli bir ihtilâl tehlikesiyle burun buruna geleceğiz».

Türkiye'deki durum şöyle de özetlenebilir: Büyük kitle hem cahil, hem fakirdir. Cahil ve fakir olmayan bir azınlık vardır. Ve bu Türkiye'de, cahil olmadığı halde fakir olan sadece Ordu ve üniversite mensuplarıdır. Bir müdahale ancak Ordu'dan gelebilir hükmünü işte bu durum açıklamaktadır. Eğer Ordu müdahale ederse bunu «Cumhuriyeti savunmak ve korumak için şartların uygun olmayışından yılmayacaksın; vatan yıkılmış, işgal altında, idareciler gaflet ve ihanet içinde bulunabilir; ey Türk gençliği, işte bu şartlar altında bile Cumhuriyeti yaşatmak görevi sana ve yalnız sana düşecektir» diyen Atatürk'e olan bağlılık borcunu ödemek üzere yapacaktır. Albay Türkeş şöyle açıklıyor: «Eski rejimin bozuluşu, 28 Nisan 1960 tarihinde, yani sessiz gösteri yapan üniversite öğrencileri üzerine Demokrat hükûmetin ateş açtırdığı an başlamadı. Birkaç yıldan beri bâzı subay arkadaşlarımızla aramızda, eğer memleketimizin komünizm için kolay bir av haline gelmesini istemiyorsak, sosyal meselelerin mutlaka ele alınması gerektiğini konuşuyorduk. Halkımızın yüzde 70'i okur-yazar değildir, ve onu bu cehaletten kurtarmak için hiç bir şey yapılmamıştı. Halkın ezici çoğunluğu sefalet içinde inlerken, bir mutlular azınlığı görülmemiş lüks içinde yüzmekteydi. Demokrasinin olmayışı, sosyal reform fikirlerinin yayılmasını önlüyor, işlerin gidişine bu çeşit fikirlerin hiç bir etkisi olmuyordu.»

Gerçekte olan neydi? Genel seçimler sonucu Millet Meclisine gelenler eşraf temsilcileriydi. Demek ki Ordu 27 Mayıs 1960'da müdahaleyi, **üniversite ile fikir birliğine varıp** yaptı. Ordu mensuplarının geliş şartları ve sınıfları üzerinde yeniden durmuyorum, yukarıdaki raporda bu bakımdan geniş açıklamalar vardır.

Kısası Ordu, Demokrat Parti iktidarını devirmek için değil, fakat «Halka Anayasa'dan gelen hürriyetlerini geri vermek için» müdahalede bulunuyor. Ordu bu müdahaleyi, «feodal yapılı sosyal durumu muhafaza etmek için»

değil, fakat Atatürk prensiplerine dönmek ve «sosyal adalet temeli üzerinde bir Cumhuriyet»i gerçekleştirmek için yapıyor. Bu «Sosyal adalet temeli üzerinde bir Cumhuriyet» deyimini, 27 Mayıs subayları bütün demeçlerinde ve ısrarla kullanırlar.

Atatürk'ün uyandırmak ve medenileştirmek istediği, subayların hattâ kendi kendinden korumağa çalıştıkları işte bu cesur, ama büyük çoğunluğu okuma-yazma imkânından bile yoksun millettir.

27 Mayıs'ı yapan subaylar arasında iki eğilim belirdi. Üniversite mensuplarının ve en yüksek rütbeli subayların eğilimi ki, buna göre General Gürsel hareketin başına geçmeyi ancak, sivil idareye en kısa zamanda dönmek ümidi ve geçici hükûmetin, Anayasa hürriyetlerinin çiğnenmesine son vermekle, Atatürk prensiplerini yeniden yürürlüğe koymakla, suiistimalleri önlemekle yetinmesi şartıyle kabul etmiştir. «Türk Ordusu, mâceraya gereğinden fazla yer veremiyecek kadar disiplinli, Atatürk anlayışında vatansever ve Batı medeniyetçiliğine bağlı bir ordudur».

Diğeri genç subayların eğilimidir, ki ekonomik, sosyal ve politik büyük sarsıntıları göze alır: «Memleketin politik ve sosyal yapısında bir gelişmeyi ancak, parlâmanterlerle siyaset adamlarını bir süre susturmak şartıyla ve uzun sürecek bir askerî idare gerçekleştirebilir. Daha iyisi, Ordu memleketteki düzeni sağlamak suretiyle, Parlâmento ve seçim tâvizlerinden kurtulmuş bir aydınlar ve teknisyenler ekibinin hayatî meselelere nihayet çözüm yolu bulmak üzere harekete geçmelerini ve rahatça, güvenle çalışmalarını sağlayabilir».

Bu iki eğilimden, mûtedil diyebileceğim ilki, duruma hâkim oldu. Görünüşe bakılırsa, 13 Kasım 1960'da 14 Millî Birlik üyesinin sürgüne gönderiliş sebebi de buydu. 22 Şubat 1962'de Harb Okulu öğrencilerinin yeniden sokağa çıkışı, ve Kasım ayında 11 havacı subayın emekliye sevkedilişi olayları da, mûtedil eğilimle radikaller diyebileceğimiz subaylar arasındaki mücadelenin daha bir süre devam ettiğini gösterir.

Sırayla Anayasa'nın hazırlanışı, referandum, nihayet seçimler 27 Mayısçı subaylar için bir dizi hayal kırıklığı

oldu. Sonuç olarak bugün, biri nisbî temsil, diğeri çoğunluk esasına uyduğu için farklı düzenlerde kurulmuş olmasına rağmen, Millet Meclisi ile Senato'dan meydana gelen bir Büyük Millet Meclisi iş başındadır. Netice olarak, (Demokrat Partinin mirasçısı) A.P. bu meclislerden birinde; C.H.P. diğerinde daha fazla sandalyeye sahip olmakla beraber, her iki Mecliste de mutlak çoğunluğu sağlamış bir parti yoktur. Bu düzende koalisyonlardan başka hükûmet kurulamaz, ki bunlar da Ordu'nun baskısıyla ve zorla kabul ettirdiği İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulabilmektedir.

Dikkati çeken bir nokta da, Mecliste temsil edilen partilerden üçünün, denebilir ki 27 Mayısçı subaylara karşı oluşlarıdır.

Geçen üç ay, aşırı muhafazakâr unsurların başarılarına sahne olmuştur. Muhafazakârların başarıları arasında şunları kaydedebiliriz: Ekim başında altı buçuk yıla kadar hapis cezalarının affına ve daha uzun süreli cezaların dörder yılının indirilmesine dair kanunun çıkarılmış olması. Ayrıca belirtelim ki, bu af kanunu, kendilerini siyasî mahkûmlardan çok daha az suçlu sayan âdi suçlar mahkûmlarının açlık grevi yapmalarına yolaçmıştır. Kasım sonunda tarım kazançlarının vergi konusu olmayacağının karara bağlanması, ki bu olay ağaların büyük bir zaferi olması ve sözü geçen vergiden, 27 Mayıs programında bulunmasına rağmen vazgeçilmesi sebepleriyle son derece önemlidir. Bunun sonucu, aynı tarihlerde kesinleşen birinci beş yıllık plânın vasıtalı vergilerle, yani fakir halk kitlelerine finanse edilmesi olacaktır. Aralık başında, Albay Türkeş'in 14'leriyle eş eğilimde olan 11 havacı general ve subayın emekliye çıkarılması. Nihayet henüz açılmış olan İşçi Partisi merkezine tecavüz edilmesi gibi olaylar. Ve Kasım Gülek'in bir sene süre ile Cumhuriyet Halk Partisinden uzaklaştırılmış olması.

Nihayet, doğmakta olan sendikacılığı tekelleştirmek ve İşçi Partisini etkisiz hale getirmek üzere hükûmetin teşebbüste bulunduğunu görüyoruz. Öncü gazetesinin kapanması bunun bir sonucudur. İsmet İnönü, İşçi Partisi Başkanı Mehmet Ali Aybar'ı kabul etmiş, ona partisinin diğerleri gibi Anayasa himayesinde olduğunu söylemiş ve

dediği doğru çıkmış olabilir; parlâmanterler, aydınlar ve gazeteciler, «sosyalist» kelimesini resmen ilk defa kullanarak, bir «Sosyalist Kültür Derneği» kurmuş olabilirler; Türkiye'den yeni dönen, ve orada uzun süre kalmış olan bir gazetecinin geçenlerde bana dediği gibi, nihayet patronlar — o da bazan aylarca verilmeyen ücretlerini zamanında alabilmek için — üzerlerinde hissettikleri sendika baskısından endişe duymağa başlamış olabilirler; ama bütün bunlar Türkiye'nin kesin olarak istikrarsız bir durumu olduğu, Ordu'nun doğrudan veya dolaylı bir müdahalesinin kesinlikle kaçınılmaz bulunduğu ve bir Fransız gazetecisinin güzel deyimi ile, «Türkiye'de demokrasi kelimesi bir süngünün ucuyla yazılmaktadır» hükmündeki gerçek payını değiştirmez.

Eric Rouleau. — Sayın E...'nin mükemmel raporuna, 27 Mayıs 1960 Türk hükûmet darbesinin sebepleriyle ilgili bir iki küçük nokta eklemek istiyorum. Millî plânda, Türkiye ile diğer Orta-Doğu memleketleri arasında bir paralel kurulabilir, sanıyorum. Türk subayları, özellikle genç olanları, Amerikalıların gerek orduları, gerek memleketlerinin ekonomisi üzerinde gittikçe artan hâkimiyetinden tedirgindiler. Bunu ihtilâlin ilk günü anladım; tesadüfen hükûmet darbesinden birkaç gün önce Türkiye'ye gitmiştim, ve Albay Türkeş'le karşılaştığımda, ondan ilk işittiğim Amerika'nın Türkiye'nin işlerine fazla karışmasından şikâyet olmuştu. Demek ki, diğer Arap memleketlerinde olduğu gibi, Türk subayları da Amerikalı «müttefik» e karşıydılar.

Aileleri ve yetişme tarzları üzerinde biraz durulunca, bu genç subaylardan çoğunun, memleketin iktisadî güçlüklerinin sıkıntısını çeken küçük burjuvaziden geldikleri görülür. Bunlar, sömürüldükleri inancındaydılar.

İki sebeple başarısızlığa uğradılar: Birincisi, Menderes'in Demokrat Partisi, entelijansiya nezdinde, aydınlar ve daha çok üniversite öğrencileri arasında itibarını kaybetmiş olmakla beraber, aslında ağaların etkisi altında bulunan köylüler nezdindeki itibarını kaybetmemişti. Ağa denenler, zengin köylülerdir. Diğer yandan İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi de itibarsız ve desteksiz değildi..

On yıldır muhalefetteydi ve kitlelerce kısmen de olsa tutuluyordu.

Bundan başka, kendileri isim ve itibar sahibi olmayan bu genç subaylar, ön plânda görünecek, üst rütbeli ve daha çok muhafazakâr subaylara başvurdular. Ama Türk «Nâsır» ları, 27 Mayıs hareketinin «Necip» lerini bir yana iterek, yapıda köklü reformlara girişmek, her çeşit toprak reformu için başlıca engeli teşkil eden ağaların hâkimiyetine son vermek cesaretini gösteremediler. Askerî hiyerarşi içinde, partilerle, tutucu çevrelerle bir düzen kurmak istediler. Böylece siyasî idam fermanlarını kendi elleriyle imzalamış oldular.

Gençleri de ardlarından sürükleyen bu yüksek rütbeli subaylar, bütün meziyet ve kusurları ile birlikte, klâsik bir parlâmanter hayatı yeniden kurdular. Şimdi demokrasi şansını oynamaktadır. Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu son derece güç iktisadî ve sosyal meseleleri halletmeyi beceremezse, Ordu iktidarın dizginlerini yeniden ele almak zorunda kalabilecektir.

E... — Amerikalılara karşı tutum konusunda, Eric Rouleau'nun söylediklerine bütünüyle katılırım. Türkiye'ye hareket etmeden birkaç gün önceydi ve o sırada Fransa'da Amerikalılarla ilgili bazı olaylar cereyan etmekteydi, yüksek mevki sahibi bir Türk bana kelimesi kelimesine şunları söyledi: «Göreceksiniz ya, biz de işgal altındayız, ama başkalarındansa cnları tercih ederiz».

Demokrat Parti'nin köylüler nezdindeki itibarına dair Rouleau'nun söylediklerine gelince, köylünün bu partiden hoşnut oluşunun başlıca sebebi, elindeki buğdayın Toprak Mahsulleri Ofisince, dünya piyasasının üstünde bir fiatla ondan satın alınmakta oluşuydu. 1953'te meselâ, (sanırım bu, Türklerin buğday ihrac edebildikleri son yıldı) dış piyasalarda buğday satışı Türk hükûmetine, hemen de şeker ihracımızın Fransız müstehlike yüklediği külfete eş bir fiata mâl oldu.

Sayın Rouleau'nun dikkati çektiği diğer mesele: Cumhuriyet Halk Partisinin gene de itibara sahip oluşu: Menderes rejiminin sonuna doğru Parlâmento kadrosu pek zayıflamışsa da, C.H.P. memlekette yüzde 35 oy sahibiy-

di. Sonra Menderes devrinde yapılan son seçimlerde Ankara, Cumhuriyet Halk Partisine oy vermişti.

Pierre Rondot. — Ordu 27 Mayıs 1960 ihtilâlinde kararlı bir rol oynamakla, halkoyunun ilerici kısmının gözünde yükselmiştir; ama bazıları da, ihtilâl ile yeni bir Anayasa'nın yürürlüğe girişi arasında geçen on sekiz aydan, köklü reformları gerçekleştirmek üzere faydalanmadığı için Cuntayı kınamaktadırlar. 22 Şubat 1962 ayaklanma teşebbüsünün başarısızlığına dikkati çekenler vardır; bunlar sözü geçen başarısızlıkta Ordunun kendi içinde bölünüşünün bir delilini görmektedirler. Nihayet bir kısmı, idarî görevlere yerleştirilen pek çok subayın uğradıkları başarısızlıkları sıralamaktadırlar. Bunlardan hiç biri millî hükûmetin (koalisyonun) uğradığı güçlükler üzerine Ordunun iktidara yeniden el koyması ihtimali yoktur dememekle beraber, bu takdirde sağcı unsurların Orduyu etkileyecek tam bir diktatörlüğe sürükleyeceği ve böylece Kemalizmin hemen de liberal bir kisveye bürüneceği hususunda birleşiyorlar.

E... — Hep dediğim gibi 27 Mayıs ihtilâli Ordu tarafından üniversite ile **fikir birliği** hâlinde yapılmıştır. Hattâ bir yerde **Ordu ve** üniversite tarafından dedim. Köklü reformlar gerçekleştirilemediyse de, geçici hükûmet zamanında bunların hazırlığına girişildi; yine de yapılamadıysa sebebi, Meclislerin çoğunluğu ile, hattâ bütünüyle, bu reformlara karşı olan eşraf temsilcilerinden kurulmuş bulunmasıydı.

Pierre Rondot. — Fikrimi gereği gibi açıklayamadım, ben, Anayasa yürürlüğe girinceye kadar geçen on sekiz aylık intikal devresinden söz etmek, ve bu devrede Cuntadan, reformları gerçekleştirmesini ve böylece gelecek rejimi bazı operasyonları yapmaktan sakınmasını bekleyenler bulunduğunu belirtmek istemiştim.

E... — Yani 27 Mayıs'ı yapanlar, kurulu düzen taraftarlarının, reformlar sebebiyle duyacakları nefreti de göze almalıydılar mı diyorsunuz? Ama 27 Mayıs'ı yapanlar daha başlangıçta, geçici hükûmette üç general ve üç profesör bulundurmak suretiyle mükemmel bir denge kurmuşlardı. İşe, gene profesörlerden teşkil ettikleri bir

Anayasa Komitesi ile başladılar, ama bu heyet sosyal cumhuriyet hedefine ulaşamayınca, bu defa bir Kurucu Meclis topladılar; ne var ki bu Meclis de, her zaman olduğu gibi, kurulu düzen taraftarlarıyla doldu. Geçici hükûmetin yanında, Millet Meclisi yerine geçen Kurucular Meclisi ile, bir çeşit Senato olan Millî Birlik Komitesi'nden arta kalanlar vardı; yani gene eşraf sınıfı engeline raslanmıştı. Dağıtılan Meclisteki muhalefetin temsilcileri ile taşra eşrafından teşekkül etmeyecek bir Kurucu Meclis nasıl kurulabilirdi? Başka türlü hareket mümkün değildi. Nitekim son seçimler serbestçe yapıldı (ben hiç bir müdahale olmadığına inanıyorum, zâten sonuçlar da bunu gösteriyor) ve bu seçimlerin ortaya koyduğu gerçek, 450 milletvekilliğinden sadece ikisini işçilerin, bütün diğerlerini kurulu düzen taraftarlarının kazanması ve 150 şenatör arasında, o da Cumhurbaşkanlığı kontenjanından sadece bir işçinin yer alabilmesi oldu: Bu sonuncu üstelik milletçe seçilmemişti. Benzer şartlar altında reformlar nasıl yapılsın istiyorsunuz? Ve bu sonuçtan, nasıl oluyor da askerleri sorumlu tutabiliyorsunuz?

Pierre Rondot. — Biraz sevimsiz olmayı göze alarak yapabilirlerdi. Bu yüzden Türk askerlerini kınayan ben değilim, bu memlekette dinlediğim bazı şikâyet ve tenkidleri tekrarlıyorum.

E... — Mûtedil eğilim duruma hâkim olur olmaz, demek ki 1960 Kasım ayında, hemen bir geçici Anayasa kabul etti. Bu yaptığı belki hatâydı ama, bir kere yaptıktan sonra, şekil şartlarına saygı göstermeye de mecburdu.

Evet, Atatürk diktatörlüğü de şekil şartlarına çoğu zaman saygı göstermiştir, kabul edelim, ama bu arada, bütün Muhafız Kıt'ası subaylarının ve yâverlerinin balkonda görünüp, tabancalarını önlerine koyarak oturumu izledikleri meşhur Büyük Millet Meclisi toplantısını da unutmayalım. Demek ki dış görünüşe de her zaman itina edilemiyordu, nitekim o toplantı günü, uygulanacak usûle taraftar olmadığı pekâlâ bilinen Kâzım Karabekir, İstanbul'a gönderilmişti.

Pierre Rondot. — Ben yine de gerçekleştirilmemiş bazı temel reformlar bulunduğu ve Mustafa Kemal'in özellikle

tarımın ve köylünün ana yapılarına ilişmediği inancındayım. O rejimin fazla otoriter olduğunu inkâr etmiyorum, ama siz Türkiye'de, iktidara yeniden el koymak zorunda kalsa, Ordu'nun, sözü geçenden daha da şiddetli bir tutumu benimsemeye zorlanacağı kanaatinde değil misiniz? Özellikle, bu gibi ihtilâlci fikirlere pek taraftar olmayan köy çevrelerinde...

E... — Atatürk devrine dönülürse, bu rejimde söz konusu tek muhalefetin Fethi Bey hareketinden ibaret ve bunun da, rejim yerleştikten sonra baştan aşağı düzmece bir hareket olduğunu belirtmek gerekir. Hem o zaman **Halkevleri** açıktı ve bu yoldan halkı tesir altında tutmak mümkün oluyordu.

Pierre Rondot. — Atatürk tarih olmuştur, ama siz yeni bir askerî rejimin çok daha sert davranmak zorunda kalacağı gibi bir tehlikeyi ve köy reformu müesseselerinin şiddet hareketlerine yol açması ihtimalini kabul etmiyor musunuz? Bence başka türlü olması mümkün değildir.

E... — Söylediklerimi tekrar edeceğim. Eğer bugünkü mütedil eğilim duruma hâkim olamazsa, o zaman tasfiye edilenlerin, kısaca radikal dediklerimizin tekliflerine dönmek gerekecektir. Ama bu radikaller de, kendi ifadelerine ve benim kulağıma kadar gelen söylentilere göre, Ordunun sükûnu ve düzeni kurmasını ve cam bir fânusa yerleştireceği profesörlerle teknisyeniere «Haydi iş başına, bütün reform kanunlarını siz yapın, biz bunları tatbik edeceğiz» demesini istemek niyetindedirler.

Jacques Lambert. — İzin verirseniz sayın **E...**'den, bütün görüşler açıklandıktan sonra, bunlara topluca cevap vermek gibi bir zahmete daha katlanmasını rica edelim. Yanılmıyorsam ilk söz isteyen sayın Laloy'du.

Jean Laloy. — Sayın Rouleau tarafından, 1960'dan sonraki Türk reform hareketinin, yöneticilerin Amerikan aleyhtarı duygularını da rahatlıkla açıklamakta oluşları dikkate alınarak, dış politikada yönünün ne olduğu soruldu. Ben buna şu soruyu eklemek istiyorum: Tartışmalardan çıkan sonuç, bugünkü rejimin daha çok geçici nitelikte olduğu ve 14 Albayın «Jön Türkler» rejiminin duru-

ma yeniden hâkim olması ihtimali bulunduğu merkezin dedir; bu, dış politikada Türk Ordusunun tutumunda önemli bir değişiklik olacağı anlamına mı gelecektir? Böyle bir değişiklik rejimi Yakın-Doğu tipi bir nötralizme, yani Türkiye'nin de, pekâlâ Amerikalıların avucunda olmakla beraber Sovyet Rusya ile de anlaşan İran'ınkine benzer bir duruma sürüklenmesine mi (özellikle Atatürk'ten beri bu, Türkiye'nin hemen de gelenekleşmiş tutumudur), yoksa daha ötelere gitmesine mi yol açacaktır, meselâ Sovyet Rusya'ya yaklaşma yönünde en küçük bir ihtimal var mıdır?

E... — Benim Türk Ordusunda gördüğüm Amerikan aleyhtarlığı, hissîdir ve Amerikalıları daima «bacaklarının arasında» hissetmekten ileri gelmektedir. Buna, Amerika Birleşik Devletlerine karşı duyulan bir düşmanlık denemez. Amerikalılar nâzik ve becerikli davranmayı bilseler, hiç bir mesele olmayacak. Yalnız bir Türk yarbayı ile Amerikalı bir çavuşun aynı parayı almaları, ne de olsa can sıkıcı bir durumdur. Sık ve devamlı temasta bulunmaları bu bakımdan zararlıdır.

Ama diğer yandan Ordu, Birleşik Amerika'ya muhtaçtır. Türkiye'nin Millî Savunma bütçesinde malzeme ihtiyacı için ayrılan para bir milyondan ibaret göstermelik bir rakamdır, yani bu maksada ayrılmış para yoktur. Sonra Türkiye'nin kendi malzemesi de yoktur. Ancak hafif silâhlar imal edilebilmektedir, son zamanlarda Kırıkkale fabrikasının gelişmesi de, başka memleketlere vereceği silâhları orada imal etmeyi daha ekonomik bulan Amerika'nın yardımı ile mümkün olmuştur.

Eric Rouleau. — Birine sayın Rondot'nun, diğerine Laloy'un değindikleri iki nokta üzerinde durmak istiyorum.

Yeni bir askerî hükûmet darbesi yapıldığı takdirde Türkiye'de kurulacak olan diktatörlük, sayın Rondot'nun dediği gibi, haşin ve kanlı bir idare olacaktır. Zira, bir kere başarısızlığa uğramış bulunan subaylar aynı âkıbetle tekrar karşılaşmamak için, sadece bunun için can yakacaklar, kan dökeceklerdir. Ne var ki düşmanları da sayıca çok ve güçlüdür. Bununla önce toprak ağalarını kas-

tediyorum. Sert ve inatçı küçük toprak sahiplerinin sayısı, sanırım 300-350.000 kadardır, otoriter bir rejim olmazsa bunların nasıl ortadan kaldırılacağını ben tasarlıyamıyorum. Sonra subayların **basın ağaları** dediği, İstanbul'da bir çeşit tröst var ki, bu gazete kuruluşları çok güçlüdürler ve onlarla da ancak aşırı ölçüde sert tedbirler alarak başedilebilir. Sonra, Menderes devrinde hayli etkili duruma gelen din unsurlarını da unutmamak gerek. Onlar da sayıca kalabalık ve güçlüdürler.

Sayın Laloy'un işaret ettiği noktaya gelince; 27 Mayıs hükûmet darbesi günlerinde benim intibalarım da tıpkı sayın E...'ninkiler gibi oldu: Amerikalılara karşı ciddî ve temelli bir düşmanlık duygusu yoktu, böyle olunca Orta-Doğu tipi bir nötralizm eğiliminden de söz edilemezdi. Ama görüyorum ki o günden bu yana işler değişmiştir ve daha ötelere doğru da gelişebilir. Bunda iki unsurun rol oynadığını sanıyorum. İlki Amerika'nın bütün olarak askerî stratejisidir. İran gibi Türkiye'nin de, stratejik öneminden çok şey kaybettiği söyleniyor. Böyle olunca Amerikalılar kesenin ağzını pek açmamak yoluna giderler, oysa Türkler masraflı orduları ve son derece ağır iktisadî meseleleri sebebiyle daha fazla istemek ihtiyacında ve eğilimindedirler. Ondörtler'in nötralizmi, eğer buna nötralizm denebilirse, iktisadî çözüm yollarıyla ilgiliydi. «Türkiye çok ağır ihtiyaçlar ve güç meselelerle karşı karşıyadır, diyorlardı; halkımız çok fakir ve her şeyden yoksun, dört beş milyon işsiz var ve bunlar yanında askerî bütçemiz de alabildiğine kabarıktır». Rusya ile ilişkileri normale döndürmek, her iki bloktan da krediler sağlamak ve bu arada Türkiye'nin ulusal bağımsızlığını pekiştirmek için çözüm yolları arıyorlardı. Bu yola girdikten sonra, istedikleri noktada duramamaları ve Nâsır tipi bir nötralizme sürüklenmeleri mümkündür.

Jean Laloy. — İşte bunun için ben de İran'dan bahsettim.

Eric Rouleau. — Bugünkü durumu konuşuyoruz, yoksa elbette geleceğe dair kehanette bulunulamaz, çünkü

olayların gelişmesi, Türkiye'nin askeri stratejisine ve iktisadî ihtiyaçlarına bağlı olacaktır.

E... — Sayın Rouleau'ya cevap vermek istiyorum. Kendileriyle aynı görüşteyiz. Aydınların hayal kırıklığına uğradığı görüşüne ben de tamamen katılıyorum.

Yeni nükleer silâhlarla füze üsleri değerini kaybettiğine göre, Türkiye'nin stratejik önemi de mutlaka azalacaktır. Amerikalıların dolar olarak yaptıkları yardımı şimdiden kıstıklarını sanmıyorum.

Nihayet Türkiye'nin bütçesi meselesi. Kendileri, bütçelerinin yüzde 33'ünün millî savunmaya harcandığını söylüyorlar. Doğru değildir. Toptan hesapla bütçelerinin yüzde 20 kadarı savunmaya harcanır, ama onlar, Amerikan kredilerini de bu hesaba ekleyerek «Bütün olarak yüzde 30'u bulur» diyorlar. Türk millî savunma masrafları, esas olarak kışla giderleriyle carî harcamalardır, yoksa bütün harp malzemesi, hattâ kıyafetleri Amerikalılarca sağlanmaktadır.

Edouard Sablier. — Türk dış politikasının gelişmesi konusunda sayın Laloy'a kısaca cevap vermek istiyorum. Her ülkede iç ve dış politikayı belirleyen sebeplerin millî olduğunu kabul ettiğimize göre, Türkiye için de aynı ölçüyü kullanmamız gerekir diye düşünüyorum. Böyle yaparsak, daha önce incelediğimiz ülkelerden, yani Arap ülkeleriyle İran'dan çok farklı bir sonuçla karşı karşıya bulunuruz. Komşusu Rusya'ya karşı Türkiye'de, hattâ kin diyebileceğim bir düşmanlık geleneği vardır. İran için de durum aynıdır, ama Türkiye'deki korku, farklı bir «karşı durma» tavrı yaratmıştır. İranlı boyun eğer ve râzı olur; Türkiye'de ise bunun zıddı bir tutumla karşılaşırız: Başka yerlerden destek arar ve karşı koyarlar. Bu noktada Türklerin vatanseverliğini gözönünde bulundurmak gerekir kanısındayım: İşte bu vatanseverlik duygusu da Ordu'da, her yerde olduğundan çok daha kuvvetlidir. Arap ülkelerinde, Sovyet Rusya'nın müdahalesini dâvet eden millî duygular, Türkiye'de Sovyetlerle anlaşmaya hattâ bir yakınlaşmaya karşı durmaktadır.

Jean Laloy. — Türkiye ile Rusya arasında anlaşma meselesi diye bir soru sorduğumu sanmıyorum. Sadece

Atatürk'ün güttüğü siyasetin Batı ile anlaşma politikası olmadığını söyledim. O, bir denge politikası kurmuştu, ki Kemalizm'e dönüş sözkonusu olunca, Kemal hareketinin Batı'ya karşı amansız bir mücadele halinde başladığını da her zaman gözönünde tutmak gerekir. Kısası, Türkiye'nin normal eğilimi denge sağlamaktır, ve savaş boyunca yaptığı da bu olmuştur.

Eric Rouleau. — Bu nötralizm konusunda Türk gazetelerinde yayınlanan bir hikâyeyi burada anlatmak isterim. Anlaşılan Küba meselesi Türkiye'de de heyecan uyandırmış ve halk arasında, Amerika ile birlikte hareket katılmak mı, yoksa tarafsız kalmak mı gerekli diye tartışmalar başlamış... Türkiye'nin güneyindeki bir köy kahvesinde iki efendi de bu konuyu tartışıyorlarmış. Biri barış taraftarı «Ne diye burnumuzu sokalım, diyor; bu işin bizi ilgilendiren tarafı yok»; diğeri savaş taraftarı, Amerika ile birlikte Küba'ya çıkarma yapılmasını savunuyor. Sonunda bıçağını çektiği gibi savaş taraftarını tepeleyen barışçı oluyor.

Marcel Colombe. — Ben o kanıdayım ki eğer bir gün Türkiye nötralizmi benimsemek zorunda kalırsa, Arap memleketlerinde olduğu gibi bunun da sebebi iç siyasetteki gelişmeler olacaktır. Bu konuda sayın E...'den, 27 Mayıs hükûmet darbesini yapanların, komşu Arap ülkelerinde olup biten olayların ne derece etkisi altında kaldıkları konusunda düşüncesini rica edeceğim. Sosyal alanda meselâ, Türk Anayasası'nın benimsediği formüller, Mısır ve Suriye Anayasalarında kullanılmış olanlara pek benzemektedir.

E... — Ben Kemalizme dönüşten söz ederken, geçmiş günlere geri gidişi değil, fakat altı büyük prensibe dönüşü kastediyorum. Bu altı prensibe göre, Türkiye Cumhuriyeti halkçı, lâik, milliyetçi, devletçi, cumhuriyetçi ve devrimcidir. Bu prensiplerde dış politika, sözkonusu değildir; böylece ben Kemalizme dönüş derken, dış politikaya hiç değinmeksizin, memleketin sosyal ve politik yapısı üzerinde durmuş oluyorum.

Arap ülkelerinin bir etkisi olduğuna, şu sebeple inanmıyorum: Türkler Araplara karşı derin bir küçümseme

duygusu beslerler. Burada geçmiş bir olayı hatırlatmak isterim: Türkiye - Suriye sınır meseleleri daimî komisyonunun, 1933 Mart ayında Adana'da yaptığı toplantıda bir gün Türk heyeti başkanı «Kemalist ihtilâlin Fransız ihtilâlinden ilham aldığını unutmamak gerekir» dedi. Ancak heyetin sekreteri bir saat sonra Fransız heyeti sekreterine gelerek «Bizim başkan çok büyük bir yanlış yaptı, bunu düzeltmemizi rica ederim» dedi. Ve tutanaklara «Türk ihtilâli ile Fransız ihtilâli aynı kaynaktan ilham almışlardır» diye yazıldı. Fransız ihtilâlinin etkisini bile reddeden Türklerin, Arap ihtilâllerinin etkisi altında kaldıklarını kabul edeceklerini hiç sanmam.

Marcel Colombe. — Ben de kabul ederler demedim.

André Martel. — Türk Ordusunun bağlı olduğu geleneklerin önemi kadar, bence, bazı yeni kümelenmelerin de bu Ordu içindeki varlığı üzerinde durmak gerektir. Bu çeşit hazırlıkları yapanların da, Türk Ordusunda yüzyılımızın başlangıcına kadar uzanan bir geleneği sürdürdükleri söylenemez mi? Bu düşünce beni, sayın E...'nin büyük ilgiyle okuduğum raporundaki «Türk milliyetçiliği duygusu, Mustafa Kemal'le başlar...» cümlesini, şöylece düzeltmeğe zorluyor: 1908 ihtilâline bakılırsa, bu milliyetçilik duygusunun daha eski bir geçmişi olduğunu kabul etmek gerekir. Hattâ belki de bu duygunun başlangıcını bulmak için, XIX. Yüzyıl sonlarındaki Arap-Birliği hareketlerinin uyandırdığı tepkilere kadar uzanmak gerekecektir.

E... — «Türk milliyetçiliği duygusu» deyimini belirli bir anlamda kullandım. Bu, üç unsurlu bir duygudur: Saf bir millet anlayışına, sınırları kesinleşmiş bir vatana ve bu vatan üzerinde yaşayan halkın birliği ve bütünlüğü inancına dayanır. Kemalist ihtilâlden öncekiler ise ya ırkçı, ya dinci ve Atatürk'ün dediği gibi «bazı siyaset adamlarıyla ve bazı özel çevrelerle sınırlanmış» hareketlerdir.

Léo Hamon. — Türkiye konusu bence, sayın Jacques Lambert'in Lâtin Amerika olaylarına bakarak geliştirdiği tezin mükemmel bir belgesi yerine geçecek niteliktedir. İşte bir memleket ki orada, demokrasi, hürriyet, seçim-

ler, parlâmento düzeni ile, bugün kısaca sosyal demokrasi denilen anlam arasındaki çelişme ve çekişme, Akdeniz iklimine has bir açıklık ve aydınlıkta meydana çıkmaktadır. 1954'te, Türkiye'de genel seçimlerin daima muhafazakârları işbaşına getirir nitelikte oluşunu görünce, pek hayret etmiştim. Siz de söylediniz ya: Eğer Türklerin serbest oyuna başvurulsaydı, Atatürk, reformlarından hiç birini gerçekleştiremezdi, ve nitekim, 1950'de serbest seçimler başlar başlamaz, Demokrat Parti adlı, Guizot'nun «Mümkün olduğu kadar çok sayıda zengin yaratınız» sloganını, bugünkü Fransız burjuvazisi kadar olmasa bile yine de heyecanla benimsemişe benzer, muhafazakâr bir burjuva partisi iktidara geldi; bu muhafazakâr çoğunluk, 1960 hükûmet darbesinden sonra da, serbest seçimlerde yine varlığını belli etti. Aydınlar daha 1954'te, sosyal reformlara girişmese de, hürriyetleri tanıyan Demokrat Partiye bir sempati duymaktaydılar. Sonradan bu aydınlar, sosyal reformların bedeli olarak diktatörlüğü bile kabul edecek kadar cephe değiştirdiler. Bana kalırsa, adamakıllı aydınlık bir hâdise teşkil eden Türkiye'nin durumuna, yapmıya çalıştığımız tasnifte ayrı bir yer ayırmak gerektir.

Çalışmalarımız sırasında bir ara, Irak ile Mısır karşılaştırılırken, bzie öyle geldi ki, Mısır ordusu, düzeni yeniden kurmakla yetinmemek, üstelik kurulu düzeni değiştirmeye de teşebbüs etmekle diğerlerinden ayrılmaktadır. Türkiye'de de benzer bir irade görüyoruz; kuruntu ve vesvese yüzünden yeterince etkili olamamış, ama buna karşılık halk kuruluşlarına ve demokratik temsilcilere önem vermiş, herşeye rağmen çok şerefli bir irade. Albay E...'nin raporundan, bandosunu gösteri yapan işçilerin emrine veren generalin hikâyesini öğreniyoruz. Askeri bandoların hiç de böyle mutlu olmayan vesilelerle, hem de bizim Avrupa memleketlerinde kullanıldığını görmüşüzdür. Bu olayda bana pek dokunaklı gelen bir iyiniyet var.

Türkiye'de hem daha âdil olunmak, aynı zamanda hem de, halkın irade ve seçimini trampet sesleriyle uygun adım yükseltmek isteniyor. İşte bunlar, düzen kurmakla yetinmiyerek sosyal değişmeleri de isteyen subaylardır. Bütün

engellere rağmen yine de etkileme şansı bulunan Nâsır'cılıkla, ben, bazı kuruntuları ve halkı zorlama korkusu olduğu için, evet sadece bu yüzden daha az cesur olan Türk teşebbüsü arasında bir paralel kurulabileceği kanaatindeyim. Bence, düzen değiştirmek isteyen askeri diktatörlükler arasında, henüz tam bir tecrübe sayılmasa da, hiç değilse bir araştırma olan Türk teşebbüsüne bir yer verilmelidir.

E... — Prof. Léo Hamon'un görüşlerine bütünyle katılıyorum; bir kere daha, Türk milliyetçiliği deyiminde maksadımın ne olduğunu açıklamama izninizi rica edeceğim. Bonaparte'ın Mısır seferine, Yunanlıların bağımsızlık mücadelelerine, Kırım harbine, Balkan savaşlarına, Birinci Dünya Savaşına ve özellikle o sırada Ermenilerden «Osmanlı» askeri olarak faydalanma teşebbüsüne dair ne okuyabildiysem, gözümde en ciddi kaynak olan Türk Tarih Kurumunun eseri, öğrendiklerini doğrulamıya yaradı.

İşte bunun içindir ki, Türk milliyetçiliği duygusu Mustafa Kemal'le başlar derken, daha önce bu duyguyu tanıyan, benimseyen bir seçkin zümre yoktu demek istemiyorum, ifade etmek istediğim, büyük kitlenin temel unsuru olan Türk askerine Türk olduğu, Mustafa Kemal'den başlayarak öğretilmiştir; vaktiyle ona böyle bir şey, den bahsedilmezdi. Yoksa bu duygu, bir Atatürk mûcizesi olarak ortaya çıkmıştır, demiyorum.

Ruslara göre 27 Mayıs ve sonrası

1965 yılında Moskova'daki Sovyetler Birliği Akademisi'nin Asya Ulusları Enstitüsü «Modern Türkiye» adlı bir kitap hazırlamış ve kitap aynı yılın sonunda «Hayka Kitabevi» tarafından yayınlanmıştır. Eseri hazırlayan bilim adamları şunlardır (Uzman oldukları alanlar parantez içinde gösterilmiştir):

A. A. Babayev (Türk Edebiyatı)
S. Boçkarev (Askerlik)
D. İ. Vdoviçenko (İç Ticaret)
V. Smirnov (Dış Ticaret)
A. Cafenov (Toplumbilim)
R. Korniyenko (Partiler ve İşçi Hareketleri)
L. N. Onarskaya (İdare)
B. M. Dantzig (Endüstri)

Kitapta Türkiye hakkında bölüm bölüm geniş bilgi verilmekte, ülke, nüfus, eğitim, din, devlet sektörü - özel sektör, tarım ve tarım politikası ayrı ayrı incelenmekte, yakın tarih ele alınarak Birinci Dünya Savaşı sonrasından 1965 yılına kadar olaylar anlatılmaktadır (*).

Okuyacağınız sayfalarda 27 Mayıs ve sonrasıyla ilgili bölümü bulacaksınız.

(*) Bu bölümler 1965 Ekiminde Yeni Gazete'de «Rusların Gözüyle Türkiye» başlığı altında çıkmıştır.

İkinci Dünya Harbinin sona erdiği günlerde Türkiye büyük bir huzursuzluk içindeydi. Sınıf ayrılıkları, halk kütleleri arasındaki hoşnutsuzluk azalacığına artıyordu. Halk Partisi içindeki bir grup tüzüğün değiştirilmesini, serbest seçimlerin yapılmasını teklif ettiler. Ancak teklifleri parti kongresinde reddedildi. Bunun üzerine, partiden istifa ederek Ocak 1946 da ilerde Türkiye'nin kaderinde büyük rol oynayacak Demokrat Partiyi kurdular. Partiyi idare edenler savaş yılları zenginleri, ihracatçılar, ithalâtçılar, İstanbul ve İzmir'in büyük tüccarları idi. Parti tüzüğünde söz hürriyeti, işçilere sendika kurma hürriyeti sağlanması isteniyor, özel sektöre tam bir hürriyet verilmesi isteniyordu. Geri kalan hususlar Halk Partisinden pek farklı değildi. Ama idarecilerin tutumu yabancı sermayenin memlekete gelmesini teşvik ediyor, halktaki hoşnutsuzluğu kamçılıyordu.

Ayni yıl yapılan mahalli seçimlerde Halk Partisi başarı sağlamak için bütün imkânlarını kullandı. Âdeta devlet memurlarını seferber etti ve neticede seçimleri kazandı ama, halktaki infial tahammül edilmez bir hale geldi. Neticeler ilân edilince Adana, Bursa, Konya, Balıkesir gibi şehirlerde gösteriler oldu. O günlerde İnönü hükûmetinin gayesi, rejimi askerî bir baskı altında da olsa korumak, dış politikada ise İngiltere ve bilhassa Amerika'ya dayanmaktı. Esasen Amerika harp sonrasında Türkiye ile özel bir şekilde ilgilenmeye başlamıştı. Gayesi Yunanistan ile Türkiye'yi Sovyetler Birliğine karşı ileri bir karakol haline getirmekti. Truman doktrini ile de bu sağlanmış oldu. 12 Temmuz 1947 günü imzalanan anlaş-

ma ile, Türkiye Amerika'dan 100 milyon dolarlık askerî yardım alacak, buna ayrıca 10 milyon dolarlık bir ek yapılacaktı. Anlaşmadan hemen sonra Türkiye'ye bir takım askerî Amerikan şahsiyetleri gelmeye başladı. Bunların ödevi yeni hava alanları, askerî limanlar kurmaktı.

DEMOKRATLAR, ZAFERE DEMAGOJİ İLE ULAŞTI

Türkiye'de koyu bir Amerikan propagandası da başlamıştı. Dış politikada Amerika ile tam bir görüş birliğine varılmıştı. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri Demokrat Parti ezici bir üstünlükle kazandı. 27 yıldır memleketi idare eden H. Partisi feci bir hezimete uğramış, böylece hem iç, hem de dış politikasının iflâs ettiği ortaya çıkmıştı. Ne var ki Demokrat Parti bu zafere büyük bir demagoji kampanyası sonunda halkı aldatarak ulaşmıştı. Demokrat Partinin hükûmet programı özel sektörün lehine olmak üzere devletçiliği sınırlamak, sözümona vergilerdeki adaletsizliği yoketmek, söz ve basın hürriyetini sağlamak ve aynı zamanda sol akımlarla mücadele etmekti. Dış politikası ise tamamen Batılı devletlere yönelmişti. Demokrat Parti'nin ilk Başbakanı Menderes, iç politikada işe komünizm düşmanlığı, aşırı milliyetçilik ve dinî taassubun tahrik edilmesi ile başladı. «Barış Derneği» mensupları komünistlikle itham edildi. 22 üye hapsedildi. Barış gazetesi kapatıldı, Behice Boran ve Adnan Cemgil, arkadaşları ile beraber mahkûm oldular.

Kasım 1951'de Demokrat Parti hükûmeti «mevcut iktisadî ve sosyal nizamın» yıkılmasına çalışan insanların ağır cezalara çarptırılması için bir kanun kabul etti. Gaye, ülkedeki komünistleri sindirmek, yoketmekti. Meclis, öğretmen ve profesörlerin politika ile uğraşmalarını, basında yazılar yayınlamalarını da yasak etti. Buna paralel olarak azınlık üzerinde de çeşitli baskılar yapmaya başlandı. İktidar aşırı milliyetçiliği destekliyor, kuvvetlendiriyordu. Özellikle Rumlara karşı beslenen hoşnutsuzluk tahrik ediliyordu. Bu geniş kampanya, semeresini 6-7 Eylül 1955'de verdi. Menderes hükûmeti tarafından tertip edilen yağma sırasında İstanbul ve İzmir'de birçok Rum evleri, dükkânları, okulları, kiliseleri tahrip edildi.

İRTİCA ARTIYOR

Menderes hükûmeti devrinde dinî propaganda da âzamî haddine ulaştı. Esasen Demokrat Parti iktidara gelmeden önce programında Müslümanlığın, ülkenin hayatında oynadığı rolü kuvvetlendireceğini ilân etmişti. 1951'de Ankara Üniversitesinde bir İlâhiyat Fakültesi kuruldu. Ertesi yıl ilk ve orta okullara din dersi konuldu. Birçok şehirlerde İmam-Hatip okulları açıldı. Bu politika sonunda Mekke'ye hacca gidenlerin sayısı da süratle arttı. Din işlerine ayrılan tahsisat da gittikçe çoğalıyordu. 1955 yılında dinî okul ve müesseselere 4 milyon lira ayrılmışken ertesi yıl bu rakam 17 milyon lirayı buldu. Paranın büyük bir kısmı yeni camiler yapılmasına, eskilerin de tamirine sarfediliyordu. 1959 yılında yalnız İzmir vilâyetinde 120 câmiin yapılması bunun bir işaretidir. Demokrat Parti hükûmeti radyolarda dinî programlara da yer verdi. Hükûmet, Müslüman milletlerin ileri gelen liderlerini davet ederek Müslümanlığın Türkiye'de yeniden kuvvetlendiğini göstermek istedi.

Hükûmetin bu tutumu, irtica kuvvetlerini memnun etmişti. 1957'de Şeyh Said-i Nursî adında bir dinî lider kendisine peygamber süsü vererek vaazlara başladı. Avrupa usûlü giyimin aleyhinde idi. Kadınların çarşaf giymesini istiyordu. Avrupa usûlü müesseselerin kapatılmasını savunuyordu. Bu dinî lider yalnız kendi taraftarlarından değil, aynı zamanda Demokrat Parti'nin birçok ileri gelenlerinden ve hattâ iktidarından kuvvet alıyordu. Bir gün Said-i Nursî vaazlarını kâfi bulmıyarak hükûmete bir karşılıklı işbirliği de teklif etti. 1957 yılında irtica kuvvetleri Bursa'da «dinî hakların iadesi» için cihad açalım parolası altında gösterilere kalktılar. 1959 yılında Mevleviler denilen bir tarikatın mensupları da Konya'da karışıklıklar çıkardılar. Mürteci hocalar, karşılarında olan kütleye devamlı hücum ediyorlardı. İleri gazetelere tehdit dolu mektuplar geliyor, din yolundan ayrılanların şiddetle cezalandırılacağı bildiriliyordu. Bu olaylar sırasında 14 kişi yaralandı. Mürteciler milleti din yoluna döndürmeye, lâiklikle mücadele etmeye, hattâ halifeliği tekrar

ihyaya çalışıyorlardı. Bu yayınlar arasında sık sık Pantürkist düşüncelere de raslanıyordu.

Menderes'in sözde basın ve söz hürriyeti, Müslümanlığın devletin resmî dini olarak ilân edilmesine kadar geldi. Ama memleketteki ilerici güçler bu tutuma karşı çıktılar.

İŞÇİ HAREKETLERİ

1950 yılından sonra Türkiye'deki aydınlar seslerini duyurmağa başladılar. İlk olarak dünyadaki demokrasi taraftarlarının desteği ile ihtilâlci bir şâir olan Nâzım Hikmet'in hapisten çıkarılması sağlandı. Aynı tarihlerde işçi hareketleri artmaya, sendikalar gelişmeye başladı. Birçok şehirlerde Türkiye'nin NATO'ya girmesini önlemek için beyannameler dağıtılıyordu. İstanbul'da toplanan bir dokuma işçileri toplantısında söz alan işçiler pahalılığın önlenmesini ve işsizliğe çare bulunmasını istediler. Çünkü o günlerde yalnız İstanbul'da 100 bin kadar işsiz vardı. Yine aynı tarihlerde İzmir, Mersin ve İskenderun gibi şehirlerde işçiler pasif bir direnmeye başlamışlardı. 1950-1953 arasında köylü hareketlerinin de başladığını görüyoruz. Adana, Denizli, İzmir ve Bursa'da köylüler birçok araziye el koydular. Sonra da bu toprakların geri alınmaması için silâhla mücadele ettiler.

Hayvan kaçırma olayları çoğalıyor, vergi ödemeyen köylüler artıyordu. Hükûmet nüfuzunu kullanarak pek çok kişiyi tevkif etti. O sıralarda 2 binden fazla köylü âsayişi bozmak suçu ile hapishanelere atılmıştı.

1954'de yapılan yeni seçimlere halkın büyük bir kısmı katılmadı. Demokrat Parti iktidarda bulunuşundan faydalanarak seçimleri daha farklı kazandı ve Meclisteki 541 sandalyeden 504'ünü işgal etti. Bununla beraber olaylar partinin yalnız işçiler arasında değil, küçük esnaf ve küçük burjuva arasında da itibarını kaybettiğini gösteriyordu. Bu olaylar memlekette bulunan burjuva partileri ve bilhassa Halk Partisi mücadelelerini şiddetlendirmişti. Nisbî seçimin kabul edilmesi, Senato'nun ku-

rulması, üniversite muhtariyeti ve grev hakkı isteniyor, devlet düzeninin bozulduğu, rüşvet salgınının arttığı ve hattâ Demokrat Parti ileri gelenleri arasında bile rüşvetin alıp yürüdüğü iddia ediliyordu.

DEMOKRAT PARTİ ZAYIFLIYOR

Halk menfaati ile bağdaşmıyan iç politikası yüzünden gittikçe zayıflayan Demokrat Parti son çare olarak seçimleri zamanından önce yapmak yolunu tercih etti ve çoğunluk sistemi sayesinde de yine oyların büyük kısmını alarak iktidarda kaldı. Ama ne var ki parti içinde başlayan buhran büyüyecek ve partililer arasında çözülme başlayacaktı.

Eski kudretini kaybetmeye başlayan Demokrat iktidarın baskısı her geçen gün biraz daha artıyordu. Bu arada 1957 yılında Amerika'ya karşı çıkan, işçi hareketlerini destekleyen Vatan Partisi'nin lideri Hikmet Kıvılcım ve 48 arkadaşı tevkif edildi. Vatan Partisi Türkiye'nin bağımsızlığını savunuyor, ağır sanayiin kurulmasını, yabancı sermayenin memlekete sokulmamasını, toprak reformu yapılmasını, Orta Çağ derebeyliği kalıntılarının ortadan kalkmasını istiyordu. 1957 ile 1960 arasında bütün ülkede iktidara karşı bir direnme başladı. Buna karşı Menderes, Vatan Cephesi buluşuyla kudretini arttırmak istiyordu. Ama hiç bir şey Menderes iktidarının devrilmesine mâni olamayacaktı. Parti içinde çıkan «İspatçılar» önce Hürriyet Partisi'ni kurdular. Sonra Halk Partisi ile birleştiler. Bir başka grup Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Köylü Partisi olarak gelişti ve Demokrat iktidar 1960 askeri hareketine kadar güçlükle ayakta kalabildi.

NATO VE CENTO'YA GİRİŞ

Demokrat Parti iktidarının dış politikası da halk menfaatlerinin tamamen tersi bir yoldan gelişti. Menderes iktidara geldiğinin ikinci ayında Meclisin tasvibini dahi almaya lüzum görmeden Türkiye'nin Kore savaşına katılmasına karar verdi. Kore'ye 20.000 asker gönderildi.

1950 yılında Türkiye, Yakın ve Orta Doğu'da bir komutanlık kurulması için teşebbüse geçti. Nitekim bir müddet sonra Türkiye, Irak, İngiltere, İran ve Pakistan'la müştereken Bağdad Paktı imzalandı.

1952'de NATO'ya giren Türkiye 1956'da İngiliz, Fransız ve İsrail saldırganlarının Mısır'a karşı yaptıkları harekâtı destekledi. 1958'de Amerika, Lübnan müdahalesinde İncirlik Hava Alanını kullandı. 1959'da Türkiye'de NATO üslerinin kurulması için Amerika ile bir anlaşma imzalandı. İzmir'deki NATO Kara Orduları Komutanlığı emrine 12 tümen Türk askeri verildi. Bu, 200 bin kişilik bir kuvvet teşkil ediyordu. Amerika ile Türkiye arasında ordunun modern teknikle teçhiz edilmesi, hava ve deniz üslerinin kurulması, subayların yetiştirilmesi için hususî anlaşmalar yapıldı. Bu, Menderes hükûmetinin tahammül edilmez borçlar altına girmesi demekti. Ama Demokrat Parti o günlerde ileriyi görmekten âciz bulunuyordu. Devletin malî durumu her gün biraz daha kötüye gitti. Fiatlar durmaksızın yükseldi. Orta halli bir işçinin aylık ücreti 1957 yılında 206 liraydı. Halbuki 5 kişilik bir ailenin yaşayabilmesi için 635 liraya ihtiyaç vardı. İşsizlik günden güne arttı. Ve 1960 yılında Türkiye'deki işsiz sayısı 600.000'i buldu.

12 MİLYAR DIŞ BORÇ

Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu günlerde büyük askerî masraflar sadece vergi mükelleflerinin omuzlarına yüklendi. 10 yıl içinde dış borçlar yılda % 26 nisbetinde arttı. 1960 yılında ülkenin dış borçları 12 milyar lirayı, iç borçlar ise 7 milyar lirayı bulmuştu. Menderes hükûmeti, borçların faizlerini ödemek için dahi yeni yeni krediler istemek zorunda kalıyordu. Bu politika yüzünden de çeşitli ülkelere 102 ton altın rehin edildi. 1959 yılında imza edilen Paris anlaşmasına göre Türkiye alacaklılarına 440 milyon dolar ödemeyi taahhüt etmişti. Bu hesaba borçların faizleri dahil değildir. 1960 ihtilâlinden sonra Türk iktisadçıları tarafından yapılan hesaplara göre, devlet, borçlarını yeni borçlara girmediği takdirde 120 yıl sonra ödeyebilecektir.

MENDERES HÜKÛMETİ VE SOVYETLER

Menderes hükûmeti dış politikada tamamen Sovyetler Birliğine karşı idi. Moskova'nın aradaki ilişkileri düzeltmek, daha doğrusu dostane bir bağ kurmak için yaptığı bütün teşebbüsler iktidar ve çevreleri tarafından reddedildi.

1960 yılı başında patlak veren hâdiseler Demokrat Parti'nin sadece ekonomik ve dış politikada değil iç politikada da büyük hatâlar işlediğini ortaya koyuyordu. Parti, halkın menfaatlerine aykırı bir yol tâkip etmiş, iktisadî durum bozulmuştu. Artan hayat pahalılığı, Halk Partisi'nin muhalefetini şiddetlendirdi. Basında hükûmeti ağır bir dille tenkid eden yazılar çıkmaya başladı. Menderes hükûmetinin bu bozuk düzene bulduğu çare, hükûmet baskısının arttırılmasından ibaretti. Birçok gazeteler kapatıldı. Gazeteciler hapsedildi, işçiler, öğrenciler ve hattâ subaylar tevkif edildi.

ÜNİVERSİTE OLAYLARI

Şubat 1960'da bütçe görüşülürken muhalefet, hükûmeti rüşvet almak, Anayasa'yı çiğnemek, insan hak ve hürriyetini ayaklar altına almakla suçluyor, hattâ Halk Partisi Uşak ve İstanbul'da iki defa İnönü'ye suikast tertip edildiğini ileri sürüyordu. Demokrat Parti ise İnönü'yü ortadan kaldıracak, hiç olmazsa susturacak yeni tertipler peşindeydi. Nitekim bu cümleden olarak üstün yetkilerle Tahkikat Komisyonları kuruldu. İktidarın, muhalefete yaptığı baskı dalga dalga büyük şehirlere yayıldı. Mücadeleye üniversite gençliği de katıldı. 27-28 Nisan günlerinde üniversiteliler «Yaşasın hürriyet» diye Beyazıd meydanına doğru yürüyerek bir yürüyüş yaptılar, polis ateş açtı, ölen ve yaralananlar oldu. Ertesi günü Ankara'da ve daha sonra büyük şehirlerde bu tip gösteriler arttı. Hükûmet, Örfî İdare ilân etti. Basına sansür koydu. Tek gaye, muhalefeti susturmaktı.

Menderes rejimi özellikle genç subaylar arasında da hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bir süre önce «gizli komite»

teşkil edilmiş, yeraltı faaliyetlerine başlanmıştı. Öğrenci gösterilerine bir gün Harb Okulu da katılınca hükûmet endişelendi ve orduda acele bir temizlik yapılmasına karar verdi. Fakat buna muvaffak olamadı. Gizli Komite, daha önce tesbit edilen tarihten önce ihtilâli başardı. İki üç saat içinde başta Celâl Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere hükûmetin bütün ileri gelenleri ile parlâmento üyeleri tevkif olundu. Yassıada denilen bir adada hapsedildiler. Eylül 1961'de biten muhakeme sonunda, 590 sanıktan 3'ü idam edildi, 461'i çeşitli cezalara çarptırıldı, diğerleri ise serbest bırakıldı.

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ PARÇALANIYOR

İhtilâli müteâkip iş başına gelen Millî Birlik Komitesi 18 ay iktidarda kaldı, ve bu arada 200 kadar kanun kabul edildi. Millî Birlik Komitesi'nin önemli kararlarından biri, dinin politikaya âlet edilmesini yasaklamasıydı. Nitekim Komite sözcüsü bir bildiri yayınlayarak siyaset alanında din adamlarının hizmetinden faydalanılmayacağını, hattâ onlarla temasta bulunulmayacağını açıkladı.

Aradan çok zaman geçmeden Komite içinde iki grup doğdu. Biri yüksek rütbeli subaylardan kurulu mûtedil gruptu. İkincisi ise özellikle genç subaylardan kurulmuş ve ülkede beklenen reformların bir an önce yapılmasını talep eden gruptu. Mûtediller en kısa zamanda iktidarın siyasi partilere teslim edilmesini düşünüyorlardı. Ekonomik görüşleri ise öteki hükûmetten pek farklı değildi. İkinci grup ise memleketin iktisadî ve sosyal bakımdan gelişmesini sağlayacak ve aynı zamanda milletlerarası siyaset alanında Türkiye'nin durumunu sağlamlaştıracak tedbirlerin bir an önce alınmasını istiyordu. Ama bu grubun yanıldığı çok önemli bir husus vardı. Bu genç subaylar «Büyük Türkiye» meydana getirmek ve Türkçe konuşan bütün milletleri aynı bayrak altında toplamak istiyorlardı. İşte bütün zaaf da buradaydı. Böyle bir durum, memleketin sosyal gelişmesi ile telif edilir gibi değildi. Millî Birlik Komitesi'ndeki ihtilâf kısa zamanda Ko-

miteyi çalışmaz hale getirdi. Ve nihayet bir gün köklü reformlar yapılmasını isteyen grup, Cemal Gürsel ve arkadaşları tarafından tasfiye edildi.

YENİ PARTİLER

Millî Birlik Komitesi bir an evvel siyasî iktidarı partilere bırakmak temayülünde idi. Yeni bir Anayasa ve Seçim Kanunu yapmak üzere bir icra komitesi kuruldu. Ve bu arada yeni siyasî partilerin kurulmasına izin verildi. Millî Birlik Komitesi, ihtilâlin hemen akabinde hiç bir partiyi tutmayacağını birkaç defa açıklamasına rağmen, yaptığı bütün re-organizasyonlar Halk Partisi'nin menfaatlerine uygundu. Bu partinin menfaatleri ise büyük burjuvazi ve toprak ağaları ile birdi. Bu tarihlerde sadece iki parti faaliyet gösteriyordu. Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi. Demokrat Parti ise yasaklanmıştı. Yeni partilerin kurulmasına izin verilince 20 kadar müracaat oldu ama bunlar arasında Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi hayatiyet kazandılar.

Kurulan yeni partiler de eskileri gibi burjuva partileri idi. Programlarının temeli Kemalist prensiplere dayanıyordu. Bu prensipler birlik ve kardeşliğe dayanan bir devlet kurulması hedefini güdüyordu. İktisadî konularda ise bütün partiler özel teşebbüsün memlekete iktisadî bir gelişme sağlayacağını savunuyorlardı. Devletçiliği tamamen reddetmiyorlar ama burjuvazinin temsilcileri oldukları için devletçiliği özel sektöre tâbi ve özel sektörün menfaatlerini koruyan bir vasıta olarak kabul ediyorlardı. Aynı zamanda bu partiler yabancı sermayenin memlekete yatırım yapmasını da savunuyorlardı. Dış politikada partilerin programı daha da birbirine benzemekte idi. Hepsi Batılı devletlerle işbirliği, NATO, CENTO anlaşmalarının devamını savunuyorlardı.

İNÖNÜ KOALİSYONU

Ekim 1961'de seçimler yapıldı. Ve Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Adalet Partisi ve Yeni Tür-

1963 yılında yapılan mahallî seçimleri Adalet Partisi büyük farkla kazanınca koalisyon ortakları Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, iktidarda Halk Partisini yalnız bıraktılar. İnönü tekrar bir hükûmet kurdu. Kabineye Halk Partililer ve tarafsız kimseler girdiler. Yeni hükûmet topraksız köylüye toprak, fakir köylüye kredi vermeyi vaadetti. Vergi sistemini daha âdil bir şekle getirmeyi, millî gelir dağılımında daha eşit bir sistem tatbik etmeyi kararlaştırdı. Ama dış politikada yine iktisadî ve siyasî yapımı, Batı bloku ileydi. Sovyet Rusya ile olan ilişkiler için hükûmet programında şu cümle vardı: «Bu ilişkilerin, milletlerarası şartlar içinde karşılıklı saygı ve iyi komşuluk çerçevesinde yavaş yavaş geliştiğini müşahede ediyoruz.»

ADALET PARTİSİ İKTİDARI

Ne var ki hükûmet, iç ve dış politikada vaadettiklerinden hiç birini yapamadı. 1964 yılındaki Senato seçimlerini de Halk Partisi kaybetti. Ve Türkiye'de söz hakkı tamamen Adalet Partisine geçmiş oldu.

Türkiye'de önemli olan sosyal ve ekonomik problemlerin halli, iktidarın tâkip ettiği dış politikaya bağlıdır. 1960 inkılâbı Türkiye'nin eski dış politikasından dönerek daha gerçekçi bir yol takip etmesi için müsait bir zemin hazırlamıştı. Ama memleketteki reaksiyoner çevreler emperyalistlerle olan ilişkileri kuvvetlendirmeye çalıştılar ve bunda da muvaffak olunca hükûmetin dış politikası değişmedi.

İçindekiler

1960 TÜRK İHTİLÂLİ (Walter F. Weiker'in eseri) 3 - 197

I İhtilâlin Zemini 7
II Düşürülen Rejimin Yargılanması 37
III Akademik Özgürlük ve Yüksek Öğretim Meseleleri 69
IV 1961 Anayasası'nın Yapılışı 83
V Yeni Partiler ve Eski Oylar 101
VI Hükûmet İdaresinde Askerler 135
VII Daha Geniş Bir Açıdan Bakış 187

TÜRKİYE'DE ORDU'NUN ROLÜ (Dijon Üniversitesindeki açık oturum) ..... 201 - 250
Fransız Albayının Okuduğu Rapor 203
Tartışmalar 235

RUSLARA GÖRE 27 MAYIS VE SONRASI ..... 251 - 266

CEM YAYINEVİ SUNAR

İHTİLÂLLER VE DARBELER TARİHİ

Önemli bütün ihtilâl ve darbeleri tarih sırasıyla toplu olarak bulabileceğiniz tek eser. Bu resimli ve ansiklopedik kitabın hazırlanmasına temel olan «Les Coups D'Etat — Hükûmet Darbeleri», Maurois ile Aragon'un «S.S.C.B. - A.B.D.» ve «Turkish Revolution 1960 - 61 — 1960 - 61 Türk İhtilâli» adlı eserlerin telif hakları ONK Copyright ajansından satın alınmıştır.

İhtilâller ve Darbeler Tarihi iki cilttir. Birinci ciltte tarihin ilk çağlarından 20. Yüzyıla, ikinci ciltte 20. Yüzyıldaki ihtilâl ve darbeler yer almaktadır. (Her cilt 15 lira.)

Birinci cilt kısa sürede tükenmiş olup, ikinci baskısı yapılmaktadır.

YİRMİNCİ YÜZYIL KLASİKLERİ

1. İVAN DENİSOVİÇ'in HAYATINDA BİR GÜN. Solzhenitsin'in bütün dünyada «bestseller» olan romanı. Çeviren: Zeyyat Özalpsan. 6 lira.

2. ÂDEMOĞLU NERDEYDİN? Savaş sonrası Alman yazarlarının en güçlülerinden Heinrich Böll'ün İkinci Dünya Savaşı üzerine yazdığı roman. Çeviren: Zeyyat Selimoğlu. 6 lira.
3. VE O HİÇ BİR ŞEY DEMEDİ. Heinrich Böll'ün, Behçet Necatigil tarafından dilimize kazandırılan şaheseri. 6 lira.
4. ŞÜPHE. İsviçre'li yazar Dürrenmatt'ın bir nefeste okuyacağınız romanı. Çeviren. Zeyyat Selimoğlu. 5 lira.
5. BİR MASKENİN İTİRAFLARI. Japonya'nın ünlü yazarı Mişima'nın en güzel romanı. 7,5 lira.
6. GUATEMALA EFSANELERİ. Orta ve Güney Amerika'nın en büyük yazarı Asturias'ın ilk eseri. Çeviren: Tahir Alangu. 4 lira.
7. SAYIN BAŞKAN. Asturias'ın Fransa'da «Uluslararası Roman Armağanı» nı kazanan ünlü eseri. Yazarın deyimiyle «Her ülkede benzerleri görülen bir diktatörün romanı...» Çeviren: Zeyyat Selimoğlu. 10 lira.
8. BİR SAVAŞIN TASVİRİ. Kafka külliyatının yedi büyük eserinden biri. Kafka'nın «Çin Seddinin İnşası» adlı kitabındaki hikâyeler de Max Brod tarafından düzenlenen Kafka külliyatında bu esere konulmuştur. Eser Almanca aslından Kâmuran Şipal tarafından tam olarak çevrilmiştir. Fiyatı 12,5 lira.
9. CÜCE İLE BEBEK. Daha önce bu dizide yayınlanan «Âdemoğlu Nerdeydin?» «Ve O Hiç Bir Şey Demedi» adlı romanlarıyla tanınan Heinrich Böll'ün 18 güzel hikâyesi bir arada. Kitabın baş tarafında Böll ile yapılmış ilgi çekici bir konuşma yer almaktadır. Çeviren Kâmuran Şipal. 6 lira.
10. YASLI KAR. Fransız Akademisi üyesi Henri Troyat'nın «Monako» Büyük Edebiyat Ödülünü kazanan romanı. Çeviren Orhan Gürsel. 5 lira.
11. GÖNÜL - ÇELEN. Son kuşak Amerikan yazarları arasındaki üç ünlü isimden biri olan J. D. Salinger'in en güzel romanı. Bütün Amerikan gençliğini etkileyen ve milyonun üstünde satılan eser. Çeviren Adnan Benk. 7,5 lira.

Genel Dağıtım: BATEŞ, Bayilik Teşkilâtı

NOBEL YAYINLARI

1. AKIL ÇAĞI. Jean-Paul Sartre (Nobel 1964) Çeviren: Gülseren Devrim. 416 sayfa, 12,5 lira. (İkinci baskı tükenmek üzeredir.)

2. YAŞANMIYAN ZAMAN. Jean-Paul Sartre (Nobel 1964) Çeviren: Gülseren Devrim. 464 sayfa, 12,5 lira (İkinci baskı).

3. YIKILIŞ. Jean-Paul Sartre. (Nobel 1964) Çeviren: Gülseren Devrim, 410 sayfa, 12,5 lira (Tükenmiştir).

4. BARABBAS ve CÜCE. Lagerkvist (Nobel 1951). İki roman bir arada. Çevirenler: Yaşar Anday - Melih Cevdet Anday, 300 sayfa, 10 lira.

5. DON KIYISINDA HASAT. Mihail Şolohov (Nobel 1965). Çeviren Zeyyat Özalpsan, 400 sayfa, 10 lira. (Tükenmek üzeredir).

6. NEHRİN ÖTESİNDE — YAŞLI ADAM ve DENİZ. Hemingway (Nobel 1954). İki eser bir arada. Çevirenler: Nejat Paker - Yaşar Anday. 320 sayfa, 10 lira.

7. DON HİKÂYELERİ. Mihail Şolohov (Nobel 1965). Çeviren: Mete Ergin, 350 sayfa, 10 lira.

8. VATAN İÇİN DÖVÜŞTÜLER. Mihail Şolohov (Nobel 1965). Çeviren Gülseren Devrim. 10 lira.

9. ALTIN KUPA. John Steinbeck (Nobel 1962). Steinbeck'in tek tarihi romanı. Çeviren Nihal Önol. 10 lira.

10. O GÜNLER. Boris Pasternak (Nobel 1958). Çeviren Melih Cevdet Anday. (Esere Ehrenburg ile Pasternak'ın kızkardeşinin yazıları ve 8 sayfa kuşe kâğıda basılmış resim eklenmiştir). 6 lira.

11. TILSIM ve SÖZLÜ. Agnon (Nobel 1966). Çeviren: Mete Ergin, 240 sayfa, 7,5 lira.

12. GÖÇEBE. Knut Hamsun (Nobel 1920). Çeviren Behçet Necatigil, 470 sayfa, 15 lira.

13. KOVULMUŞLAR. Agnon (Nobel 1966). Çeviren: Tahir Alangu. 144 sayfa, 5 lira.

14. BİR GECELİK MİSAFİR. Agnon (Nobel 1966). Çeviren: Tahir Alangu. (İki cilt. Her cilt 10 lira).

15. MİTYA'NIN AŞKI. İvan Bunin (Nobel 1933). Çeviren: Nihal Yalaza Taluy. 7,5 lıra.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Aydınlık Han. Cağaloğlu - İstanbul.

«1960 Türk İhtilâli», Amerika'daki Rutgers Üniversitesi Siyasal Bilimler Profesör Yardımcısı Walter F. Weiker'in eseridir. Walter Weiker 1959' da Türkiye'ye gelmiş, olayları yakından izlemiş ve 1961 nisanında ayrılmıştır. İki yıl sonra «The Turkish Revolution 1960 - 1961» adlı eserini yayınlamıştır. (Bu eserin kitap olarak yayın hakkı ONK Copyright Ajansından satın alınmıştır). Bu kitaba, 1966 içinde Fransa'nın Dijon Üniversitesinde 27 Mayıs ve «Türkiye'de Ordunun Rolü» konusundaki açık oturumda bir Fransız Albayının okuduğu rapor ve yapılan görüşmeler eklenmiştir. Rusların yayınladığı «Modern Türkiye» adlı eserdeki 27 Mayıs ve sonrasıyla ilgili bölümler de kitabın sonunda yer alıyor. Böylece Amerikalı, Fransız ve Rusların 27 Mayıs ve sonrasıyla ilgili bizim için çok önemli görüşleri bir arada sunulmaktadır.

Fiatı 10 Lira